

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XXXVII

2002

Číslo 1

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVNICTVA A
SPISOVEJ SLUŽBY

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívnictva a spisovej služby

Redakčná rada

Peter Draškaba, Ján Dubovský, Ján Lukačka,
Richard Marsina, Marta Melníková, Štefánia Mertanová,
Veronika Nováková, Jozef Novák, Milena Ostrolucká,
Jana Pražáková, Elo Rákoš, Juraj Roháč, Jana Schullerová,
František Žifčák, Juraj Žudel

Hlavný redaktor
PETER KARTOUS

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
JÚLIA HAUTOVÁ

Technická redaktorka
VIERA PAULÍKOVÁ

Redakcia a administrácia: Ministerstvo vnútra SR
odbor archívnictva a spisovej služby
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívnictva a spisovej služby, Bratislava 2002

PROFESOR MARSINA LAUREÁTOM ŠTÁTNEHO VYZNAMENANIA

3. januára 2002 bol v Sieni ústavy na Bratislavskom hrade medzi sedemnástimi laureátmi štátnych vyznamenaní aj profesor Richard Marsina. Prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster mu udelil za celoživotné dielo v oblasti modernej slovenskej historiografie, archívnicka a pomocných vied historických Pribinov kríž III. triedy. Udelenie Pribinovho kríža, na návrh Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, vyjadruje ocenenie významu jeho diela pre kultúrny rozvoj Slovenskej republiky; súčasne je aj symbolom spätosti jeho odbornej činnosti s osobnosťou kniežat'a Pribinu.

Napriek tomu, že nám všetkým je osobnosť a dielo profesora Marsinu dobre známe, radi pro memoria výberovo uvádzame niektoré biografické a bibliografické údaje.

Richard Marsina sa narodil v Šahách, vyrastal v Žiline, kde ukončil aj gymnázium v roku 1942. Filozofickú fakultu Slovenskej univerzity absolvoval v školskom roku 1948–1949. Od konca roka 1949 pracoval v Archíve mesta Bratislavy. Po ročnom pôsobení v tomto archíve bol až do roku 1960 odborným pracovníkom dnešného Slovenského národného archívu. Ďalších tridsaťpäť rokov pracoval ako vedecký pracovník v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Od roku 1995 až do súčasnosti pôsobí ako pedagóg na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity. Do hodnosti univerzitného profesora bol inaugurovaný v roku 1996 a v roku 1999 dostal čestný doktorát Prešovskej univerzity.

V rokoch 1990–1996 bol predsedom Slovenskej historickej spoločnosti. Od roku 1990 je predsedom Vedeckej archívnej rady, poradného orgánu ministra vnútra SR pre úsek archívnicka, čím jeho odborné vedomosti a odporúčania môže rezort využívať v prospech rozvoja disciplíny.

Z jeho bohatej štyridsaťročnej pedagogickej činnosti treba uviesť, že v rokoch 1961–1980 prednášal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského poslucháčom odboru archívnicka stredovekú diplomatiku; na Trnavskej univerzite vyučuje úvod do štúdia dejepisu, staršie všeobecné a slovenské dejiny, európsky diplomatický vývoj v stredoveku, vývoj slovenskej historiografie a filozofiu dejín.

Je autorom najzákladnejších syntetických dejín Slovenska v stredoveku, ako aj edícií prameňov k nim. Vydal dva zväzky Slovenského diplomatára, ktorý ob-

sahuje prepis všetkých písomných prameňov k dejinám Slovenska do roku 1260, ktoré aj kriticky spracoval v Štúdiách k Slovenskému diplomatáru I–II. Za ostatných päť rokov vydal alebo sa podieľal na príprave nasledujúcich diel: Legendy stredovekého Slovenska, Slovensko očami cudzincov a Cirkevná organizácia na Veľkej Morave.

Počas svojej profesijnej kariéry bol a je členom mnohých vedeckých grémií doma aj v zahraničí (Commission internationale pour l'histoire des villes pri CISH a člen Prezídia Monumenta Germaniae historica v Mníchove), organizoval a garantoval uskutočnenie množstva vedeckých a odborných podujatí k dejinám Slovenska, k archívniectvu a pomocným vedám historickým.

Profesor Marsina za päťdesiat rokov svojho vedeckého a odborného pôsobenia, osobitne svojou systematickou, organizátorskou, pedagogickou a publikačnou činnosťou patrí medzi zakladateľov modernej slovenskej historiografie, archívniectva a pomocných vied historických. Jeho edície prameňov k najstarším dejinám Slovenska predstavujú základné práce pre rozvoj historického výskumu. Ako univerzitný pedagóg vychoval viaceré generácie historikov a archivárov.

Ako autor najdôležitejších prác k najstarším stredovekým dejinám Slovenska venoval sa aj vedeckému výskumu Veľkej Moravy. Vo svojich prácach venoval pozornosť politickým dejinám, počiatkom cirkevnej organizácie, ako aj jednotlivým osobnostiam, sv. Cyrilovi a sv. Metodovi, Svätoplukovi a Pribinovi, kniežaťu nitrianskemu.

Vážený pán profesor, v mene archivárov Slovenskej republiky, ako aj redakcie Slovenskej archivistiky Vám úprimne blahoželáme k štátnemu významnému – Pribinovmu krížu.

Peter Kartous

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

IDENTIFIKÁCIA ZVUKOVÝCH DOKUMENTOV V ARCHÍVE SLOVENSKÉHO ROZHLASU¹

FERO HORVAT

Horvat, F.: Identification of Sound Records in the Slovak Radio Archives. Slovenská archivistika, Vol XXXVII, No 1, 2002, p. 5–14

The several important archival records preserved in the Slovak Radio Archives in spite of the war or changes of the political system have not basic identification data. The author explains various ways used at their identification and analyses some successful instances.

Slovakia. Archives. Sound records.

PhDr. Fero Horvat, Archív Slovenského rozhlasu, Mýtna 1, 817 55 Bratislava

Pravidelné rozhlasové vysielanie sa na Slovensku začalo 3. augusta 1926. V tomto roku si teda pripomína 75. výročie svojho vzniku. Rozhlas je najstaršie elektronické médium na Slovensku. S výnimkou vojnového a kratšieho povojnového obdobia bolo súčasťou celoštátnej – československej rozhlasovej organizácie. Slovenský rozhlas sa úplne osamostatnil po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993.² Počiatky jeho archívu sa však kladú do roku 1928. Napriek vojnovým udalostiam a zmenám politických režimov sa v ňom zachovalo množstvo cenných zvukových dokumentov.

V Archíve Slovenského rozhlasu sa z čias rozhlasovej prehistórie nachádzajú jednotliviny, napríklad vystúpenia Thomasa Alvu Edisona, Leva Nikolajeviča

¹ Príspevok odznel 26. septembra 2001 v Hlavnom auditóriu Britskej knižnice v Londýne na výročnej konferencii ARSC a IASA. (ARSC – The Association for Recorded Sound Collections (Asociácia pre nahrané zvukové zbierky). Asociácia vznikla roku 1966 ako nevládna organizácia s pôsobnosťou najmä v Severnej Amerike a v súčasnosti má tisíc členov z 23 krajín. Jej úlohou je podnecovať vznik zvukových nahrávok, ich ochranu, reštaurovanie, spracovávanie, využívanie a sprístupňovanie pre rozmanité ciele a spoluprácu s podobnými organizáciami. IASA – The International Association of Sound and Audiovisual Archives (Medzinárodná asociácia zvukových a audiovizuálnych archívov). Asociácia má podobné ciele ako ARSC, no jej činnosť je rozšírená aj pre oblasť obrazových dokumentov (filmy, videozáznamy) a má celosvetovú pôsobnosť.

² Právnymi predchodcami dnešného Slovenského rozhlasu boli: Radiojournal 1926–1938, Česko-Slovenský rozhlas 1938–1939, Slovenský rozhlas 1939–1948, Československý rozhlas 1948–1991. Slovenský rozhlas znova existuje od roku 1991. Federálny Československý rozhlas zanikol k 1. januáru 1993.

Tolstého či cisára Františka Jozefa I. Množstvo zvukových dokumentov začína prudko narastať počnúc rokom 1937.

Z medzivojnového obdobia môžeme v našom archíve nájsť vystúpenia významných slovenských, českých a zahraničných osobností, napríklad prezidenta Tomáša Garrigue Masaryka či nemeckého spisovateľa Thomasa Manna, reportáže zo zahraničných návštev alebo kľúčových udalostí československých dejín, napríklad z obdobia mníchovskej dohody z roku 1938. Početne zastúpené sú dokumenty týkajúce sa vzniku Slovenskej republiky v marci 1938. Úroveň vtedajšej rozhlasovej tvorby dokumentujú napríklad monologické rozprávky a najstaršia zachovaná slovenská rozhlasová hra Ratkovský poštár z roku 1938.

Zvukový dokument č. I³ – Výňatok z rozhlasovej hry Ratkovský poštár (adaptácia rovnomennej poviedky J. C. Hronského) odvysielanej dňa 16. augusta 1938.

ZVUK	<i>Gong</i>
Vyprávač	Na ratkovskú poštu prišla nová poštárka.
ZVUK	<i>Buchot razítkovania listov.</i>
Poštár	Tááák. Tu je prosím pošta.
Poštárka	Vy ste tunajší poštár?
Poštár	Áno, prosím ponížene.
Poštárka	Ste ztadiaľto, z dediny?
Poštár	Áno, no akože, prosím ponížene.
Poštárka	Ste ženatý?
Poštár	Nuž, áno, som, ale sú tu i neženatí ľudia v dedine.
Poštárka	To som sa vás nepýtala.
Poštár	Nuž, prosím, veď ja som to len tak povedal.
Poštárka	Máte i deti?
Poštár	Hej, akože, mám, mám. Najstarší, lebo som sa, veď ja prosím, neskoro ženil. Tedy najstarší môj teraz chodí ostatnú zimu. A pán učiteľ to i ľutujú. Lebo má rozum akurátny.
Poštárka	No to asi po vás.
Poštár	Vedia, on len d'obne na mapu, hocikde a hneď vie, čo tam má byť. Bibliu, ha ha ha, ani čo by hrach sypal. No a potom príde Eva. Tá na rok bude chodiť ostatný, tá už nevie tak vykladať, prosím, na mater sa podala. Doma pomôže zato, pomôže čo treba. Oheň rozložiť, zaskočiť po vodu, kĺky potriasť, no a hovorím, hovorím, pomôže, potom príde...
Poštárka	Koľkože ich máte?
Poštár	Osmoro, prosím, osmoro. Štyri moje a štyri ženine za predošlého muža.

Ukážku z rozhlasovej hry Ratkovský poštár som vybral zámerne. Nahrávka totiž svedčí o tom, že zvukový dokument môže obsahovať okrem informačnej hodnoty, ktorá z neho robí primárny historický prameň, aj hľadisko takzvanej rozhlasovosti – posúdenie úrovne rozhlasovej práce v danom období (napr. úrov-

³ Všetky ukážky zvukových dokumentov odznali na konferencii v slovenskom origináli.

ne režijného spracovania a interpretačnej stránky relácie a pod.). V prípade rozhlasovej hry Ratkovský poštár vyniká nadčasový výkon herca Jozefa Kella v postave Poštára, ktorého by sme aj dnes mohli postaviť pred rozhlasový mikrofón. Aj keby sme mali k dispozícii tie najobjektívnejšie písomné recenzie, nič nemôže nahradiť názor vytvorený na základe vypočutia autentickej nahrávky tej či onej rozhlasovej relácie.

Vojnové obdobie je v našom archíve zastúpené zvukovými dokumentmi, ktoré zachytávajú najmä vystúpenia slovenských politických činiteľov, v menšej miere sú to prejavy predstaviteľov nacistického Nemecka a Spojencov. Ďalej tu nájdeme reportáže a priame prenosy z politických udalostí, i nepočtené zvukové materiály s umeleckou a hudobnou tematikou, športové relácie a podobne. Zaujímavé sú aj zvukové dokumenty z vojnového slovenského a českého vysielania BBC či nahrávky prvých výziev Slobodného slovenského vysielateľa z 30. augusta 1944.

Na sklonku vojny bol rozhlas poškodený a v dôsledku toho bolo k dispozícii len málo záznamových médií. Preto sa z druhej polovice štyridsiatych rokov zachovalo pomerne málo zvukových dokumentov. Týkajú sa najmä udalostí okolo komunistického prevratu vo februári 1948, no v našom archíve máme aj vzácne športové reportáže.

Na začiatku päťdesiatych rokov sa v rozhlase masovo rozšírili magnetofóny. Nárast zachovaných zvukových dokumentov nastal najmä po prechode na prevádzkovú rýchlosť 38 cm/sek. Na trvalé archivovanie boli favorizované najmä rozhlasové hry pre deti a mládež a hudobné nahrávky z dôvodu ich možného re-prízovania. Okrem toho sa v našom archíve zachovali najmä autentické vystúpenia politických činiteľov, ale už menej kultúrnych osobností.

Zvukové dokumenty sa systematickejšie začali archivovať až roku 1964, keď sa začal vytvárať takzvaný Zlatý fond. Obdobie šesťdesiatych rokov je v rozhlasovom archíve zastúpené ucelenejšími fondmi zvukových dokumentov. Cenné sú najmä materiály, ktoré dokumentujú reformný proces v našej krajine a činnosť dubčekovského proreformného vysielania Československého rozhlasu počas okupácie krajiny vojskami piatich štátov Varšavskej zmluvy v auguste 1968.

Archivovanie zvukových materiálov sa v našom rozhlase dlho podceňovalo. Zlom nastal roku 1971, keď sa zlúčením zložiek predarchívnej a archívnej starostlivosti vytvoril Archív Slovenského rozhlasu so špeciálnym oddelením zvukových dokumentov.

Pri katalogizácii niektorých zvukových dokumentov najmä zo staršieho obdobia sa v rozhlasovom archíve stretávame s problémom, že k nim neexistujú žiadne kmeňové údaje. V lepšom prípade máme k dispozícii aspoň čiastkové informácie. Písomná dokumentácia sa v niektorých prípadoch stratila, napríklad z fólií odpadli papierové stredovky s popisom a tak nemôžeme zistiť kmeňové údaje. V iných prípadoch sú stredovky natoľko poškodené, že rukopisné údaje sú nečitateľné. V dôsledku toho niekedy nevieme určiť kto, kedy a kde vystúpil pred mikrofónom. Preto sa obsah týchto zvukových dokumentov snažíme identifikovať prostredníctvom rôznych metód.

Prvou z nich je zistenie druhu záznamového média. Vieme, v ktorom období sa u nás používal ten či onen druh záznamového média, či už ide o voskové platne, fólie, takzvané zvukové filmy (aparátúra Philips Müller na optický záznam zvuku) alebo magnetofónové pásy typu C, CH atď. Pri tejto analýze však nemožno postupovať mechanicky. Vieme totiž, že mnohé fólie (napríklad značky Decelith) alebo zvukové filmy boli s postupom technického vývoja prepísané na magnetofónový pás staršieho a potom aj novšieho typu. Máme napríklad aj doklad o tom, že pôvodná fonografová nahrávka sa po vojne prehrala na fóliu a napokon na magnetofónový pás. Ide o vystúpenie slovenského básnika Pavla Országha Hviezdoslava (1849–1921). Traduje sa, že ťažko poškodená nahrávka pochádza z leta 1919 alebo 1920, my sa však na základe nášho výskumu domnievame, že pochádza už z roku 1907. K tomuto záveru nás priviedli o. i. aj slová Hviezdoslava, ktorý uvádza, že svoju báseň o Vysokých Tatrách recituje pri príležitosti svojich päťdesiatich ôsmich narodenín. Výskum spomenutej nahrávky nie je doposiaľ ukončený. Ide o zložitú problematiku, ku ktorej existuje len málo primárnych prameňov. O náročnosti výskumu svedčí aj fakt, že naše hviezdoslavovské bádanie musíme vzhľadom na mnohovekú tému konzultovať s kardiológom, otorinolaryngológom, etnomuzikológom, meteorológom a biometeorológom a literárnymi historikmi. Aj moderné zvukové archívnictvo má svoje tajy, ktoré musíme odhaliť v spolupráci s odborníkmi z rôznych vedných disciplín.

Pri identifikácii zvukového dokumentu je najdôležitejšia analýza jeho vnútorného obsahu. Napríklad na zistenie datovania nahrávky môžeme využiť príslovky času ako „dnes“, „včera“, „minulý rok“ a tak ďalej. V nahrávke sledujeme aj odkazy rečníka na rôzne konkrétne udalosti, na miesta, na ktorých sa odohrali, na mená spomínaných osobností. Veľmi dôležité sú aj vzťahové podrobnosti medzi týmito udalosťami alebo osobnosťami, samozrejme iba v prípade, že sa ich jednotlivec alebo skupina ľudí, ktorých výpovede sa zachovali na zvukovej nahrávke, dotkne. Sleduje sa tiež farba hlasu vystupujúceho pred mikrofónom, spôsob jeho prejavu.

Pri identifikácii zvukových dokumentov je dôležitá spolupráca s pamätníkmi historických udalostí, štúdium dobovej tlače a predovšetkým písomných archívnych dokumentov a edícií prameňov.

Pri určovaní totožnosti neznámej osobnosti vystupujúcej pred mikrofónom a k datovaniu vzniku nahrávky môže prispieť aj využitie poznatkov rôznych vied, napríklad jazykovedy či fyziológie. V rámci fonetiky si môžeme pomôcť analýzou prvkov prozódie – melodiky, sily, tempa a farby hlasu. Zaujímavým môže byť sledovanie kadencie – melodického priebehu hovorenej vety – rovnako ako tempa, teda narábania s rýchlosťou slova. Tempo reči sa v novších nahrávkach zrýchľuje, prízvuk je menej výrazný a aj v súvislosti s nárastom „živého“ vysielania (najmä v oblasti spravodajstva a operatívnej publicistiky) sa v súčasnosti kladie dôraz skôr na obsah ako na formu. Staršie nahrávky poznáme aj podľa nadmerného uplatnenia a sily hlasu. Bolo to v dôsledku toho, že v tom čase ľudia ešte neboli zvyknutí na používanie mikrofónov. Novšie nahrávky charakterizuje komornejší a trpezivejší prejav rečníka. Identifikovať vek nahrávky

sa dá aj podľa precíznosti výslovnosti, napríklad v dĺžkach slova, ako aj v negovaní niektorých špecifických hlások (ľ, ä). K datovaniu vzniku zvukového dokumentu možno využiť aj obohacovanie oblasti lexiky, kde postupom času vznikajú a preberajú sa nové slová.

Je všeobecne známe, že hlas mužov postupom fyzického veku znie čoraz vyššie a hlas žien, naopak, nižšie. No tento poznatok sa nedá využiť vo všetkých prípadoch, lebo frekvenčné pásmo pri starých nahrávkach nie je také široké ako pri novších. Staršie zvukové dokumenty sú tiež v dôsledku nedokonalnej nahrávacej techniky a mechanických poškodení menej zrozumiteľné, čo sťažuje ich identifikáciu. Niektoré sú poškodené až do tej miery, že odolávajú aj modernej digitálnej technike reštaurovania.

Pri rozhlasových reportážach alebo priamych prenosoch z neidentifikovaných udalostí treba pozorne počúvať ruchy z pozadia, napríklad výkriky davu, hudbu, hlasy z ampliónov. V niektorých prípadoch to môže výrazne prispieť k určeniu udalosti, ktorá je zachytená na zvukovom dokumente a miesta jej konania.

Ako vidíme, pri identifikácii zvukových dokumentov sa dajú využiť viaceré možnosti. No existujú aj zvukové dokumenty s malým počtom identifikačných zachytných bodov a tak niekedy nedokážeme napríklad určiť kto, kedy, kde a pri akej príležitosti vystúpil pred mikrofónom. Takýto výskum je tímovou prácou, ktorá si vyžaduje viacerých špecialistov. A keď sa nám nedarí, máme niekedy chuť navštíviť dvoch známych odborníkov v ich byte na Baker Street číslo 221/b v Londýne. Ale vraj tam už nebývajú...

Na konkretizovanie metód našej práce pri identifikácii zvukových dokumentov chcem uviesť niekoľko príkladov. Minulý rok som z mimorozhlasových zdrojov získal dve fólie značky Decelith. Z papierovej stredovky som zistil, že ide o nahrávku reportáže z výstavy M. Mitrovského a že ide o nekompletný materiál, ktorý obsahuje iba prvú, tretiu a piatu časť zvukového dokumentu s celkovou dĺžkou 9 minút a 49 sekúnd. Ďalšie informácie o nahrávke sa nezachovali. Vypočutie fragmentu potvrdilo, že ide skutočne o nahrávku z vernisáže výstavy výtvarných diel slovenského maliara a spisovateľa Milana Thomku Mitrovského (1875–1943). Dokument zachytáva vystúpenie dvoch rečníkov. Meno prvého z nich nie je uvedené, no z jeho privítania som sa dozvedel meno druhého – spisovateľa a vládneho činiteľa vojnovnej Slovenskej republiky Tida J. Gašpara. Potom som sa sústredil na identifikáciu zvyšných chýbajúcich údajov, teda na zistenie mena prvého rečníka, dátumu a miesta konania vernisáže.

Pri datovaní vzniku nahrávky mi pomohli výpovede oboch rečníkov, ktorí uvádzajú, že ide o posmrtnú výstavu umelca, že podujatie sa uskutočnilo „v tomto jubilejnom roku osláv v meste Martin“ a že podrobnosti o tomto kultúrnom podujatí možno nájsť v pre tento účel vydannej publikácii. Oficiálne prijatie Tida J. Gašpara ma presvedčilo, že ide o nahrávku ešte z čias vojnovnej Slovenskej republiky. Prvá slovenská celonárodná kultúrna inštitúcia – Matica slovenská – bola založená roku 1863 v meste Martine a tak museli výročné slávnosti jej založenia prebehnúť roku 1943. Maliar a spisovateľ Mitrovský zomrel 30. októbra 1943 a posmrtná výstava jeho výtvarných diel sa teda uskutočnila až po tomto dátume.

Potom som vypátral v nahrávke spomenutú publikáciu. V tiráži som zistil, že bola vydaná v decembri 1943. Presný dátum nahrávky z vernisáže som napokon určil z dobového rozhlasového programového časopisu. Išlo o 16. december 1943, keď v čase od 16.15 do 16.45 h uskutočnil Slovenský rozhlas priamy prenos z toho podujatia. Zároveň som zistil, do akej miery je nahrávka nekompletná: z pôvodne 30-minútového prenosu sa zachovalo iba 9 minút a 49 sekúnd.

K identifikácii mena prvého rečníka ma priviedol poznatok, že skúmaním Mitrovského života a diela sa zaoberal predovšetkým teoretik umenia a rozhlasový pracovník Vojtech Tilkovský. Zistil som, že bol aj autorom v nahrávke spomenutej publikácie.⁴ Viaceré identické črty textu v publikácii so slovným hodnotením prvého rečníka na nahrávke mi potvrdili, že skutočne ide o túto osobnosť. Napokon mi to dokázalo aj štúdium Tilkovského pozostalosti v Archíve Slovenskej národnej galérie, kde som zistil tiež miesto vernisáže. Uskutočnila sa v priestoroch vtedajšieho Slovenského múzea, dnešného Slovenského národného múzea na dunajskom nábreží v Bratislave. Hoci identifikácia spomenutej nahrávky bola časovo náročná, v podstate nebola zložitá, lebo sa v nej vyskytlo množstvo záchytných informácií.

Na vysvetlenie problematiky identifikácie ďalších troch vzácných zvukových dokumentov v našom archíve musím uviesť niektoré historické súvislosti.

V čase vojnovnej Slovenskej republiky existovali u nás dve rozhlasové štúdiá napojené na vlastné vysielače. Na západe to bolo štúdio v Bratislave a na východe v Prešove.⁵ Stredné Slovensko nemalo vlastné rozhlasové štúdio a tamojší výkonný vysielač v Banskej Bystrici mal za úlohu iba retransláciu vysielača z Bratislavy a Prešova. Vojnový Slovenský štát bol síce vo sfére nemeckého vplyvu, nebol však obsadený nemeckou brannou mocou. Postupom času však pre Nemecko prestala byť na Slovensku stabilná situácia a preto ho začalo vojensky okupovať. To sa 29. augusta 1944 stalo signálom na začatie ozbrojeného odporu – Slovenského národného povstania. Významným pomocníkom protifašistického ozbrojeného Povstania bol Slobodný slovenský vysielač. Na technickom zabezpečení a neskôr aj na tvorbe relácií sa podieľali aj niektorí pracovníci Slovenského rozhlasu. V Banskej Bystrici sa tak vybudovalo provizórne rozhlasové štúdio, ktoré sa potom napojilo na tamojší vysielač. Prvé vysielenie sa uskutočnilo 30. augusta 1944, posledné 27. októbra 1944. Záverečnou reláciou bol rozkaz veliteľa slovenskej povstaleckej armády generála Rudolfa Viesťa: „Boj sa nekončí, ale bude pokračovať v horách.“

Činnosť Slovenského slobodného vysielača mala veľký význam najmä v prvých dňoch Povstania, keď informoval o novej situácii na Slovensku, vytváral atmosféru jednoty a odhodlania a viedol polemiku s protipovstaleckou propagandou oficiálneho rozhlasu, kontrolovaného slovenskou vládou v Bratislave. Hneď v prvý deň jeho pôsobenia 30. augusta 1944 krátko po jedenástej hodine zaznela v éteri výzva na počúvanie vysielača z Banskej Bystrice, mobilizačná

⁴ TILKOVSKÝ, V.: Výtvarná pozostalosť Milana Th. Mitrovského. Vydalo Osvetové ústredie pri ministerstve školstva a národnej osvety, december 1943.

⁵ Slovenský rozhlas sa presídlil do Prešova z Košíc po ich obsadení horthyovským Maďarskom v novembri 1938 na základe rozhodnutia Viedenskej arbitráže.

proklamácia velenia slovenskej povstaleckej armády a napokon aj výzva k obyvateľstvu. Zachované zvukové dokumenty s identickým textom však pochádzajú až z druhej relácie Slobodného slovenského vysielateľa, ktorá bola odvysielaná o 12.30 h. Prostredníctvom káblového spojenia ich nahráli technici prešovského rozhlasu na čele so Samuelom Šubom, ktorý sa predtým telefonickými pokynmi podieľal na záverečných prípravách technického zabezpečenia povstaleckého vysielania.

Identifikáciu mien rečníkov sťažuje viacero faktorov. Ide predovšetkým o dlhoročné skresľovanie priebehu Slovenského národného povstania v období totalitného režimu u nás. Svoju úlohu zohralo aj vtedajšie vyzdvihovanie úlohy tlačeného slova v tomto období a nedocenenie povstaleckého rozhlasu. Jeho činnosť sa mohla z politických príčin objektívne zhodnotiť až po mnohých desaťročiach. A tak mnohé upadlo do zabudnutia. V revolučných časoch to už tak býva, že niet času na presnú evidenciu. Navyše, okolo povstania i jeho rozhlasu sa na uctenie padlých vytvorila istá tradícia, ktorá však nemusí zodpovedať historickej realite. Problém spočíva aj v tom, že v odbornej literatúre sa mená rečníkov z prvého vysielania, ktoré nebolo nahrávané, i z druhého, ktoré sa podarilo zachytiť v autenticknej zvukovej podobe, interpretujú rozlične. Navyše, v čase nášho výskumu boli všetci predpokladaní rečníci, až na jedného, už mŕtvi. Hlásateľ Ladislav Sára, ktorému niektorí pripisujú interpretáciu výzvy na počúvanie povstaleckého rozhlasu, zahynul počas transportu do koncentračného tábora Mauthausen.⁶ V emigrácii v Spolkovej republike Nemecko zomrel niekdajší člen velenia slovenskej povstaleckej armády podplukovník generálneho štábu a neskorší generál Mirko Vesel, interpret mobilizačnej proklamácie velenia slovenskej povstaleckej armády. Dávnejšie zomrel aj niekdajší predstaviteľ občianskeho odboja Jozef Styk, ktorému sa pripisuje interpretácia výzvy k obyvateľstvu. Pri identifikácii mien troch účinkujúcich sme neuspeli ani u pamätníkov, o čo sa postarala aj znížená technická úroveň archívnej nahrávky.

Na začiatku deväťdesiatych rokov sme navštívili jediného žijúceho potenciálneho interpreta výzvy k poslucháčom Júliusa Chovana. V jeho osobnom archíve sa nachádzal originálny text výzvy, ktorú on sám skoncipoval, o čom svedčil aj jeho rukopis. Bol to teda on, kto s najväčšou pravdepodobnosťou čítal text výzvy prvého vysielania Slovenského slobodného vysielateľa 30. augusta 1944 o 11.00 h. Chceli sme si preveriť, či čítal aj text druhej výzvy, ktorá zaznela v nasledujúcej relácii o 12.30 h a preto sme nahráli jeho hlas.

O pomoc pri zisťovaní možnosti zhody hlasu Júliusa Chovana na novej nahrávke s hlasom na originálnom zvukovom dokumente sme v auguste 1994 požiadali oddelenie fonoskopie Kriminalistického a expertízneho ústavu Policajného zboru Slovenskej republiky v Bratislave. Pri analýze bol využitý digitálny systém na spracovanie zvuku S_TOOLS. Tamojší experti urobili komplexnú jazykovú a fonetickú analýzu a zároveň rozbor formantovej štruktúry hlások (spektrálna analýza). Najväčší problém spočíval v tom, že v priebehu času sa

⁶ Posledný transport politických väzňov zo Slovenska do Nemecka vo februári 1945 omylom napadlo spojenecké anglo-americké vojenské letectvo neďaleko rakúskeho Melku.

ľudský hlas mení a od realizácie originálnej nahrávky po spomenutú analýzu uplynulo už polstoročie. Ani tento postup teda nedokázal s konečnou platnosťou určiť, kto na archívnej nahrávke v druhej relácii Slobodného slovenského vysielateľa skutočne interpretoval text výzvy poslucháčom.

Napokon sa nám po štúdiu historických prameňov a výpovedí niektorých bojárov podarilo na nahrávke bezpečne zistiť iba hlas niekdajšieho člena vedenia slovenskej povstaleckej armády Mirka Vesela, ktorý pred mikrofónom predniesol mobilizačnú proklamáciu.

Zvukový dokument č. 2 – Výňatok z mobilizačnej proklamácie velenia slovenskej povstaleckej armády v podaní Mirka Vesela. Opakovaný vstup Slobodného slovenského vysielateľa v Banskej Bystrici 30. augusta 1944 o 12.30 h.

„Vojaci, postavte sa na odpor nemeckým obsadzovacím jednotkám! Bojujte tvrdo a neúprosne proti horde! Zachovajte najprísnejšiu disciplínu a poslušnosť tým veliteľom, ktorí vás povedú proti Nemcom! Vyzývam záložníkov vojakov, žandárov, políciu a finančnú stráž, aby sa okamžite pripojili k obrane vlasti! V tomto hrdinskom boji za vlasť a za slobodu nášho národa, podporujú nás mohutné a na všetkých frontoch víťaziace spojenecké armády.“

Spomenuté tri dokumenty boli u nás digitálne reštaurované až roku 2000. Naším technikom sa pri tom síce podarilo eliminovať echo spôsobené nedostatočným akustickým vybavením povstaleckého štúdia, no značné premodulovanie originálnej nahrávky znemožnilo plné využitie digitálneho reštaurovania.

S problémami sme sa stretli aj pri identifikácii zvukových dokumentov z vysielania Československého rozhlasu na začiatku okupácie Československa vojakmi Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Protiokupačné vysielanie sa začalo 21. augusta 1968, v skorých ranných hodinách. Keďže v ten istý deň okupanti obsadili všetky rozhlasové budovy v Československu, „legálne“ dubčekovské proreformné vysielanie pokračovalo až do 3. septembra 1968 z náhradných zdrojov. Spomenuté vysielanie malo zásadný historický význam. Výzvami k zachovaniu pokoja prispelo k zabráneniu krviprelievania a zároveň zmariť pokusy okupantov a domácich quislingovcov na nastolenie tzv. revolučnej robotnícko-roľníckej vlády. Navyše paralyzovalo propagandu rozhlasovej stanice Vltava zriadenej okupantmi. Mnohí účastníci „legálneho“ vysielania Československého rozhlasu boli neskôr v čase tzv. normalizácie postihovaní alebo emigrovali z obavy pred prenasledovaním.

Pre všadeprítomnosť tajnej polície sa dalo s historickým výskumom tejto etapy našej rozhlasovej histórie začať až po páde totalitného režimu roku 1989. Vzhľadom na časový odstup a iné problémy je to ťažká úloha. Vo vysielaní sa vtedy napríklad z bezpečnostných dôvodov neuvádzali mená autorov príspevkov ani spíkov, pred mikrofónom často účinkovali náhodne ľudia priamo z ulice. Zo zatiaľ nekompletného zvukového materiálu z tohto obdobia sa nám podarilo identifikovať pomerne veľké množstvo spíkov a na základe analýzy vnútorného obsahu aj dátumov, keď boli materiály odvysielané. Pri tejto práci nám môžu pomôcť aj pomerne kompletne texty odvysielaných relácií z bratislavského vy-

sielania, ktoré sa dostali do nášho archívu. Väčšina z nich bola napísaná písacím strojom, no sú tu aj rukopisy, na základe ktorých sa môžu dať identifikovať autori textov. Keďže sa krátko po začatí augustového vysielania vytvorila tzv. Štafeta, v rámci ktorej koordinovane pôsobili všetky štúdiá Československého rozhlasu, nadviazali sme spoluprácu s Archívom Českého rozhlasu v Prahe. Týka sa oblasti skompletizovania zvukových dokumentov, ako aj ich identifikácie. Ako som už spomenul, ide o zložitý problém, ktorý by si na hlbšiu analýzu vyžiadal samostatný príspevok.

Prvú správu o príchode okupačných armád do Československa priniesol Československý rozhlas v Bratislave 21. augusta 1968 o 4.30 h. Na základe informácie niekdajšieho šéfredaktora spravodajstva Štefana Horského sme okrem časového údajá identifikovali aj hlásateľa, ktorým bol Peter Noskovič.

Zvukový dokument č. 3 – Prvá výzva Československého rozhlasu v Bratislave v interpretácii hlásateľa Petra Noskoviča o vpáde okupačných armád do Československa 21. augusta 1968 o 4.30 hod.

„Žiadame všetkých poslucháčov, aby venovali pozornosť tejto mimoriadnej správe. Výzva Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska a Slovenskej národnej rady. V noci zo dňa 20. na 21. augusta tohto roku prišli do Československa spojenecké vojská štátov Varšavskej zmluvy. Obraciam sa na všetkých občanov Slovenska s výzvou, aby zachovali pokoj, rozvahu a zabezpečili normálny chod života a práce. Podpis: Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska a Predsedníctvo Slovenskej národnej rady.“

Identifikácia však nemusí byť vždy zložitá. Pred rokmi sa nám napríklad do rúk dostal magnetofónový pás bez akýchkoľvek údajov o jeho obsahu. Nemenovaný spíker tu uviedol nemenovaného československého predsedu vlády, ktorý v českom jazyku hovoril o hrdinskom odpore slovenského ľudu. Rýchly spád reči spíkra a použitie hudby nás priviedlo ku konštatovaniu, že nejde o rozhlasový žáner, ale o materiál, ktorý sa k nám dostal prehraním zvuku zo spravodajského filmu. Podľa dobového bombastického a prehnane optimistického prejavu spíkra a pátosu vo vystúpení politika sme datovali prejav do obdobia krátko po komunistickom prevrate vo februári 1948. Príhovor politika sa podľa obsahu evidentne viazal k Slovenskému národnému povstaniu, i keď to rečník priamo neuvádza. V tom čase bol československým premiérom Antonín Zápotocký. Po preštudovaní edície jeho prejavov sme si potvrdili, že ide skutočne o Zápotockého a zistili sme aj to, že nahrávka pochádza z jeho vystúpenia v Košiciach 29. augusta 1948 pri príležitosti 4. výročia Slovenského národného povstania. Napokon sme vo filmovom archíve zistili aj meno spíkra.

Jednoduchá bola aj identifikácia zvukového dokumentu, ktorý sa nám pred časom dostal do archívu. Nahrávka bola na magnetofónovom páse a opäť k nej chýbal akýkoľvek popis. Po vypočutí sme zistili, že ide o príhovor rodáka z Lipovského Mikuláša, maliara a spisovateľa, ktorý radostne konštatoval, že sa mu v tomto roku podarilo završiť svoju celoživotnú snahu o rekonštrukciu Bratislav-

ského hradu. Je všeobecne známe, že to bol dlhoročný sen Janka Alexyho a podľa jeho poznámky o dokončení rekonštrukcie tejto historickej stavebnej pamiatky sme identifikovali nahrávku do roku 1962.

Na záver možno konštatovať, že rozhlasové dokumenty sú v mnohých prípadoch primárnymi archívnymi prameňmi, hoci ich klasickí odborníci v stredovekých archívoch často podceňujú a hovoria o nich iba ako o kuriozite. Okrem svojho obsahu nám sprostredkujú aj autenticnosť výpovede – napríklad pohnutý hlas istej osobnosti v hraničných situáciách, ktorá sa nedá zachytiť ani na papieri tej najlepšej kvality. Dávne písomné archívne dokumenty nás dokážu očariť krásou iluminácií alebo kaligrafie. No človek je tvor organický a tak sa k jeho uchu môže oveľa intímnejšie priblížiť napríklad harmonický hlas orchestra, krása spevu, či dramatické akustické sprostredkovanie udalosti v autentickej podobe. Pri počúvaní jedného z množstva zvukových dokumentov z nášho rozhlasového archívu mi nevdojak prišla na myseľ sentencia zakladateľa moderného slovenského archívnictva doktora Pavla Križku, ktorú si napísal nad vchod svojho archívu v stredovekom banskom meste Kremnica: *Hic mortui vivunt, mutique loquuntur* – Tu mŕtvi žijú a nemí rozprávajú.

IDENTIFICATION OF SOUND RECORDS IN THE SLOVAK RADIO ARCHIVES

Fero Horvat

In spite of the war and changes of the political system there were preserved many important sound records in the Slovak Radio Archives. Several of them have not the basic identification data and therefore they have to be identified (e.g., the name of a speaker, the place of an event, the date).

The author explains various methods used at the identification of sound records. They involve: analysis of contents, type of record medium, etc. Identification can be supported by the linguistic knowledge or physiology. There are analysed examples of particular succesful methods used by author at identification of some sound records of Radio Archives.

Translated by Ema Draškabová

NAJSTARŠÍ KONGREGAČNÝ PROTOKOL TRENČIANSKEJ STOLICE 1571–1604 A JEHO CHÝBAJÚCE ČASTI

MIROSLAV MARTINICKÝ

Martinický, M.: The Oldest Congregational Minute-book of Trenčín County 1571–1604 and their Missing Parts. Slovenská archivistika, Vol XXXVII, No 1, 2002, p. 15–27

The reconstruction of the oldest congregational minute-book of Trenčín county based on the recently found court minutes of 1541–1598. Introduction of Georgian calendar in county administration. The start of creation of a county archives.
Slovakia. Archives. Trenčín County Archives.

Mgr. Miroslav Martinický, Štátny oblastný archív, 014 35 Bytča

Kongregačný protokol Trenčianskej stolice z rokov 1571–1604 je v literatúre známy. V edícii, ktorú zostavili S. Kolosvári a K. Óvári, publikovali jej autori priamo z protokolu 13 štatútov.¹ Protokol sa ďalej spomína v literatúre najmä v súvislosti s jeho chýbajúcimi časťami z obdobia rokov 1571–1591.² V našom príspevku sa snažíme nájsť odpovede na otázky, ktoré vyvstali z týchto štúdií. Pokúsili sme sa identifikovať chýbajúce časti protokolu a zistiť, kedy sa v úradovaní stolice začal používať Gregoriánsky kalendár.

Zväzok pozostáva z 1 144 strán s veľkosťou 20 cm × 29,7 cm, z toho 51 je nepopísaných. Písacou látkou je papier. Podľa obrazu filigránu, kde v renesančnom štíte sú dve šesťcípe hviezdy, diagonálne oddelené dvoma čiarami, sa tento papier vyrábala od roku 1533 v Mníchove.³ Protokol je zviazaný v doskách z hrubého papiera, rohy a chrbát spevňuje koža. Na doskách sú pripevnené po dve, dnes už rozstrapkané šnúry z viacfarebných nití na zošňurovanie. Na chrbte sú prilepené tri papierové štítky, ktoré obsahujú názov a inventárne čísla, ktoré sa používali v pôvodnom stoličnom archíve:

- a) názov „Prothocolum ab anno 1571, usque annum 1604“;
- b) poradové číslo „1“;
- c) zrkadlovo obrátená číslica „9“.

¹ KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K.: Corpus statutorum. Statuta et articuli municipiorum Hungariae Cis-Danubiorum. Tomus IV, pars prima, Editio Academiae scientiarum Hungaricae, Budapestini 1896.

² SOSNAM podžupanov sl. stolice Trenčianskej z diplomátara Fejérového, Štemmatographie Lehookyho, a z historie Bel, Buday, Csay, Fessler, a Engela vytiahnutý, keď za 1571. rokom zápisnice župy nejestvujú. Sokol, časopis pre zábavu a poučenie, ročník VIII., Skalica 1869, zodpovedný redaktor V. Paulíny – Tóth, s. 181–182. ULÍČNÝ, F.: Zavedenie Gregoriánskeho kalendára na Slovensku. Slovenská archivistika, ročník XVI, 1981, č. 2, s. 48–81.

³ BRIQUET, Ch., M.: Les Filigranes I, Dictionnaire Historique des Marques du Papier, New York 1977, s. 77/1008.

Do protokolu boli asi v rokoch 1592–1593, pri jeho obnovení vlepene strany 1, 55–57 a 121–128. Takmer všetky záznamy sú v latinskom jazyku. Na stranách 111, 118 a 861 sú záznamy v slovakizovanej češtine a na stranách 349 a 832–834 sa stretávame s maďarským jazykom. V protokole môžeme rozoznať osem písárskych rúk: a. notár Štefan Šomodi s. 1–55, 83–128, 129–672; b. notár Šimon Jesenský s. 55–72; c. podnotár Melichar Vladislaviensis s. 75–78; d. neznámy s. 349; e. notár Mikuláš Medňanský s. 673–1141; f. neznámy s. 832–834; g. neznámy s. 1023–24, 1059–63, 1080–82, 1090; h. neznámy s. 121.

Slávnostný zápis na titulnej strane oznamuje, že Trenčianska stolica založila 5. novembra 1571 protokol (*Protocolon comitatus Trinchiniensis. Compactum*), do ktorého sa mali zaznamenávať rozhodnutia stolice, aby sa v sporných prípadoch, alebo pri strate rozsudkových listín predišlo upieraniu práv. Bezprostredne pod tento slávnostný záznam poznamenal 13. januára 1592 notár Štefan Šomodi (*Somogyi, Ssomogyi*), že provizor Trenčianskeho hradu Gabriel Ribscher odovzdal na žiadosť stolice „*praesentem librum seu protocolon*“, ktorý sa po smrti podnotára Melichara Vladislaviensis (*Wladislaviensis*) nachádzal v jeho pozostalosti.⁴

Hoci sa najstarší záznam hlási do 5. novembra 1571, kontinuita záznamov začína až zápisnicou stoličného súdu (sedrie) z 13. januára 1592.⁵ Väčšina starších záznamov je písaná rukou notára Štefana Šomodiho (notár 1590–99). Zaujímavé sú odpisy reštaurácií z rokov 1571 a 1573, ktoré v porovnaní s ostatnými uvádzajú neobvykle troch prísediacich (*jurati assessores*) v jednom slúžnovskom okrese namiesto dvoch.⁶ Okrem toho tu nachádzame odpisy troch panovníckych dekrétov a tiež súpisy desiatkov a šľachty Trenčianskej stolice.⁷ Tieto, v svojej podstate jednotliviny, priamo s protokolom nesúvisia a do zväzku boli zaradené azda pre svoj obsah a časté používanie. Bez súvislosti so spormi po roku 1592 nachádzame v protokole zápisnice stoličného súdu z 5.–8. októbra 1573, písané rukou notára Martina Vladislaviensis (*notár pred 1541–1576*), ktoré môžeme považovať za fragment chýbajúcich častí pôvodného protokolu.⁸

Pri takomto stave úplnosti zápisníc z rokov 1571–1591 vyznieva protirečivo poznámka zaznamenaná pri rozhodnutí generálnej kongregácie „*De antiquis protocolorum voluminibus*“ z 10. júla 1599, podľa ktorej Štefan Šomodi protokol založil, usporiadal a doplnil chýbajúce údaje.⁹ Rozhodnutím poverilo zhro-

⁴ ŠOBA Bytča, Trenčianska župa I. (1481–1849), Kongregačný protokol I. (1571–1604), 1144 s., škat. č. 1, s. 1.

⁵ Tamže, s. 83.

⁶ Tamže, s. 3 a 39.

⁷ Dekrét Rudolfa II. z roku 1588 (IV.) s. 5–21, porovnaj: MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1526–1608. Budapest 1899, s. 704–729; dekrét Rudolfa II. z 20. marca 1593, s. 21–29; dekrét Maximiliána II. z 28. januára 1576; súpis desiatkov „*Regestum super exactione decimae comitatu Trinchiniensis AD 1586*“, používaný v období 1583–1606, s. 121–128; súpis šľachty „*Elenchus dominorum, praelatorum, baronum, magnatum et nobilium comitatu Trinchiniensis, de anno 1593*“, s. 55–72.

⁸ Kongregačný protokol I., s. 45–54.

⁹ Tamže, s. 700: „...Stephanus Somogy, presens protocolon sanciat, et defectus restitutum inseratque, plenarie...“.

maždenie slúžneho Mikuláša Žambokrétyho¹⁰ a Gašpara Egrešdiho¹¹, aby napomenuli bývalého notára Šimona Jesenského (Gessenszky a Nagy Gessen, Jeszenszky, notár 1576–1590), vdovu podnotára Melichara Vladislaviensisa a tiež Štefana Šomodiho, aby vrátili všetky písomnosti patriace Trenčianskej stolici. Dátum rozhodnutia súvisí s nástupom nového notára Mikuláša Medňanského (Mednyanszky, notár 1599–1622)¹², ktorý zistil, že odpisy krajinských zákonov a „protocolon vetus“, nájdené a darované nitrianskym biskupom Zachariášom Mošovským¹³, azda po prehľadávaní archívov v súvislosti so zostavovaním jeho právnických zbierok okolo roku 1584, sa nedajú objaviť (nescitur apparet).

Priama správa o výsledku tejto akcie sa nezachovala, no z nariadenia o ďalšom vymáhaní písomností z 20. júna 1601 vyplýva, že po smrti notára Šimona Jesenského jeho truhlicu s písomnosťami považovala stolica už za svoju (cum suo scrinio, seu lada comitatus).¹⁴ K vymáhaniu ostatných dokumentov od vdovy Melichara Vladislaviensisa a vdovy Šimona Jesenského, Barbory Varšániovej,¹⁵ ktoré boli vtedy v Trenčíne, vyslalo zhromaždenie notára Mikuláša Medňanského, slúžnych Jána Prileského¹⁶ a Štefana Maršovského¹⁷ a prísediaceho Daniela Kotešovského.¹⁸ Okrem toho sa všetky získané dokumenty a stoličná truhlica, v ktorej okrem písomností bola uchovávaná aj pečať Trenčianskej stolice, mali sústrediť v dome Mikuláša Bogádiho¹⁹ dovtedy, kým určení ľudia nevykonajú ich súpis (registratio sive conscriptio), aby ich stolica mohla opäť využívať. Sústreďením písomností na jedno miesto a ich súpisom sa zhromaždenie snažilo predísť opätovným stratám a vybudovať tak archív nezávislý od personálnych

¹⁰ „Zambokrety, Sambokrethy“, slúžny 1586–1592 a 1594–1600, prísediaci 1573–1585. Zomrel pred 8. januárom 1601. Pozri Kongregačný protokol I., s. 795. Porovnaj: FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Bratislava 2000, s. 211, kde sú letopočty obdobia vykonávaných úradov stoličnej správy uvádzané len orientačne. V tomto príspevku uvádzame presné letopočty podľa preskúmaných reštaurácií z obdobia rokov 1546–1604. Údaje k notárom a podnotárom pozri ďalej.

¹¹ „Egressdy“, podžupan 1600–1602, porovnaj FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 62.

¹² Porovnaj FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 145.

¹³ Slovenský biografický slovník IV., Matica Slovenská, Martin 1990, s. 225.

¹⁴ Kongregačný protokol I., s. 819.

¹⁵ Tamže, s. 852: 18. december 1601, a tiež TŽ–I., Súdne zápisnice 1582–1598, škat. č. 136/4, fasc. č. 8, pag. 212r: 11. júl 1587. „Varssanyi“.

¹⁶ „Prileszky“, slúžny 1594–1602 a 1603; FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 191.

¹⁷ „Marszovszky“, slúžny 1597–1601.

¹⁸ „Kothessovszky“, prísediaci 1599–1604; FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 112.

¹⁹ „Boghady“, podžupan 1599–1600 a 1602–1603; V zápisnici z 21. mája 1598 označený ako „tutor conservationis“, u ktorého sa mal zhromaždiť vybraný desiatok. Predtým bol 3. januára 1596 zvolený za predsedu vyberačov cenzu. Pre jeho exponovanie sa v daňovej sfére predpokladáme, že označenie „tutor conservationis“ nesúvisí s opatrovaním písomností. Pozri Kongregačný protokol I., s. 529 a 628; FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 24.

zmien v stoličnej správe. Ani spomínaný súpis sa nezachoval, ak vôbec jestvoval, a tak nevieme, aké dokumenty stolica získala späť.

Preto sme obrátili pozornosť na písomnosti zo 16. storočia zachované v archíve Trenčianskej stolice. Listinnému a spisovému materiálu sme sa venovali len okrajovo. V skupine Possessiones, kde sa nachádzajú dokumenty súkromnoprávnej povahy, sme nahliadli do 620-tich listín a spisov z obdobia rokov 1541–1604 kvôli objasneniu chronologických a paleografických otázok spojených s jednotlivými písárskymi rukami notárov a podnotárov, ktorí signovali každú vydanú listinu. Medzi dorzálnymi poznámkami často nachádzame pôvodné odkazy na konkrétne zasadanie stoličného súdu alebo generálnej kongregácie, kde sa uskutočnilo rozhodnutie o vyhotovení listiny.²⁰

Písomnosti nelistinného charakteru nachádzame pod piatimi titulmi: a. Koncepty a kópie (1543–1740, 4 škatule); b. Formuláre a formule (1455–1699, č. 1–29, 2 škatule); c. Evidencia sporov (1550–1702, 3 škatule); d. Súdne zápisnice (1541–1598, 4 škatule) a Snemové a zákonné články (1593–1715), ktorým sme po nahliadnutí nevenovali ďalšiu pozornosť.

Koncepty a kópie podľa názvu obsahujú koncepty a kópie vydaných listín stolice, ale aj mesta Trenčína. Zriedkavo nachádzame i originály listín či zápisníc svedectiev a priznaní vypočúvaných tortúrou. Poznámky k súdnym sporom zachytili zmienky o výpisoch z protokolov stolice z rokov 1558 a 1561, teda starších ako z roku 1571, ktorým začína najstarší kongregačný protokol.²¹ Do roku 1584 chronologicky usporiadané fascikle plynule nadväzujú, no po tomto roku nachádzame medzi nimi veľké medzery. Dokumenty do roku 1584 sú písané takmer výlučne notárom Martinom Vladislaviensisom (notár pred 1541–1576) a jeho synovcom podnotárom Melicharom Vladislaviensisom (podnotár pred 1571–1585), ktorý podľa ustanovenia generálnej kongregácie z 20. augusta 1576 mal zastupovať a zastupoval 15 dní svojho chorého strýca v notárskom úrade.²² Predpokladáme, že dokumenty do roku 1584 sú časťou pozostalosti Vladislaviensisovcov, ktorú prvýkrát stolica vymáhala po skončení morovej epidémie v Trenčíne, pravdepodobnej príčine Melicharovej smrti. Epidémia podľa notára Šimona Jesenského vypukla koncom júna 1585.²³ Sedrie a kongregácie sa konali mimo Trenčína.²⁴ Stoličná truhlica, kde boli uzatvorené zápisnice a pečať, zostali v Trenčíne a šľachta dúfala, že sa do 1. septembra po skončení epidémie vrátia.²⁵ Prvá kongregácia v Trenčíne sa však uskutočnila až 14. marca 1586, keď

²⁰ TŽ I., Possessiones (1381) 1500–1837, 65 škat.

²¹ Koncepty a kópie, škat. č. 1, fasc. č. 10; pozri tiež Possessiones, škat. č. 24, fasc. Kameničany, č. 5, z roku 1568: „Extractus ex antiquis prothocollis literarum Joannis Baran, ratione portionem Kameniczanensem“, ktorý obsahuje výpisy už od roku 1556.

²² Súdne zápisnice 1566–1581, škat. č. 137/5, fasc. č. 6, pag. 190r, porovnaj pismo na pag. 194r; FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 1 a 2, nesprávne stotožňuje obidvoch ako jednu osobu.

²³ Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 5, pag. 134r a Súdne zápisnice 1582–1591, škat. č. 141/9, fasc. 1, s. 474.

²⁴ Dubnica nad Váhom 24. júla 1585, Ilava 13. septembra 1585, Považská Bystrica 29. septembra 1585.

²⁵ Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 5, pag. 135r.

zhromaždenie nariadilo Jánovi Hrabovskému (Hrabovszky) a prísediacemu Mikulášovi Žambokrétymu, aby tri dni pred nasledujúcou kongregáciou všetky písomnosti, ktoré u Vladislaviensisovcov nájdú, označili regestami a uložili kam podľa poriadku patria.²⁶ Na miesto zosnulého podnotára bol 13. októbra 1586 s podporou nitrianskeho biskupa zvolený Štefan Šomodi „Liptoviensis“.²⁷

Formuláre a formule obsahujú vzory prisah jednotlivých úradníkov stolice, vzory rôznych druhov listín a odpisy došlých listín z iných stolíc či krajinských úradov. Materiál je usporiadaný chronologicky vo fascikloch, kde sú dobre zachované zošité zložky papiera. Do roku 1599 je väčšina zložiek popísaná notárom Šimonom Jesenským, ktoré boli akýmsi jeho „pracovným zošitom“, kam si zaznamenával informácie úradného i osobného charakteru. Najmä v rokoch 1578–1583 pripomínajú jeho poznámky denník, v ktorom sú jednotlivé záznamy (notae, meditationes) prehľadne, ako vo väčšine jeho písomností, označené dátumom a názvy jednotlivých statí sú písané majuskulnými literami klasických tvarov. V mnohých úvahách sa zaoberá svojím notárskym úradom. V úvahe „Notarii virtus et ingenium“ píše: „Notarius siquidem nullum tempus habet, quo curris et laboribus vaccare possit.“ Vo večerných úvahách (meditatio vespertina) sa venuje náboženskému rozjímaniu a teologickým príčinám konfesijných sporov. Svoj náhľad na morálku súvekej doby, videnú očami notára, pertraktuje v poznámke „Nota phantasiam de impedimentis iuris“. Priebežne zaznamenal odoslané listy, zriedkavo sa venuje i úvahám o ľuďoch zo svojho blízkeho prostredia. Čas medzi úvahami o živote a smrti si kráti vymýšľaním sylogizmov alebo vypisovaním citátov. Z genealogického hľadiska je vzácny zápis zo dňa jeho 51. narodenín: „...quia natus sum 1530 in festo nativitatis Mariae, tum intra horam pomeridianam secundam, et tertiam 9. septembri“.²⁸ O jeho zvolení do notárskeho úradu nemáme priamy záznam. Prvýkrát sa spomína 22. septembra 1576, čo potvrdzujú viaceré dokumenty.²⁹ Po rezignácii okolo roku 1590 pôsobil vo funkcii perceptora.³⁰ Od januára roku 1593 pôsobil v úrade trenčianskeho richtára, čo potvrdzujú formuláre a odpisy listín v tomto materiáli.³¹ Formuláre a formule, ktoré obsahujú osobné záznamy notára Šimona Jesenského, mohla stolica získať až po jeho smrti, teda pred spomínaným sústredovaním písomností do domu Mikuláša Bogádiho v roku 1601.

²⁶ „...cunctas literas... in regesto annotent, ut ad quos pertinent, illis ordine et modo distribuantur.“, tamže, pag. 146r.

²⁷ Súdne zápisnice 1582–1592, fasc. č. 1, s. 497; pozri FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 226 a tiež LUKINICH, I.: A Podmaniczky – család okleveltára, V., Budapest 1943, s. 410, pozn. 1, s predikátom „de Kothesowa“.

²⁸ Formuláre a formule, fasc. č. 10, 157 pagín, pag. 10v, 66r, 69r, 70v, 123r, 124r: hoci sviatok v roku 1530 pripadol na 8. septembra.

²⁹ TŽ I., Kongregačné spisy (acta congregationalia), škat. č. 1, fasc. 1576; porovnaj písmo v Súdne zápisnice 1566–1581, fasc. 6, pag. 194v; a v Possessiones, škat. č. 40, fasc. Otrhánky, č. 1.

³⁰ Súdne zápisnice 1582–1591, fasc. č. 1, s. 119; v Possessiones, škat. č. 18, fasc. Horenická Hôrka, č. 15 z 21. novembra 1590 ešte notárom.

³¹ FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 96, uvádza, že zomrel okolo roku 1600.

Prekvapivo notár Šimon Jesenský, ktorý toľko záznamov venoval svojej práci, ani v najmenšom nezanechal správu o archivovaní písomností Trenčianskej stolice. Pri jeho nadčasových úvahách sa mu to azda zdalo príliš pominuteľné. Rovnako ani v spomenutej pozostalosti Vladislaviensisovcov nenachádzame nič, čo by sa dotýkalo prevzatia písomností od Zachariáša Mošovského.

Evidencie sporov pozostávajú z 21 fasciklov zošitých dvojhárkov papiera a štyroch zväzkoch viazaných v bielej koži. Obsahujú stručné záznamy o ukončených súdnych sporoch. Jeden fascikel zachytil spory z jedného slúžnovského okresu. Kauzy sú ďalej rozdelené do štyroch skupín; na riadne a mimoriadne spory strednej a nižšej šľachty a rovnako sú rozdelené aj magnátske záležitosti. V rámci skupín sú jednotlivé zápisy radené chronologicky pod nadpísaným letopočtom, pričom pri niektorých rokoch je vynechané miesto. Jeden záznam obsahuje len mená stránok a predmet sporu. Evidencie sporov neodkazujú na žiadny konkrétny dokument. Podľa písma prvých štyroch fasciklov ich začal zostavovať notár Šimon Jesenský, v čom pokračovali Melichar Vladislaviensis aj Štefan Šomodi. Posledný evidencie predchodcov prepísal a do jeho prepisov dopĺňovali aktuálne údaje aj nasledovníci. Ak sa vrátíme k poznámke z 10. júna 1599, kde sa uvádza, že Šomodi protokol usporiadal a doplnil, mohlo sa tak stať zrevidovaním evidencií jeho predchodcov a komparáciou so zápisnicami stoličného súdu. Takto by evidencie predstavovali prvú a dodnes jedinú pomôcku (pomocnú knihu) k rozsiahlym súdnym písomnostiam. Spomínané štyri zväzky viazané v bielej koži, každý k jednému slúžnovskému okresu, zostavil v roku 1650 notár Ondrej Rudňanský.³²

Súdne zápisnice sa rovnako zachovali formou šitých zložiek, alebo aj niekoľkých zložiek v jednom celku a jeden zväzok zreštaurovaný okolo roku 1959.³³ Jednotlivé fascikle sú radené chronologicky. Vo fascikli z roku 1573 nachádzame záznam z reštaurácie z 12. januára, ktorej odpis zaradil notár Štefan Šomodi do dnes zviazaného protokolu, kde netradične uvádza zvolenie troch slúžnych v jednom okrese miesto obvyklých dvoch. List papiera, na ktorom je reštaurácia zaznamenaná, je pokrčený a bol pokrčený pravdepodobne už v 16. storočí, inak by si prepisovateľ po vystretí deformovaného listu povšimol pri mene prísediacého poznámku „altero anno“, teda zvolenie až v nasledujúcom roku 1574. Nazdávame sa, že tu sa nachádza originál, použitý Štefanom Šomodim, ktorý je súčasťou chýbajúcich zápisníc z rokov 1571–1591.³⁴ Potvrďuje to písmo Martina Vladislaviensisa, vtedajšieho notára i filigránový znak (priesvitka) zhodný s papierom zviazaného protokolu a jeho časti z 5.–8. októbra 1573. Chýbajúce časti najstaršieho protokolu z obdobia rokov 1571–1591 sú dobre zachované a spolu s konceptmi predstavujú 4 446 strán, čo je trojnásobok zviazaného protokolu. Tu treba hľadať jednoduchú príčinu ich oddeleného uchovávaní medzi písomnos-

³² Evidencie sporov, škat. č. 3, fasc. 1, pag. 1.

³³ Pozri pozn. č. 48.

³⁴ Porovnaj Kongregačný protokol I., s. 39 a Súdne zápisnice 1566–1581, fasc. č. 6, pag. 105r.

ťami Trenčianskej stolice. Tým sa ich priama spojitosť so známym zväzkom postupne strácala až zanikla.³⁵

V zápisniciach z 80. rokov 16. storočia nachádzame aj informácie o reforme kalendára, ktorá bola známa už pred bratislavským snemom v roku 1587, čo sa nepriamo odrazilo v častejšom používaní zdvojených dátumov, napr.: „MDLXXXIII, XXVII. die Julii, hoc est feria secunda proxima post festum beati Jacobi Apostoli“, alebo sa priamo uvádza, že sa používa starý či obidva súčasne, napr.: „M D LXXXVI. 13. die Julii veteris, in festo divinae Margarethae“ alebo „1588, feria secunda post Dominicam Reminiscere: Veteris Calendarium 4. Correcti 14. Martii“.³⁶

Generálne zhromaždenie Trenčianskej stolice v pondelok 24. júna 1588 (vigesima quarta Junii in festo Nativitatis beati Joannis Baptistae, podľa Juliánskeho kalendára) rozhodlo s konečnou platnosťou zaviesť reformovaný kalendár (Conclusio finalis, ratione... kalendarii). Rozhodnutie sa odvolalo na ustanovenia spomínaného snemu v Bratislave, no neurčilo presný termín prechodu na nový kalendár. Každý slúžny mal vo svojom okrese ustanoviť zástupcu, ktorý mal s týmto rozhodnutím oboznámiť kňazov, aby z kazateľníc, rozvážne a zhovievavo vysvetlili reformu, aby sa ľud zo zbožnosti, strachu alebo vierovyznania nepostavil proti novému kalendáru. Rovnako sa malo postupovať v Trenčíne a v mestečkách s výsadami výročných a týždenných trhov.³⁷

Z datovacích formuliek, po spomínanom zhromaždení, nie je úplne zrejmé, ktorý z kalendárov bol použitý (napríklad: M D. LXXX VIII. In festo assumptionis beatissimae Mariae virginis, 15. august, v starom pripadol na štvrtok, podľa nového na pondelok, keď sa zhromaždenia konali síce častejšie, ale nie výlučne). Bezpečne to môžeme určiť až zo zdvojeného dátumu „1589, 12. junii, feria secunda post festum beati Barnabae apostoli“.³⁸

Pretože k dátumom sa nepripájajú bližšie determinanty (veteris, correctus atď.) a rozhodnutie neurčilo presný dátum, môžeme predpokladať, že po 24. júni 1588 (Conclusio finalis) sa pri datovaní zápisníc Trenčianskej stolice začal používať reformovaný kalendár. Podľa tohto predpokladu sú v predmetnom období prevádzané datovacie formulky v tomto príspevku.

³⁵ Podľa stavu zachovania ich môžeme rozdeliť a chronologicky zoradiť v tomto poradí: A. ČISTOPISY: 1. Súdne zápisnice 1566–1581, fasc. č. 5–9 (1571–1581); 2. Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 1 (1582–1587); 3. Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 8 (1587–1590); 4. Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 3 (1590–1591); B. KONCEPTY: 1. Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 7, (1580); 2. Tamže, fasc. č. 1–6 (1581–1586), pričom fasc. č. 5 tvoria zápisnice z obdobia moru v Trenčíne; 3. Tamže, fasc. č. 8 (1588); 4. Súdne zápisnice 1582–1591, fasc. č. 2 (1588–1591); C. KONCEPTY Z PO ROKU 1591: Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 9 (1594), fasc. č. 10 (1597), fasc. č. 11 (1598); dokumenty vo fasc. č. 12 sa nedajú časovo zaradiť.

³⁶ Súdne zápisnice 1582–1591, fasc. č. 1, s. 398, 492; alebo Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. 8, pag. 223r. Problematický je dátum: nona die mensis julii M.D.LXXXII... (pondelok), ku ktorému je neskôr dopísané: hoc est feria secunda post festum S. Margarethae virginis. (16.VII.), druhý je pravdepodobne uvedený chybné, pozri: Súdne zápisnice 1582–1591, fasc. č. 1, s. 9–10.

³⁷ Súdne zápisnice 1582–1598, fasc. č. 8, pag. 230r.

³⁸ Tamže, pag. 232r–281r.

Pozoruhodné sú Súdne zápisnice po roku 1541. Kontinuita zápisníc stoličného súdu v nich začína 30. mája 1541 a pokračuje s istými medzerami až po rok 1569.³⁹ Záznamy z roku 1570 chýbajú úplne. Medzi súdnymi spormi nachádzame aj záležitosti verejnosprávneho charakteru, najskôr v roku 1546.⁴⁰ Nazdávame sa, že na tomto mieste sa zachoval fragment protokolu staršieho ako zväzok, ktorý dnes nazývame najstarší protokol Trenčianskej stolice. Potvrďuje to písmo notára Martina Vladislaviensisa i náznaky v spomínaných dokumentoch zo 16. storočia, a tiež vývoj protokolov v nasledujúcom období.⁴¹

Spoločné zaznamenávanie súdných a verejnosprávnych záležitostí v rámci jedného protokolu je v zápisniciach Trenčianskej stolice zo 16. storočia bežné. V štyridsiatych a päťdesiatych rokoch sa len sporadicky stretávame v záhlaví jednotlivých zápisníc s bližším označením zápisnice slovami „sedes, sedes iudiciaria celebrata, facta...“. Najčastejšie sú oddelené len dátumom. Prvýkrát nachádzame iný údaj v zápisnici z 26. apríla 1568, kde pisár použil označenie „dies conuentus“, ktorým označoval notár Martin Vladislaviensis zhromaždenia šľachty verejnosprávneho charakteru.⁴² Ďalšia zmena v pomenovaní zhromaždení nastala v roku 1576 nástupom notára Šimona Jesenského, najskôr na „conuentus generalis“ a po roku 1578 „congregatio nobilium“ a „congregatio generalis“, pri ktorom zotrvali aj neskorší notári.⁴³ Formálne rozlišovanie zápisníc, i keď v rámci jedného protokolu, súviselo okrem personálnych vplyvov jednotlivých notárov najmä s nárastom verejnosprávnych povinností stolice. Rovnaký nárast aj v počte súdných sporov dokumentuje štatút zo 16. októbra 1590, ktorým zhromaždenie ustanovilo, aby sa termíny zasadnutí stoličného súdu vyhlasovali oddelene pre horné slúžnovské okresy (Horný a Stredný) a dolné slúžnovské okresy (Dolný a Záhorský), čo sa aj dodržiavalo.⁴⁴ Hoci si šľachta bola vedomá, že riešenie súdných sporov patrí na zasadanie sedrie, stávalo sa, že aj na generálnej kongregácii boli vznesené obvinenia voči niektorému z jej účastníkov. Ján Suňog z Budatína (Zunyogh de Budethin) sa obhajoval na kongregácii 1. novembra 1595: „quod eiusmodi negotia in sedriis, et non congregationibus generalibus, in discusionem assumantur“, no v tomto ojedinelom prípade sa uznali požiadavky žalujúcej strany, pretože Ján Suňog pravidelne ignoroval predvolania pred stoličný súd.⁴⁵ Spoločné zaznamenávanie v rámci jedného protokolu odzrkadľuje faktický stav jednaní oboch inštitúcií sedrie i generálnej kongregácie a poukazuje na flexibilitu týchto samosprávnych šľachtických inštitúcií, ktoré hájili ich záujmy.

³⁹ Súdne zápisnice 1541–1565, škat. č. 140/8, fasc. č. 2, pag. 85r.

⁴⁰ Tamže, fasc. č. 1, pag. 45r.

⁴¹ Pozri pozn. č. 21.

⁴² Súdne zápisnice 1566–1581, fasc. č. 3, pag. 34r.

⁴³ Tamže, fasc. č. 6, pag. 182r, a fasc. č. 8, pag. 26r a nn.

⁴⁴ Súdne zápisnice 1582–1591, fasc. č. 3, s. 5–6; ed. KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K.: c. d., s. 52; pozri Kongregačný protokol I., s. 960 a 1011.

⁴⁵ Tamže, s. 513, pozri napr. tamže, s. 89–97.

Prvé stopy rozdeľovania protokolov nachádzame už v najstaršom protokole Trenčianskej stolice, v nariadení podžupana Gašpara Trst'anského⁴⁶ zo 6. mája 1604, ktorým určuje používanie zakúpeného papiera. Zložky čistého papiera zložené na polovicu (volumen purus duplex) sa mali rozdeliť do troch budúcich protokolov. Z nich prvý mal slúžiť na zaznamenávanie spisov a záležitostí (acta et tractata) generálnych kongregácií, štatútov (determinationes publica) a podkladov pre vydané dokumenty (impositiones pro cautela et expeditionis investigatione). Druhý protokol mal zaznamenávať všetky menej významné záležitosti a koncepty (minutationes omnia et maculatoria). Tretí protokol určil podžupan na zápisy súdnej povahy (acta judicialia et negotia causalia).⁴⁷ Nariadenie však nebolo dôsledne dodržané. Nasledujúci protokol z obdobia rokov 1604–1625 zaznamenáva všetky záležitosti spoločne aj naďalej tak ako predchádzajúci protokol. So svojím predchodcom má spoločné aj to, že zápisnice od novembra 1604 do mája 1612 v ňom chýbajú. Tieto sa zachovali v koncepte zviazané v osobitnom zväzku.⁴⁸ V 19. storočí ešte jestvoval protokol vydaných písomností (exhibitionum) z obdobia rokov 1607–1622, ktorý sa nezachoval.⁴⁹

Skutočné rozdelenie protokolov sa uskutočnilo až rozhodnutím generálnej kongregácie 20. mája 1733. Notár bol ďalej povinný viesť štyri oddelené protokoly. Protokoly verejnosprávneho charakteru (politicum), súdne (juridicum),⁵⁰ vojenských účtov (militarem computualem, 1733–1779) a intabulačné (intabulationis, 1733–1785).⁵¹ V archíve Trenčianskej stolice sa v súvislosti s týmto nariadením zachovali okrem kongregačných protokolov (protocola determinationum) aj protokoly vydaných a odoslaných písomností (protocola expeditionum, 14 zv.), ktorých názov sa po roku 1798 zmenil na „protocola repraesentationum“, vedených do roku 1848 (16 zv.). Neskôr sa protokoly ďalej diferencovali. Pretože do roku 1733 protokoly nie sú vnútorne diferencované, skúmali sme príčiny oddeleného uchovávanía jednotlivých častí protokolov zo 16. storočia. Ich osudy spočiatku tušíme v súvislosti s výstavbou stoličného domu a archívu, neskôr nachádzame o protokoloch a ich uložení priame informácie.

Uloženie archívu v dome Mikuláša Bogádiho bolo len prechodným riešením. V roku 1633 stolica prvýkrát kúpila v meste dom, ale po dvoch rokoch ho vymenila za pozemok, kde plánovala vybudovať nový stoličný dom.⁵² I keď v 30. rokoch 18. storočia sa pokúšali Ilešháziovci preniesť sídlo stolice do Dubnice

⁴⁶ „Trshtyanszky“, podžupan 1604–1608, FEDERMAYER, F. – PONGRÁCZ, D.: c. d., s. 263.

⁴⁷ Kongregačný protokol I., s. 1086.

⁴⁸ Kongregačný protokol II., 1604–1623, 1129 s., škat. č. 2; Kongregačná a sedriálna zápisnica 1604–1612, 619 s., škat. č. 245/16: „Protocoli maculatorium, sive minutatio actorum, et negotiorum pro terminis generalium congregationum aut sedium judicium...“, zväzok bol zreštaurovaný v konzervačnej dielni Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave, Križkova 5, ku dňu 15. januára 1959.

⁴⁹ Pozri pozn. č. 63.

⁵⁰ Protocola sedis judicariae 1733–1806, škat. č. 148/16 a 143/11.

⁵¹ Kongregačný protokol IX., 1732–1735, 902 s., škat. č. 9.

⁵² Kongregačný protokol III., (1624–1653), 1291 s., s. 517–519; KELLER, L.: Trencsen. Zsolnán 1913, s. 6.

nad Váhom, kde mali svoje sídlo⁵³, šľachta hľadala priestory v Trenčíne a v októbri 1733 skúmala možnosti odkúpenia dvoch domov susediacich s Horným domom župana Jozefa Ilešháziho (Illessházy), inak nazývaným dom Salmovských (Szalmizianae). Prvý z nich, Noskovský dom (Noszkoiana), bol opustený a susedil s domom nazývaným dom Príleskovských (Prileszkiana), kde sa v tom čase nachádzalo pohostinstvo (hospitium) patriace podžupanovi Jurajovi Príleskému. Všetky spomínané domy susedili aj s vtedajším stoličným domom.⁵⁴ V roku 1761 sa spomína demolácia starého domu notára Žigmunda Méreja (Merey), ktorý mal nahradiť novopostavený stoličný dom.⁵⁵ Hlavné práce boli ukončené v roku 1766.⁵⁶ Ale na generálnej kongregácii 30. júna 1801 zhromaždenie diskutovalo už o projekte nového stoličného domu a archívu.⁵⁷

Prvé práce na usporadúvaní archívu vykonávala osobitná komisia vytvorená na jeseň roku 1735.⁵⁸ Podľa štatútu z 25. januára 1736 mali v priestoroch spomínaných domov zriadení stolice (officiales) usporadúvať a spisovať dokumenty do špeciálnych elenchov. Prísaha z tohto obdobia kládla zodpovednosť za uchovávanie všetkých spisov, archívu a protokolov na plecia podnotára zodpovedného hlavnému stoličnému notárovi.⁵⁹

Úrad stoličného archívára bol ustanovený až na generálnej kongregácii dňa 4. júla 1796. Župan Trenčianskej stolice Ján Baptista Ilešházi vymenoval do tejto funkcie Alexia Nozdrovického (Nozdroviczky) s ročným platom 300 zlatých. V podrobnej inštrukcii pre usporadúvanie stoličného archívu sa okrem iného zakotvilo, aby sa súdne a verejnoprávne záležitosti archivovali oddelene, pričom bola vytvorená zvláštna skupina len pre kongregačné protokoly (decimus fasciculus prothocollorum). Inštrukcia stanovila archívárovi povinnosť k predchádzajúcim kongregačným protokolom vytvoriť pomôcku, v ktorej by jednotlivé heslá boli abecedne zoradené.⁶⁰ Takúto pomôcku skutočne aj nachádzame s názvom: „Elenchus ad protocolla determinationum 1624–1765“ (17 pag.), v ktorej pri jednotlivých heslách nachádzame v dvoch rubrikách odkazy na poradové číslo protokolu, zhodné so súčasným číslovaním a príslušnú stranu. Túto presnú pomôcku, ktorej autora (zatiaľ) nepoznáme, doplnil heslami po koniec 18. storočia archívár Ladislav Novota (Novotta, archívár 1836 – okolo 1853)⁶¹. Neskoršou pomôckou sú „Výtahy (excerpty) zo Župných protokolov od 1571–1829“ (65 pag.), kde autor zaznamenal svoje poznámky v poradí jednotlivých protokolov, ktorých poradové čísla počínajúc číslom 6. sú posunuté o jedno číslo smerom nahor. Pomôcku zostavil František Nemák. V stredu 24. mája 1922 založil ne-

⁵³ Kongregačný protokol IX., (1732–1735), 902 s., škat. č. 9, s. 11, 34, 162.

⁵⁴ Tamže, s. 258.

⁵⁵ Účty domácej pokladnice, škat. č. 1, fasc. 1760/1761.

⁵⁶ Porovnaj tamže, fasc. 1765/1766 a nn.

⁵⁷ Kongregačný protokol XXXII., (1800–1801), 275 pag., škat. č. 32, pag. 172, č. 176.

⁵⁸ JAKUBÍČKOVÁ, E.: TŽ – Župný archívár 1861–1922, inventár, ŠOBA Bytča 2000, s. 1;

⁵⁹ „...acta universa et archivum cum prothocolis mihi concredita fideliter conservabo.“, Kongregačný protokol X, (1735–1737), s. 103–104, 108, 117–118.

⁶⁰ Kongregačný protokol XXIX, (1795–1797), 527 pag., škat. č. 29, pag. 205r–215v; Účty domácej pokladnice, škat. 3, fasc. 1795/1796.

⁶¹ Tamže, škat. č. 10, fasc. 1835/1836 a nn.

známy zberateľ v tomto zväzku herbár, o čom svedčia názvy „Hluchavka biela“ a „Priskerník prudký“ na nepopísaných stranách. Autori oboch pomôcok nepoznali spojitosť protokolov so zápisnicami z rokov 1571–1591. Hoci ani zďaleka neevidujú všetky záznamy v protokoloch a odzrkadľujú často i subjektívny výber hesiel, sú jedinými pomôckami k početným, do roku 1733 vnútorne málo diferencovaným kongregačným protokolom. Nazdávame sa, že pri podrobnom spracovaní protokolov by bola vhodná a postačujúca forma prvej pomôcky, abecedne zoradených menných, miestnych a vecných ukazovateľov.⁶²

Oddelené uloženie a stratu súvislostí medzi zápisnicami zo 16. storočia zaznamenal aj „Zoznam písomností, ktoré sa nachádzajú na prvom poschodí vo veľkej miestnosti archívu, uložených v presklennej skrini“ asi z prvej polovice 19. storočia. Samostatne eviduje sedriálne protokoly z obdobia rokov 1540–1700 (č. 3) a 1600–1670 (č. 7), bližšie neurčené protokoly od roku 1582 (č. 4), koncept chýbajúcich častí protokolu z obdobia rokov 1604–1612 (č. 5), štatúty stolice od roku 1590 (č. 6), koncepty a fragmenty determinačných protokolov z rokov 1700–1750 (č. 8), protokol vydaných písomností z rokov 1607–1622 (č. 9). K písomnostiam zo 16. storočia sa v tomto zozname hlásia „Praenotationes variae Valeriani Madery concionatoris Beczkoviensis de anno 1580 usque 1583“ (č. 2), ktoré sa v archíve Trenčianskej stolice nezachovali.⁶³ Podobné uloženie zachytili aj preberacie zápisnice archívu Trenčianskej stolice z 19. januára 1861 a zápisnica, ktorú okolo roku 1867 zostavil na podnet župného výboru archivár Michal Haydin.⁶⁴

Počnúc týmito dokumentmi získavame dôkazy, že najdôležitejšie dokumenty boli uložené až do 9. júla 1944 v tej istej miestnosti Župného domu na prvom poschodí (1080 × 442 × 373 cm), ktorá podľa správ Župného úradu v Trenčíne Ministerstvu vnútra v Bratislave o stave miestností archívu najlepšie vyhovovala uloženiu písomností.⁶⁵

Z tých istých správ sa však dozvedáme o nedbanlivom prístupe Okresného úradu v Trenčíne po roku 1918 (1922): „Archívne miestnosti boli stále otvorené, hocikto mal prístup, a tam sa nachádzajúce spisy boli bez dohľadu rozhádzané. Pri prevzatí správy archívu väčšina spisov bola na zemi.“⁶⁶ V rámci bezpečnostných opatrení boli v dňoch 9.–10. júna 1944 odsunuté vybrané historicky cenné písomnosti do kúrie bývalého hlavného župana Trenčianskej župy Gejzu Ostrolúckeho v Zemianskom Podhradí.⁶⁷ V pripojenom zozname protokolov z rokov

⁶² Obe pomôcky sú uložené vo fascikli „Archivárske pomôcky“.

⁶³ TŽ I., škat. Archivárske, „Jegyzék azon iratokról melyek az első emeleti nagylevéltárban levő üveges szekrényben elhelyezve.“; Slovenský biografický slovník IV., s. 16.

⁶⁴ Škat. Archivárske, „Atadási jegyzőkönyv...“, pozri tiež zbierku štatútov TRENCSEN vármege szabály rendeletei törvényhatósági bizottságának fontosabb közgyűlési határozatai és a kezelése alatt levő alapítványok alapító oklevelei. Trencsén 1913, kapitola 1, s. 1, kde sa v poznámke „*“ uvádza, že protokoly pred roku 1583 chýbajú.

⁶⁵ Škat. Archivárske, Správy o stave starého župného archívu z rokov 1940–1944.

⁶⁶ Tamže, Stanovisko Imricha Názkyho, povereného správou matričného archívu z 25. novembra 1943.

⁶⁷ Tamže, Úradný záznam o odsune bývalého župného archívu do Zemianskeho Podhradia z 10. júna 1944; Slovenský biografický slovník IV., s. 353.

1571–1604 nenachádzame. Podľa správy z 10. februára 1945 sa archív Trenčianskej stolice opäť nachádzal v Trenčíne, no „následkom obsadenia miestnosti (úradovne) Slovenského Červeného kríža a múzea v bývalom župnom dome s nemeckým vojskom, toho času nie je možné archívny materiál premiestniť do uvedených miestností“. Historicky cenné písomnosti boli uložené v budove Župného úradu na Palackého ulici č. 23.⁶⁸ Už 10. júna 1944 oznámil Obecný úrad mesta Trenčína Župnému úradu v Trenčíne, že kustód, neskôr riaditeľ Trenčianskeho múzea profesor Štefan Pozdišovský, je ochotný poskytnúť vyhovujúce priestory. Od 27. júla 1949 spolu s profesorom Gejzom Boldom s ťažkosťami obnovovali pôvodnú štruktúru archívu. V správe zo septembra 1949 vysvetľujú, že so spracovaním protokolov museli počkať, pretože boli na „rozličných miestach medzi spismi“.⁶⁹

Neskôr bol archív Trenčianskej stolice uložený v Štátnom oblastnom archíve v Nitre, odkiaľ bol v rokoch 1983–1984 delimitovaný do Štátneho oblastného archívu v Bytči.

Po spomínaných „manipuláciách“, o ktorých máme správy už zo 16. storočia, sa spojitosť materiálu evidovaného ako Súdne zápisnice s protokolom stratila. Poslední usporiadatelia boli nútení venovať svoju pozornosť všeobecnej rekonštrukcii pôvodnej štruktúry fondu. Preto zostali neznáme aj zápisnice, ktoré už od 40. rokov 16. storočia zaznamenávali verejnosprávnú agendu Trenčianskej stolice a ich počet do roku 1571 vzrástol do tej miery, že môžeme predpokladať existenciu ešte staršieho, fragmentárne zachovaného protokolu ako je kongregačný protokol z rokov 1571–1604, ktorý považujeme za najstarší.

DAS ÄLTESTE KONGREGATIONSPROTOKOLL DES KOMITATS TRENCŠIN (TRENTSCHIN) 1571–1604 UND SEINE FEHLENDEN TEILE

Miroslav Martinický

Der Beitrag widmet sein Augenmerk dem ältesten Kongregationsprotokoll des Komitats Trencšin (Trentschin) aus den Jahren 1571–1604, das in der spärlichen Literatur dazu durch fehlende Schriftstücke aus der Zeit von 1571–1591 bekannt ist. Der Autor entdeckte die fehlenden Teile des Protokolls gesondert erfasst unter dem Titel „Gerichtsprotokolle 1541–1598“, wo sich unter anderem auch das unveröffentlichte Statut vom 24. Juni 1588 befindet, mit dem der Gregorianische Kalender in die Amtsführung des Komitats eingeführt wurde. Bei den Nachforschungen nach den fehlenden Protokollteilen entdeckte er auch das Fragment eines älteren Protokolls aus der Zeit von 1541–1569, in dem nach 1546 außer Gerichtsprotokollen, häufiger auch Aufzeichnungen der öffentlichen Verwaltung zu finden waren. Zum Vergleich beschreibt er alle Schriftstücke

⁶⁸ Škat. Archivárske, Správa o premiestňovaní bývalého župného archívu z 10. februára 1945.

⁶⁹ Tamže, Správy o usporadúvaní župného archívu v Trenčíne z rokov 1949–1950.

nichturkundlichen Charakters aus dem 16. Jahrhundert, die im ehemaligen Archiv des Komitats Trenčín (Trentschin) erhalten geblieben sind. Anhand zeitgenössischer Berichte bestimmt er ihre Urheber und die Art, wie sie in das Komitatsarchiv gelangt waren. Diese Nachlassenschaften einzelner Komitatsnotare und Unternotare erwarb das Komitat meist erst nach ihrem Tode, indem sie diese von den hinterbliebenen Witwen erwarb. Zu den bedeutendsten der Dokumente gehören die Hilfsbücher aus dem 16. Jahrhundert zu den Gerichtsschriftsätzen, die unter dem Titel „Evidenz von Streitfällen“ erfasst sind. Der Autor untersucht auch die Ursachen der getrennten Aufbewahrung der fehlenden Teile vom eigentlichen Faszikel, weil die Protokolle des Komitats Trenčín (Trentschin) bis 1773 für die gemeinsame Aufzeichnung gerichtlicher und öffentlicher Verwaltungsangelegenheiten dienten. Die erste Ursache ist die dreifache Menge der erhaltenen Protokolle von 1571–1591 gegenüber dem Umfang des gebundenen Protokolls, der keine gemeinsame Bindung ermöglichte. 1796 nach der Bestellung des ersten Komitatsarchivars Alexij Nozdrovický wurde die gesonderte Aufbewahrung auch durch eine verbindliche Instruktion für die Ordnung des Komitatsarchivs festgelegt. Die Instruktion beauftragte den Archivar zu den Kongregationsprotokollen einen Behelf auszuarbeiten, der ebenfalls erhalten ist. Der Beitrag weist auf die Periode der Jahre 1918 (1922) – 1945 hin, als das Archiv des Komitats sich räumlich und strukturell in einem schlechten Zustand befand. Beginnend mit Professor Štefan Pozdišovský begann man das Komitatsarchiv nach 1945 wissenschaftlich zu bearbeiten, doch die letzten Ordner waren gezwungen, ihr Augenmerk der allgemeinen Rekonstruktion der ursprünglichen Struktur des Bestandes zu widmen, daher blieben auch die Zusammenhänge zwischen dem Kongregationsprotokoll und seinen fehlenden Teilen ungeklärt.

Übersetzt von Ute Kurdelová

UTVÁRANIE NOVÉHO ÚZEMNÉHO A SPRÁVNEHO ČLENENIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY V ROKOCH 1990–1996

JURAJ ŽUDEL

Žudel, J.: Creation of New Territorial and Administration Division of Slovak Republic in 1990–1996. Slovenská archivistika, Vol XXXVII, No 1, 2002, p. 28–56

The study deals with the genesis of the new model of territorial and administration division of Slovak Republic initiated, limited and formed by transformation of the local state administration as the result of dramatic political changes in november, 1989.

Slovakia. History of State Administration.

Doc. PhDr. Juraj Žudel, DrSc., Fadruszova 5, 841 05 Bratislava

Prevratné politické udalosti v novembri 1989 mali za následok aj prenikavé zmeny v miestnej štátnej správe. V roku 1990 sa zrušila trojstupňová sústava národných výborov. Prechod na dvojstupňovú sústavu orgánov miestnej štátnej správy si vynútil utváranie nového modelu územnosprávneho členenia Slovenskej republiky. Tento proces vyústil roku 1996 do zriadenia sústavy nových krajov a okresov.

Vláda Slovenskej republiky prišla k legislatívnej príprave reformy už v máji 1990. V súvisi s tým Ministerstvo vnútra SR poverilo Výskumný ústav oblastného plánovania v Bratislave vypracovať návrh nového územnosprávneho členenia Slovenska, ktoré by malo platiť od 1. januára 1991. Výskumný ústav splnil úlohu v krátkom čase. Svoje predstavy formuloval v dokumente Charakteristika vývoja členenia územia Slovenska a návrh na nové územné usporiadanie Slovenskej republiky z 12. júla 1990.¹ Výskumný ústav oblastného plánovania, ako sa uvádza v úvode dokumentu, vypracoval návrh územnosprávneho členenia Slovenskej republiky vo dvoch variantoch, lebo v tom čase „neboli vyjasnené vzťahy medzi jednotlivými stupňami orgánov štátnej správy, ani rozsah funkcií, ktoré by mali plniť“.² Návrh obsahuje dva varianty územného členenia základného stupňa (obvody alebo malé, v podstate jestvujúce okresy) a dva varianty vyššieho stupňa orgánov štátnej správy (veľké okresy alebo oblasti). Za optimálny sa pokladal variant, ktorý by v základnom stupni štátnej správy mal 46 okresov (Mapka 1) a v druhom stupni sedem oblastí s centrami v Bratislave, Trnave,

¹ Tento dokument, ako aj iné písomnosti úradnej povahy, ktoré používam v štúdiu a citujem v poznámkach bez udania miesta ich uloženia, mám v osobnej dokumentácii. Dostal som ich ako člen pracovných komisií vlády a SNR. Niektoré mi poskytol M. Minarovič (vládný návrh z roku 1993 a iné). Pri písaní štúdie som použil aj vlastné poznámky, najmä o rokovaní užšej pracovnej skupiny vedenej M. Minarovičom, ktoré necitujem.

² Zodpovedným riešiteľom úlohy bol JUDr. Gašpar Michal, CSc., riešiteľom RNDr. Mikuláš Mojzeš, CSc.

Nitre, Žiliny, Banskej Bystrici, Košiciach a Prešove (Mapka 2). Navrhované oblasti boli takmer rovnaké s krajinami z rokov 1949–1960.³ Ani jeden z navrhovaných variantov sa dôsledne nerealizoval. S platnosťou od 1. januára 1991 sa zriadilo 121 obvodov, ktoré mali tvoriť len dočasnú organizáciu a ponechali sa dovtedajšie okresy. V definitívnej organizácii, ktorá sa mala utvoriť k 1. januáru 1993, sa tieto mali spojiť do sústavy okresov, v ktorých mali pôsobiť okresné úrady. Tento zámer sa vôbec nerealizoval.

Problematika reformy územnosprávneho členenia Slovenska sa roku 1990 stala aj predmetom verejného záujmu. V článkoch, ktoré publikovala denná tlač, sa vyslovovala potreba rešpektovať historicky vzniknuté regióny, hlboko zakorenené v povedomí obyvateľstva. Ešte pred dokončením návrhu Výskumného ústavu oblastného plánovania sa k pripravovanej reforme vyjadril Zdenko Alexy článkom *Historické vzťahy chýbajú*, ktorý publikovala Národná obroda 10. júla 1990. Konštatoval, že reformy za Bachovho absolutizmu (1850–1860) a v období od roku 1922 (správne 1923) „neznamenali nič iné ako nestabilitu a narušili v povedomí verejnosti vzťahy k užšej regionálnej vlasti. Ak chceme tieto hodnoty obnoviť,..., bude najvhodnejšie vrátiť sa k historickým sídelným regiónom v tej podobe, aká sa počas stáročí vytvorila a ktorá sa rešpektovala do roku 1922“. Navrhol utvoriť 21 územnosprávnych celkov „pri zásadnom a dôslednom rešpektovaní historických župných hraníc“. Ale Z. Alexy si uvedomoval, že by nebolo užitočné striktne aplikovať deklarovaný postup, preto navrhol niektoré zmeny. Nitrianska župa sa mala rozdeliť na tri územnosprávne celky: Dolno-nitriansku župu so sídlom v Nitre, Hornonitriansku župu so sídlom v Prievidzi a Západnú nitriansku župu so sídlom v Novom Meste nad Váhom. Trenčiansku župu navrhoval rozdeliť na Hornú trenčiansku župu so sídlom v Žiline a Dolnú trenčiansku župu so sídlom v Trenčíne. Napokon zo Zemplínskej župy, ku ktorej sa po vytýčení hraníc medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou pripojila západná časť Užskej župy (územie medzi Vihorlatom, Laborcom a Latoricou), navrhol utvoriť tiež dva nové územnosprávne celky: Hornú zemplínsku župu so sídlom v Humennom a Užsko-zemplínsku župu so sídlom v Michalovciach. Tieto zmeny odôvodnil len tým, že príslušné župy sú veľké. V skutočnosti v prípade Nitrianskej župy vadil tvar, nie veľkosť územia, čo postrehli a riešili už tvorcovia bachovskej reformy. Takmer na nepoznanie zmenil územie Tekovskej župy.⁴

Polemiku vyvolal článok vynikajúceho znalca dejín Spiša Ivana Chalupického *Bude opäť spišský región?*, uverejnený v Národnej obrode 24. júla 1990.

³ V návrhu sa plánovalo zriadiť 112 obvodov (vrátane 5 obvodov v Bratislave a 5 obvodov v Košiciach). Pritom ako sa konštatuje, hranice obvodov sú v mnohých prípadoch „blízke územnému členeniu na okresy, platné do roku 1960. Potvrdzuje sa, že základné členenie územia Slovenska má historické korene a svoje racionálne jadro“. Územnosprávne celky pre orgány štátnej správy vyššieho stupňa podľa variantu mali tvoriť tzv. veľké okresy. Malo ich byť 13: 1. Bratislava, 2. Trnava, 3. Nitra, 4. Nové Zámky, 5. Trenčín, 6. Žilina, 7. Martin, 8. Banská Bystrica, 9. Lučenec, 10. Poprad, 11. Prešov, 12. Košice, 13. Michalovce.

⁴ Vo vete „Historický Novohrad mal svoje župné sídlo v Šahách, do župy patrila však aj Banská Štiavnica a Krupina“ je vecná chyba. Miesto historický Novohrad správne má byť historický Hont.

Autor článku upozornil na okolnosť, že pripravovaná reforma nenavrhuje Spiš ako osobitnú administratívnu jednotku (okres alebo oblasť) napriek vyše šesťsto-ročnej tradícii. Realizácia pripravovaného návrhu by narušila územnú celistosť historického Spiša, lebo sa má zmenšiť o Vysoké Tatry (majú tvoriť samostatnú oblasť) a okolie Gelnice (pripája sa ku Košiciam). Opakovala by sa chyba z minulosti: „Vznikne opäť jeden administratívny nezmysel, ktorý sa neosvedčil už v rokoch 1923–1928.⁵ Vysoké Tatry už mali svoj samostatný okres v neslávnych päťdesiatych rokoch, ktorý sa tiež ukázal nezmyselným.⁶ K tomu, aby nejaký región mohol žiť, nepotrebuje len turistické atrakcie, ale aj dobré hospodárske zázemie, komunikačné siete, školské a kultúrne zariadenia atď. Takouto ideálnou oblasťou s prevahou turistiky sa ukazuje Spiš vo svojich starých hraniciach“. Zaujal stanovisko aj k administratívne centru: Nie Spišská Nová Ves, ktorá ako okresné sídlo poškodzovala Levoču a iné mestá, ktoré v minulosti prosperovali, ale Levoča alebo Poprad, lebo tieto majú tradíciu a výhodnú polohu.

Redakcia Národnej obrody zhrnula reakcie na Chalupeckého článok pod názvom *Názory z terénu* a publikovala ich 15. septembra 1990. Dvaja čitatelia z Košíc súhlasili s názorom, že sa má zachovať (obnoviť) územná integrita Spiša. „Vytrhnúť“ Vysoké Tatry z prirodzeného územia Spiša by bolo zlom. Ale jeden z nich (rodák zo Spišskej Novej Vsi) horlil za to, aby sa sídlom spišského regiónu stala Spišská Nová Ves. Vraj „Spišská Nová Ves je pojem vyplývajúci z histórie a názvu Spiš“. Druhý poukázal na obnovenú vzácnu architektúru a dôvodil: „A keď nechceme prísť o svetový klenot, akým Levoča je, treba ju ustanoviť za sídlo oblasti“. Autor tretieho príspevku z Považskej Bystrice bol zásadne proti utváraniu nadokresných územnosprávnych celkov. Konštatoval: „Teda ak od 1. januára 1991 zaniknú kraje a úrad štátnej správy bude plniť svoje úlohy v hraniciach platných okresov, budeme presne tam, kde sú pevné hospodárske väzby, dodávateľsko-odberateľské vzťahy, komunikačné siete a aj tridsaťročná tradície vo všetkých sférach života“.

Do diskusie sa zapojili na stránkach tlače aj Leon Sokolovský (historik verejnej správy) a Karol Androvič (architekt), ktorí významnou mierou ovplyvnili názory na podobu nového územnosprávneho členenia Slovenskej republiky. Obaja presadzovali historický prístup, rešpektovanie historicky vzniknutých regiónov. L. Sokolovský v článku *Na horúcu tému (Rešpektujme históriu)*, uverejnenom v Národnej obrode 14. augusta 1990, v súvisi s tvorbou nového modelu územnosprávneho členenia zdôraznil: „Nemalo by sa zabúdať na prirodzený a stáročiami overený princíp, ktorý reprezentujú historické stolice, resp. župy spred roku 1923. V užšom vlasteneckom ponímaní obyvateľov Slovenska pretrvávali názvy Hont, Tekov, Orava, Turiec, Gemer, Spiš, Šariš, Zemplín a ostatné pôvodné regióny aj napriek tomu, že ako oficiálne jednotky štátnej správy zanikli už takmer pred 70 rokmi“. V rovnakom zmysle sa vyslovil aj v článku *Budúcnosť vo svetle minulosti (Aká bude územná správa na Slovensku?)*, ktorý publikovalo

⁵ Autor má na mysli Župu XIX (Podtatranskú). Rozprestierala sa od severných až po južné hranice Slovenska, pričom okres Gelnica patrila do Župy XX (Košickej).

⁶ Okres Vysoké Tatry so sídlom v Starom Smokovci existoval v rokoch 1949–1960. Pri reorganizácii roku 1960 bol zrušený a jeho územie sa včlenilo do okresu Poprad.

Nové slovo 29. novembra 1990. Upozornil na to, že tvorcovia nového zákona by nemali podceňovať skutočnosť, že „v myslení ľudí, v demografických a spoločenských prepojeniach, v kultúrnom, psychologickom a v takpovediac geneticky zakódovanom ponímaní našich ľudí žije ich prirodzená spišská, šarišská, zemplínska, gemerská, oravská, liptovská, turčianska, tekovská, hontianska či iná regionálna príslušnosť“. Pripúšťa však, že nie je možné sa nekriticky vrátiť k obnoveniu bývalých stolíc, ale sila ich príkladu, „aspoň pokiaľ ide o teritoriálny aspekt, je živo inšpirujúca. Župy, ako by sa budúce útvary mohli azda nazývať, by mali v zásade rešpektovať historické regióny“.

K. Androvič v článku „...je to aj sociálny aspekt“ (Národná obroda, 28. septembra 1990), pobáda, aby sme sa v reforme územného členenia vrátili „k inšpirácii vychádzajúcej z tisícročnej tradície regionálneho povedomia. Obnovme administratívne územné jednotky s ich historickými hranicami a názvami. Mali by sme sa vrátiť k stavu, aký bol pred rokom 1923, keď nové zákonné úpravy prakticky zrušili historické župy“.

Názory publikované v tlači neovplyvnili priebeh reformy. Čoskoro po vypracovaní návrhu Výskumného ústavu oblastného plánovania sa 27. júla 1990 uskutočnila porada expertov na Ministerstve vnútra SR. Okrem troch odborníkov sa na nej zúčastnili funkcionári administratívy. Účastníci porady väčšinou hlasov schválili zriadenie obvodov pre základný stupeň a veľkých okresov pre vyšší stupeň orgánov štátnej správy, čo sa stalo základom pre tvorbu zákonnej normy. Ministerstvo vnútra už 6. augusta 1990 predložilo čitateľom Národnej obrody a širokej verejnosti pracovné znenie zákona o organizácii územnej štátnej správy. Po úprave ho Slovenská národná rada 29. októbra 1990 prijala. Bol uverejnený v Zbierke zákonov pod číslom 472 ako zákon o organizácii miestnej štátnej správy. Tento zákon stanovil, že miestnu štátnu správu vykonávajú okresné úrady a obvodné úrady. Ďalej sa v ňom uvádza: „Územným obvodom okresného úradu je okres. Územný obvod obvodného úradu tvoria obce, ktoré určí okresný úrad po prerokovaní s dotknutými obcami“. S účinnosťou tohto zákona zanikli Západoslovenský, Stredoslovenský a Východoslovenský kraj.

Zákon Slovenskej národnej rady z 22. novembra 1990 o územnom a správnom členení Slovenskej republiky č. 517 v prílohe určil za sídla okresov „až po dobu nového riešenia územného členenia Slovenskej republiky“ dovtedajšie sídla okresov. Bolo ich 36. Sídla obvodných úradov určilo nariadenie vlády Slovenskej republiky zo 4. decembra 1990. Zoznam obcí tvoriacich územné obvody obvodných úradov uverejnilo Ministerstvo vnútra SR 13. decembra 1990. Úradná mapa znázorňujúca územia okresných úradov a obvodných úradov podľa tohto opatrenia nebola vydaná.

Uvedené legislatívne normy (ako to vyplýva aj z citovaného zákona č. 517) neuzavreli reformu. Vláda Slovenskej republiky v zmysle uznesenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 180 z 28. novembra 1990 zriadila 26. marca 1991 Komisiu vlády Slovenskej republiky na vypracovanie návrhu na územné a správne členenie Slovenskej republiky (ďalej len Komisia vlády SR). Zároveň súhlasila s utvorením dvoch pracovných skupín na vypracovanie tohto návrhu. Prvú pracovnú skupinu tvorili odborníci, ktorých mali delegovať jednotlivé

ústredné orgány štátnej správy (ministerstvá) a ďalšie ústredné inštitúcie, ktoré vybrala vláda. Členmi druhej pracovnej skupiny sa stali odborníci z teoretickej a praktickej oblasti, ktorých menovite určila vláda Slovenskej republiky. Vláda zároveň uložila ministrovi vnútra, aby jej predložil do 30. júna 1991 na posúdenie návrh nového územného a správneho členenia Slovenskej republiky.⁷

Komisia vlády SR na svojom prvom zasadaní 18. apríla 1991 poverila Milana Bučeka, prvého námestníka ministra hospodárskej stratégie vedením I. pracovnej skupiny a Jozefa Danča, riaditeľa Výskumného ústavu oblastného plánovania, vedením II. pracovnej skupiny. Na zasadaní sa v úvodnom prejave premiéra Vladimíra Mečiara, predsedu Komisie vlády SR, a v následnej diskusii hovorilo o koncepčných problémoch tvorby nového územného a správneho členenia Slovenskej republiky. Vyskytol sa aj názor (vyslovil ho Michal Kováč, námestník ministra kultúry), že pri novom územnom usporiadaní treba prihliadať aj na historické hľadisko, pri tvorbe nových územných celkov by sa malo rešpektovať aj bývalé župné usporiadanie. V. Mečiar už v úvodnom prejave odmietol historické hľadisko ako nereálne a v rovnakom zmysle sa k tomu vyjadril aj v diskusii: „História je dobrá vec, veľa nás naučí, ale jej priama aplikácia na dnešné podmienky sa už robiť nedá.“ „Keď chceme modelovať územie Slovenska, môžeme pozerieť aj sto rokov dozadu, ale nutne musíme pozerieť aspoň dvadsať rokov dopredu, aby sme vytvorili určité stabilné prostredie pre zavádzanie nových aktivít a prvkov, ktoré sú v pohybe, ktoré sa vytvárajú.“ Vládna komisia uložila vedúcim pracovných skupín, aby informovali členov pracovnej skupiny „v intenciách diskusie Komisie vlády SR aj so všetkými rozpornými stanoviskami komisie, s tým, že nebolo prijaté žiadne záväzné usmernenie, ale len jeden pokyn – rozumne usporiadať územné a správne členenie SR“. V oboch pracovných skupinách sa malo vypracovať variantné riešenie na územné a správne členenie Slovenskej republiky (pričom variantných riešení mohlo byť viac). Návrhy mali byť predložené tajomníkovi Komisie vlády SR do 3. mája 1991. Záverečné uznesenie Komisie vlády SR pripravilo priaznivé podmienky pre slobodnú tvorivú prácu pracovných skupín.⁸

M. Buček, vedúci I. pracovnej skupiny, 24. apríla 1991 informoval členov, že na zasadaní Komisie vlády SR 18. apríla sa prejavili dve tendencie prístupu k vypracovaniu návrhu na územnosprávne členenie Slovenskej republiky: „Prístup z hľadiska historického povedomia, ktorý má viac zástancov a treba ho rešpektovať, aj keď nie ako základné kritérium a prístup z hľadiska ekonomického“. Na rokovaní skupiny sa v prospech historického prístupu vyslovili len delegáti Ministerstva výstavby a stavebníctva SR a Najvyššieho súdu SR. Prevládala názor, že stačia terajšie okresy (prípadne upravené), za zriadenie 7 oblastí sa vyslovili len traja členovia (zástupca Ministerstva financií SR, Slovenského úradu geodézie a kartografie a Slovenského geologického úradu). Vytvorila sa

⁷ Uznesenie vlády Slovenskej republiky z 26. marca 1991, č. 126.

⁸ Záznam z 1. zasadania Komisie vlády Slovenskej republiky na vypracovanie návrhu na územné a správne členenie Slovenskej republiky konaného 18. apríla 1991.

sedemčlenná užšia pracovná skupina s úlohou vypracovať výstupný materiál.⁹ Na druhom zasadaní I. pracovnej skupiny 3. mája 1991 bol prerokovaný pracovný návrh, ktorý vypracovala užšia pracovná skupina. Pripomienky sa týkali prevažne štátnej správy a náplne štátnych orgánov, menej sa diskutovalo o vlastnom územnom členení štátu. Odporúčalo sa vychádzať z návrhu Výskumného ústavu oblastného plánovania a za základ vziať alternatívy I/B a II/B, v ktorých sa navrhuje zriadiť 46 okresov pre základný stupeň a 7 oblastí pre vyšší stupeň štátnej správy. Tomu oponoval názor, že „nie je nutné robiť regióny podľa ekonomických alebo iných oblastí a pevne ich vymedzovať hranicou; pevne vymedzenú hranicu má okres a spájaním okresov vytvoríme určité regióny (aj špeciálne)“. V závere rokovania M. Buček požiadal užšiu pracovnú skupinu, aby upravila pracovný návrh v smere diskusie. Podrobnejšie sa mal uviesť počet navrhovaných okresov doplnený o okres Malacky a Brezno, ako aj ich sídla. Mala sa zdôvodniť aj zmena územia jestvujúcich okresov, pričom sa mal ponechať priestor aj pre iniciatívu hraničných obcí. Definitívny elaborát mal byť vyhotovený do 13. mája 1991.¹⁰

Prvé zasadanie II. pracovnej skupiny sa uskutočnilo 23. apríla 1991. Základom rokovania sa stal návrh Výskumného ústavu oblastného plánovania z roku 1990, s ktorým sa členovia skupiny mohli už prv oboznámiť. Uviedol ho zodpovedný riešiteľ Gašpar Michal. Po pripomienkovom konaní a expertíze sa ako optimálny ukázal návrh 46 okresov a 7 druhostupňových oblastí. Historické hľadisko ako základ pre vypracovanie územného členenia odmietol. Pripustil však, že tam, kde to bude možné, sa pri úprave návrhu využijú aj tieto názory. V diskusii vystúpili viacerí s kritikou návrhu Výskumného ústavu oblastného plánovania. Poukazovali na to, že jeho tvorcovia nevzali do úvahy historický aspekt, nerešpektovali historické regióny, ktoré sú stále živé vo vedomí obyvateľstva (čo ukázala aj diskusia na stránkach tlače roku 1990). Pozoruhodné bolo aj vystúpenie Bonaventúru Krampla z URBIONU. Povedal, že si „urobili analýzu hraníc žúp od 13. storočia a zistili, že v niektorých prípadoch sa tieto nemeni- li už asi 100 rokov a prechádzajú stále po tej istej línii“. L. Sokolovský navrhol zmeniť prístup k problematike, „zdôrazniť historické princípy a vychádzať z pôvodného historického členenia Slovenska, s toleranciami rešpektujúcimi súčasné pomery“. Ale ozvali sa aj opatrnejšie hlasy. Anton Bezák upozornil, že „historické členenie používať v plnom rozsahu nemožno už z hľadiska plánovacieho a z hľadiska ekonomického rozvoja, ktorý tu bol od roku 1948 a 1960, ktorý nutne územné celky poznamenal“. Ján Podolák uviedol, že ako prvoradé zostávajú hľadiská ekonomické a sociálne, až potom idú kultúrno-regionálne a etnokultúrne. S tým súvisí aj povedomie príslušnosti k župám a stoliciam. Vychádzať z nich možno tam, kde je to prijateľné vzhľadom na súčasnosť, aj to len v prípadoch, kde župy tvoria aj dnes základ určitých geografických celkov“. Základným cieľom je integrácia územia Slovenska. Z tohto hľadiska, ako pripomenul,

⁹ Záznam z 1. zasadania prvej pracovnej skupiny Komisie vlády SR na vypracovanie návrhu na územné a správne členenie Slovenskej republiky konaného 24. apríla 1991.

¹⁰ Záznam z 2. zasadania prvej pracovnej skupiny Komisie vlády SR na vypracovanie návrhu na územné a správne členenie Slovenskej republiky konaného 3. mája 1991.

netreba veľmi podporovať regionálne povedomie, lebo „zvyšuje možnosť rozbiť územie“. Marián Minarovič oponoval: „Princíp návratu k regiónom znamená atomizovanie územia a deštruktívny prvok, ale jeho návrat k integrite Slovenska“. G. Michal pripustil, že určitý čas na dopracovanie sa stratil. „Preto sa neodporúča terajší variant, lebo je neefektívny...“. Opätovne však zdôraznil, že pri riešení územnosprávneho členenia Slovenska je správne „nebrať za primárne historické kritériá, ale potreby rozvoja. Treba brať za základ dvojstupňový systém a za základnú jednotku okres“. Vedúci pracovnej skupiny J. Dančo skonštatoval, že sa kryštalizujú dve predstavy na územné členenie. Požiadal M. Minaroviča, ktorý najdôraznejšie a najpresvedčivejšie presadzoval historický prístup, aby si vytvoril užšiu pracovnú skupinu. Oslovený promptne vyhovel a vybral si 12 spolupracovníkov. G. Michal bol poverený vedením druhej (zvyšnej) časti pracovnej skupiny. Napokon sa určilo, že diskusia k obidvom návrhom sa uskutoční 3. mája 1991.¹¹

Užšia pracovná skupina vedená M. Minarovičom (člen rady hlavného architekta hlavného mesta SR Bratislavy) sa zišla 26. apríla 1991 v zložení M. Minarovič, A. Bezák, J. Žudel (obaja z Geografického ústavu SAV), L. Sokolovský (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra slovenských a českých dejín a archívniectva), P. Lebovič (Štátny okresný archív v Rimavskej Sobote), V. Hrdina a B. Krampl (obaja z URBIONu). Na svojom prvom rokovaní sa zaoberala určením centier okresov, budúcich to sídel prvostupňových komplexných úradov štátnej správy. Okolo nich sa majú formovať územia okresov. Okrem toho sa pristúpilo aj k riešeniu vyšších územnosprávnych celkov, pre ktoré sa na prvom zasadnutí II. pracovnej skupiny dohodol názov župa. Táto úloha sa doriešila na stretnutí 2. mája 1991 za prítomnosti M. Minaroviča, A. Bezáka, B. Krampla a J. Žudela.

Na zasadnutí II. pracovnej skupiny 3. mája 1991 sa prerokovali návrhy na územné a správne členenie Slovenska. Ako prvý predniesol svoj pôvodne neprogramovaný návrh J. Podolák. Za optimálne považoval rozčleniť územie Slovenska na 16 žúp: 1. Bratislava mesto, 2. Bratislavská župa so sídlom v Bratislave, 3. Trnavská župa so sídlom v Trnave, 4. Trenčianska župa so sídlom v Trenčíne, 5. Prievidzská župa so sídlom v Prievidzi, 6. Nitrianska župa so sídlom v Nitre, 7. Tekovská župa so sídlom v Leviciach, 8. Zvolenská župa so sídlom vo Zvolene, 9. Pohronská župa so sídlom v Banskej Bystrici, 10. Žilinská župa so sídlom v Žiline, 11. Liptovská župa so sídlom v Ružomberku, 12. Gemersko-novohradská župa so sídlom v Rimavskej Sobote alebo Novohradsko-gemerská župa so sídlom v Lučenci, 13. Spišská župa so sídlom v Poprade, 14. Košická župa so sídlom v Košiciach, 15. Šarišská župa so sídlom v Prešove a 16. Zemplínska župa so sídlom v Michalovciach. Autor poukázal na niektoré problémy (počet žúp, hranice a zaradenie okresov), ale nepodarilo sa mu vyvolať záujem, lebo účastníci zasadania nemali možnosť sa prv oboznámiť s jeho návrhom. Len L. Sokolovský poznamenal, že počet žúp je malý. Malo by ich byť 20. Potom sa

¹¹ Záznam z 1. zasadania druhej pracovnej skupiny Komisie vlády SR na vypracovanie návrhu na územné a správne členenie Slovenskej republiky konaného 23. apríla 1991.

prezentoval návrh užšej pracovnej skupiny M. Minaroviča. Tento vychádza z predpokladu, že prvý základný stupeň miestnej štátnej správy by mal byť okresný, vybavený komplexnou kompetenciou a maximálne dostupný. Vyšší druhý stupeň by tvorili župy, ktoré by mali absolútne minimum kompetencií vybavovania, boli by odvolacou inštanciou s malým počtom personálu. Slovensko by sa členilo na 70 okresov (Bratislava by mala osobitné postavenie, uvažuje sa o utvorení bratislavského dištriktu) a 15 žúp v takejto štruktúre: 1. Bratislavská župa so sídlom v Bratislave. Tu sa navrhujú dva varianty: 1. variant s okresmi Dunajská Streda, časť Pezinka, Galanta, časť Šamorína a časť Malaciek (druhá časť by pripadla Bratislave), 2. variant s okresmi Dunajská Streda, časť Pezinka a Malaciek, Senica a Skalica; 2. Dolnotrenčianska župa so sídlom v Trenčíne s okresmi Dubnica nad Váhom, Trenčín, Nové Mesto nad Váhom, Myjava a Bánovce nad Bebravou; 3. Hornotrenčiansko-turčianska župa so sídlom v Žiline s okresmi Púchov, Považská Bystrica, Bytča, Čadca, Žilina a Martin; 4. Trnavská župa so sídlom v Trnave s dvomi variantmi (ide o novoprojektovanú župu, nemá tradíciu) – 1. variant s okresmi Trnava, Hlohovec, Piešťany, Skalica a Senica, 2. variant s okresmi Trnava, Hlohovec, Piešťany a Galanta; 5. Nitrianska župa so sídlom v Nitre s okresmi Prievidza, Topoľčany, Nitra a Zlaté Moravce; 6. Tekovsko-hontianska župa so sídlom v Leviciach s okresmi Žiar nad Hronom, Nová Baňa, Levica, Šahy a Banská Štiavnica; 7. Komárňanská župa so sídlom v Nových Zámkoch (oproti Komárnu má lepšiu centrálnu polohu) s okresmi Komárno, Nové Zámky, Štúrovo; 8. Novohradská župa so sídlom v Lučenci s okresmi Lučenec a Veľký Krtíš; 9. Zvolenská župa so sídlom v Banskej Bystrici s okresmi Brezno, Banská Bystrica, Zvolen a Krupina; 10. Liptovsko-oravská župa s okresmi Trstená, Dolný Kubín, Námestovo, Ružomberok a Liptovský Mikuláš. Problém župného sídla ostal otvorený (Ružomberok alebo Liptovský Mikuláš); 11. Spišská župa so sídlom v Spišskej Novej Vsi (uvažovalo sa aj o Poprade alebo Levoči) s okresmi Stará Ľubovňa, Poprad, Levoča, Spišská Nová Ves, Kežmarok a Gelnica; 12. Gemersko-malohontská župa so sídlom v Rimavskej Sobote s okresmi Rožňava, Rimavská Sobota, Revúca, Tornaľa a Hnúšťa; 13. Abovsko-turnianska župa so sídlom v Košiciach s okresmi Košice a Moldava nad Bodvou (mesto Košice sa necháva pomimo, s košickým dištriktom ako metropolitným sa neuvažuje); 14. Šarišská župa so sídlom v Prešove s okresmi Bardejov, Svidník, Stropkov, Sabinov a Prešov; 15. Zemplínska župa so sídlom v Michalovciach s okresmi Medzilaborce, Snina, Humenné, Vranov nad Topľou, Michalovce, Trebišov, Veľké Kapušany a Kráľovský Chlmec. Pokiaľ ide o Bratislavu, hlavné mesto SR, k nej patrila Bratislava a Senec (pôvodný okres).

V diskusii sa podrobnejšie charakterizovali a zdôvodnili hranice navrhovaných územnosprávnych celkov. J. Podolák ocenil návrh skupiny M. Minaroviča, najmä rešpektovanie celých územných celkov, myslí si však, že by sa nemali utvárať na južnom Slovensku osobitné celky. M. Minarovič skonštatoval, že „ústne prednesené koncepcie sú takmer totožné a majú v mnohom veľa spoločných menovateľov“. Ďalej uviedol, že principiálne nie sú to dva návrhy, ale jeden, ktorý sa dá na základe spoločnej dohody utvoriť. Vedúci pracovnej skupiny J. Dančo navrhol, aby sa J. Podolák a M. Minarovič stretli a vypracovali hra-

nice okresov a žúp na jednej mape. Spoločný návrh treba odovzdať do 10. mája 1991. Skupina G. Michala má rozpracovať variant siedmich oblastí Výskumného ústavu oblastného plánovania, čím vzniknú dva varianty územného členenia Slovenskej republiky. Návrh J. Danča sa akceptoval ako záväzný pre ďalší postup prác. Určili sa technické náležitosti mapových elaborátov a vymenovala päťčlenná operatívna pracovná skupina (J. Dančo, M. Minarovič, M. Mojzeš, J. Podolák a J. Žudel), ktorá posúdi obidva varianty. M. Minarovič si ešte vyžiadala posun termínu vzhľadom na časovú náročnosť vypracovania mapy. J. Dančo súhlasil, aby sa do 13. mája 1991 odovzdal materiál ako rozpracovaný variant.¹² V nasledujúcich dňoch Minarovičova skupina intenzívne pracovala na svojom návrhu. Stretla sa (v zložení M. Minarovič, V. Hrdina, J. Žudel) s J. Podolákom. V rovine žúp sa urobili tieto zmeny: Upustilo sa od projektovania Komárňanskej župy. Jej územie sa rozdelilo takto: Okres Štúrovo sa pripojil k Tekovsko-hontianskej župe, z územia okresov Komárno a Nové Zámky spolu s okresom Nitra sa utvorila nová, tzv. Dolnonitrianska župa. Zo zvyšných okresov Nitrianskej župy (Prievidza, Topoľčany a Zlaté Moravce) sa zostavila Hornonitrianska župa. Zároveň sa začalo pracovať na mape (zakresľovali sa hranice nových okresov). Táto pracovná mapa sa 10. mája prekonzultovala s K. Androvičom, ktorý mal viaceré pripomienky (týkali sa prevažne okresov, ale aj niektorých žúp – okres Gelnica patrí do Spiša, nie do Abova, Zlaté Moravce do Tekovsko-hontianskej župy). Novú mapu územnosprávneho členenia Slovenska vypracovala dvojica A. Bezák – J. Žudel 12. mája. Nasledujúci deň túto mapu prekonzultoval M. Minarovič s A. Bezákom. Dohodli sa na týchto zmenách: M. Minarovič definoval metropolitný región Bratislava ako 2. variant Bratislavy (tvorí ho územie Bratislavy, okresy Šamorín, Pezinok a Senec s časťou okresu Malacky). Ak sa schváli tento variant, Trnavská župa, ktorá sa premenovala na Západonitriansku župu, by sa včlenila do Bratislavskej župy. Potvrdilo sa kreovanie Dolnonitrianskej a Hornonitrianskej župy.

Päťčlenná operatívna pracovná skupina sa stretla 15. mája 1991 a posúdila predložené návrhy. Zástupcovia Výskumného ústavu oblastného plánovania vytkli návrhu Minarovičovej skupiny, že župy sú nevyvážené a zvýšenie počtu okresov a nadokresných územnosprávnych celkov v porovnaní s ich návrhom bude mať za následok aj zväčšenie finančných nákladov na štátnu správu. Nastolila sa otázka, ktorý z dvoch návrhov sa predloží Komisii vlády SR, takže ostalo v platnosti rozhodnutie z 3. mája, že sa predložia dva návrhy. V ten istý deň sa stretli viacerí členovia Minarovičovej skupiny na pôde Geografického ústavu SAV a prerokovali definitívny návrh. Boli drobné pripomienky k vymedzeniu okresov (tieto sa ale nepremietli na mapu). Pokiaľ ide o župy, námietky sa týkali spojenia Oravskej a Liptovskej župy (L. Sokolovský, Z. Alexy) a Turca s Hornotrenčianskou župou (Z. Alexy). Tento problém sa neskôr vyriešil na podnet „z územia“ (Oravci navrhli, aby sa spojili v jeden administratívny celok Orava, Liptov a Turiec so správnym centrom v Martine). J. Podolák navrhol, aby sa

¹² Záznam zo zasadania druhej pracovnej skupiny komisie vlády SR na vypracovanie návrhu na územné a správne členenie konaného 3. mája 1991.

ponechal názov Trnavská župa miesto Západonitrianska župa. Návrh Minarovičovej skupiny sa odovzdal 20. mája priamo na Ministerstve vnútra SR.

V priebehu jedného mesiaca pracovné skupiny Komisie vlády SR vypracovali tri varianty návrhu nového územnosprávneho členenia Slovenska.

Prvý variant vznikol na pôde I. pracovnej skupiny. Ponechával dovtedajšie územné členenie Slovenskej republiky na okresy (s výnimkou Záhoria, kde sa mal zriadiť nový okres Malacky) a nenavrhol kreovať nadokresné územnosprávne celky všeobecnej štátnej správy. Územný obvod okresu definuje ako pevný. Tvoria ho obce, ktorých zoznam vyhlási Ministerstvo vnútra SR v Zbierke zákonov po predchádzajúcom súhlase hraničných obcí. Rozlišoval dva stupne verejnej správy: prvý mali tvoriť mestské a obecné úrady, druhý okresné úrady ako územné orgány štátnej správy. Obsahoval Prehľad obcí navrhovaných do nového okresu Malacky. Podľa neho okres Malacky malo tvoriť 18 obcí z okresu Bratislava – vidiek a 14 obcí z okresu Senica. Variant nemal mapovú prílohu.¹³

Druhý variant vypracovala II. pracovná skupina, kolektív vedený G. Michalom. Je modifikáciou návrhu Výskumného ústavu oblastného plánovania z 12. júla 1990. Pri hodnotení súčasného dvojstupňového systému štátnej správy zavedenej roku 1990 (v prvom stupni má 121 obvodných úradov, v druhom stupni 38 okresov) autori poukázali na skutočnosť, že mnohé obvody „sú počtom obyvateľov veľmi malé, preto nemožno na ich území zabezpečiť efektívnu komplexnú štátnu správu I. stupňa. V dôsledku toho sa združujú so susednými obvodmi na výkon určitých menej frekventovaných agend, čo spôsobuje občanom nemalé starosti, na ktorý orgán sa majú obrátiť pri vybavovaní svojich záležitostí“. Táto negatívna skúsenosť ich viedla k tomu, že v návrhu už neprojektujú obvodné úrady, ale za najnižší stupeň štátnej správy určili okresy. V dôsledku toho odporúčajú členiť územie Slovenskej republiky v základnom stupni na okresy. Za optimálne pokladajú zriadiť 49 okresov. K doterajším 37 okresom a piatim obvodom mesta Bratislavy navrhujú konštituovať sedem nových okresov, a to okresy Malacky, Piešťany, Krupina, Brezno, Kežmarok, Moldava nad Bodvou a Bidovce. Pre vyšší stupeň orgánov štátnej správy navrhujú utvoriť sedem územných celkov – krajov so sídlami v Bratislave, Trnave, Nitre, Žiline, Banskej Bystrici, Košiciach a v Prešove. Názvy krajov sa odvodzujú od ich centier (Bratislavský kraj, Trnavský kraj atď.).¹⁴ Návrh územnosprávneho členenia

¹³ Návrh územného a správneho členenia Slovenskej republiky, 1. alternatíva návrhu územného a správneho členenia Slovenskej republiky vypracovaná pracovnou skupinou doc. Ing. Milana Bučeka, DrSc., Bratislava 21. júna 1991. Ide o materiál, ktorý predkladalo Ministerstvo vnútra SR na rokovanie Komisie vlády SR. V pôvodnom (nedatovanom) návrhu I. pracovnej skupiny sa navrhuje zriadiť tri nové okresy: Brezno, Krupinu a Malacky a urobiť viaceré zmeny v okresnej príslušnosti obcí. Elaborát obsahuje prehľadnú mapku okresov a prehľad obcí, ktoré sa navrhujú presunúť do nových okresov alebo do susedných okresov.

¹⁴ Autori návrhu označujú vyššie územnosprávne celky termínom kraj a nie župa, pričom sa odvolávajú na stanovisko významného jazykovedca – slavistu prof. Rudolfa Krajčoviča, ktorý údajne „neodporúča ožívovať názov „župa“, pretože a) je archaický, b) nie je slovenského, ba ani slovanského pôvodu, c) v histórii Slovenska nie je pozitívom. Navrhuje

Slovenskej republiky na kraje je v podstate totožný so správnym členením Slovenska v rokoch 1949–1960.¹⁵ Najväčší rozdiel je v tom, že Bratislava sa vyčleňuje z vtedajšieho Bratislavského kraja ako osobitný Bratislavský kraj (tým sa navrhuje na rozdiel od stavu v rokoch 1949–1960 nie šesť, ale sedem krajov) a zvyšok bývalého Bratislavského kraja dostal názov Trnavský kraj. Podobnosť krajov je miestami tak veľká, že vyvoláva zdanie len nepresného kopírovania starej mapovej predlohy. Treba však pripomenúť, že autori tento návrh prevzali z pôvodného elaborátu Výskumného ústavu oblastného plánovania z 12. júla 1990, tvorcovia ktorého sa zrejme inšpirovali administratívnym členením v rokoch 1949–1960. Návrh obsahuje 3 mapky zobrazujúce nové územné členenie Slovenskej republiky podľa okresov, krajov a plánovacích regiónov.¹⁶

Tretí variant, známy ako župný variant, vypracovala skupina M. Minaroviča pôsobiaca v rámci II. pracovnej skupiny Komisie vlády SR. Predpokladá, že sa miestna štátna správa bude organizovať na dvoch stupňoch. Prvý stupeň by tvorili okresné úrady, ktoré by vykonávali komplexné štátoprávne agendy a súčasne by pôsobili ako odvolacie orgány pre agendy, ktoré sa delegovali na orgán samosprávy (mestá, obce). Župné orgány by boli orgánmi miestnej štátnej správy na druhom stupni. Mali by predovšetkým koordinačnú a kontrolnú pôsobnosť. Zároveň by boli odvolacím orgánom pre agendy vykonávané okresnými úradmi. Župný variant neponecháva doterajšie okresy. Okresy sa definujú novým spôsobom, a to na základe vedeckých analýz. V tom je hlavná prednosť a funkčnosť tohto variantu pred prvým a druhým variantom. Pri stanovení potenciálnych sí-

použiť slovo „kraj“ pre územie, ktoré chceme ním ohraničovať ako slovenské a tiež identické s pomenovaním obdobne veľkých území v návrhu ČR“. K tomu si dovoľím poznamenať, že termín župa sa v administratíve na Slovensku prvýkrát použil roku 1919 a nahradil sa ním dovtedy používaný názov stolica, ktorý je slovenského pôvodu, doložený už v 15. storočí. Názov župa sa používal aj v rokoch 1923–1928 a 1940–1945. Takto sa volali nadokresné územnosprávne celky. Je to azda dôvod, prečo sa má pokladať za archaický, nevhodný na oživenie? Navyše slovenská jazykoveda ho nepokladá jednoznačne za archaický. Pravda, smutne známy Slovník slovenského jazyka v piatom zväzku z roku 1965 ho hodnotí ako historický, zastaralý, ale akademický Krátky slovník slovenského jazyka z roku 1987 ho uvádza bez označenia arch. (archaický). Pokiaľ ide o pôvod slova župa, náš popredný slavista prof. Šimon Ondruš má opačný názor. V článku Župa – kraj – okres – obec publikovanom v denníku Koridor 20. augusta 1992, uzatvára svoju úvahu konštatovaním: „...je veľmi pravdepodobné, že slovo župa vytvorili prehistorickí južní Slovanovia... Od južných Slovanov prevzal slovo župa náš matičný historik F. V. Sasínek. Jeho úradné používanie sa zaviedlo po prvej svetovej vojne. Myslím, že by sa malo opäť obnoviť v štátnej administratíve“. Udivuje ma nenáležité a v tomto kontexte aj nemiestne politické zatracovanie názvu župa: „v histórii Slovenska nie je pozitívom“. Slovo kraj ako termín označujúci územnosprávny celok nemá na Slovensku hlbšie historické korene. Ako je známe, v tomto význame sa začal používať až od roku 1949 v celoštátnom meradle podľa českého vzoru. Argument, že názov kraj je identický s pomenovaním obdobne veľkých území v návrhu Českej republiky, pokladám za irelevantný. Česi, rovnako ako susedné národy, sa pridŕžajú svojho tradičného názvu, známeho v takomto význame už v stredoveku.

¹⁵ ŽUDEL, J.: Správne členenie v r. 1949–1960. In: Atlas Slovenskej socialistickej republiky, kapitola IX, Vývoj osídlenia a územnej organizácie, mapa č. 39, Bratislava 1980.

¹⁶ 2. alternatíva návrhu územného a správneho členenia Slovenskej republiky vypracovaná pracovnou skupinou doc. Ing. Jozefa Danča, CSc., Bratislava 20. júna 1991.

del, a tým aj počtu okresov, sa použili hlavne podklady spracované na URBION-e, a to najmä výsledky výskumného projektu „Intenzita sociálno-ekonomických väzieb obcí a centier“. Územie okresov sa vymedzilo v podstate na základe výsledkov vedeckého projektu riešeného v Geografickom ústave SAV v rokoch 1988–1989. Cieľom tohto projektu bola regionalizácia územia Slovenska na sústavu funkčných mestských regiónov.¹⁷ Hlavným kritériom pri vymedzovaní okresov boli princípy priestorovej celistvosti a nodálnej organizácie, podľa ktorých každý okres má mať charakter nodálneho (uzlového) regiónu, v ktorom centrum (sídlo okresu) a jeho zázemia tvoria uzavretý celok. Zázemie určitého centra utvárajú väzby vyplývajúce z denného cyklu života obyvateľov regiónu (pohyb za prácou, vzdelaním, službami). Ako sekundárne kritérium sa uplatnili aj iné princípy, podľa ktorých okresy majú mať približne rovnakú rozlohu a počet obyvateľov, ako aj dostupnosť centra z najvzdialenejších obcí okresu. Podľa týchto princípov sa vymedzuje 77 okresov. Je to podstatne viac ako terajšie okresy, ktoré sú priveľké a vznikli pri radikálnej redukcii okresov roku 1960. Navrhovaná štruktúra okresov sa najviac podobá okresom krajinského zriadenia v rokoch 1928–1939, keď sa územie Slovenska členilo na 77 okresov. K tomu treba poznamenať, že tieto okresy boli stabilné a ich hranice sa zmenili iba v niekoľkých prípadoch.

Pri projektovaní územnosprávnych celkov pre druhý stupeň miestnej štátnej správy, ktorý majú tvoriť župy, sa predovšetkým brali do úvahy geograficky výrazne stvárnené historické regióny (Gemer, Liptov, Novohrad, Orava, Spiš, Turiec, Zemplín a iné) a terajšie sociálne a ekonomické regionálne väzby, čo treba zdôrazniť. Pritom sa dbalo o to, aby sa v maximálnej možnej miere rešpektovala samostatnosť, prípadne územná integrita uvedených historických regiónov. Navrhované župy nemali byť príliš malé (mali ich tvoriť najmenej 2–3 okresy), priemerne s 350 tisíc obyvateľmi.

Spomínané historické regióny sa utvárali ako územnosprávne celky (komitáty a stolice) starého Uhorska. Ich počet a hranice sa ustálili v 15. storočí. V podstate sa zachovali až do roku 1922. Zanikli v dôsledku unifikačných snažení pražského politického centra. Slovenský ľud ich nazýval stolice, od roku 1919 sa úradne označovali ako župy. Stolice (župy) ako územnosprávne celky boli výsledkom zložitého vývoja, čo sa najzreteľnejšie prejavuje v stvárnení územia Nitrianskej stolice. Zodpovedali jednoduchej verejnej správe v stredoveku a ranom novoveku. Ale od 18. storočia, keď sa nároky na verejnú správu zväčšili a styk administratívneho centra s obcami sa zintenzívnil, už sa pociťovalo, že niektoré stolice nie sú vhodne stvárnené (napr. Nitrianska stolica), prípadne pre svoj malý rozmer sú zbytočné (napr. Turnianska stolica). To viedlo k reformám za Jozefa II. (1780–1790) a za Bachovho absolutizmu (1850–1860). Ale tieto reformy boli vykonané proti vôli konzervatívnej uhorskej šľachty, preto trvali len krátke obdobie a v oboch prípadoch sa obnovil pôvodný stav, ktorý sa potom v podstate zachoval až do prvých rokov Česko-Slovenska.

¹⁷ Bezák, A.: Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. In: Geografický časopis 42, 1990, č. 1, s. 57–72.

Z uvedeného je zrejmé, že nemožno mechanicky obnoviť župnú sieť z rokov 1919–1922, ale že sa musí náležite (miestami veľmi radikálne) upraviť, transformovať podľa uvedených zásad. Transformácia v podstate rešpektuje župy severného, stredného a východného Slovenska, ale radikálne ich mení na juhozápadnom Slovensku hlavne preto, že sa bývalá Nitrianska župa nedá zachovať. Nevhodnosť jej podoby pre administratívne potreby si uvedomovali aj tvorcovia administratívnej reformy za Bachovho absolutizmu, ktorí ju rozdelili na dva nové územnosprávne celky – Hornonitriansku a Dolnonitriansku župu, pričom porušili územnú integritu troch susedných žúp – Trenčianskej, Tekovskej a Bratislavskej. Pri transformácii žúp z rokov 1919–1922 sa urobili tieto zmeny:

1. Komárňanská župa sa neobnovuje, lebo je malá (tvorí severnú časť pôvodnej Komárňanskej, Ostrihomskej a Rábskej župy). Jej územie sa pričleňuje v súlade s terajšími sociálnymi a ekonomickými väzbami k Dolnonitrianskej a Tekovsko-hontianskej župe. Proti spojeniu Komárna a Dunajskej Stredy v jednu župu, ako sa to navrhuje v maďarských politických kruhoch, hovoria tak historické, ako aj terajšie sociálne a ekonomické fakty. Žitný ostrov v minulosti nikdy netvoril jeden územnosprávny celok. Jeho západná časť (až po Dunajskú Stredú) tvorila zázemie Bratislavského hradu, preto patrila do Bratislavskej stolice. Jeho východná časť tvorila zázemie Komárňanského hradu a vždy patrila do Komárňanskej stolice. Aj terajšie sociálne a ekonomické väzby rozdeľujú územie Žitného ostrova medzi Komárno a Bratislavu. Navrhovaný okres Štúrovo, ktorého územie do roku 1918 patrilo do Ostrihomskej a v rokoch 1919–1922 do Komárňanskej župy, nemožno zaradiť spolu s okresom Komárno do jedného administratívneho celku, to značí do Dolnonitrianskej župy, lebo jeho sociálne a ekonomické väzby nesmerujú ku Komárnu, ale najmä k Leviciam (sú silnejšie ako väzby s Novými Zámkami). Z toho dôvodu sa navrhovaný okres Štúrovo pripája k Tekovsko-hontianskej župe. Proti spojeniu navrhovaných okresov Dunajská Streda, Komárno a Štúrovo do jednej župy hovoria nielen historické argumenty, ale aj (a to najmä) terajšie sociálne a ekonomické väzby.

2. Trenčianska župa sa rozdeľuje v súlade s existenciou dvoch silných považských centier – Trenčína a Žiliny na dva územnosprávne celky: Dolnotrenčiansku a Hornotrenčiansku župu. Pritom sa k Dolnotrenčianskej župe pripojujú aj okresy Nové Mesto nad Váhom, Myjava a Piešťany, ktorých územie pôvodne patrilo do Nitrianskej župy. Jestvujúce sociálne a ekonomické väzby umožňujú aj alternatívne riešenie: okres Myjavu pripojiť k Bratislavskej a okres Piešťany k Západonitrianskej župe. Ale „hlasy z územia“ sú jednoznačne za ich pripojenie k Dolnotrenčianskej župe, čo tento návrh rešpektuje.

Župnú príslušnosť navrhovaného okresu Bánovce nad Bebravou možno riešiť dvojakým spôsobom. Jeho územie od konca 11. storočia patrilo k Trenčianskemu komitátu, neskôr (od 14. storočia) k Trenčianskej stolici. O tom ale nerozhodli prírodné danosti, ale cirkevnosprávne pomery: pri obnovení Nitrianskeho biskupstva sa za jeho diecézu určilo územie Trenčianskeho komitátu spolu s územím Hradnianskeho archidiakonátu (tvorilo ho povodie Bebravy), ktoré dovtedy tvorilo osobitný územnosprávny celok. Táto historická skutočnosť, ktorej význam nezmenšuje okolnosť, že za Bachovho absolutizmu povodie Bebravy patri-

lo do Dolnonitrianskej župy, ale najmä súčasné silné sociálne a ekonomické väzby tohto územia s Trenčínom, ako aj vedomie spolupatričnosti s týmto regiónom, ktoré je medzi obyvateľstvom silné, hovoria za pripojenie okresu k Dolnotrenčianskej župe. Naproti tomu ale fyzickogeografické danosti (územie okresu je súčasťou Nitrianskej pahorkatiny) zdôvodňujú jeho pripojenie k navrhovanej Hornonitrianskej župe. Prv uvedené argumenty sú jednoznačne presvedčivejšie, preto sa okres Bánovce nad Bebravou zaraďuje do Dolnotrenčianskej župy.

Turiec vzhľadom na silné sociálne a ekonomické väzby so Žilinou by mal patriť k Hornonitrianskej župe. Spája sa však s Oravou a Liptovom, aby sa uspokojivo mohlo vyriešiť sídlo spojených žúp (Liptovský Mikuláš nevyhovuje Oravcom, Ružomberok vplyvnej časti Liptákov).

3. Nitrianska župa sa vo svojej historickej podobe ruší. Z jej územia sa utvárajú tri župy: Hornonitrianska, Západonitrianska a Dolnonitrianska župa. Hornonitriansku župu tvorí severná časť bývalej Nitrianskej župy zväčšená o osliansky výbežok Hornonitrianskej kotliny, ktorý sa odčleňuje od Tekovskej župy. Jadro Dolnonitrianskej župy tvoria okresy Nitra a Nové Zámky (v nových hraniciach), ku ktorým sa pripojuje prevažná časť Komárňanskej župy. Západonitrianska župa sa utvára z územia Nitrianskej a Bratislavskej župy. Nitrianska časť Záhoria (okresy Skalica a Senica) sa pripájajú k Bratislavskej župe, čím sa vyvažuje strata jej územia v prospech Západonitrianskej župy.

4. Tekovská a Hontianska župa sa neobnovujú ako osobitné územnosprávne jednotky, lebo sa ich územie v rámci transformácie (v dôsledku rešpektovania sociálnych a ekonomických väzieb) značne zmenšilo. Konkrétne, osliansky výbežok Hornonitrianskej kotliny sa včleňuje do Hornonitrianskej župy, Vráble s okolím sa pripájajú k Dolnonitrianskej župe, okres Krupina, ktorý má pevné sociálne a ekonomické väzby so Zvolenom, sa preraduje z Hontianskej župy do Zvolenskej župy, ďalej niektoré obce patriace do starého okresu Veľký Krtíš sa pričleňujú k Novohradskej župe. Zväčšené jadrá obidvoch žúp a prevažné územie slovenskej časti Ostrihomskej župy sa spájajú v Tekovsko-hontiansku župu.

5. Územie Zvolenskej župy sa zväčšuje na východe o Horehronské podolie a na juhu o krupinský okres. Horehronské podolie sa vyčleňuje z Gemersko-malohontskej župy, lebo geograficky gravituje do Zvolenskej kotliny a má silné sociálne a ekonomické väzby s Breznom.

6. Liptovská, Oravská a Turčianska župa sa neobnovujú ako osobitné územnosprávne celky, lebo sú malé. Ako také sa aj v minulosti pri reorganizácii verejnej správy spájali. Jozef II. spojil Liptov s Oravou v Liptovsko-oravskú stolicu a Turiec so Zvolenskou stolicou v Turčiansko-zvolenskú stolicu. Za Bachovho absolutizmu v období definitíva bol Turiec spojený s Oravou v Oravsko-turčiansku župu. Vzhľadom na jestvujúce sociálne a ekonomické pomery a vývoj v minulosti by bolo optimálne spojiť Liptov s Oravou a Turiec pričleniť k Hornotrenčianskej stolici. Vznikol však problém s určením sídla spojenej Liptovsko-oravskej župy. Optimálnym sídlom by bol Ružomberok, čo ale pre známy antagonizmus medzi ním a Liptovským Mikulášom nemožno realizovať. Liptovský Mikuláš ako sídlo spojených žúp, ako sa už spomenulo, odmietajú Oravci. Aby sa uspokojivo vyriešilo župné sídlo, akceptoval sa návrh „z úze-

mia“. V zmysle tohto sa navrhuje spojiť Liptov, Oravu a Turiec s tým, že sídlom spojených žúp bude Martin. Pritom sa zachováva územná integrita Oravy a Turca. Liptov sa zmenšuje o Liptovskú Tepličku a Štrbu, ktoré sa z praktických dôvodov včleňujú do Spišskej župy. Liptovská Teplička má totiž dobrú komunikáciu len smerom na Poprad a Štrba má silné sociálne a ekonomické väzby s Popradom.

7. Územie Gemersko-malohontskej župy sa zmenšuje o horehronské podolie, ktoré, ako sa už spomenulo, sa pripája k Zvolenskej župe.

8. Obnovujú sa Spišská a Šarišská župa, ale upravujú sa ich vzájomné hranice tak, že sa celý vojenský výcvikový priestor, ktorý tvoria časti chotárov obcí Bajerovce, Šambron, Jakubany, Kolačkov, Lomnička, Holumnica, Jurské, Stotince, Majerka, Ľubica, Tvarožná, Levoča, Torysky, Tichý Potok a Krásna Lúka, ako aj chotáre zaniknutých obcí Ruskinovce, Dvorce a Blažov, pripájajú k Spišskej župe. Zároveň sa od Šarišskej župy odčleňuje a pripojuje k Spišskej župe východná časť starého okresu Stará Ľubovňa (okrem obcí Šarišské Jastrabie, Kyjov a Pusté Pole), lebo toto územie má silné sociálne a ekonomické väzby so Starou Ľubovňou.

9. Upravuje sa hranica medzi Šarišskou a Zemplínskou župou tak, že sa územie navrhovaného okresu Stropkov vzhľadom na jeho silné sociálne a ekonomické väzby s Prešovom preraďuje zo Zemplína do Šariša.

10. Územie medzi Vihorlatom, Laborcom a Latoricou, ktoré pred vznikom Česko-Slovenska patrilo k Užskej župe a pri vytýčení hraníc medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (demarkačná čiara z roku 1919) pripadlo Slovensku a pripojilo sa k Zemplínskej župe, sa ponecháva v Zemplínskej župe. Dôvody: Ide o malé územie, ktoré stratilo svoje ekonomické centrum (Užhorod). Obyvateľstvo ho vníma ako časť Zemplína (svedčí o tom aj názov Zemplínska širava, ktorá leží na území bývalej Užskej župy).

Navrhovaná štruktúra žúp a okresov (Mapka 3) je takáto:¹⁸

1. Bratislava, hl. mesto SR so sídlom v Bratislave s okresmi Bratislava I–V,
2. Bratislavská župa so sídlom v Bratislave s okresmi Pezinok, Senec, Stupava a Šamorín,
3. Západonitrianska župa so sídlom v Trnave s okresmi Trnava, Hlohovec, Galanta, Dunajská Streda, Malacky, Senica a Skalica,

¹⁸ Dokument 3. alternatíva návrhu územného a správneho členenia Slovenskej republiky vypracovaná pracovnou skupinou Mariána Minaroviča z 21. júna 1991, ktorá je súčasťou Návrhu územného a správneho členenia Slovenskej republiky z 21. júna 1991, ktorý predložilo Ministerstvo vnútra SR na rokovanie Komisie vlády SR, je veľmi stručný, neobsahuje zoznam navrhovaných žúp. Členenie Slovenska sa dokumentuje len kartograficky v troch variantoch, pričom prvý a druhý variant zobrazuje staršie už neplatné fázy utvárania návrhu. Tretí variant (mapka 3 štúdie) predstavuje aktuálny stav. Podľa neho (s prihliadnutím aj na iný písomný návrh) uvádzam štruktúru žúp a okresov. Na mapke sa chybné vyznačuje súvislou čiarou hranica medzi uvažovanou Záhorskou a Západonitrianskou župou. Ako potenciálne okresy sa zakresľujú Senec, Myjava (bez ohraničenia so Senicou), Bytča, Trstená, Liptovský Hrádok, Stropkov a Sobrance.

4. Dolnotrenčianska župa so sídlom v Trenčíne s okresmi Púchov, Dubnica nad Váhom, Trenčín, Bánovce nad Bebravou, Nové Mesto nad Váhom a Piešťany,
5. Hornotrenčianska župa so sídlom v Žiline s okresmi Považská Bystrica, Bytča, Žilina a Čadca,
6. Liptovsko-oravsko-turčianska župa so sídlom v Martine s okresmi Námestovo, Trstená, Dolný Kubín, Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Liptovský Hrádok a Martin,
7. Hornonitrianska župa so sídlom v Prievidzi s okresmi Prievidza, Partizánske a Topoľčany,
8. Dolnonitrianska župa so sídlom v Nitre s okresmi Nitra, Nové Zámky a Komárno,
9. Tekovsko-hontianska župa so sídlom v Leviceiach s okresmi Žiar nad Hronom, Nová Baňa, Zlaté Moravce, Levice, Štúrovo, Banská Štiavnica a Šahy,
10. Zvolenská župa so sídlom v Banskej Bystrici s okresmi Brezno, Banská Bystrica, Zvolen a Krupina,
11. Novohradská župa so sídlom v Lučenci s okresmi Veľký Krtíš a Lučenec,
12. Gemersko-malohontská župa so sídlom v Rimavskej Sobote s okresmi Revúca, Hnúšťa, Rimavská Sobota, Tornaľa a Rožňava,
13. Spišská župa so sídlom v Spišskej Novej Vsi s okresmi Stará Ľubovňa, Kežmarok, Poprad, Levoča, Spišská Nová Ves a Gelnica,
14. Abovsko-turnianska župa so sídlom v Košiciach s okresmi Košice-mesto, Košice-okolie a Moldava nad Bodvou,
15. Šarišská župa so sídlom v Prešove s okresmi Svidník, Bardejov, Sabinov, Prešov a Stropkov,
16. Zemplínska župa so sídlom v Michalovciach s okresmi Michalovce, Medzilaborce, Humenné, Snina, Vranov nad Topľou, Sobrance, Trebišov a Veľké Kapušany.

Župný variant vedome nadväzuje na vývoj, ktorý prerušili reformy po vzniku Česko-Slovenska. Jeho realizáciou by sa obnovila územná identita Slovenska, vrátila by sa mu historická podoba, ktorá sa začala utvárať v 9. storočí a posilnilo by sa regionálne, a tým aj etnické povedomie obyvateľstva.

Tento variant dostal najväčšiu podporu pri posudzovaní uvedených troch variantov predstaviteľmi verejnej správy a vyvolal kladný ohlas v širšej verejnosti. V rámci pripomienkového konania Ministerstvo vnútra SR dostalo do konca októbra 1991 celkom 133 stanovísk. Z nich 58 podporilo tretí (župný) variant, 33 prvý variant, 20 druhý variant a 15 orgánov a inštitúcií sa vyjadrilo za ponechanie súčasného stavu. Tretí variant podporili prevažne okresné úrady a regionálne združenia miest a obcí. Z ministerstiev sa pozitívne vyslovili len 4 zložky Ministerstva vnútra SR,¹⁹ ďalej ho podporili Slovenský úrad geodézie a kartografie a Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti. Mestský úrad Michalovce

¹⁹ Bol to odbor archívnictva, odbor verejnej správy, správa pre riadenie a legislatívu MV (z hľadiska riadenia a organizácie policajného zboru) a správa dopravy.

považoval tretí variant „za najprepracovanejší, rešpektujúci historické väzby rozvoja regiónov“. Priklonil sa k nemu aj Mestský úrad v Poprade, ale názov župa pokladal za prekonaný, neslovenský a nefunkčný. Navrhol utvoriť Tatransko-podtatranský región v rámci tretieho variantu. Okresný úrad v Senici sa prihovárал za včlenenie okresu Myjava do Dolnotrenčianskej župy. Mestský úrad v Medzilaborciach vyslovil požiadavku, aby sa Zemplínska župa rozdelila na Hornozemplínsku župu so sídlom v Humennom a Dolnozemplínsku župu so sídlom v Michalovciach. To isté navrhovali aj združenia obcí obvodov Humenné, Snina, Medzilaborce, Vranov nad Topľou a zástupcovia okresných a obvodných úradov okresu Humenné a Vranov nad Topľou. Tretí variant si získal aj podporu vplyvného Združenia miest a obcí na Slovensku.²⁰

V januári 1992 sa s prípravou návrhu na nové územné a správne členenie Slovenskej republiky oboznámilo Predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Uznesením z 31. januára 1992 poverilo predsedu SNR Františka Mikloška a Výbor SNR pre štátnu správu a územnú samosprávu utvoriť pracovnú skupinu Slovenskej národnej rady, zloženú z poslancov a odborných vedeckých pracovníkov (sic!), ktorá komplexne posúdi problematiku zmeny územného a správneho členenia Slovenskej republiky vo väzbe na organizáciu a výkon verejnej správy. Zároveň požiadalo vládu, aby členom pracovnej skupiny vytvorila materiálne a finančné predpoklady pre fungovanie a prístup k informáciám.²¹ V zmysle tohto uznesenia predseda SNR F. Mikloško vymenoval 27. februára 1992 sedemnášťčlennú pracovnú skupinu, ktorá si na ustanovujúcej schôdzi 4. marca 1992 v tajnom hlasovaní zvolila za predsedu L. Sokolovského. Pracovná skupina dostala k dispozícii Materiál Komisie vlády SR na vypracovanie návrhu na nové územné a správne členenie SR z 21. júna 1991 (tri varianty návrhu pracovných skupín), Výsledky pripomienkového konania k návrhom na nové územné a správne členenie Slovenska (materiál spracovaný Ministerstvom vnútra SR) a Analýzu dopadu jednotlivých variantov a ich alternatív návrhov na nové územné a správne členenie SR v oblasti personálnej (materiál spracovaný Ministerstvom vnútra SR). Posúdila predložené návrhy aj so zreteľom na ostatné materiály a došla k záveru, „že optimálny model nového územného a správneho členenia Slovenskej republiky predstavuje riešenie podľa tretieho posudzovaného variantu“. Zároveň navrhla jeho nový názov: „Návrh na nové územné a správne členenie Slovenskej republiky založené na župnom princípe“. V diskusii sa zhodne skonštatovalo: „Je to variant, ktorý je najviac prepracovaný, novým spôsobom definuje okresy na základe priestorových analýz a na úrovni žúp rešpektuje historicky vzniklé regióny“. ²² Návrh Správy o výsledkoch činnosti pracovnej skupiny schválilo 13 členov vo verejnom hlasovaní na schôdzi 9. apríla 1992, jeden člen

²⁰ Výsledky pripomienkového konania k návrhom na nové územné a správne členenie Slovenskej republiky.

²¹ Uznesenie SNR č. 249 z 31. januára 1992.

²² Správa o výsledkoch činnosti pracovnej skupiny SNR, ...pre komplexné posúdenie problematiky zmeny územného a správneho členenia SR, apríl 1992.

sa zdržal²³, traja členovia neboli prítomní a vopred neoznámili svoje stanovisko. Štruktúra okresov a žúp v Návrhu na nové územné a správne členenie Slovenskej republiky založené na župnom princípe sa v niektorých prvkoch odlišuje od administratívnej štruktúry obsiahnutej v treťom variante. Neuvádzajú sa v nej okresy Senec, Stupava a Liptovský Hrádok. Územie Senca sa včlenilo do okresu Pezinok, okres Stupava sa pripojil k okresu Malacky a okres Liptovský Hrádok sa spojil s okresom Liptovský Mikuláš. Z okresu Senica sa vykrojilo územie nového okresu Myjava.²⁴ V rovine žúp nastala jedna veľká zmena: Od Západo-nitrianskej župy sa odčlenili okresy Dunajská Streda, Malacky, Senica a Skalica a pripojili sa k Bratislavskej župe. Okrem toho sa nový okres Myjava včlenil do Dolnotrenčianskej župy. Bratislava hl. mesto dostalo pomenovanie metropolitný región. Ako alternatívne župné sídla sa uvádzajú Ružomberok a Topoľčany. Za alternatívne sa pokladá aj preradenie okresu Žiar nad Hronom z Tekovsko-hontianskej župy do Zvolenskej župy a nahradenie okresu Veľké Kapušany okresom Kráľovský Chlmec.

Výbor SNR pre štátnu správu a územnú samosprávu vzal Správu o výsledkoch činnosti pracovnej skupiny na vedomie a odporučil predsedovi SNR predložiť správu na zasadanie SNR. Úspešný postup Návrhu na nové územné a správne členenie Slovenskej republiky založeného na župnom princípe skončil na pôde tejto vrcholnej slovenskej politickej inštitúcie. Nová vláda, ktorá vzišla z volieb v júni 1992, dala roku 1993 vypracovať nový návrh.

Podľa nového vládneho návrhu miestna štátna správa mala byť dvojstupňová. Prvý stupeň majú tvoriť úrady štátnej správy v sídlach terajších obvodov (na čele s podprefektom) a v sídlach terajších okresov (na čele s prefektom). Na druhom stupni majú pôsobiť novoutvorené oblastné úrady štátnej správy.

Územná pôsobnosť úradov štátnej správy, ktoré majú tvoriť prvý stupeň, sa nanovo nevymedzuje, to značí, že ostávajú v platnosti terajšie obvody a okresy.

Oblasti ako územia pôsobnosti oblastných štátnych úradov vládny návrh prezentuje v štyroch variantoch.

Podľa prvého variantu by sa malo utvoriť sedem oblastí: 1. Bratislavská oblasť, 2. Trnavská oblasť, 3. Nitrianska oblasť, 4. Žilinská oblasť, 5. Zvolenská oblasť, resp. Banskobystrická oblasť, 6. Košická oblasť, 7. Prešovská oblasť.

Druhý variant navrhuje osem oblastí: 1. Bratislavská oblasť, 2. Trnavská oblasť, 3. Nitrianska oblasť, 4. Trenčianska oblasť, 5. Žilinská oblasť, 6. Zvolenská, resp. Banskobystrická oblasť, 7. Košická oblasť, 8. Prešovská oblasť.

Tretí variant projektuje desať oblastí: 1. Bratislavská oblasť, 2. Trnavská oblasť, 3. Nitrianska oblasť, 4. Trenčianska oblasť, 5. Žilinská oblasť, 6. Zvolenská, resp. Banskobystrická oblasť, 7. Popradská oblasť, 8. Prešovská oblasť, 9. Košická oblasť, 10. Michalovská oblasť.

²³ Bol to zástupca politickej strany Spolužitie. Keď sa ho cez prestávku opýtal poslanec za Maďarskú občiansku stranu, prečo sa zdržal hlasovania, odpovedal, že nesúhlasí s rozdelením Žitného ostrova medzi dve župy. V zápisnici sa nesprávne uvádza, že hlasoval proti návrhu.

²⁴ V návrhu sa neuvádza okres Kežmarok. Nezanikol. Absentuje preto, že sa omylom (asi pri vyhotovovaní čistopisu) vynechal.

Napokon štvrtý variant obsahuje jedenásť oblastí: 1. Bratislavská oblasť, 2. Trnavská oblasť, 3. Nitrianska oblasť, 4. Trenčianska oblasť, 5. Žilinská oblasť, 6. Martinská oblasť, 7. Zvolenská, resp. Banskobystrická oblasť, 8. Popradská oblasť, 9. Košická oblasť, 10. Prešovská oblasť, 11. Michalovská oblasť.

Pretože vládna komisia na základe vyhodnotenia ekonomickej náročnosti jednotlivých variantov odporúčala ako optimálne riešenie zriadiť len sedem oblastných úradov, v ďalšom rozbere sa sústredím len na prvý variant.

Územie oblastí majú tvoriť územné obvody okresov týmto spôsobom:

1. Bratislavská oblasť, okresy Bratislava, Bratislava – vidiek,
2. Trnavská oblasť, okresy Dunajská Streda, Galanta, Senica, Trenčín, Trnava,
3. Nitrianska oblasť, okresy Komárno, Levice, Nitra, Nové Zámky, Prievidza, Topoľčany,
4. Žilinská oblasť, okresy Čadca, Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš, Martin, Považská Bystrica, Žilina,
5. Zvolenská oblasť, resp. Banskobystrická oblasť, okresy Banská Bystrica, Lučenec, Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Zvolen, Žiar nad Hronom,
6. Košická oblasť, okresy Humenné, Košice, Košice-vidiek, Michalovce, Rožňava, Trebišov, Vranov nad Topľou,
7. Prešovská oblasť, okresy Bardejov, Poprad, Prešov, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa, Svidník.

Vo vládnom návrhu sa neuvádza, na akom základe, podľa akých zásad sa určil počet oblastí a vymedzilo ich územie. Poznamenáva sa len toľko, že ich tvoria územné obvody okresov. Prvým vážnym nedostatkom posudzovaného členenia územia Slovenska je skutočnosť, že sa pri jeho tvorbe použili jestvujúce okresy, ktoré vcelku nezodpovedali novým sociálnym a ekonomickým regionálnym väzbám, preto neboli optimálne pre miestnu štátnu správu. Druhým vážnym nedostatkom je, že navrhované členenie na oblasti nerešpektuje viaceré historicky vzniklé regióny. Napríklad Gemer sa delí medzi Košickú oblasť (okres Rožňava) a Zvolenskú oblasť (okres Rimavská Sobota), Liptov sa delí medzi Žilinskú oblasť (okres Liptovský Mikuláš) a Prešovskú oblasť (časť okresu Poprad) a o územie bývalej Trenčianskej župy sa delia Trnavská oblasť (okres Trenčín), Žilinská oblasť (okresy Čadca, Považská Bystrica a Žilina) a Nitrianska oblasť (časť okresu Topoľčany).

Navrhované členenie Slovenska na sedem oblastí (Mapka 4) sa veľmi podobá bývalým krajom z rokov 1949–1960. Dokonca navrhovaná Žilinská oblasť a Žilinský kraj sú úplne rovnaké.²⁵

Regionálne združenie obcí stredného Považia, ktoré nesúhlasilo s vládnyim návrhom, požiadalo skupinu odborníkov, aby spracovala alternatívny návrh. Táto v I. etape v apríli 1993 vypracovala súbor odborných analýz, téz, prehľadov,

²⁵ Údaje o vládnom návrhu nového územného a správneho členenia Slovenskej republiky som čerpal z oficiálnych dokumentov, ktoré mi poskytol pán M. Minarovič, za čo mu vyslovujem srdečnú vďaku.

tabuliek a grafov,²⁶ v II. etape v máji sformulovala výsledný návrh koncepcie vo forme zásad alternatívneho modelu územnosprávneho usporiadania a organizácie verejnej správy v Slovenskej republike. Potvrdila správnosť koncepcie Návrhu na nové územné a správne členenie Slovenskej republiky založeného na župnom princípe z roku 1992, pričom upravila štruktúru územného a správneho členenia tak, že vynechala z nej alternatívne riešenie ako nevhodné a neopodstatnené.

Rada regionálneho združenia miest a obcí stredného Považia prijala alternatívny návrh a rozhodla sa predložiť ho predsedovi vlády, parlamentu (kompetentným výborom Národnej rady, klubom politických strán) a ďalším politickým predstaviteľom. Prerokovali a schválili ho primátori a starostovia na zasadnutí v Trenčíne.²⁷ Osvojil si ho Klub primátorov Slovenskej republiky a Únia miest Slovenskej republiky, čo tieto inštitúcie prejavili navonok aj tým, že príslušnú mapu, ktorá tvorí prílohu alternatívneho návrhu, vydali roku 1995 tlačou pod svojím menom.²⁸

Vládny návrh o územnom a správnom členení Slovenskej republiky z roku 1993 sa nestal základom pre vydanie zákona. Ďalej sa pokračovalo v prácach. V septembri 1995 ministerstvo vnútra predložilo vláde elaborát Návrh postupu prác na reforme verejnej správy, do ktorého sa zahrnul aj Návrh na územné a správne členenie Slovenskej republiky (tvorí mapku č. 4). Uvažuje sa v ňom o vypracovaní modelu v zmysle Kritérií územného a správneho členenia Slovenskej republiky, ktoré vláda vzala na vedomie 4. júla 1995, ale vraj pre krátkosť času sa nemohli určiť centrá a územné obvody miestnej štátnej správy a samosprávy vyšších územných celkov. Malo sa to stať neskôr. Reformné snaženie vlády dosiahlo podobu zákonnej normy až v nasledujúcom roku. Je ňou Zákon

²⁶ Názov materiálu: Problémy a východiská návrhov správneho a územného členenia Slovenskej republiky. Obsahuje tieto texty: L. Sokolovský, Terminológia verejnej správy na Slovensku, L. Sokolovský, Priemet politických (mocenských) zmien na reformy verejnej správy, M. Minarovič, Kultúrno-historické aspekty navrhovaných variantov územnosprávneho členenia Slovenskej republiky, J. Žudel, Návrhy na územnosprávne členenie Slovenskej republiky, geograficko-analytický prehľad, L. Setnický, – M. Babiar, Personálna a finančná náročnosť návrhov na územné a správne členenie Slovenskej republiky, aproximatický model.

²⁷ Článok Ako členiť územie republiky uverejnený v denníku Republika 3. júna 1993.

²⁸ Mapová príloha je vypracovaná v mierke 1:400 000. Má všetky náležitosti podrobnej administratívnej mapy. Kartograficky ju spracovala a vydala Slovenská kartografia, a. s., Bratislava roku 1995 najprv pod názvom Návrh územného a správneho členenia Slovenskej republiky na župnom princípe, s uvedením mien hlavných autorov návrhu v titule (Marián Minarovič, Juraj Žudel, Vojtech Hrdina, Leon Sokolovský), potom pod názvom Návrh územného a správneho členenia Slovenskej republiky na župnom princípe Klubu primátorov miest Slovenskej republiky a Únie miest Slovenskej republiky. Medzi hlavnými autormi návrhu sa neuvádza meno Antona Bezáka, lebo si to neprial. Má hlavný podiel na formovaní okresných hraníc, ale nesúhlasil s vymedzením území niektorých žúp. Obidve vydania sú tematickým obsahom, kartografickým a výtvarným stvárnením rovnaké, sú farebné, opatrené erbom Slovenskej republiky a erbami navrhovaných župných sídel, tiež mapou Územná organizácia v r. 1867–1922, mierka 1:1 500 000, ktorá sa prevzala z Atlasu Slovenskej socialistickej republiky z roku 1980. Pre verejné rozširovanie bolo určené len druhé vydanie, ktoré sa v tiráži označuje ako prvé vydanie.

Národnej rady Slovenskej republiky č. 221 z 3. júla 1996, ktorý ustanovil, že „správnymi celkami Slovenskej republiky sú kraje a okresy. Kraje sa členia na okresy. Územný obvod kraja a územný obvod okresu sú územným obvodom na výkon pôsobnosti orgánov štátu, ak osobitný zákon neustanovuje inak“. Podľa tohto zákona sa územie Slovenskej republiky rozčlenilo na osem krajov a 79 okresov v takomto usporiadaní (Mapka 5):

- I. Bratislavský kraj, okresy 1. Bratislava I, 2. Bratislava II, 3. Bratislava III, 4. Bratislava IV, 5. Bratislava V, 6. Malacky, 7. Pezinok, 8. Senec,
- II. Trnavský kraj, okresy 1. Trnava, 2. Dunajská Streda, 3. Galanta, 4. Hlohovec, 5. Piešťany, 6. Senica, 7. Skalica,
- III. Trenčiansky kraj, okresy 1. Trenčín, 2. Bánovce nad Bebravou, 3. Ilava, 4. Myjava, 5. Nové Mesto nad Váhom, 6. Partizánske, 7. Považská Bystrica, 8. Prievidza, 9. Púchov,
- IV. Nitriansky kraj, okresy 1. Nitra, 2. Komárno, 3. Levice, 4. Nové Zámky, 5. Šaľa, 6. Topoľčany, 7. Zlaté Moravce,
- V. Žilinský kraj, okresy 1. Žilina, 2. Bytča, 3. Čadca, 4. Dolný Kubín, 5. Kysucké Nové Mesto, 6. Lipovský Mikuláš, 7. Martin, 8. Námestovo, 9. Ružomberok, 10. Turčianske Teplice, 11. Tvrdošín,
- VI. Banskobystrický kraj, okresy 1. Banská Bystrica, 2. Banská Štiavnica, 3. Brezno, 4. Detva, 5. Krupina, 6. Lučenec, 7. Poltár, 8. Revúca, 9. Rimavská Sobota, 10. Veľký Krtíš, 11. Zvolen, 12. Žarnovica, 13. Žiar nad Hronom,
- VII. Prešovský kraj, okresy 1. Prešov, 2. Bardejov, 3. Humenné, 4. Kežmarok, 5. Levoča, 6. Medzilaborce, 7. Poprad, 8. Sabinov, 9. Snina, 10. Stará Ľubovňa, 11. Stropkov, 12. Svidník, 13. Vranov nad Topľou,
- VIII. Košický kraj, okresy 1. Košice I, 2. Košice II, 3. Košice III, 4. Košice IV, 5. Košice-okolie, 6. Gelnica, 7. Michalovce, 8. Rožňava, 9. Sobrance, 10. Spišská Nová Ves, 11. Trebišov.

Sídlom okresu je mesto, podľa ktorého je pomenovaný. Zoznam obcí tvoria jednotlivé okresy ustanovila vláda nariadením č. 258.²⁹ Kraje boli utvorené podľa druhého variantu vyšších územnosprávnych celkov vládneho návrhu z roku 1993, ktorý predpokladal zriadiť osem oblastí, a to Bratislavskú, Trnavskú, Nitriansku, Trenčiansku, Žilinskú, Zvolenskú, resp. Banskobystrickú, Košickú a Prešovskú oblasť. Ale kraje a oblasti sú rovnaké len počtom a názvami. Ich územie je ináč sformované, lebo sú zostavené z nových okresov, ktoré sa výrazne odlišujú počtom aj tvarom.

Župný variant (alternatívny návrh), aj keď sa nestal základom pre uzákonenie nového územného a správneho usporiadania Slovenskej republiky, ako alternatívne riešenie ovplyvňoval úvahy o reforme a istým spôsobom sa uplatnil v jej koncepcii a zákonom stvárnení. Pravda, vplyv župného variantu sa len málo prejavil pri tvorbe nadokresných územnosprávnych celkov, lebo mal iné výcho-

²⁹ Novú sústavu krajov a okresov zobrazuje administratívna mapa Slovenská republika Územné a správne usporiadanie podľa zákona NR SR č. 221/1996 Z. z. a nariadenia vlády SR č. 258/1996 Z. z., ktorú spracoval Geodetický a kartografický ústav, Bratislava a vydal Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky roku 1996 v mierke 1:400 000.

disko a riadil sa odlišnými zásadami pri ich modelovaní ako vládny návrh. Nemožno však nevidieť, že v podstate poslužil ako vzor pri rozdelení bývalého Bratislavského kraja, z územia ktorého sa utvoril Bratislavský, Trnavský a Trenčiansky kraj, čím sa tradičný počet nadokresných územnosprávnych celkov zväčšil na osem. Za najväčší nedostatok pokladám skutočnosť, že sa východné Slovensko delí horizontálne na Prešovský a Košický kraj, čím sa porušila celistvosť Spiša a Zemplína. Aj A. Bezák, náš významný geograf, kriticky vytkol, že „hranica oddeľujúca Košický a Prešovský kraj bezdôvodne pretína dva, vnútorne veľmi koherentné regionálne celky nižšieho rádu – Spiš a Zemplín“. V prípade Spiša, ako ďalej uvádza, „krajská hranica delí aj funkčný mestský región s centrom v Spišskej Novej Vsi tak, že jeho severná časť (okres Levoča) je zaradená do Prešovského kraja a južná (okres Spišská Nová Ves) do Košického kraja“. Pritom ako anomáliu možno uviesť, že krajská hranica rozdeľuje Spišský hrad a Spišské Podhradie! A. Bezák sa o novej sústave krajov vcelku vyslovuje záporne: „Významný hiát v počte regiónov medzi 6 a 11 jednoznačne signalizuje, že nové územnosprávne členenie Slovenska na osem krajov nemá zodpovedajúcu oporu v regionálnej štruktúre“. Toto konštatovanie odôvodňuje aj tým, že Trnava, najmä však Trenčín, nemajú status regionálnych centier druhého rádu.³⁰

Vplyv župného variantu sa výraznejšie prejavil v rovine okresov. Počet okresov je takmer rovnaký, čo svedčí aj o veľkej zmene v nazeraní vládnych projektantov nového územného a správneho usporiadania Slovenska. Je to ústup od veľkých okresov, ktoré sa zaviedli roku 1960. Nahradiť ich 79 nových okresov (z toho je 9 tzv. metropolitných, päť v Bratislave, štyri v Košiciach), čo je o dva okresy viac ako sa navrhuje v župnom variante. Veľká zhoda je vo výbere okresných sídel, a to v 61 prípadoch. Deväť okresov má iné sídla: Detva, Ilava (miesto Dubnice nad Váhom), Kysucké Nové Mesto, Poltár, Senec, Šaľa, Turčianske Teplice, Tvrdošín (miesto Trstenej) a Žarnovica (miesto Novej Bane). Okresy Tvrdošín a Žarnovica sú územím takmer zhodné s okresom Trstená a Nová Baňa, ktoré sa navrhujú v župnom variante. Ostatné okresy sú nové. Z okresov, ktoré navrhuje župný variant, sa neakceptovali a nezriadili Hnúšťa, Moldava nad Bodvou, Šahy, Šamorín, Štúrovo, Tornaľa a Veľké Kapušany. Podstatne menšia je zhoda v území okresov. Úplne sa zhodujú okresy Banská Bystrica, Brezno, Bytča, Ilava (s okresom Dubnica nad Váhom), Považská Bystrica, Púchov a Slna. Takmer zhodné územie (rozdiel 1 až 3 obce) má 17 okresov. Sú to: Bardejov, Čadca, Humenné, Kežmarok, Komárno, Levoča, Liptovský Mikuláš, Poprad, Ružomberok, Skalica, Sobrance, Stará Ľubovňa, Trenčín, Trnava, Tvrdošín, Zlaté Moravce a Žarnovica.

Vhodnosť a funkčnosť novozriadených okresov, a tým aj ich užitočnosť pre obyvateľov, sú závislé od miery ich súladu s tzv. funkčnými mestskými regiónmi, ktoré sa utvárajú v priestore v dôsledku denného pohybu obyvateľstva za prácou, službami, vzdelaním a sociálnymi kontaktmi. Z tohto aspektu analyzoval a zhodnotil nové okresy A. Bezák. Skonštatoval, že v 28 zo 70 skúmaných okre-

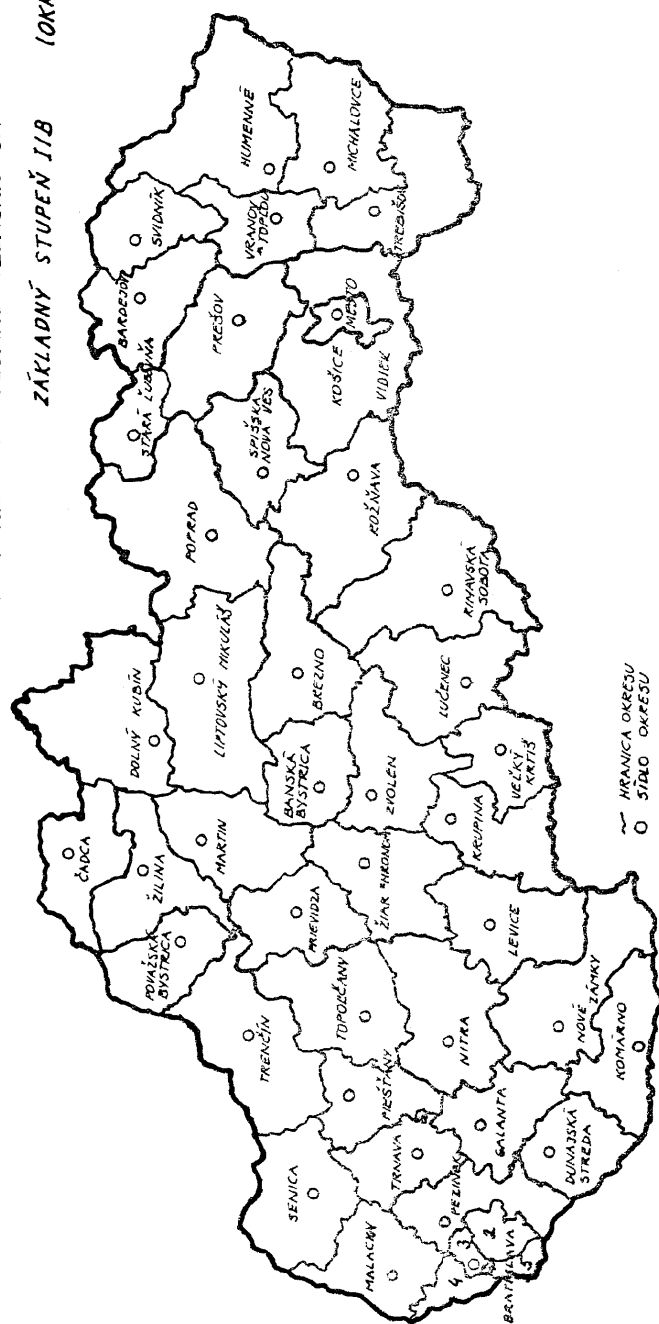
³⁰ Bezák, A.: Regionálna štruktúra a nové kraje na Slovensku. In: Pedagogická fakulta Masarykovy University v Brně, Geografie, 10, 1998.

sov je diametrálny nesúlad medzi administratívnym členením a priestorovou štruktúrou. Zaradil ich do štyroch kategórií. Prvú kategóriu tvoria okresy Bytča, Detva, Hlohovec, Kysucké Nové Mesto, Levoča, Malacky, Partizánske, Pezinok, Poltár, Senec, Sobrance, Šaľa a Turčianske Teplice. Charakterizuje ich skutočnosť, že sú „v podstate iba periférnou zónou nejakého mestského regiónu s iným jadrom“. Preto nie sú „vnútorne integrovaným ani navonok uzavretým regionálnym celkom“. Je pozoruhodné, že do tejto kategórie patria všetky okresy(!), ktoré sa v župnom variante neuvádzajú a utvorili ich až autori vládneho návrhu kodifikovaného roku 1996. Do druhej kategórie A. Bezák zaradil okresy Galanta, Lučenec, Martin, Poprad, Spišská Nová Ves, Topoľčany, Trnava, Zvolen a Žilina. Konštatuje, že „zodpovedajú jadrovým častiam mestských regiónov, od ktorých boli odčlenené periférne zóny v podobe samostatných okresov“. Charakterizuje ich ako „vnútorne integrované, ale navonok neuzavreté regionálne jednotky“. Z týchto okresov sú len dva (Poprad a Trnava) takmer zhodné s rovnomenými okresmi župného variantu. Do tretej kategórie patria okresy Levice, Nové Zámky, Rimavská Sobota a Trebišov. Tvoria ich dva samostatné mestské regióny, preto „sú navonok uzavreté, ale vnútorne dezintegrované regionálne jednotky“. Ich územie sa nezhoduje s okresmi župného variantu. Do štvrtej kategórie A. Bezák zaradil okresy Michalovce a Kežmarok, ktoré pokladá za „veľmi zvláštne prípady“. Charakterizuje ich ako „vnútorne dezintegrované a navonok neuzavreté regionálne jednotky“. Okres Michalovce vznikol z dvoch samostatných mestských regiónov s jadrami Michalovce a Veľké Kapušany, pričom od prvého regiónu bola odčlenená periférna zóna ako osobitný okres Sobrance. Okres Kežmarok vznikol zasa spojením periférnej zóny mestského regiónu Poprad (zahŕňajúcej nové okresné mesto) s ďalším mestským regiónom s jadrom Spišská Stará Ves³¹. Ani tieto okresy sa nezhodujú s rovnomenými okresmi župného variantu, ale treba spomenúť, že okres Sobrance (aj keď na začiatku len alternatívne) navrhli aj jeho autori, zároveň však kreovali osobitný okres Veľké Kapušany. Tiež treba priznať, že okres Kežmarok sa takmer zhoduje s územím rovnomeného okresu župného variantu, takže uvedená kritika sa vzťahuje aj na tento elaborát.

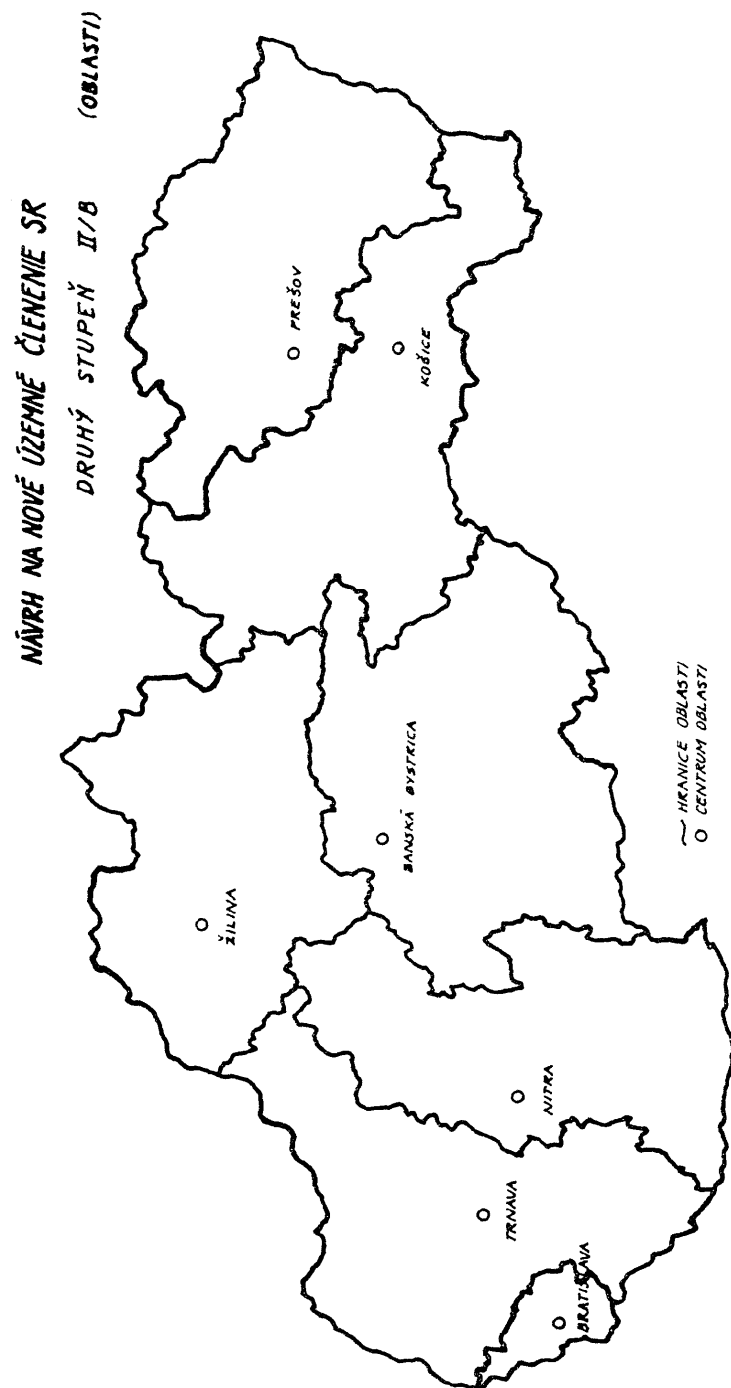
Uzákonenie nového územného a správneho usporiadania Slovenska roku 1996 uzavrelo významnú etapu, ktorá prebiehala v pomeroch politickej nestability mladého štátu. Nevyriešili sa všetky naliehavé problémy, ktoré vznikli v procese nevyhnutnej transformácie verejnej správy po novembri 1989. Nedosiahol sa želaný výsledok najmä v kreovaní nadokresných územnosprávnych celkov, predovšetkým vo vzťahu k východnému Slovensku, čo viedlo k novej iniciatíve, k vypracovaniu nového modelu dvanástich vyšších územnosprávnych celkov, sledujúcich najmä obnovenie územnej celistvosti prirodzených regiónov – Spiša a Zemplína. Táto iniciatíva, inšpirovaná župným variantom, sa nepresadila na parlamentnej pôde, ale sotva sa možno domnievať, že upadne do zabudnutia.

³¹ Tenže, Reflexie nad novým administratívnym členením Slovenskej republiky. In: Univerzita Konštantína Filozofa, Geografické informácie 4, Nitra 1996, s. 7–9.

ZÁKLADNÝ STUPĚŇ I I B (OKRESY)

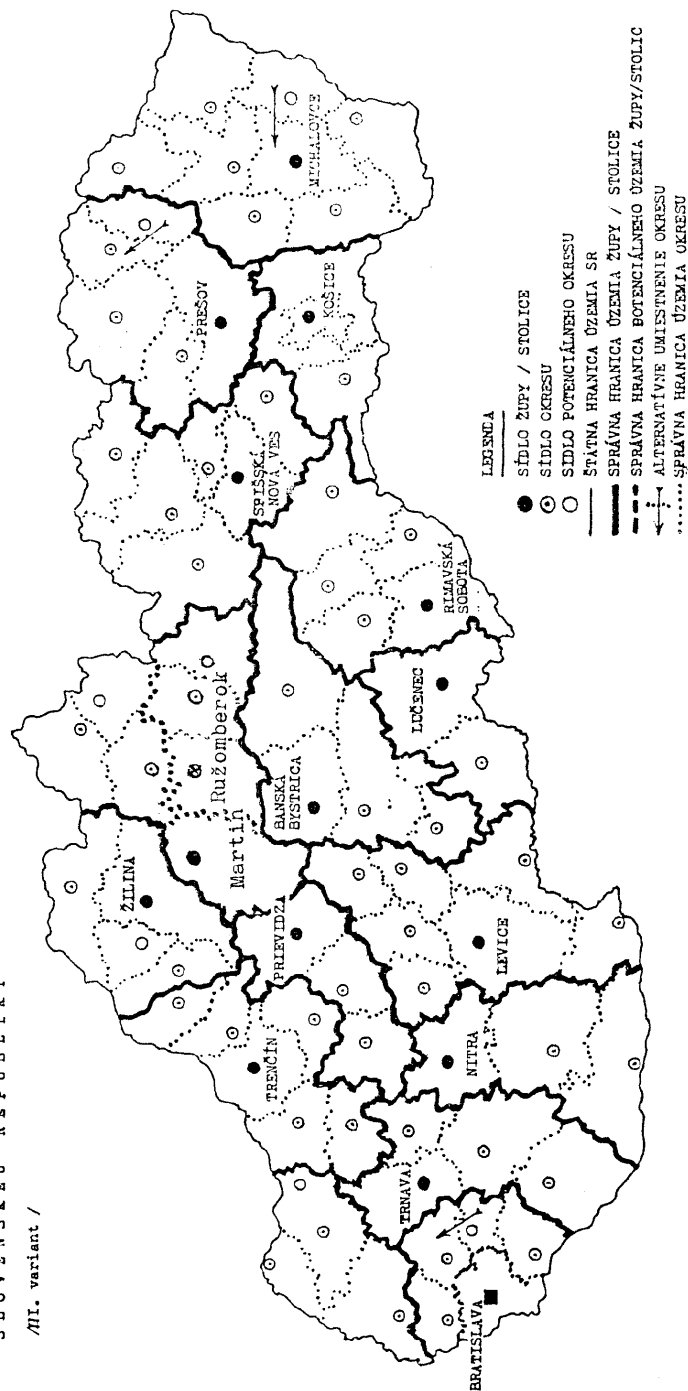

Mapka 1. Okresy podľa návrhu výskumného ústavu oblastného plánovania v Bratislave z roku 1990 (Základný stupeň I/B).

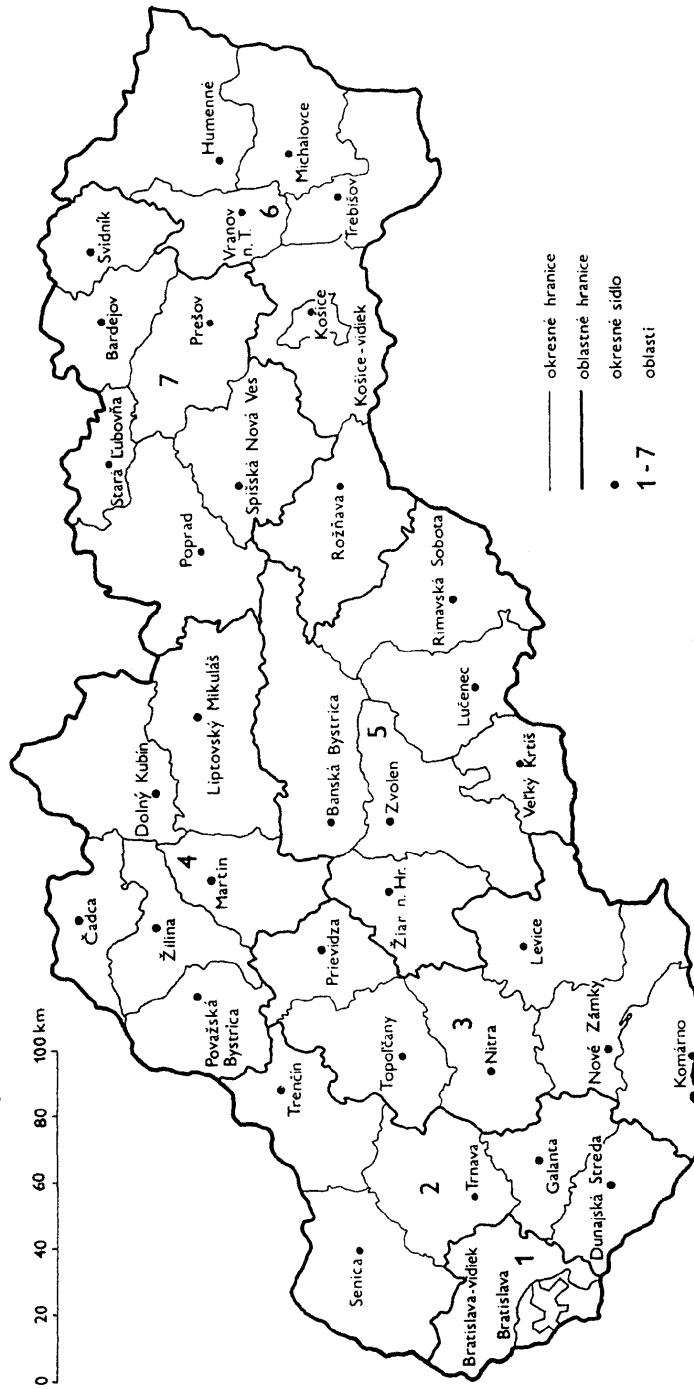
Mapka 2. Oblasti podľa návrhu Výskumného ústavu oblastného plánovania v Bratislave z roku 1990 (Druhý stupeň II/B).

NÁVRH NA NOVÉ ÚZEMNÉ ČLENENIE
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
/II. variant /

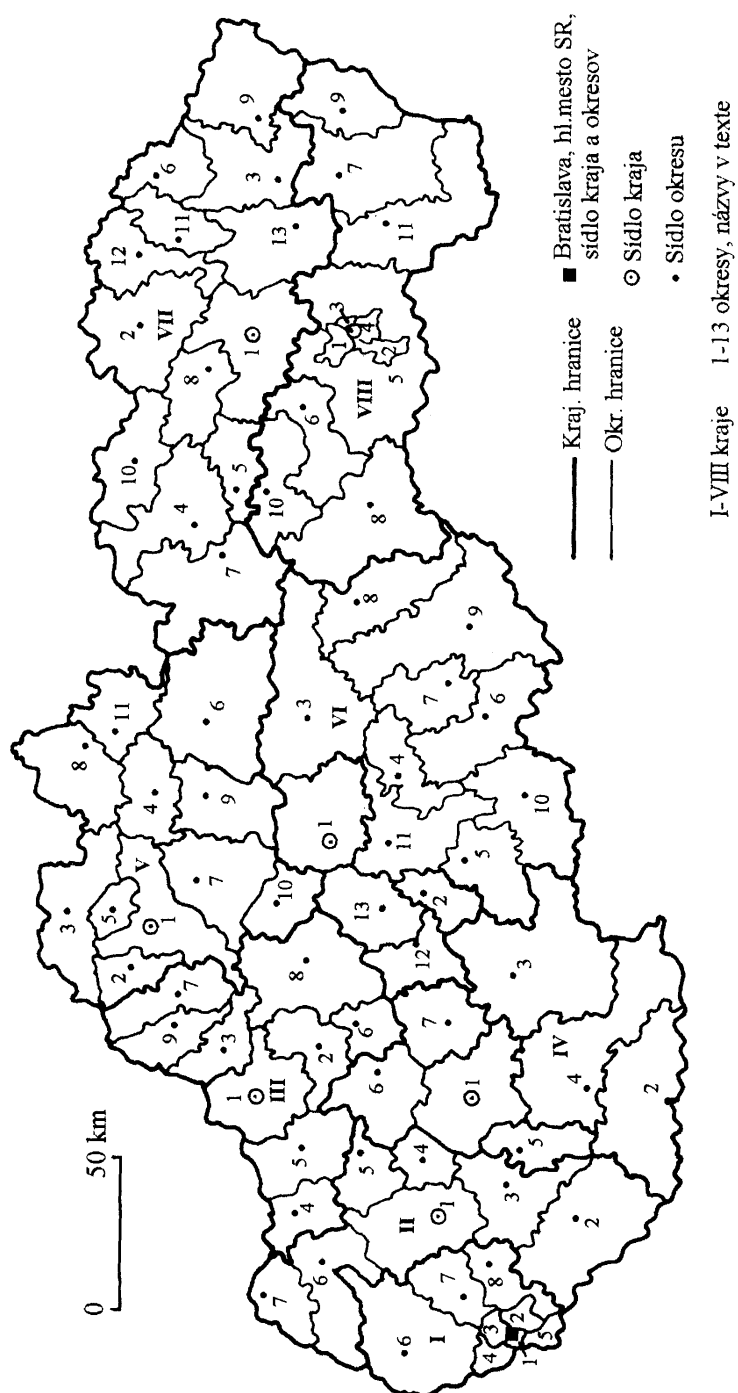

Mapka 3. Župy a okresy podľa tretieho, tzv. župného variantu z roku 1991.

Územné členenie Slovenskej republiky na sedem oblastí

Mapka 4. Oblasti a okresy podľa prvého variantu vládneho návrhu z roku 1993.

Mapka 5. Nové administratívne členenie Slovenskej republiky roku 1996.

SCHAFFUNG EINER NEUEN TERRITORIALEN
UND VERWALTUNGSGLIEDERUNG DER SLOWAKISCHEN REPUBLIK
IN DEN JAHREN 1990–1996

Juraj Žudel

Die historischen politischen Ereignisse im November 1989 hatten auch einschneidende Veränderungen in der örtlichen Staatsverwaltung zur Folge. 1990 wurde das Dreistufensystem der Nationalausschüsse abgeschafft. Der Übergang zum Zweistufensystem der örtlichen Staatsverwaltungsorgane machte die Schaffung eines neuen Modells der territorialen Verwaltungsgliederung der Slowakischen Republik notwendig. Dieser Prozess führte 1996 schließlich zur Errichtung eines Systems von neuen Gebieten (Regionen) und Kreisen.

Der Autor untersucht in seiner Studie die einzelnen Lösungsetappen der territorialen Verwaltungsgliederung der Slowakischen Republik, beginnend mit dem Entwurf des Forschungsinstituts für Gebietsplanung in Bratislava 1990, aufgrund dessen mit Wirkung ab 1. Januar 1991 121 Bezirksämter gebildet wurden, die zusammen mit den Kreisämtern die zeitweilige Organisation der Organe der örtlichen Staatsverwaltung bildeten. 1991 wurden drei Varianten erarbeitet, die das definitive System der Organe der örtlichen Staatsverwaltung der Basis- und der höheren Stufe und die dementsprechende territoriale Staatsgliederung lösten. In der Lösung der Basisstufe (Kreisämter, Kreise) stimmten die Entwürfe überein, doch unterschieden sich die erste und zweite Variante diametral von der dritten in der Frage der Kreierung territorialer Verwaltungseinheiten für die Organe der höheren Stufe. Während die erste und zweite Variante den ökonomischen Ansatz wählten (es wurden Gebiete kreiert), setzte die dritte den historischen Ansatz durch, der die natürlichen, historisch gewachsenen Regionen (er schlug die Errichtung von sog. Gauen/Komitaten vor), respektierte. Keine einzige davon wurde die Grundlage für die gesetzliche Regelung. In den nachfolgenden Jahren wurden weitere zwei Regierungsentwürfe erstellt. Die Reformbestrebung der Regierung erhielt erst 1996 die Form einer gesetzlichen Norm im Gesetz des Nationalrats der Slowakischen Republik Nr. 221 vom 3. Juli 1996, nach dem 8 Gebiete und 79 Kreise errichtet wurden.

Besonderes Augenmerk widmet der Autor der Genese der dritten (sog. Gau-/bzw. Komitats-)Variante des Jahres 1991, er untersucht ihre Geschicke in den nachfolgenden Jahren und zeigt, wie sie die endgültige Lösung der neuen territorialen und Verwaltungsgliederung der Slowakischen Republik beeinflusst hat. Am Schluss der Studie bewertet der Autor aufgrund einer Untersuchung und den Schlussfolgerungen von Anton Bežák die Eignung und Funktionsfähigkeit der neuerrichteten Gebiete.

Übersetzt von Ute Kurdelová

KOLONIZÁCIA JUŽNÉHO SLOVENSKA A PODKARPATSKEJ RUSI V ČESKOSLOVENSKEJ POZEMKOVEJ REFORME

I. časť

EVA VRABCOVÁ

Vrabcová, E.: Colonisation of South Slovakia and Carpathian Ruthenia at Czechoslovak Agrarian Reform. Slovenská archivistika, Vol XXXVII, No 1, 2002, p. 57–67

The study is divided in two parts. In the first part the author deals with the Czechoslovak Agrarian Reform in 1919, organisation, process and results of colonisation of South Slovakia and Carpathian Ruthenia.

PhDr. Eva Vrabcová, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, 817 01 Bratislava

Organizácia, priebeh a výsledky kolonizácie

Prvá pozemková reforma bola úzko spojená so vznikom Československej republiky v roku 1918. Požiadavka pozemkovej reformy nadobudla programovú podobu v českom aj slovenskom agrárnom hnutí už pred rokom 1918. Vymenilo ju nerovnomerné rozdelenie pôdy, zafixované feudálnym monopolom vlastníctva pôdy, brzdiace rozvoj poľnohospodárstva.

Podľa výsledkov sčítania ľudu v roku 1921 sa k poľnohospodárskemu povolaniu z celkového počtu obyvateľov na Slovensku hlásilo 66,6 % a v Podkarpatskej Rusi 68,3 %. Tomuto však nezodpovedal rozsah a vlastníctvo poľnohospodárskej pôdy. Drobné roľnícke usadlosti o výmere poľnohospodárskej pôdy do 1 ha, ktoré tvorili 31,9 % všetkých poľnohospodárskych podnikov, vlastnili len 2,9 % všetkej poľnohospodárskej pôdy, kým veľkostatky o výmere poľnohospodárskej pôdy nad 100 ha, tvoriace len 0,5 % všetkých poľnohospodárskych podnikov, vlastnili 18,9 % všetkej poľnohospodárskej pôdy. Politické podmienky pre vznik pozemkovej reformy vytvorila všeobecná situácia v rokoch 1918–1920, keď sa rozhodovalo o charaktere republiky. Po vzniku ČSR si požiadavku pozemkovej reformy osvojila celá česká a slovenská politická scéna. Vychádzala z bytostného záujmu nového štátu, pretože veľkú časť jeho územia tvorili majetky ľudí úzko spätých s bývalou monarchiou: celé pásma pohraničných lesov, kultúrne pamiatky a rôzne výnosné hospodárske jednotky.¹

¹ Porovnaj: KOVÁČ, D. a kol.: Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Praha 1999, s. 102. PAVEL, A.: Vystěhovalectví, reemigrace a pozemková reforma. In: Ročenka Pozemková reforma, ročník III., Praha 1922, s. 203. ŽUDEL, J.: Československá pozemková reforma. In: BIELIK, F. – SOPKO, J. a kol.: Sprievodca po archívnych fondoch II, Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave, Oddelenie kapitalizmu. Bratislava 1964, s. 125.

I. pozemková reforma v roku 1919 znamenala rozsiahlu úpravu pozemkovej držby, zlikvidovala veľké veľkostatky a čiastočne odstránila niektoré prežitky feudalizmu. Jej súčasťou sa stalo aj vytváranie nových obcí a osád formou vnútornej kolonizácie.

Pozemková reforma v Československej republike v povojnovej Európe nebola ojedinelým javom. S väčším alebo menším radikalizmom prišlo k jej realizácii (alebo v nej pokračovalo) 22 vtedajších štátov, napr. Nemecko, Švajčiarsko, Dánsko, Poľsko, Rumunsko, Juhoslávia, Švédsko, Fínsko a ďalšie.²

Prvým zákonným opatrením pozemkovej reformy bolo vydanie tzv. záborového zákona 16. apríla 1919 č. 215/1919 Zb. z. a n. Záborový zákon vyhlásil veľký pozemkový majetok, t. j. súbor nehnuteľností patriacich jednému vlastníkovi alebo spoluvlastníkom presahujúcich 150 ha poľnohospodárskej pôdy alebo 250 ha všetkej pôdy, za zabratý. Tým obmedzil pôvodným vlastníkom voľné disponovanie s pôdou a vyhradil štátu právo tento majetok vyvlastniť a prideliť.

Prídelovanie zabratej pôdy upravoval prídelový zákon z 30. januára 1920 č. 80/1920 Zb. z. a n., ktorý umožňoval štátu podržať si podľa potreby zabratý majetok, prípadne ho použiť na všeobecne užitočné účely. Zvyšok pôdy sa mal za úhradu prideliť jednotlivcom, menovite maloroľníkom, želiarom, bezzemkom, drobným živnostníkom, poľnohospodárskym a lesným zamestnancom, a to predovšetkým legionárom, príslušníkom ozbrojenej moci, ich pozostalým, vojnovým invalidom, rôznym združeniam, družstvám, obciam a iným právnickým osobám. Prídel pôdy sa uskutočňoval formou drobného prídelu, ktorý mal poslúžiť na posilnenie malých a stredných hospodárstiev, prídelom väčších poľnohospodárskych podnikov vo výmere viac ako 30 ha tzv. zvyškových statkov a prídelom tzv. roľníckych nedielov, ktoré mali najčastejšie výmeru od 6 do 10 ha, ale aj nad 20 ha poľnohospodárskej pôdy. Drobný prídel a prídel roľníckych nedielov sa stali ťažiskom pozemkovej reformy a v nich spočívala jej hlavná funkcia hospodárska a sociálna.

Drobný prídel a roľnícke nediely slúžili na zriadenie sebestačného poľnohospodárskeho podniku, alebo ako doplnok, potrebný na premenu vlastnej usadlosti na takýto podnik a boli využité aj pri vnútornej kolonizácii. Drobný prídel mal niekoľko foriem – prídel stavebných parciel, s plochou na záhradky, alebo rozšírenie už existujúcich stavieb, skutočný prídel poľnohospodárskej pôdy, ktorou sa existujúca usadlosť zväčší a prídel pre tvorbu nových poľnohospodárskych usadlostí – vnútorná kolonizácia. Všetky druhy drobného prídelu mali povahu definitívnu – boli prídelom do vlastníctva.

Úlohou vnútornej kolonizácie bolo osídliť najmä pohraničné oblasti novovzniknutej republiky s redším osídlením, ale aj osídliť málo zaľudnené oblasti Podunajskej nížiny, Východoslovenskej nížiny, juhoslovenských kotlín, ale aj rozsiahlych oblastí Podkarpatskej Rusi, ktorá na základe Saintgermainskej mierovej zmluvy pripadla v roku 1919 Československu.³

² Porovnaj: ZADINA, J.: Dvacet let československého zemědělství 1918–1938. Praha 1938, s. 23.

³ Porovnaj: ŽUDEL, J.: Československá pozemková reforma. In: BIELIK, F. – SOPKO, J. a kol.: c. d., s. 125, 126. Ročenka Pozemková reforma, Ročník IX., Praha 1928, s. 51–63.

Na Slovensku bolo v I. pozemkovej reforme k dispozícii celkom 504 173 ha poľnohospodárskej pôdy. Z toho 177 463 ha sa vypustilo pôvodným vlastníkom z radov bývalej šľachty, 60 627 ha dostalo 564 zvyškových statkárov, 15 528 ha prevzali lesné podniky a len 246 777 ha sa prideliť drobným prídelcom.⁴ Na kolonizačné účely sa na Slovensku použilo len asi 27 246 ha pôdy.

Na Podkarpatskej Rusi podliehalo záboru pôdy 239 000 ha, ktorá patrila 104 veľkostatkárom. Pôvodným vlastníkom sa zo záboru prepustilo 36 000 ha a zvyšok zostal k dispozícii pre prídel pôdy. Kolonizáciou bolo obsadených asi 5 200 ha pôdy.⁵

Otázkou všeobecnej kolonizácie sa zaoberala už uhorská vláda zákonom z roku 1894 a v priebehu nasledujúcich 10 rokov v celom Uhorsku vzniklo 16 kolónií, ktoré zabrali 4 100 katastrálnych jutár pôdy (2 359,14 ha). Prídel na jednu kolóniu sa pohyboval medzi 20–50 katastrálnymi jutrami (10,9 – 27,2 ha). Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi išlo predovšetkým o kolonizáciu maďarského obyvateľstva v slovenských a rusínskych obciach, pravdepodobne s maďarizačným úmyslom.⁶

Kolonizačný proces po vzniku ČSR a prijatí zákonov o pozemkovej reforme sa začal v roku 1921 a najväčší rozmach dosiahol v rokoch 1923 až 1926. Napriek tomu, že kolonizácia mala celoštátny charakter, najväčšie rozmery dosiahla na Žitnom ostrove a južnom pohraničí Slovenska a Podkarpatskej Rusi, kde badateľne zasiahla do sídlitných pomerov tohto územia. Príčina tkvela v redšom osídlení Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Na Slovensku na 1 km² pripadalo 61 obyvateľov a v Podkarpatskej Rusi len 48 obyvateľov oproti Čechám – 128 obyvateľov na km².⁷ Avšak v porovnaní s ostatnými časťami republiky bola na Slovensku sústredenejšia, čo sa odrazilo aj na založení nových osád a politických obcí. Vnútoraná kolonizácia obsiahla 61 osídľovacích skupín, kde do konca roku 1937 vzniklo celkom 2 017 kolonizačných usadlostí s úhrnnou výmerou 25 039 ha. Priemerná veľkosť jednej kolonizačnej usadlosti bola 12,91 ha. Postupne sa osamostatnilo 13 osád.⁸

Na Podkarpatskej Rusi vzniklo 282 usadlostí v 16 nových kolóniách v celkovej výmere pôdy 5 217,22 ha. Vznikli iba tri samostatné obce.⁹

Nové kolónie sa zakladali buď už pri existujúcich kolóniách z čias Rakúsko-Uhorska, alebo na pôvodných veľkostatkárskych dvoroch (majeroch). Hospodárske dvory (majere) boli uzavretými komunitami (samotami), veľmi často z hospodárskych dôvodov značne vzdialené od pôvodných materských obcí, a preto aj

⁴ Porovnaj: CAMBEL, S.: Slovenská agrárna otázka 1944–1948. Bratislava 1972, s. 26.

⁵ Porovnaj: GABRIEL, F.: Přehled vývoje sociálně-hospodářských proměn na Podkarpatské Rusi v minulosti. In: Sborník Podkarpatská Rus, Bratislava 1936, s. 147–148.

⁶ Porovnaj: REICH, E.: Základy organizace zemědělství Československé republiky. Praha 1934, s. 97.

⁷ Porovnaj: Ročenka Pozemková reforma, ročník IX, Praha 1928, s. 51–63.

⁸ Porovnaj: POUR, B.: Výsledky pozemkové reformy v krajině Slovenskej za 20 rokov štátnej samostatnosti. In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník XIX, Praha 1938, s. 53.

⁹ Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave (ďalej fond Kolon. ref.), šk. 8.

nové kolónie vzniknuté na ich územiach mali tiež charakter samostatných osád.¹⁰

Pre vznik kolónií bolo rozhodujúcich niekoľko činiteľov. Dôležitá bola najmä dostatočná výmera pôdy slúžiaca na uspokojenie požiadaviek o prídel pre miestnych uchádzačov. Až po uspokojení ich požiadaviek bolo možné pri dostatočnej rezerve pôdy pridelovať pôdu kolonistom a tak vytvárať nové osady. Druhým dôležitým činiteľom bola primeraná bonita pôdy, čo bolo problémom najmä na Podkarpatskej Rusi. Rozsiahlu oblasť Podkarpatskej Rusi pokrývali lesy a pastviny, kde sa obyvateľstvo živilo prevažne chovom dobytky a oviec, veľkú časť zaberá Čierny močiar a iba malá časť územia na juhu v povodí rieky Tisy bola vhodná na poľnohospodárske účely. Ďalšie momenty, ktoré podmieňovali vznik kolónie, boli dobrý stav budov obytných a hospodárskych, ktoré možno rozdeliť a ktoré aspoň v počiatočnom štádiu poslúžia kolonistom, výskyt tehliarskej hliny na stavbu nových budov, zaistená pitná voda, blízkosť komunikácií na spojenie s materskou obcou, blízkosť trhu, resp. iná možnosť speňažiť produkty, pokiaľ možno rovnaké náboženské vyznanie kolonistov, stavebné miesta pre prípadnú stavbu školy, kostola, obecného domu, ale aj dostatok pôdy pre prípadný ďalší rozvoj osady – kolónie.

Nezanedbateľný bol aj výber osôb pre zakladanie nových kolónií. Prednosť pri prúdele pôdy na kolóniách dostávali bývalí zamestnanci veľkostatkov, ktorí pozemkovou reformou stratili zamestnanie, drobní roľníci, ktorí svoje malé poľnohospodárske podniky predali na účely pozemkovej reformy, roľnícki synovia, ktorí nemali možnosť dediť, reemigranti poľnohospodárskeho zamerania z Ruska, Poľska, Juhoslávie, Rakúska, Ameriky, Maďarska, legionári, optanti zo severnej Oravy a Spiša, pokiaľ časť tohto územia pripadla Poľsku, drobní živnostníci a remeselníci zaoberajúci sa remeslom potrebným pre nové osady, ktorí poľnohospodárstvo vykonávali ako doplnkovú činnosť. Dôležité však bolo, aby každý záujemca o prídel pôdy ako kolonista ovládal poľnohospodárske práce a vlastnil minimálne finančné prostriedky.

Na južnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi sa v štátnom záujme uprednostňovali pri kolonizácii hlavne legionári (na Slovensku a Podkarpatskej Rusi bolo usadených viac ako 200 legionárskych rodín) a osadníci z Čiech, ale najmä Moravy. Na južnom Slovensku, osídlenom zväčša maďarským obyvateľstvom, sa tak vytvárali kolónie zložené zo Slovákov, Čechov a Moravanov. Podobne v južnej časti Podkarpatskej Rusi zasa bol záujem usídlieť Rusínov z hornatých oblastí severu, tzv. Vrchoviny.¹¹ V období hospodárskej krízy sa niektorí poľnohospodárski odborníci zaoberali myšlienkou riešiť redukciu nezamestnaných priemyselných robotníkov ich kolonizáciou na pôde. Išlo by o tzv. doplnkovú kolonizáciu, keď by sa pôda získala rekultiváciou neúrodnej alebo inak využívannej pôdy

¹⁰ Porovnaj: POUR, B.: Osamostatňování a prozatímní správa osad, vytvořených pozemkovou reformou. In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník XIX, Praha 1938, s. 5–8.

¹¹ Porovnaj: MÁLEK, J. – PAVEL, A. – SVOBODA, J. – ZATLOUKAL, A.: Kolonisace v čsl. pozemkové reformě. In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník XVI, Praha 1935, s. 7, 55.

na zakladanie záhradkárskych kolónií. Pôda by sa prideliť len skutočným záujemcom, ktorí ju vedú obrábať.¹²

Okrem štátnych kolónií vznikali družstevné a súkromné kolónie. Na tejto forme kolonizácie sa podieľalo najmä Kolonizačné družstvo pre Slovensko v Bratislave, Slovenská liga, Pozemkový ústav v Bratislave či jednotlivci (napr. Ignác Gessay, ale aj iní).¹³

Súkromné kolónie boli založené v prvých povojnových rokoch. Jednotlivé hospodárske dvory boli rozpredané tzv. predajom z voľnej ruky súkromným osobám, ktoré ich ďalej ponúkli záujemcom na kolonizáciu. V roku 1931 poznáme na Slovensku 29 súkromných kolónií.¹⁴

Zakúpenie jednej usadlosti, ako aj nevyhnutné prevádzkové a stavebné investície si vyžiadali značný kapitál. Na finančnú pomoc kolonistom bol v r. 1920 zriadený štátny Všeobecný fond pre podporu vnútornej kolonizácie pri Štátnom pozemkovom úrade v Prahe. Z fondu bol poskytovaný kolonistom prostredníctvom Zemskej banky v Prahe a jej bratislavskej filiálky držobný, prevádzkový a stavebný úver. Základný majetok kolonizačného fondu bol 20 miliónov korún. Pri poskytovaní úverov robil poradcu Štátnemu pozemkovému úradu poradný zbor, ktorý bol menovaný z radov jeho úradníkov. Kolonistom – legionárom bol poskytovaný úver aj z Fondu československých legionárov pri Štátnom pozemkovom úrade a z rozpočtu Kancelárie československých légii pri ministerstve národnej obrany. Fond bol zriadený v roku 1921 so základnou čiastkou 1 milión korún, ktorú venovalo ministerstvo národnej obrany. Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi bola využitá aj spolupráca s úverovými družstvami a roľníckymi vzájomnými pokladnicami. Priemerná cena 1 hektára pôdy sa pohybovala okolo 2 757 korún.

Kolonizáciu, tak ako celú I. pozemkovú reformu, riadil Štátny pozemkový úrad v Prahe prostredníctvom obvodových úradovní pre pozemkovú reformu a pridelových komisárov pre pozemkovú reformu. Na Slovensku to boli Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Trenčianskych Tepliciach, ktorá sa neskôr presťahovala do Trenčína, Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Bratislave, Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Prešove a Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu vo Zvolene a im podliehajúci prideloví komisári. Na Podkarpatskej Rusi bola zriadená Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Užhorode, ktorej patrili prideloví komisári v Mukačeve, Berehove a v Užhorode.

¹² Porovnaj: POUR, B.: Vnitřní kolonisace a pracovní služba. In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník XVI, Praha 1935, s. 83.

¹³ Porovnaj: MARTULIAK, P.: Kolonizačná akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku, s. 81. In: Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti. Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994. Uherské Hradiště 1994, s. 81–85.

¹⁴ Porovnaj: VONDRUŠKA, E.: K osnově zákona o úvěrových opatřeních pro Státní pozemkový úrad. In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník VI, Praha 1925, s. 91. SNA, fond Kolon. ref., šk. 135, 136.

Rozmach kolonizácie na Slovensku si však čoskoro vynútil zriadenie osobitného úradu v podobe Kolonizačného referátu Štátneho pozemkového úradu v Bratislave, ktorý čiastočne riadil aj kolonizáciu v Podkarpatskej Rusi. Svoju činnosť začal 1. januára 1925. V práci mu pomáhali prídeloví komisári a dva kolonizačné komisariáty so sídlom v Leviciach a v Kráľovskom Chlmci. Komisariáty však pôsobili iba v priebehu roka 1925.

Pôsobnosť Kolonizačného referátu sa vzťahovala na územie celého Slovenska. Na Podkarpatskej Rusi do kolonizačného procesu viac zasahoval Štátny pozemkový úrad v Prahe prostredníctvom kolonizačnej sekcie Štátnej obvodovej úradovne pre pozemkovú reformu v Užhorode. Činnosť Kolonizačného referátu spočívala v prídelovom konaní, v riešení zamestnaneckej otázky – odškodnenie zamestnancov likvidovaných veľkostatkov, v zaknihovaní prídelov, v hospodárskom dozore nad kolóniami, v poskytovaní finančnej pomoci kolonistom, v starostlivosti o školstvo a kultúrny život v kolóniách a v riešení všetkých problémov, ktoré sa vyskytli v živote kolonistov a kolónií. Po zrušení Stavebného dozoru štátneho pozemkového úradu pre výstavbu kolónií na Slovensku 1. januára 1938, prevzal kolonizačný referát aj dozor nad výstavbou kolónií. Kolonizačný referát zanikol 5. januára 1939. Jeho kompetencie boli prenesené na XI. odbor Ministerstva hospodárstva Slovenskej krajiny. Zrušenie Kolonizačného referátu v Bratislave úzko súviselo s Viedenskou arbitrážou 2. novembra 1938 a následným odstúpením južných oblastí Slovenska Maďarsku. Podobne aj Podkarpatská Rus, ktorá po definitívnom rozpade ČSR v roku 1939 síce nakrátko vyhlásila samostatný štát (Karpatská Ukrajina), taktiež pripadla Maďarsku. (Po 2. svetovej vojne v r. 1945 bola násilne pripojená k ZSSR (Ukrajine)).

V priebehu roka 1940 sa XI. odbor Ministerstva hospodárstva – pozemková reforma vyvinul na samostatný Štátny pozemkový úrad v Bratislave. Po jeho zániku v roku 1945 registratúra kolonizačného referátu prešla na Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy.¹⁵

Od roku 1924, keď sa v podstate vyčerpali prostriedky z fondov poskytnuté štátom, Kolonizačný referát pracoval za sťažených podmienok, odkázaný sám na seba. Prejavilo sa to aj v celkových výsledkoch kolonizačnej akcie. Do konca roka 1927 bolo vytvorených na Slovensku 41 kolonizačných obcí a osád s 1 051 roľníckymi hospodárstvami (nedielmi). Bolo im pridelených 12 874 ha pôdy, z čoho 2 728 ha patrilo obciam ako spoločná pôda. Celková výmera na jednu roľnícku usadlosť (vrátane obecnej) bolo 12,8 ha. Pri týchto 41 kolonizačných jednotkách bolo zároveň vytvorených 22 zvyškových statkov s celkovou výmerou 2 260 ha pôdy. Spolu s roľníckymi nedielmi, obecnou pôdou i pôdou zvyškových statkov bolo k 31. 12. 1927 v rámci kolonizačnej akcie na Slovensku rozparcelovaných a novým nadobúdateľom pridelených 15 134 ha pôdy.

Na Podkarpatskej Rusi k uvedenému dátumu vzniklo 5 kolónií so 109 roľníckymi nedielmi o celkovej výmere 1 317 ha pôdy. Spoločné vlastníctvo kolonis-

¹⁵ Porovnaj: ŽUDEĽ, J.: Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave 1921–1938. In: BIELIK, F. – SOPKO, J. a kol.: c. d., s. 144–147. SNA, fond Kolon. ref., šk. 1.

tov bolo 436 ha a na jednu usadlosť pripadla výmera 12 ha. Súčasne bolo pridelených 5 zvyškových statkov v celkovej výmere 365 ha.¹⁶

Najťažšou úlohou bolo zabezpečiť pre kolonistov obytné a hospodárske budovy, niekde zriadiť aj celé komplexy sídlisk. Ako sme už spomenuli, čiastočne sa na kolóniách, ktoré vznikli na miestach voľakedajších majerov, využili budovy pôvodné. Tieto však mnohokrát boli v dezolátnom stave a skutočne poslúžili iba v začiatkoch. Preto bolo potrebné ďalšiu výstavbu kolónií zabezpečiť nielen technicky, ale najmä finančne. Od roku 1922 je akcia výstavby kolónií organizovaná a vedená štátom prostredníctvom zákona o stavebnom ruchu, ktorého účinnosť skončila v roku 1925. Štátny pozemkový úrad v Prahe ako hlavný organizátor osídľovania zadával stavebné práce podnikateľom, vykonával miestny stavebný dozor, kolaudoval stavby, vypracúval zastavovacie (situačné) plány kolónií, projektoval plány na typizované obytné a hospodárske budovy (bolo vypracovaných 37 rôznych typov obytných a hospodárskych budov), ale aj iné účelové stavby ako kostoly, školy, kultúrne domy, ale riadil aj výstavbu melioračných zariadení (najmä na Podkarpatskej Rusi), budovanie kanalizácie, elektrifikáciu a hlavne vybudovanie dobrej cestnej siete. Na výstavbu kolónií na Slovensku a Podkarpatskej Rusi poskytol Štátny pozemkový úrad podľa zákona o stavebnom ruchu podporu viac ako 40 miliónov korún. (Stavebné náklady v roku 1923 na obytnú a hospodársku budovu boli cca 110 000 korún.)¹⁷

V záujme zjednodušenia agendy štátnej podpory boli zakladané všeobecne prospešné stavebné družstvá kolonistov. Keď v roku 1925 zanikla účinnosť zákona o stavebnom ruchu, rozhodol sa Štátny pozemkový úrad podporovať výstavbu kolónií povoľovaním bezúročných stavebných úverov zo Všeobecného fondu pre podporu vnútornej kolonizácie až do výšky 50 % stavebného nákladu, maximálne však 50 000 korún pre jednu usadlosť.¹⁸

S touto akciou súvisí aj zriadenie Stavebného dozoru Štátneho pozemkového úradu pre výstavbu kolónií na Slovensku so sídlom v Bratislave, ktorý bol nápomocný Štátnemu pozemkovému úradu hlavne v otázke poskytovania stavebného úveru. S týmto cieľom kolaudoval stavby, kontroloval vyúčtovania stavebných prác stavebných firiem i kolonistov, schvaľoval stavebné plány netytizovaných stavieb a i. Stavebný dozor Štátneho pozemkového úradu bol zrušený v roku 1937.¹⁹

Kolonistom finančne uľahčoval aj zákon č. 76/1927 Zb. z 15. júna 1927 o priamych daniach. Podľa neho boli od pozemkovej dane na dobu 6 rokov dočasne oslobodené všetky pozemky, na ktorých prebehlo hromadné osídlenie.

¹⁶ Porovnaj: MARTULIAK, P.: c. d., s. 83. SNA, fond Kolon. ref., šk. 7.

¹⁷ Porovnaj: MARTULIAK, P.: c. d., s. 81. Souhrn dosavadních výsledků pozemkové reformy v zemi Slovenské a Podkarpatorské. In: Zprávy Státního pozemkového úřadu, ročník IV, Praha 1931. ČERMÁK, K.: Několik poznámek k výstavbě kolonií. In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník V, Praha 1924, s. 169–171.

¹⁸ Porovnaj: POUR, B.: Osamostatňování a prozatímní správa osad, vytvořených pozemkovou reformou. In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník XIX, Praha 1938, s. 5–8.

¹⁹ Porovnaj: ŽUDEL, J.: Stavebný dozor Štátneho pozemkového úradu pre výstavbu kolónií na Slovensku 1921–1937. In: BIELIK, F. – SOPKO, J. a kol.: c. d., s. 148.

Oslobodenie od dane sa povoľovalo podľa výšky nákladov vzniknutých kolonistom a podľa ich majetkových a rodinných pomerov. Dovtedy na Slovensku a Podkarpatskej Rusi platil ešte zákonný článok VII. z roku 1875, podľa ktorého boli kolonisti oslobodení od platenia daní na dobu 3–6 rokov. Podmienkou bolo, aby kolónia mala 10 až 50 rodín (3 roky), nad 50 rodín 6 rokov odpustenia daní.²⁰

Napriek agrárnej kríze, začínajúcej v roku 1928 a končiacej v polovici tridsiatych rokov 20. storočia, sa kolonizačná akcia dostáva do vrcholnej fázy. Do konca roku 1929 bolo na Slovensku zriadených 51 štátnych kolónií alebo kolonizačných skupín v celkovej výmere 21 642 ha, do spoločného vlastníctva kolonistov bolo pridelených 2 848 ha. Na Podkarpatskej Rusi vzniklo 11 kolónií o výmere 3 418 ha. Tu do spoločného vlastníctva kolonisti dostali pridelených 688 ha. Štátny pozemkový úrad povolil kolonistom na Slovensku a Podkarpatskej Rusi úvery v celkovej sume viac ako 162 miliónov korún.

Okrem štátnych kolónií bolo do konca roka 1929 zriadených na Slovensku 29 súkromných kolónií, ktoré mali 689 kolonizačných usadlostí o celkovej výmere 9 735 ha. Pri štátnych kolóniách bola veľkosť jednej usadlosti okolo 15,98 ha a pri súkromných 14,13 ha.

Štátny pozemkový úrad iniciuje rad opatrení a zmien na podporu kolonizácie. Z podnetu jeho prezidenta J. Voženíka došlo k vytvoreniu zvláštnej medziministerskej komisie pre kolonizačné otázky, ktorá sa s vládnym súhlasom ujala činnosti v marci 1928. Skladala sa zo zástupcov 13 ministerstiev a Najvyššieho účtovného a kontrolného úradu. Jej päť výborov (daňový, pre podporu poľnohospodárstva, stavebno-technický, pre veci správne a všeobecno-kultúrne) malo za úlohu zabezpečovať všetky činnosti súvisiace s kolonizačnou akciou.²¹

Pomerne zložitá bola riadenie kolónií z hľadiska administratívneho. Kolonizačné usadlosti mali väčšinou charakter samostatných osád, ktoré stavebne ani inak nesúviseli s materskou obcou. Spočiatku Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave zriaďoval ako prostredníka medzi úradmi a kolóniou tzv. hospodárske výbory. Hospodárske výbory zložené z členov kolónie boli hospodárskymi, pridelovo-technickými a stavebnými poradnými orgánmi kolonistov a orgánmi sprostredkujúcimi styk medzi Kolonizačným referátom a kolonistami. Boli dvoj–šesťčlenné, predsedu a členov výboru si volili kolonisti spomedzi seba. Túto voľbu schvaľoval Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave. Postupne tieto výbory preberali na seba rôzne funkcie a obstarávali styk s orgánmi Štátneho pozemkového úradu, či už išlo o záležitosti kolónie ako celku alebo jednotlivých kolonistov.

Rozvoj života kolónií a rastúca potreba styku s inými úradmi, nielen so Štátnym pozemkovým úradom a jeho podriadenými orgánmi, ale najmä s politickými a školskými úradmi, podnietila niektoré okresné úrady k tomu, že v niekto-

²⁰ Osвобождение колонистов от поземковой даней.: In: Ročenka Pozemková reforma, Ročník IX, Praha 1928, s. 83.

²¹ Porovnaj: MARTULIAK, P.: c. d., s. 83. Ustanovení meziministerské komise pro otázky kolonizační. In: Ročenka Pozemková reforma, ročník IX, Praha 1928, s. 53–54. SNA, fond Kolon. ref., šk. 5, 11, 12.

rých kolóniách zriadili pre dočasnú správu novovzniknutých osád tzv. správne komisie. Menovanie predsedu a členov správnej komisie sa udialo bez vedomia a súčinnosti Kolonizačného referátu v Bratislave. Riadenie a správa niektorých kolónií sa tak stali dvojkoľajnými. Túto situáciu vyriešilo ministerstvo vnútra a rozhodlo, že novoutvorené osady pred svojím osamostatnením môžu byť administratívne riadené iba orgánmi materských obcí. Hospodárske výbory zostanú naďalej len poradnými zbormi.

Postupne sa do popredia dostáva aj otázka osamostatňovania kolónií od materských obcí a vytváranie samostatných obcí. Nové osady na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, založené v I. pozemkovej reforme, vznikli umelo ako výsledok snahy osídliť riedko osídlené poľnohospodárske kraje na juhu oboch zemí poľnohospodárskym obyvateľstvom. Kolónie sa svojím osobitným rázom líšili od okolitých obcí svojím pôvodom, vývojom a organizáciou, a preto bolo žiaduce, aby dostali možnosť o svojom ďalšom vývoji rozhodovať svojou vlastnou správou, ktorá sa dá doceliť politickým a finančným osamostatnením. Jedným z predpokladov osamostatnenia kolónie bol dostatočný počet trvalo usadených rodín. Na Slovensku bolo k 1. júnu 1934 zriadených 2 002 kolonizačných usadlostí v 55 kolóniách a na Podkarpatskej Rusi 259 usadlostí v 11 kolóniách. Ešte v tomto roku sa na Slovensku osamostatnilo 7 a do roku 1938 bolo samostatných už 13 kolónií, a to Bottovo, Bozita, Dögös, Hodžovo, Hviezdoslavov, Jesenské, Jozefmajor, Urmin, Miloslavov, Mudroňovo, Slávikovo, Šrobárova, Štefánikovo a Stráž, z celkového množstva 57 kolónií vzniknutých na území južného Slovenska. Ďalších 10 kolónií v roku 1938 požiadalo o osamostatnenie. Tu treba podotknúť, že niektoré kolonizačné usadlosti zanikli alebo splynuli s inými kolóniami a materskými obcami.

Na Podkarpatskej Rusi sa z 11 novovzniknutých osád do roku 1938 osamostatnila iba jedna, a to kolónia Sloboda, ktorú založili legionári v roku 1923. Z ostatných kolónií prichádzali do úvahy na osamostatnenie ešte ďalšie tri, a to Stará Boutraď, Nová Boutraď a Beregšom. Ostatné nové osady nespĺňali podmienky na osamostatnenie, najmä pre nedostatočný počet trvalo usadených rodín.

Prekážkou urýchleného postupu pri osamostatňovaní kolónií bol aj zdĺhavý a komplikovaný inštančný postup.²²

Okrem získania vhodných finančných prostriedkov na kúpu pozemku a stavbu základných obytných a hospodárskych budov trápilo kolonistov aj veľmi zlé komunikačné spojenie s okolitým svetom, ktoré, okrem iných problémov, zapríčiňovalo všeobecné hospodárske ťažkosti.

Väčšina kolónií vznikla na miestach bývalých hospodárskych dvorov (majerov), ktoré tvorili uzavreté spoločenstvá uprostred rozsiahlych pozemkových dŕžav. Tieto majere boli väčšinou extenzívne obhospodarované a nepociťovali nástojčivú potrebu spojenia dobrou komunikáciou s materskou obcou, prípadne ďalším okolím. Tak sa stalo, že novovzniknuté kolónie s okolitými obcami spájali len neudržiavané poľné cesty, v daždivom období takmer neschodné. Z hľa-

²² Porovnaj: POUR, B.: c. d., s. 5, 6. SNA, fond Kolon. ref., šk. 9.

diska hospodárskeho, ale aj kultúrneho rozvoja kolónií bolo nevyhnutné budovať vhodné príjazdové cesty. Ich vybudovanie sa stalo jednou z dôležitých priorít prosperity kolónií. V roku 1929 Kolonizačný referát vykazoval 130 km zlých ciest, z ktorých minimálne 73,8 km potrebuje najnutnejšiu opravu. Postupné budovanie vhodných komunikácií v obciach a kolóniách na južnom Slovensku a na Podkarpatskej Rusi skomplikovalo odstúpenie týchto území Maďarsku.²³

Na kolonizovanom území južného Slovenska čoskoro dochádza k národnostným, ale aj sociálnym rozporom s pôvodným obyvateľstvom. Pôvodné obyvateľstvo sa hlásilo väčšinou k maďarskej národnosti, kým do kolónií prichádzajú väčšinou slovenské, české a moravské rodiny. Na Podkarpatskej Ukrajine vládnu podobné pomery, kde vznikajú konflikty kolonistov s maďarským, ale aj s pôvodným rusínskym obyvateľstvom. Podľa štatistických údajov k 1. januáru 1929 žilo v kolóniách 818 slovenských rodín, 430 českých a moravských, 8 rusínskych, 4 maďarské a 10 nemeckých rodín, z nich je 642 rodín bývalých zamestnancov veľkostatkov, 165 rodín slovenských a českých reemigrantov a 147 rodín legionárov. Súčasne tento štatistický prehľad udáva na Podkarpatskej Rusi v kolóniách 98 českých a moravských rodín a 93 rusínskych rodín. Z tohto počtu boli 3 rodiny bývalých zamestnancov veľkostatkov, 1 rodina reemigrantov a až 65 rodín legionárov. Z hľadiska konfesionalnej štruktúry išlo na Slovensku o 828 rodín rímskokatolíkov, 227 evanjelikov, 85 baptistov, 20 gréckokatolíkov, 43 rodín sa hlásilo k cirkvi československej a 25 rodín bolo bez vyznania. Na Podkarpatskej Rusi bolo 53 rodín rímskokatolíkov, 4 evanjelické rodiny, 4 baptistické, 93 gréckokatolíkov, 9 rodín príslušníkov cirkvi československej a 28 bez vyznania.²⁴

Ako sme už spomenuli, štát sa všetkými možnými prostriedkami snažil podporiť kolónie a ich rast kultúrny, vzdelanostný, zdravotný a odstrániť ich izolovanosť od okolitého sveta. Najväčšiu pozornosť však venoval hospodárskemu rozvoju kolónií, a to zabezpečovaním kvalitného osiva, zriaďovaním vzorných pasienkov, výsadbou ovocných stromov, podporou špeciálnych odvetví ako je záhradníctvo, zeleninárstvo, chmeliarstvo, vinárstvo, hodvábnictvo a pestovanie tabaku. Podporoval aj chov ošípaných a dobytká zriaďovaním plemenných staníc. Morálnu, ale aj peňažnú pomoc poskytoval štát na stavbu nových škôl, z ktorých mnohé dostali názov tzv. jubilejné (postavené k 10. výročiu vzniku ČSR v roku 1928), materských škôl, kultúrnych a spolkových domov, kostolov, zriaďovaniu putovných knižníc slúžiacich nielen na pobavenie, ale aj na rast vzdelania a vedomostí kolonistov zakupovaním odbornej literatúry. Pomoc kolonistom sa dostávala aj prostredníctvom rôznych družstiev – nákupné, úverové, predajné, strojné, družstvá pre speňaženie obilia, družstvá liehovarnícke, elektrárenské, melioračné, vodné a iné. Pomerne vysokú hospodársku a sociálnu úroveň

²³ Správa prednostu oddelenia Jozefa Chabiča o vybudovaní príjazdových ciest na kolónie z 22. 2. 1938. SNA, fond Kolon. ref., šk. 16.

²⁴ SNA, fond Kolon. ref., šk. 8.

dosahovali kolónie založené legionármi, ale na druhej strane mnohé kolónie napriek všemožnej podpore štátu zostávali osamelými ostrovmi v mori blata.²⁵

Pomerne jednostranná bola sociálna štruktúra obyvateľstva kolónií. Väčšinou ju tvorili malí alebo strední roľníci (sedliaci), veľmi málo bolo obchodníkov a živnostníkov. Okrem toho medzi osadníkmi prevládali úzke príbuzenské vzťahy a tým, že aj sobáš sa uzatvárali len medzi príslušníkmi jednej kolónie, málokedy medzi členmi rôznych kolónií, o vzťahoch medzi kolóniami a materskými obcami nehovoriac, začínajú sa v kolóniách objavovať zdravotné problémy genetického pôvodu, a čo je zaujímavé, v značnej miere sa medzi kolonistami vyskytuje skorbut.

V roku 1938 vývoj kolónií narušila Viedenská arbitráž z 2. novembra 1938, ktorá v dôsledku Mníchovskej dohody, ako súčasť plánu Nemecka na rozbitie Česko-Slovenska, nadiktovala zmeny československých hraníc v prospech Maďarska. Bola signovaná zástupcami Nemecka, Talianska, Maďarska a Česko-Slovenska, ktoré muselo v dňoch 5.–10. novembra 1938 odstúpiť Maďarsku časť územia južného a východného Slovenska a juhozápadnú časť Podkarpatskej Rusi. Právne bola zrušená až v roku 1946.

Väčšina kolónií pripadla do územia odstúpeného Maďarsku. Zo všetkých 57 kolónií evidovaných na Slovensku v roku 1938 zostalo na vtedajšom území päť a z jednej kolónie časť. Boli to Poľný Kesov, Veľká Dolina, Taráň, Degeš, všetko vo vtedajšom okrese Nitra, Miloslavov v okrese Bratislava a časť kolónie Trnovec. Na týchto kolóniách zostalo spolu 525 kolonistov okrem zvyškových statkárov.²⁶ Celkove na zabranom území bolo umiestnených 2 017 rodín, z toho 1 300 rodín Slovákov, 555 Čechov a Moravanov a 162 rodín Maďarov.

Všetkých jedenásť kolónií, ktoré boli založené na Podkarpatskej Rusi pripadlo Maďarsku. Ich obyvatelia boli Česi, Moravania a domáci Rusíni.

Na odstúpenom území vznikol jednoznačne chaos. Niektorí kolonisti svojvoľne opúšťali svoje kolónie, niektorí ostávali na miestach. Po odchode československej armády z tohto územia mnohé usadlosti začalo obsadzovať maďarské obyvateľstvo. Samozrejme, že sa to nezaobišlo bez násilia. Rozhodnutie o vystaňovaní kolonistov z tohto územia vydal Krajinský úrad v Bratislave 14. novembra 1938 a doplnil ho 16. novembra 1938. Podľa týchto rozhodnutí sa kolonisti z Čiech a Moravy bezodkladne musia vrátiť do svojich pôvodných domovských obcí, kolonisti Slováci, ktorí majú možnosť sa umiestniť u svojich príbuzných alebo v domovských obciach, sú posielaní tam, pre ostatných sú určené umiestňovacie miesta na území Slovenska.²⁷

Česko-slovenská delegácia pod vedením Dr. Martina Mičuru 18. februára 1939 uzavrela s maďarskou vládou dohodu, podľa ktorej sa kolonistom a prídel-

²⁵ Porovnaj: MÁLEK, J. – PAVEL, A. – SVOBODA, J. – ZATLOUKAL, A.: c. d., s. 54, 55. SNA, fond Kolon. ref., šk. 26.

²⁶ Zápisnica z 11. 3. 1939 o odovzdaní agendy bývalého kolonizačného referátu Ministerstva zemedelstva v Bratislave Ministerstvu hospodárstva v Bratislave. SNA, fond Kolon. ref., šk. 1, 26.

²⁷ Evakuácia územia odstúpeného Maďarsku. SNA, fond Ministerstvo hospodárstva v Bratislave 1939–1945 (ďalej MH), šk. 950.

com, ktorí evakuujú z územia pripojeného k Maďarsku, zaručuje, že si môžu so sebou vyviezť aspoň svoj hnutelný majetok, menovite živý a mŕtvy inventár. Zmeny po 14. marci 1939 však znemožnili túto dohodu vykonať a tak sa stalo, že českí, ale aj slovenskí kolonisti a prídelci boli ponechaní svojmu osudu.

K ďalším rokovaniam o odškodnení poškodených slovenských kolonistov, ale aj ostatných prídelcov maďarskou vládou prichádza až ku koncu roka 1939. Slovensko-maďarské rokovania prebiehali od 15. novembra 1939 až do 12. februára 1942, keď bola uzavretá spoločná dohoda. Podľa záverečnej zápisnice sa vedúci predstavitelia oboch komisií dohodli o postupe proti maďarským statkárom na Slovensku a proti slovenským kolonistom v Maďarsku. Na oboch stranách sa však podmienky dohody nedodržovali. Najhoršie dopadli českí a moravskí kolonisti, ktorí bez rozdielu museli opustiť územie pripojené k Maďarsku, kým mnohí Slováci sa predsa len udržali na svojej pôde.

Podľa štatistických údajov na území pripojenom k Maďarsku dostalo 16 109 slovenských prídelcov 44 613 ha, z toho na 806 kolonizačných nediellov pripadlo 11 286,8 ha a na zvyškové statky 13 752,4 ha pôdy pre 142 zvyškových statkárov. Českí prídelci dostali 17 828 ha, z toho 501 kolonistov 9 050,9 ha a 86 zvyškových statkárov 8 310,8 ha pôdy.

Podľa zápisnice zo dňa 12. februára 1942 maďarské úrady vyvlastnili 1 041 slovenským rodinám 192 426,6 ha pôdy.²⁸

Po 2. svetovej vojne v roku 1945 nastáva na tomto území presne opačná situácia. V niektorých okresoch, napr. Šamorín, Bratislava, Levice, došlo už v máji 1945 k vysťahovaniu stoviek maďarských rodín, ktoré nemali pred 1. novembrom 1938 československú štátnu príslušnosť a mnohí maďarskí prisťahovalci sami opustili majetok, nevyčkajúc ani príchodu pôvodných slovenských kolonistov. Častejšie sa však stávalo, že ešte v polovici júna 1946 neboli na mnohých miestach vysťahovaní maďarskí prisťahovalci a príslušníci maďarských fašistických strán. To nesmierne komplikovalo normalizáciu politických a hospodárskych pomerov na južnom Slovensku a vyostrovalo vzťahy medzi maďarským obyvateľstvom a slovenskými kolonistami, ktorí sa dožadovali návratu na svoje hospodárstvo.

Začiatkom júna 1945 sa otázka návratu starých kolonistov – Slovákov dostala na plénum Slovenskej národnej rady, ktoré schválilo nariadenie č. 552 Zb. n. SNR zo 6. júna 1945 o zrušení nadobudnutia nehnuteľností spadajúcich pod československú pozemkovú reformu, uskutočneného na území okupovanom Maďarskom.

Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, B sekcia, následným obežníkom zo 16. júna 1945 vyzvalo pôvodných slovenských a českých kolonistov prihlásiť sa o svoje práva na nehnuteľnosti do 30. septembra 1945. Ak preukázali doklad na nehnuteľnosť, mali byť ihneď uvedení do držby a úžitku nehnuteľnosti, vrátane úrody, živého a mŕtveho inventára, ako aj ostatných náleži-

²⁸ Správa radcu PPPR B Františka Lednára z 30. 1. 1946 pre Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady. SNA, fond Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, B sekcia 1945–1951 (ďalej PPPR B), šk. 477.

ností slúžiacich hospodáreniu na nehnuteľnosti. Všetky tieto ustanovenia sa vzťahovali aj na zvyškových statkárov, lenže s výnimkou, že pri týchto nehnuteľnostiach sa nestačilo len preukázať nadobúdacou listinou, ale podliehalo aj vyjadreniu Povereníctva SNR pre veci vnútorné, ktoré malo preskúmať národnú a politickú spoľahlivosť zvyškového statkára.

Tie majetky, o ktoré sa pôvodní kolonisti (resp. ich právni nástupcovia, užívatelia) v stanovenom čase neprihlásili, alebo neboli schopní preukázať svoje právo na nehnuteľnosť náležitým spôsobom do 30. septembra 1945, stávali sa vlastníctvom štátu a mali sa použiť na ciele novej pozemkovej reformy.²⁹

I. pozemková reforma, ako aj kolonizácia, sledovala hlavne hospodárske a sociálne ciele. Priebeh a výsledky pozemkovej reformy v Československu znamenali zmiernenie extrémov v pozemkovej držbe a v štruktúre poľnohospodárskych podnikov. Pozemkovou reformou sa značná časť poľnohospodárskej pôdy dostala z rúk veľkostatkárov stredným a malým roľníkom a jadrom poľnohospodárskej výroby sa stali hospodárstva do výmery 50 ha. Kolonizáciou na Slovensku a Podkarpatskej Rusi sa dosiahlo, že sa v niektorých oblastiach zvýšila pomerne nízka hustota obyvateľstva a rovnomernejšie rozloženie poľnohospodárskeho obyvateľstva.

Kolonizáciou sa však nesledovali len hospodárske, sociálne a populačné ciele, ale aj politické. Spôsob, akým kolonizácia prebehla, znamenal v novej republike víťazstvo politiky agrárnej strany a posilnenie jej pozícií na vidieku. Jej vedúci predstaviteľ Milan Hodža vkladal do kolonizačného procesu veľké nádeje aj z hľadiska zmiernenia vystaňovalectva najmä zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi, možnosti repatriácie z cudziny a obmedzenie nezamestnanosti. Na druhej strane si však uvedomoval, že kolonizácia nevyrieši problémy a postavenie poľnohospodárskeho obyvateľstva, tak ako to vyjadril v novembri 1933 vo svojom programovom prejave o kolonizácii v poslaneckej snemovni.

Napriek tomu, že kolonizácia tvorila iba zlomok pozemkovej reformy, vyžadovala viac nákladov a starostlivosti ako ostatný prídel pôdy v I. pozemkovej reforme a možno povedať, že nesplnila aj očakávania do nej vkladané, nesporne je dôležitou súčasťou našich hospodárskych, sociálnych, ale aj politických dejín.

²⁹ Porovnaj: CAMBEL, S.: c. d., s. 303–304.

Príloha: Tabuľka (kopíruje znenie použitého prameňa)

Štátne kolónie

A. Slovensko

Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Prešove

Názov kolónie alebo kolonizačnej skupiny	Názov veľkostatkov, z ktorých kolonisti dostali pôdu	Počet zriadených usadlostí	Celková výmera usadlostí (ha)	Celková výmera spol. vlastníctva (ha)
Biel	Biel	13	245,15	76,21
Boťany	Boťany	18	358,34	52,37
Veľké Kapušany	Leles, Pavlovice nad Uhom	17	228,78	1,40
Stráž pri Čope	Šalamúnová	21	280,50	70,97
4	Celkom:	69	1 112,77	200,95

Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Bratislave

Aradpraedium	Bajč, Belá, Köbölkül	27	455,62	–
Bíňa	Bíňa	28	442,43	31,51
Blažov	Ened	12	233,13	6,48
Blahova Dedina	Beketfa, Veľký Lég, Sása (r. č. 315, Sása (r. č. 316)	53	713,64	118,27
Degeš	Komjatice	48	1 249,51	85,48
Nová Ďala	Stará Ďala	8	92,11	22,63
Galanta	Galanta	12	177,71	5,68
Hadovce	Nová Stráž	25	398,08	41,19
Hajmás	Beketfa, Kráľová-Janovce	43	801,29, 36,54	
Harcáspuszta	Iža	4	55,82	3,67
Hviezdoslavov	Béke-Gomba, Kráľová	40	761,81	42,34
Jozefmajer	Urmín-Trnovec nad Váhom	9	186,56	17,26
Poľný Kesov	Dolný Jatov, Urmín-Trnovec nad Váhom	37	1 042,99	141,46
Bátorove Kesy	Bátorove Kesy, Köbölkül	28	921,61	–
Etreove Korčany	Etreove Korčany	5	118,86	0,25
Košúty	Diosek, Vizkelet	6	126,28	2,37
Köbölkül	Köbölkül	32	613,18	158,07
Veľký Lég	Kondorospuszta, Veľký Lég, Sása	16	2255,82	4,03

Názov kolónie alebo kolonizačnej skupiny	Názov veľkostatkov, z ktorých kolonisti dostali pôdu	Počet zriadených usadlostí	Celková výmera usadlostí (ha)	Celková výmera spol. vlastníctva (ha)
Macov	Beketfa, Blatná na Ostrove, Veľká Sarva	22	389,55	22,16
Svätý Michal	Beketfa, Veľká Sarva	24	392,32	175,02
Miloslavov	Béke-Gomba, Fél	60	897,40	84,55
Mudroňovo	Krátke Kesy, Marcelová, Svätý Peter	34	474,04	109,94
Okanikovo	Veľké Kosihy, Zemianska Olča	19	328,47	58,71
Tôňská Pustatina	Šamorín	9	232,38	–
Senec	Diosek, Kráľová, Senec	50	811,69	19,02
Nový Svet	Nový Svet	9	137,75	2,88
Süly	Horný Bar, Veľká Sarva	16	361,07	51,58
Šrobárová	Krátke Kesy (r. č. 158), Krátke Kesy (r. č. 159), Marcelová	79	867,11	211,26
Štefanikov	Diosek, Takšoň	44	478,42	29,64
Štúrová	Veľké Kosihy (r. č. 176), Veľké Kosihy (r. č. 177), Veľký Lél, Pustatina nad Zlatnou	38	539,35	26,25
Trnovec nad Váhom	Urmín-Trnovec nad Váhom	20	609,44	159,-
Úzor (Fakov)	Béke-Gomba, Veľká Sarva	15	246,86	11,97
Bellova Ves	Beketfa, Veľký Lég, Sása, Šamorín	61	736,34	74,52
Hurbanova Ves	Beketfa, Kráľová-Jánovce, Šamorín	24	437,07	25,89
34	Celkom:	957	16 585,71	1 779,62

Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu vo Zvolene

Agota	Lontov, Želiezovce	11	267,81	42,58
Bimbola	Baračka	27	487,42	12,37
Bottovo	Jánošovce, Jelšava	57	704,37	69,31
Bozita	Jelšava	32	505,18	238,67
Čata	Čata	18	262,81	11,29
Damaša	Damaša	10	139,01	4,89

Názov kolónie alebo kolonizačnej skupiny	Názov veľkostatkov, z ktorých kolonisti dostali pôdu	Počet zriadených usadlostí	Celková výmera usadlostí (ha)	Celková výmera spol. vlastníctva (ha)
Dedinka	Baračka	45	361,98	53,95
Halič	Veľká nad Ipľom	8	146,85	65,46
Hodejov	Hodejov	14	142,03	81,25
Jesenské	Baračka	18	239,68	64,85
Lučenec-Bol'kovce	Lučenec-Bol'kovce	1	21,34	–
Slávikovo	Jelšava	48	577,51	118,59
Trenč	Veľká nad Ipľom	4	86,82	124,59
13	Celkom:	293	3 943,41	867,80
51	Slovensko	1 319	21 641,89	2 848,37

B. Podkarpatská Rus

Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Užhorode

Nová Boutraď	Boutraď, Šom	32	544,86	54,38
Stará Boutraď	Boutraď, Svoboda	41	505,83	81,72
Dědovo	Dědovo	3	29,38	–
Hunyadov Dvor	Hedzepusztá, Močola	25	270,43	–
Eseň	Eseň	5	92,26	30,86
Hat'	Mukačevo	14	116,39	–
Nižný Koropec	Mukačevo	18	141,82	–
Orosijovo	Šom	5	153,54	1,58
Nové Selo	Nové Selo	8	34,53	–
Svoboda	Bat'ovo, Boutraď, Čarondská Hat', Svoboda	66	977,28	529,28
Šom	Šom	32	552,01	–
11	Podkarpatská Rus	249	3 418,33	697,82

Celkový prehľad

51	Slovensko	1 319	21 641,89	2 858,37
11	Podkarpatská Rus	249	3 418,33	697,82
62	Spolu	1 568	25 060,22	3 546,19

Súkromné kolónie

A. Slovensko

Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Prešove

Názov kolónie alebo kolonizačnej skupiny	Názov veľkostatkov, z ktorých kolonisti dostali pôdu	Počet zriade- ných usadlostí	Celková výmera usadlostí (ha)	Celková výmera spol. vlast- níctva (ha)
Seleška	Seleška	14	209,47	–
1	Celkom:	14	209,47	–

Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Bratislave

Bohdanovce	Bohdanovce-Neštich	19	155,99	42,51
Gessayov	Eberhart	37	604,25	–
Zelený Háj	Stará Ďala	30	252,52	–
Hodžovo	Čičov	71	979,15	–
Kráľová	Kráľová pri Senci	7	130,48	–
Nádszeg	Tallós	5	234,10	40,28
Panské Pole	Tallós	29	652,57	–
Tomašov	Eberhart, Fél	23	258,96	–
Vrbina	Horný Bar	43	1 203,52	–
Vrbovce	Vrbovce	10	141,74	–
10	Celkom:	274	4 613,28	82,79

Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu vo Zvolene

Dúžava	Dúžava	19	375,02	–
Fiľakovo	Fiľakovo	18	276,75	–
Hodejov	Hodejov	14	204,97	–
Kamenný Chotár	Domadice, Dol. Žemberovce	14	126,28	33,16
Jánošovce	Jánošovce	11	146,38	–
Slovenské Kľáčany	Slovenské Kľáčany	9	97,79	47,57
Kulantov	Dolný Pial	17	179,50	35,46
Lontov	Lontov	6	53,26	–
Rárošská Mulad'	Rárošská Mulad'	45	384,15	–
Nemce	Nemce, M. Romhaň	57	391,88	–

Názov kolónie alebo kolonizačnej skupiny	Názov veľkostatkov, z ktorých kolonisti dostali pôdu	Počet zriadených usadlostí	Celková výmera usadlostí (ha)	Celková výmera spol. vlastníctva (ha)
Šiatorská Pustatina	Rad'ovce	10	39,56	45,19
Rad'ovce	Rad'ovce	51	496,94	534,40
Dolná Strehová	Dolná Strehová	27	529,42	–
Sučany	Ožďany	10	134,80	–
Széplak	Ožďany	34	245,55	39,45
Vátovce	Vátovce	18	311,62	–
Tekovská Nová Ves	Tekovská Nová Ves	9	112,-	–
Dol. Žemberovce	Dol. Žemberovce	32	306,37	–
18	Celkom	401	4 912,34	735,23
29	Slovensko	689	9 735,09	818,02

Pozn.: Prehľad štátnych a súkromných kolónií na Slovensku a Podkarpatskej Rusi v roku 1931. (Souhrn dosažených výsledků pozemkové reformy v zemi Slovenské a Podkarpatorské). In: Zprávy Státního pozemkového úřadu, Ročník IV, Praha 1931.

LA COLONISATIONS DU SUD DE LA SLOVAQUIE ET DE LA RUTHÉNIE DANS LA RÉFORME AGRAIRE TCHÉCOSLOVAQUE

1RE PARTIE

Eva Vrabcová

L'article se compose de deux parties. La première partie intitulée Organisation, déroulement et résultats de la colonisation s'occupe d'une façon générale de la Ire réforme agraire de 1919 et dans le cadre de celle-ci de la colonisation, et la deuxième partie est destinée plus concrètement à la création de différentes colonies sur le territoire de la Slovaquie et de la Ruthénie dans la Ire réforme agraire.

La Ire réforme agraire de 1919 a représenté une vaste modification de possession agraire, liquidé de grandes exploitations agricoles et fait disparaître partiellement certaines survivances du féodalisme. La fondation des villages et des communes nouveaux est devenue, elle aussi, partie intégrante de la colonisation intérieure. La petite attribution des biens agricoles utilisés aussi pendant la colonisation intérieure est devenue la base de la réforme agraire. Le rôle de la colonisation intérieure, c'était de

peupler surtout des régions frontalières de la nouvelle république où la population était moins nombreuse, mais de peupler aussi les régions peu denses de la Plaine danubienne (Podunajská nížina), de la Plaine de la Slovaquie orientale (Východoslovenská nížina), des vallées du sud de la Slovaquie, mais aussi les vastes régions de la Ruthénie.

En Slovaquie, on a utilisé pour les objectifs de la colonisation environ 27 246 hectares, en Ruthénie 5 200 hectares de terres.

C'est en 1921, après l'adoption des lois sur la réforme agraire que le processus de colonisation a commencé, en atteignant son plus grand sommet dans la période des années 1923 à 1926. En Slovaquie, on a créé 61 groupes de peuplement, dont 13 communes sont devenues indépendantes, 13 colonies nouvelles et 3 communes indépendantes ont été fondées en Ruthénie.

A côté des colonies d'Etat, on a créé aussi les colonies de coopérative et privées.

C'étaient surtout Kolonizačné družstvo (Coopérative de colonisation) de Bratislava pour la Slovaquie, Slovenská liga (Ligue slovaque), Pozemkový ústav (Institut agraire) de Bratislava, mais aussi les personnes privées (par exemple, Ignác Gessay et d'autres) qui ont pris part à cette forme de colonisation.

La colonisation, comme la Ire réforme agraire tout entière, a été dirigée par le Bureau agraire d'Etat de Prague par l'intermédiaire des bureaux de district pour la réforme agraire et des commissaires d'attribution pour la réforme agraire. L'essor de la colonisation en Slovaquie a demandé l'établissement d'un bureau particulier appelé Département de colonisation du Bureau agraire d'Etat de Bratislava. Il a commencé à fonctionner le 1er octobre 1925. Ses activités couvraient tout le territoire de la Slovaquie. En Ruthénie, le rôle important dans le processus de colonisation appartenait plutôt au Bureau agraire d'Etat de Prague qui agissait par l'intermédiaire du département de colonisation du Bureau de district d'Etat pour la colonisation siégeant à Užhorod. Le Département de colonisation a cessé d'exister le 5 janvier 1939. Ses compétences ont été reprises par le XIe département du Ministère de l'économie nationale de la République slovaque sur la base duquel, on a fondé à Bratislava, en 1940, le Bureau agraire d'Etat indépendant. Après sa disparition, en 1945, la registrature du département de colonisation est passée dans la compétence du Commissaire de l'agriculture et de la réforme agraire.

La colonisation réalisée en première République tchécoslovaque avait pour objectif non seulement les questions économiques, sociales et de population, mais aussi politiques. Le système de la réalisation de la colonisation signifiait en nouvel Etat la victoire de la politique du parti agraire et le renforcement de ses positions à la campagne. Son leader Milan Hodža mettait de grands espoirs dans le processus de colonisation aussi du point de vue de la limitation de l'émigration, surtout de la Slovaquie et de la Ruthénie, des possibilités du rapatriement de l'étranger et de la limitation du chômage. De l'autre part, il était conscient cependant que la colonisation n'allait pas résoudre les problèmes et la situation de la population agricole.

La deuxième partie intitulée Données fondamentales sur les colonies est consacrée à différentes colonies se trouvant sur le territoire de la Slovaquie et de la Ruthénie. On analyse séparément les colonies d'Etat en Slovaquie, séparément celles en Ruthénie et finalement les colonies privées. Les données concernant les colonies contiennent l'année

de fondation de la colonie, le nombre et la nationalité des colonistes, la superficie de la colonie et souvent aussi la date de son indépendance.

Bien que la colonisation n'ait représenté qu'une fraction de la réforme agraire, elle a demandé plus de frais et de soins que le reste de l'attribution des terres pendant la Ire réforme agraire et on peut dire qu'elle n'avait pas accompli les espoirs y mis. Tout de même, on peut la considérer comme une partie importante de notre histoire économique, sociale, mais aussi politique.

Traduit par Kristína Kapitánová

HEROLDSKÉ FIGÚRY

(Príspevok k terminológii blazonu)

Ladislav Vrtel

Vrtel, L.: Heraldic Figures (A Contribution to the Blazon Terminology). Slovenská archivistika, Vol XXXVII, No 1, 2002, p. 77–117

This is the author's another contribution dedicated to Slovak heraldic terminology, this times it is focused on heraldic figures. Heraldic terms of this sphere are being revised. Not sufficiently accurate terms used are discovered and corrected. French, English and German equivalents are listed. This essay is considered as a step to projects of international heraldic vocabularies.

Heraldic Figures. Heraldry. Heraldic terminology.

PhDr. Ladislav Vrtel, Heraldická komisia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, Križkova 7, 811 04 Bratislava

Heroldské figúry v systéme heraldických figúr

Podľa všeobecne prijímanej definície heroldskej figúry ide o také znamenie, ktoré je vytvorené jednou či viacerými geometrickými líniami, najčastejšie spájajúcimi protiľahlé okraje štítu a tým členiacimi plochu štítu na viacero častí.¹ K ich znakom patrí aj to, že majú svoje špecifické a ustálené pomenovania – kôl, brvno, prút, niť...

Traduje sa, že spomenuté pomenovania pôvodne nič neznamenajúcim geometrickým obrazcom, najmä pruhom rôzneho tvaru, smeru a hrúbky, dali v jednotlivých štátoch heroldi a ustálili ich spočiatku ústnym tradovaním, neskôr aj spísaním v heraldických traktátoch. To našlo svoj výraz v nemeckej – odtiaľ tiež českej a slovenskej terminológii – v ktorej sa tieto figúry volajú heroldskými. V anglofrancúzskom heraldickom terminologickom prostredí sa však pre ne užíval pojem *pièces honorables* (fr.) či *honorable ordinaries* (angl.) – slovom akési „čestné figúry“. To sa niekedy odráža aj v nemeckej a českej heraldickej terminológii, kde sa popri výraze heroldské figúry občas používa aj výraz „čestné kusy“, čo je doslovným a trochu tvrdým prekladom francúzskej pôvodiny.

Heroldskou figúrou (zvláštnou heraldickou figúrou) sa rozumie taký obrazec, ktorý sám osebe nič neznamená, nepredstavuje nič z reálneho sveta, môže to byť

¹ Spojenie okrajov štítu, pravda, nie je vždy podmienkou. V niektorých prípadoch môže ísť o spojenie okrajov jedného z polí združeného erbu, spojenie okrajov inej heroldskej figúry, či – ako ukážeme neskôr – aj okrajov všeobecnej heraldickej figúry. Heroldská figúra však nemusí za každých okolností spájať okraje polia, v ktorom je umiestnená, čo možno ilustrovať napríklad bordúrou, rondelom a pod.

lína (zvislá, šikmá, lomená...), pruh (zvislý, vodorovný, šikmý...), kombinácia línií a pod., no nesie špecifické heraldické pomenovanie – kôl, brvno, krokva, hlava, prút, rondel a pod.²

Ostatné obrazce, spravidla rozpoznateľné a pomenovateľné aj laikom, sa volajú všeobecné figúry (všeobecné heraldické figúry). Sem patrí napríklad figúra leva, ruže, meča, hviezdy, stromu, pluhu...

Medzi spomenutými skupinami heraldických figúr stoja kríže. Toto ich osobitné postavenie je spôsobené tým, že niektoré kríže – tie, ktoré sú tzv. priebežné, t. j. spájajú svojím driekom a ramenami protiľahlé okraje štítu, čím štítové pole člení na viacero častí, by patrili k heroldským figúram, kým tie, ktoré sú obkolesené poľom štítu a teda ho nijako nečlenia, by patrili k všeobecným figúram.

Všetky tri skupiny sa v literatúre nazývajú erbovými figúrami, korektnejšie by však bolo pomenúvať ich heraldickými figúrami, členiacimi sa na všeobecné heraldické figúry, ďalej na zvláštne heraldické figúry (heroldské figúry) a nakon na skupinu krížov.³

Heraldická figúra, heraldické znamenie a erbové znamenie

V heraldickej literatúre sa popri pojme heraldická figúra používa aj výraz heraldické znamenie. Nejde o synonymá a na objasnenie rozdielu medzi nimi je potrebné predovšetkým čo najpresnejšie definovať heraldickú figúru. Teraz nejde o to, či tá-ktorá figúra patrí k všeobecným alebo zvláštnym (heroldským), ale o to, čo je podstatou heraldickej figúry. Zdá sa, že najsprávnejšie je vnímať heraldickú figúru nie ako identifikačné heraldické znamenie, ale len ako „surovinu“, z ktorej možno takéto znamenie vytvoriť. Predstavme si dva erby: „v čiernom zlatý lev držiaci zlatú hviezdu“ a druhý, „v červenom strieborný kráčajúci ohliadajúci sa lev prevýšený zlatou hviezdou“. V oboch sú tie isté heraldické figúry – lev a hviezda, no ich odlišná kompozícia a odlišné sfarbenie (tinktúry) z nich robia úplne odlišné heraldické znamenia. Až heraldické znamenia⁴ sú schopné plniť identifikačnú funkciu, nie samotné heraldické figúry.

Heraldickou figúrou teda nie je napríklad v „červenom štíte zlaté šikmé brvno“, ale samotné brvno bez ohľadu na jeho smer a sfarbenie. Tu je však potrebné pripojiť jednu poznámku týkajúcu sa smeru zvláštnych heraldických, t. j. herold-

² Pomenovanie tých istých heroldských figúr je v jednotlivých jazykových okruhoch rôzne a ich preklad si vyžaduje znalosť ustálenej heraldickej terminológie v jednotlivých štátoch a jazykoch, nemožno ich prekladať podľa bežných slovníkov.

³ Odporúčanie chápať dvojicu „heroldská figúra“ – „všeobecná figúra“ ako dvojicu „zvláštna figúra“ – „všeobecná figúra“ spočíva v skutočnosti, že pojem „heroldský“ nie je opozitom pojmu „všeobecný“ a naopak. Sami sme v minulosti použili dvojicu pomenovaní „heroldské figúry“ – „heraldické figúry“, čo tiež nemožno považovať za ideálne a svoje vtedajšie stanovisko týmto korigujeme. Za významovo najsprávnejšie považujeme hovoriť o všeobecných heraldických figúrach a o zvláštnych heraldických figúrach, ktoré len z úcty k domácej tradícii nazývame heroldskými figúrami.

⁴ Často ani nie je potrebné, aby tieto heraldické znamenia boli vložené do štítu, môžu byť na zástave, štandarde a pod., rozvinuté do celej plochy listu bez štítového orámovania, stále sú to heraldické znamenia.

ských figur. Kým vo všeobecnosti platí, že napríklad „meč“ sa v heraldike opisuje vždy ako „meč“, nech už je zobrazený zvislo, šikmo alebo vodorovne („sklonený meč“, „šikmý meč“, „položený meč“...), pri heroldských figurach to nie je vždy tak. Napríklad pomenovanie jednej zo základných heroldských figur – kola – sa takto používa len na označenie pruhu, ktorý je kolmý na horný okraj štítu. Ak je taký istý pruh v inej polohe, hovorí sa o brvne, štandardnom vodorovnom brvne, prípadne pravošikmom brvne či ľavošikmom brvne a pod. Technicky „brvno“ nie je ničím iným ako položeným kolom, ide teda o jednu a tú istú figúru, hoci má v heraldike osobitné pomenovanie, v dôsledku čoho sa kôl a brvno často chápu ako samostatné figúry. V skutočnosti ide o jednu figúru, ktorá má v určitých polohách osobitné pomenovanie.

Heraldická figúra (všeobecná, zvláštna – heroldská alebo krížová) je teda tradičnou a ustálenou vizualizáciou heraldického pojmu, bez ohľadu na jeho situovanie v poli, polohu, natočenie, zvláštnosti, sfarbenie a pod. Ako príklad možno uviesť pojmy lev, brvno, veža, krokva, jednorožec, ľalia, slnko, kosa, rameno, srdce, smrek, kríž...

Heraldické znamenie pozostáva z jednej či viacerých heraldických figur s upresnením ich situovania v poli⁵ či viacerých poliach štítu, so špecifikovaním ich polohy,⁶ natočenia,⁷ zvláštností⁸ a, pravdaže, sfarbenia. Ako príklad možno uviesť blazon: „v modrom (štíte) pred strieborným stromom stojaci zlatý ohliadajúci sa kôň“.

Heraldické znamenie nemusí byť umiestnené výlučne v štíte, svoje miesto má napríklad aj na vexilách – najmä znakových zástavách či štandardách. Ak je však heraldické znamenie komponované v štíte, pomenúva sa **erbovým znamením**. Heraldické znamenie teda môže mať podobu najmä erbového znamenia, pečatného znamenia a vexilového znamenia.

Zhrňme teda, že heraldická figúra nie je ešte heraldickým znamením a heraldické znamenie nie je ešte erbovým znamením.

Heraldické pole

Pod pojmom pole sa v heraldike skrýva viacero významov. Predovšetkým je to plocha celého štítu, vymedzená jeho okrajmi. V tejto ploche sú umiestnené

⁵ Pod situovaním v poli sa rozumie umiestnenie figúry v hlave štítu, vľavo, vpravo, v pravom hornom rohu, v päte štítu...

⁶ Pod polohou sa rozumie, či je figúra v štandardnej polohe, alebo je **položená, sklonená, obrátená, prevrátená...**

⁷ Pod natočením sa rozumie napríklad otočenie ľudskej postavy (štandardne zobrazovanej en face) vpravo, alebo vľavo a pod. Podobne môže ísť len o natočenie hlavy – **ohliadajúci sa** Baránok Boží...

⁸ Pod zvláštnosťami sa rozumie napríklad vzťah jednej figúry k inej – rameno **držiace** ružu, lev **ozbrojený** šablou...

⁹ To je zrejme dôvod, pre ktorý viaceré heraldické školy v blazonoch neuvádzajú pojem štít. Napríklad slovenský blazon „v čiernom štíte zlatý medved“ by mal vo fancúzskej, anglickej či nemeckej terminológii (v preklade) podobu: „v čiernom zlatý medved“, nešpecifikuje teda, či ide o čierne pole zástavy, čierne pole štítu, čiernu pokrývku koňa, čierny plášť či čosi iné. To všetko sú tradičné príležitosti na zobrazenie heraldického znamenia.

všeobecné heraldické figúry tak, že sa spravidla nedotýkajú okrajov štítu a teda štít nerozčleňujú.¹⁰ Na rozdiel od nich heroldské figúry vždy členia štítové pole prinajmenšom na dve časti. Z nich tá väčšia sa považuje za pole, menšia za figúru, ktorá musí mať svoje tradičné pomenovanie. Tak napríklad línia vzdialená dve sedminy výšky štítu od jeho horného okraja a súbežná s ním člení pôvodné pole štítu na dve časti – spodnú, ktorá sa naďalej nazýva poľom a hornú časť – heroldskú figúru, zvanú hlava. Vzniknutý erb ostal naďalej štítom s jedným poľom. Inými slovami povedané, stále len jedno štítové pole bolo hore prekryté heroldskou figúrou – hlavou. Podobne pri vložení napríklad heroldskej figúry zvanej kôl do štítu sa počet polí v štíte nemení, hoci pole nie je súvislé, ale predelené figúrou.¹¹

Môžu však nastať aj situácie, v ktorých nie je na prvý pohľad jednoduché posúdiť, či ide o erb s jedným či viacerými poľami. Predstavme si, že štít nie je členený na úrovni hlavy, ale jednou líniou súbežne s horným okrajom uprostred. V heraldickej terminológii teda ide o „delený štít“. Vznikajú dve rovnaké polovice, z ktorých ani jedna nenesie znamenie a nie je jasné, ktorá z nich je figúrou a ktorá poľom. Tak môžeme rovnako dobre červeno-zlato delený štít blazonovať ako „červený štít so zlatou dolnou polovicou“ aj ako „zlatý štít s červenou hornou polovicou“. Je však vhodné ostať pri zaužívanom blazone „červeno-zlato delený štít“. K tomuto problému sa ešte vrátíme, predbežne len konštatujeme, že v prípade spomenutého blazonu nevznikli dve polia, ale – podobne ako v prípade hlavy štítu – ostalo len jedno predelené pole, čo nie je to isté. Podobne ani erb: „v červenom štíte strieborné brvno“ sa nepovažuje za erb s viacerými poľami, i keď v tomto erbe reálne existujú tri oddelené plochy.¹²

Za erby s viacerými poľami sa rozumejú predovšetkým erby združené, vzniknuté spojením kedysi samostatných polí (najčastejšie) so znameniami, t. j. združené heraldických znamení do jedného štítu. Ide najčastejšie o erby štiepené (rozumej zvislo polené), delené (rozumej vodorovne polené), štiepené s delenou pravou polovicou, delené so štiepenou dolnou polovicou a pod. Veľmi časté sú i štvrtené erby obsahujúce štyri polia, pričom sa v nich môžu striedať dve erbové znamenia. Za erb s viacerými poľami sa považuje aj erb s hlavou, pokiaľ táto nesie heraldické znamenie pôvodne samostatného erbu.

Zdôraznime teda, že nie každý štiepený či delený erb, pokiaľ nenesie žiadne znamenie, je združeným erbom, v niektorých prípadoch môže ísť jednoducho o heroldskú figúru. Pripomeňme napríklad známy erb Magdeburgu – „červeno-strieborne delený štít“, alebo erb Lužice – „modro-zlato cimburovitým rezom

¹⁰ Výnimkou sú len situácie, v ktorých figúra vyrastá z niektorého z okrajov štítu. V našich podmienkach je to predovšetkým „pôda“ – pažiť, vrch, trojvršie vyrastajúce zo spodného okraja štítu. Figúra môže spájať aj protiľahlé strany štítu – napr. most, a tým rozčleniť plochu štítu (pole) na dve časti, pričom však nevytvára dve polia, nie je to však pre umiestnenie všeobecných heraldických figúr typické.

¹¹ J. Novák v takejto situácii hovorí o vzniku akýchsi „postranných polí“. ŽUDEL, J. – NOVÁK, J.: Príručka diplomatiky, sfragistiky a heraldiky. Bratislava 1956, s. 131.

¹² Povedané platí, len ak je figúra – v našom prípade brvno – vložená do poľa jednej tinktúry. Ak sú plochy nad a pod figúrou rôzne sfarbené, erb sa považuje za členený na niekoľko polí a blazonuje sa napríklad: „červeno-modro strieborným brvnom delený štít“.

delený štít“, či v našom prostredí známy erb Zaiovcov – „striebr-zlato štiepený štít“. Výnimočne môžeme dokonca hovoriť o erbe s jedným poľom i vtedy, ak obe polovice nesú tú istú figúru. Ako príklad možno uviesť známy erb Fugerovcov – „zlato-modro štiepený štít s dvomi ľaliami striedavých tinktúr“. V každom prípade je pri heraldickej analýze erbu užitočné poznať jeho históriu.

Hladký erb

Skôr ako sa budeme zaoberať jednotlivými figúrami, spomeňme vzácny prípad hladkého erbu. Je charakteristický tým, že nenesie žiadnu figúru a celým heraldickým (erbovým) znamením je tinktúra. Pomenovanie koreniace v staro-francúzskej heraldickej terminológii naznačuje, že kým erby s pribitou, či inak aplikovanou figúrou, boli do určitej miery reliéfne, erb bez figúry bol **hladký** (fr.: *écu plein*, angl.: *plain escutcheon*, nem.: *lediges Schild*). Pri združených erboch môže, pochopiteľne, ísť aj o hladké polia. Takéto erby sú veľmi zriedkavé, najznámejším je hermelínový hladký erb Bretónska.¹³ Pokiaľ nesie erb inú než kožušinovú tinktúru, môže byť damaskovaný, čo je však len estetický, heraldicky nevýznamný prostriedok skrášlenia plochy štítového poľa.

Od hladkého erbu je vhodné odlíšiť **vyčkávací erb**,¹⁴ ktorý má mať len štítové pole vo farbe podkladu, nemá používať heraldickú tinktúru, pole budúceho štítu sa však môže damaskovať. Na druhej strane podobnú podobu môže mať tzv. **zabudnutý erb**, t. j. štítové pole – umiestnené najmä na architektúre – z ktorého sa najmä z politických dôvodov odstránilo pôvodné erbové znamenie, no nenahradilo sa novým. Po takýchto erboch ostali len prázdne kartuše či štíty bez znamení. Vyčkávací, ako aj zabudnutý erb by sa vlastne erbami nemali volať, pretože nikoho neidentifikujú, nie sú vytvorené podľa heraldických pravidiel a zvyklostí, nemajú žiadny blazon.

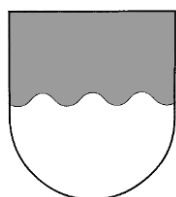
Heraldické rezy

Heroldské figúry, resp. zvláštne heraldické figúry (fr.: *pièces honorables*, angl.: *honorable ordinaries*, nem.: *Heroldstücke*) – vznikajú, ako je známe, členením plochy štítu rovnými, lomenými či oblými líniami, nazývanými aj **rezy** (lat.: *sectiones*, fr., angl.: *partitions*, nem.: *Schnitte*), pričom spomenuté línie najčastejšie spájajú protiľahlé okraje štítu. Tieto možno členiť podľa ich tvaru a smeru. Podľa tvaru sa v heraldike rozoznáva množstvo typov rezov. Rez je najčastejšie rovný (ten sa nehlási) a daný erb sa blazonuje jednoducho, napr. „červeno-zlato štiepený štít“ (rozumie sa rovným rezom zhora nadol, resp. pri naklonenom štíte kolmo na horný okraj štítu rozpolený štít). Nie je potrebné pripomínať, že rovnakými, teda rovnými rezmi vznikajú nielen štandardné heroldské figúry (hlava, päta, brvno, krokva, trikrát delený štít, šachovaný štít...), ale sa nimi tiež vyčleňujú polia združeného erbu, čo už pri ostatných tvaroch rezov neprichádza do úvahy.

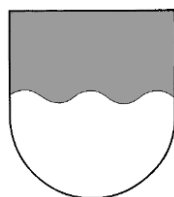
¹³ Podobne hladké hermelínové erby používali aj cechy kožušníkov.

¹⁴ Vyčkávací erb sa zvykol stvárňovať v prípadoch, keď sa očakávalo udelenie erbu a pripravovali sa jeho budúce aplikácie.

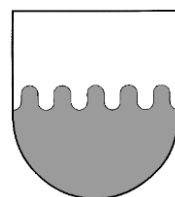
Pokiaľ ide o rôzne tvarované heraldické rezy,¹⁵ spomeňme len najdôležitejšie z nich. Vari najčastejší je **vlnovitý rez** (fr.: *ondé*, angl.: *wavy or undy*, nem.: *Wogenschnitt*) majúci podobu sínusoidy, pričom sa výška vlny rovná približne jej šírke.¹⁶ Podľa potreby možno však ešte špecifikovať napríklad **nízky vlnovitý rez**, **vysoký vlnovitý rez** a pod.

červeno-strieborno **vlnovitým rezom** delený štít

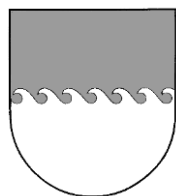
čierno-zlato **nízky vlnovitým rezom** delený štít

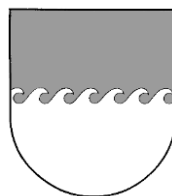
zlato-modro **vysokým vlnovitým rezom** delený štít

Vlnovitý rez najčastejšie heraldicky vyjadruje vodu, z našich historických erbov je vari najznámejší erb niekdajšej Užskej stolice. V súčasnej komunálnej erbovej tvorbe sa vlnovitý rez využíva najmä v erboch kúpeľných miest.

V súvislosti s rezom evokujúcim vodu spomeňme ešte **sčerený vlnovitý rez** (fr.: *en forme de crocs recourbés à dextre*, angl.: *crested to the dexter*, nem.: *Sturzwogenschnitt*), pričom hroty vln smerujú heraldicky vpravo, ak je to naopak, potom hovoríme o **obrátanom sčerenom vlnovitom reze**. (fr.: *en forme de crocs recourbés à senestre*, angl.: *crested*, nem.: *Sturzwogenschnitt nach links*).¹⁷

zeleno-zlato **sčereným vlnovitým rezom** delený štít

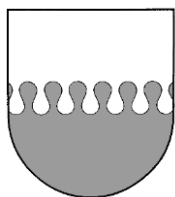
modro-strieborno **obrátaným sčereným vlnovitým rezom** delený štít

¹⁵ Staršia literatúra ich pomenúva tiež čiary. NOVÁK, J.: Heraldika. In.: ŽUDEL, J. – NOVÁK, J.: Príručka diplomatiky, sfragistiky a heraldiky. Bratislava 1956, s. 131.

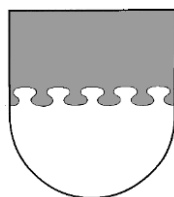
¹⁶ Spomedzi možných označení tohto rezu – vlnový, vlnitý, vlnistý, vlnovkový, vlnovkovitý uprednostňujeme označenie vlnovitý, a to najmä vzhľadom na tvar pomenovania ostatných rezov (oblačovitý, barličkovitý, plamienkovitý...).

¹⁷ Ak sme sa dotkli otázky obrátenia figúry, pripomeňme, že všetky rezy sa používajú vo všetkých smeroch a že pri asymetrických rezoch, ako napríklad pri spomenutom sčerenom vlnovitom reze možno využiť heraldické výrazy smeru opísané v predošlej štúdii. Tak napríklad možno hovoriť nielen o obrátanom sčerenom vlnovitom reze, ale aj o prevrátenom sčerenom vlnovitom reze, resp. o prevrátenom a obrátanom sčerenom vlnovitom reze. Pozri k tomu VRTEL, L.: Úvod do terminológie blazonu (smery, polohy vzťahy). Slovenská archivistika 2/2000, s. 24–56.

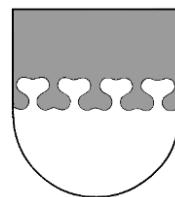
Ďalším typom heraldického rezu je **oblakovitý rez** (fr.: *enté*, angl.: *nebuly*, nem.: *Wolkenschnitt*). Vo svojej základnej podobe sa blíži vysokému vlnovitému rezu, je však vyšší a vlnky sú vo svojej dolnej časti akoby zúžené. Popri základnom tvare sa možno stretnúť s **nízkym oblakovitým rezom** a s **dvojitým oblakovitým rezom** (fr.: *nebulé*, angl.: *double nebuly*, nem.: *Doppelwolkenschnitt*).

zlato-zeleno **oblakovitým**
rezom *delený štít*

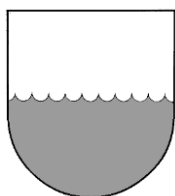
zeleno-zlato **nízkym**
oblakovitým rezom
delený štít

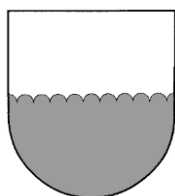
čierno-zlato **dvojitým**
oblakovitým rezom
delený štít

Tieto sú obzvlášť obľúbené a využívajú sa na symbolizovanie zahalených nebies, oblaku, z ktorého vyrastá Božia žehnajúca ruka či ruka podávajúca meč, ako v známom erbe Bosny a pod.

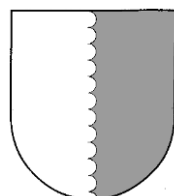
Pokiaľ ide o ďalší – **tŕňovitý rez** (fr.: *engrelé*, angl.: *engrailed*, nem.: *Dornenschnitt*), tvoria ho vedľa seba usporiadané a nahor otvorené oblúčiky. Oblúčikov musí byť najmenej šesť, pri ich väčšom počte hovoríme o **drobnom tŕňovitom reze**. Pri pomenúvaní smeru tŕňov platí, čo sme uviedli v poznámke v súvislosti so sčereným vlnovitým rezom.

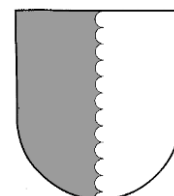
zlato-modro **drobným**
tŕňovitým rezom
delený štít

zlato-červeno
drobným prevráte-
ným tŕňovitým rezom
delený štít

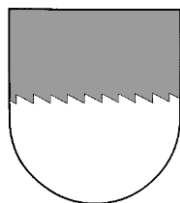

strieborno-čierno
drobným tŕňovitým
rezom *štíepený štít*

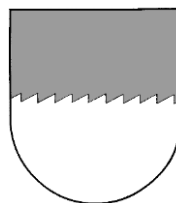

čierno-strieborno
drobným obráteným
tŕňovitým rezom
štíepený štít

Z ďalších možno spomenúť **pílový rez** (fr.: *en dents de scie*, angl.: *indented of a saw*, nem.: *Sägezahnschnitt*). Tvoria ho šikmé a zvislé línie zubkov, ktorých musí byť prinajmenšom šesť.

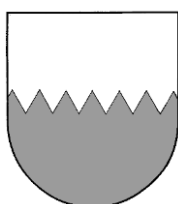
červeno-zlato **pílovitým rezom** delený štít

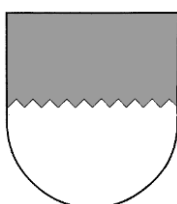
červeno-zlato **obráteným pílovitým rezom** delený štít

Pri posúdení smeru tejto figúry sú rozhodujúce horné hroty. Pokiaľ smerujú vpravo, považuje sa ich smer za štandardný, ak smerujú heraldicky vľavo, hovoríme o **obrátenom pílovitom reze**. Podobne ako pri trňovitom reze i v tomto prípade možno rozlišovať štandardný a **drobný pílovitý rez**.

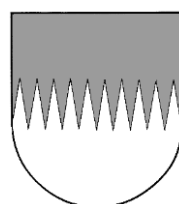
Ďalším v poradí je pomerne častý **zubovitý rez** (fr.: *dentelé*, angl.: *indented*, nem.: *Zahnschnitt*). Na rozdiel od pílovitého zuby nesmerujú nabok, ale nahor.¹⁸ Popri štandardnom zubovitom reze možno rozlišovať ešte **drobný zubovitý rez**, **nízky zubovitý rez**, **vysoký zubovitý rez**, niekedy nazývaný aj **klinovitý rez** (fr.: *émanché*, angl.: *pily*, nem.: *Spitzenschnitt*).

striebro-červeno **zubovitým rezom** delený štít

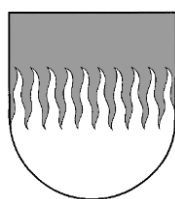

modro-zlato **drobným zubovitým rezom** delený štít

čierno-strieborno **vysokým zubovitým rezom** delený štít

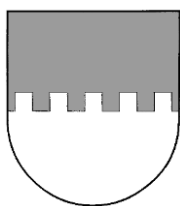
Vysoký zubovitý rez, ktorého hroty sú zvlnené, sa volá **plamienkovitý rez** (fr.: *flamboyant*, angl.: *pily-wavy*, nem.: *Flammenschnitt*).

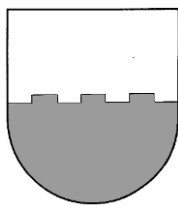
červeno-zlato **plamienkovitým rezom** delený štít

¹⁸ Niektoré príručky stanovujú dokonca uhol, ktorý strany zubov zvierajú.

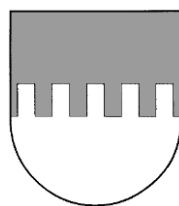
Na rozdiel od predchádzajúcich rezov **cimburovitý rez** (fr.: *crénelé*, *bastillé*, angl.: *embattled*, nem.: *Zinnenschnitt*) nemá ostré, ale ploché ukončenia. Vo svojej základnej forme je šírka a výška každej stienky rovnaká a celá stienka je rovnako veľká ako voľná plocha medzi jednotlivými stenkami. Popri štandardnej podobe možno rozlišovať ešte **nízky cimburovitý rez**, ktorý má oproti štandardnému polovičnú výšku stienok, ďalej **vysoký cimburovitý rez**, pri ktorom sú stienky dvojnásobne vysoké. Ak sú stienky trojnásobne vysoké, hovorí sa už nie o cimburovitom reze, ale o **kolovitom reze**.

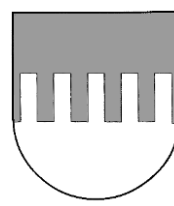
čierno-zlato
cimburovitým rezom
delený štít

zlato-čierno nízkym
cimburovitým rezom
delený štít

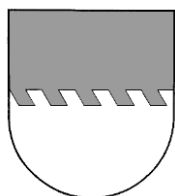

modro-strieborno
vysokým cimburovi-
tým rezom delený štít

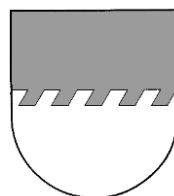

modro-zlato
kolovitým rezom
delený štít

Pri vyššie uvedených cimburovitých rezoch boli stienky kolmé na „múr“. Heraldika však pozná i zošikmené cimburovité stienky, vytvárajúce **zošikmený cimburovitý rez** (fr.: *crénelé à plomb*, angl.: *raguly*, nem.: *Schräggzinnenschnitt*). Ak pri delenom štíte stienky svojou hornou časťou smerujú heraldicky vpravo, ide o štandardný zošikmený cimburovitý rez, ak však smerujú vľavo, hovoríme o **obrátenom cimburovitom reze**. Pri **zvislom zošikmenom cimburovitom reze** zasa vrcholy pravých stienok smerujú nahor. Ak je to naopak, hovoríme opäť o obrátenom zošikmenom cimburovitom reze. Ním môže vzniknúť napr. obráteným zošikmeným rezom štiepený štít.

červeno-zlato zošikmeným
cimburovitým rezom delený štít

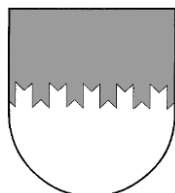

červeno-zlato obráteným zošikmeným
cimburovitým rezom delený štít

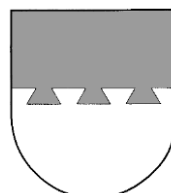
Podobne ako v prípade kolmého cimburovitého rezu i v prípade zošikmeného cimburovitého rezu možno rozlišovať **vysoký zošikmený cimburovitý rez**, resp. **nízky zošikmený cimburovitý rez**, prípadne **zošikmený kolovitý rez**.

Cimburovitý rez môže mať ešte niekoľko špeciálnych tvarov, uvedme len dva príklady. Ak sú stienky zhora i zdola akoby zarezané do tvaru písmena V, tzv. lastovičieho chvosta, hovoríme o **vrúbenom cimburovitom reze** (fr.: *crénelé*

entaillée, angl.: *crénelé gibelin or embattled and fitched*, nem.: *Schwalbenschwanzzinnenschnitt*, resp. *Welschzinnenschnitt*). Ak sa však stienky rozširujú, hovoríme o **rozširujúcom sa cimburovitom reze**.

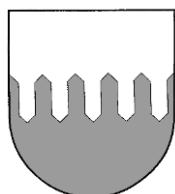

zeleno-strieborno **vrúbeným**
cimburovitým rezom *delený štít*

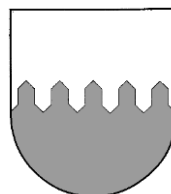

červeno-zlato **rozširujúcim sa**
cimburovitým rezom *delený štít*

Spojenie rezov s ostrými a plochými ukončeniami predstavujú palisádovité rezy. Standardný **palisádovitý rez** (fr.: *palissé*, angl.: *urdy*, nem.: *Palisadenschnitt*) má približne šírku heraldického brvna, t. j. asi 2/7 výšky štítu, resp. šírku heraldického kola, t. j. asi 2/7 šírky štítu. Popri ňom sa možno stretnúť s **vyšokým palisádovitým rezom** i s **nízokým palisádovitým rezom**, ktorý sa volá tiež **šišakovitý** (prilbicovitý).

zlato-červeno **palisádovitým rezom**
delený štít

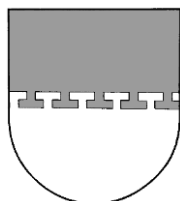

striebro-modro **nízokým palisádovitým rezom**
delený štít

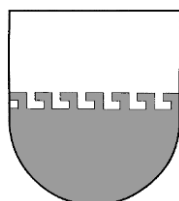
Naostatok uvedme ešte dva príklady zvláštnych rezov. Prvý je **barličkovitý rez** (fr.: *potencé*, angl.: *potenty*, nem.: *Krückenschnitt*) tvorený segmentmi tvaru T. **Polovičný barličkovitý rez** (fr.: *enclavé-cramponé*, angl.: *potenty the dexter part*, nem.: *Halbkrückenschnitt*) je zasa tvorený segmentmi tvaru L, pričom horné smerujú heraldicky vpravo. Ak smerujú vľavo, hovoríme o **obrátenom polovičnom barličkovitom reze**. Pri zvislom situovaní tohto rezu smerujú v štandardnej pozícii pravé segmenty nahor. Ak pravé segmenty smerujú nadol, hovoríme tiež o obrátenom polovičnom barličkovitom reze. Ním vznikne obráteným polovičným barličkovitým rezom **štiepený štít**.

Z uvedeného vyplýva, že niektoré rezy sú podľa svojej osi symetrické (vlnovitý, barličkovitý), čo vylučuje ich heraldické obrátenie.

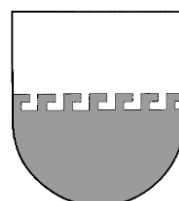
Iné rezy sú však asymetrické a ich horné a pravé vyčnievajúce segmenty, zuby, stienky a pod., smerujú v štandardnej polohe vpravo (pri delení) a nahor (pri štiepení). Inak je potrebné hlásiť, že ide o obrátený rez. Do tejto skupiny patrí napr. trňovitý rez, polovičný barličkovitý rez a iné.

čierno-zlato **barličkovitým**
rezom *delený štít*

zlato-modro **polovičným**
barličkovitým rezom
delený štít

striebro-červeno **obráteným**
polovičným barličkovitým
rezom *delený štít*

Napokon tretia skupina rezov predstavuje asymetrické a jednostranné rezy (napr. sčerený vlnovitý rez), pri ktorých pribúda popri obrátenej polohe i poloha prevráteného rezu.

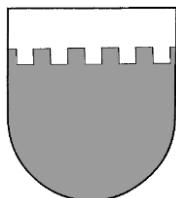
Už skôr sme naznačili, že rezov je mnoho desiatok a spolu s ich variantmi niekoľko stoviek. V niektorých štátoch, najmä v Nemecku, sa sortiment rezov neustále rozširuje o viaceré prijateľné (jedličkovitý rez alebo jarmovitý rez...) i niektoré, ktorých zaradenie do heraldických vyjadrovacích prostriedkov považujeme za problematické (napr. hadovitý rez či kosákovitý rez...).

Heroldské figúry jedného rezu

V predchádzajúcej časti sme sa venovali heraldickým rezom z hľadiska ich tvaru. Pre ilustráciu sme ich vyobrazili v jednoduchšej heroldskej figúre deleného štítu. Je však namieste pripomenúť, že samotný rez nie je heroldskou (zvláštnou heroldskou) figúrou, určitým rezom určitá heroldská figúra len vznikne.

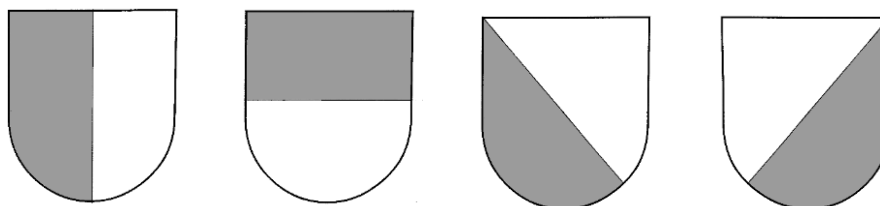
Spomedzi všetkých smerov má v heraldike dominantné postavenie vertikála. Hovoríme, pravda, o vertikálnej osi štítu, ktorá sa spolu s prípadným naklonením štítu tiež nakláňa, aby ostala kolmá na jeho horný okraj. Len vertikálne členenie plochy štítu má osobitné pomenovanie, ktoré sa volá štiepenie. Všetky ostatné smery členenia – vodorovný pravošikmý či ľavošikmý sa už nazývajú delením.

Spomenuli sme, že použitím určitého tvaru rezu v určitej línii vedenej plochou štítu vzniká heroldská figúra. Za tú sa spravidla považuje menšia plocha, ktorá rozčlenením štítového poľa vzniká, tak vznikne – ak máme na mysli figúry vzniknuté jediným rezom – napríklad hlava štítu, pravá strana štítu, päta štítu a pod. Väčšia plocha sa považuje za pole. Na taký erb hľadáme ako keby štít, čiže štítové pole, v štítovom poli bolo z menšej časti prekryté figúrou.

v červenom štíte strieborná **cimburovitá hlava**

V prípade, že sa rez vedie stredom štítu, však nevzniknú nerovnaké časti, z ktorých menšiu by bolo možné považovať za figúru. Obe sú rovnako veľké a obe možno považovať zároveň za figúru a zároveň za pole. Už skôr sme povedali, že ak takéto polovice nenesú iné figúry, nepovažujú sa za pole, ale za figúru či súčasť figúry, pričom stále hovoríme o erbe s jediným poľom.

modro-zlato (hladkým modro-zlato (hladkým zlato-modro (hladkým zlato-modro (hladkým
rezom) **štiepený štít** rezom) **delený štít** rezom) **pravošikmo** rezom) **ľavošikmo**
delený štít **delený štít**

Pojmu **štiepený** v cudzojazyčných heraldických terminológiách zodpovedajú výrazy – fr.: *parti*, angl.: *parti per pale*, nem.: *gespalten*. Pojmu **delený** (rozu-mej vodorovne delený) zasa zodpovedajú výrazy – fr.: *coupé*, angl.: *per fess*, nem.: *geteilt*. **Pravošikmému deleniu** zodpovedajú výrazy – fr.: *tranché*, angl.: *per bend*, nem.: *schräg(rechts)geteilt* a **ľavošikmému deleniu** výrazy – fr.: *taillé*, angl.: *per bend sinister*, nem.: *schräglingsgeteilt*.¹⁹

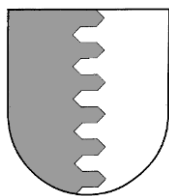
Stredovým štiepením štítu vzniká pravá polovica a ľavá polovica, nazývaná niekedy aj prvá a druhá polovica, či dokonca predná a zadná polovica.²⁰ Stredo-vým delením vzniká horná polovica a dolná polovica, prípadne horná či dolná polovica pravošikmo deleného štítu, resp. horná či dolná polovica ľavošikmo deleného štítu. Ak sa používajú výrazy prvá a druhá polovica, potom je prvá polovica vždy tá horná. Polovica štítu – horná, dolná, horná či dolná pravošikmo deleného, alebo horná či dolná ľavošikmo deleného štítu – sa tradične nepovažuje za samostatnú heraldickú figúru, aj keby sa – technicky vzaté – napríklad prvý z uvedených erbov mohol blazonovať aj ako „v zlatom štíte pravá modrá polo-vica“ či „v modrom štíte ľavá zlatá polovica“. Z úcty k tradícii sa blazonuje ako „modro-zlato štiepený štít“ a za figúru sa považuje celý takto štiepený štít.

Ak je rez rovný, hladký, v blazone sa nehlási, t. j. nespomína sa, ak však má iný tvar, je potrebné to hlásiť.

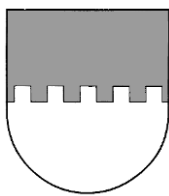
Pokiaľ ide o štiepenie štítu jednou líniou, táto môže prebiehať nielen stredom štítu, ale aj bližšie k jeho pravému či ľavému okraju, približne vo štvrtine šírky štítu. Tak vzniká **pravá strana štítu** (fr.: *flanc dextre*, angl.: *flank dexter*, nem.: *rechte Flanke*) či **ľavá strana štítu** (fr.: *flanc senestre*, angl.: *flank sinister*, nem.: *linke Flanke*). Strana štítu môže byť ešte rozšírená (približne do tretiny šírky štítu), prípadne zúžená (približne do osminy či sedminy šírky štítu).

¹⁹ V staršej literatúre sa pravošikmá línia nazývala **kosmou** a ľavošikmá **šikmou**.

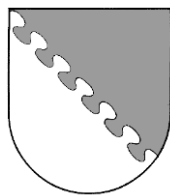
²⁰ Posledný prípad je obvyklý napríklad v súčasnej nemeckej heraldike, pozri napr. Deutsche Wappen...

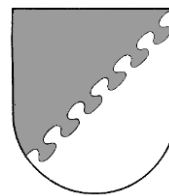
červeno-strieborno
nízkym palisádovitým
rezom štiepený štít

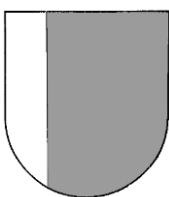
červeno-strieborno
cimburovitým rezom
delený štít

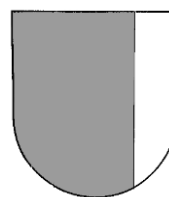
červeno-strieborno
nízkym oblakovitým
rezom pravošíkmo
delený štít

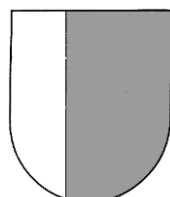
červeno-strieborno
nízkym oblakovitým
rezom ľavošíkmo
delený štít

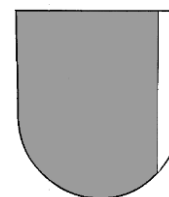
v červenom štíte zlatá
pravá strana

v červenom štíte zlatá
ľavá strana

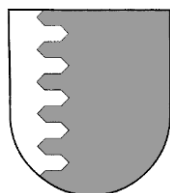

v červenom štíte zlatá
rozšírená pravá
strana

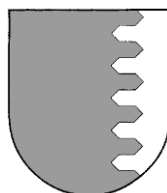

v červenom štíte zlatá
zúžená ľavá strana

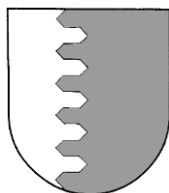
Strany štítu môžu byť (z vnútra) vymedzené rovným (hladkým) rezom, ale i rôzne tvarovaným rezom – oblakovitým, cimburovitým a pod. Vtedy blazon môže mať dve podoby, napr. „v modrom štíte strieborná pravá oblakovitá strana“ alebo „v modrom štíte strieborná pravá strana oblakovitého rezu“. Výber formulácie závisí od celkovej štylizácie blazonu.

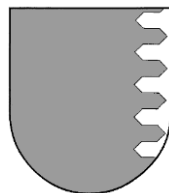
v červenom štíte zlatá pravá strana
nízkeho palisádovitého rezu

v červenom štíte zlatá ľavá strana
nízkeho palisádovitého rezu

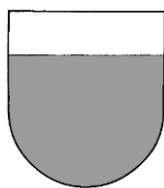

v čiernom štíte zlatá rozšírená pravá strana
nízkeho palisádovitého rezu

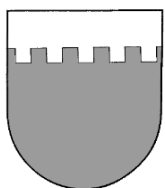

v čiernom štíte zlatá zúžená ľavá strana
nízkeho palisádovitého rezu

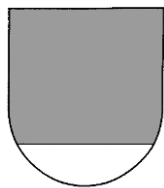
Podobne ako štiepenie, ani delenie štítu však nemusí prebiehať jeho stredom, ale môže byť aj vyššie či nižšie. Ak prebieha bližšie pri hornom okraji štítu, vzniká heraldská figúra zvaná **hlava** (fr.: *chef*, angl.: *chief*, nem.: *Schildhaupt*). Ak spomenuté delenie prebieha bližšie k špičke štítu, vzniká heraldská figúra zvaná **päta** (fr.: *champagne*, angl.: *point in base*, nem.: *Schildfuss*). V erboch s prírodným motívom sa päta volá **pažiťou**.²¹

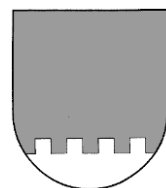
v červenom štíte zlatá
hlava

v červenom štíte zlatá
cimburovitá hlava
(hlava cimburovitého
rezu)

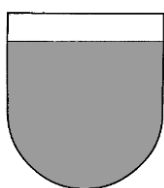

v červenom štíte zlatá
päta

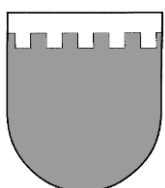

v červenom štíte zlatá
cimburovitá päta
(päta cimburovitého
rezu)

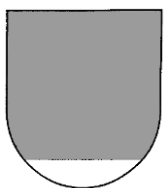
Hlava i päta môžu byť ešte aj zvýšené a znížené.²² Tak vzniká zvýšená hlava, znížená hlava, zvýšená päta či znížená päta.

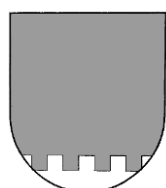
v zelenom štíte
strieborná **zvýšená**
hlava

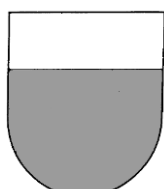
v zelenom štíte
strieborná **zvýšená**
cimburovitá hlava

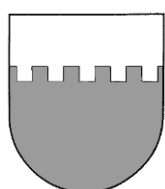
v zelenom štíte
strieborná **znížená**
päta

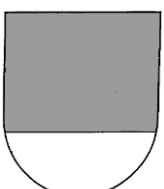
v zelenom štíte
strieborná **znížená**
cimburovitá päta

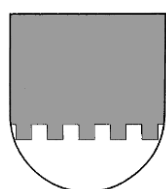
v červenom štíte zlatá
znížená hlava

v červenom štíte zlatá
znížená cimburovitá
hlava

v červenom štíte zlatá
zvýšená päta

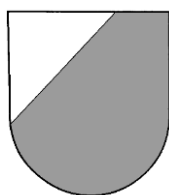

v červenom štíte zlatá
zvýšená cimburovitá
päta

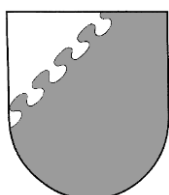
²¹ Niekedy sa pri blazonovaní podľa potreby používa aj pomocné neštandardné označovanie typu „znížená dolná polovica, zvýšená dolná polovica, znížená horná polovica“ a pod., čo možno v odôvodnených prípadoch akceptovať.

²² V staršej literatúre sa zvýšenej hlave hovorilo aj **polovičná hlava**. Pod ňou sa však správne rozumie hlava v plnej šírke (t. j. 2/7 výšky štítu), no siahajúca od kraja len do polovice šírky štítu. Podľa toho sa teda rozlišuje pravá polovičná hlava a ľavá polovičná hlava.

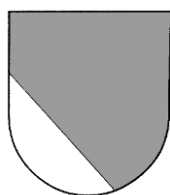
Vyššie sme spomínali šikmé delenie štítu, presnejšie pravošikmé delenie štítu a ľavošikmé delenie štítu, v dôsledku čoho vznikla horná a dolná polovica pravošikmo či ľavošikmo deleného štítu. Ak však deliacu líniu posunieme z polovice poľa približne do jeho tretiny, vznikne heroldská figúra **šikmý roh** (fr.: *vêtu en quart en chef*, angl.: *point sinister*, nem.: *Schrägeck*), ktorý môže byť pravý horný, pravý dolný, ľavý horný a ľavý dolný. Tu sa teda neuvádza, či je pravošikmý alebo ľavošikmý.

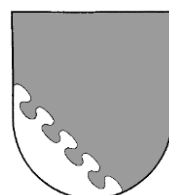
v modrom štíte zlatý
pravý horný šikmý
roh

v modrom štíte zlatý
pravý horný šikmý
roh nízkeho
oblakovitého rezu

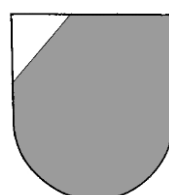

v modrom štíte zlatý
pravý dolný šikmý
roh

v modrom štíte zlatý
pravý dolný šikmý
roh nízkeho
oblakovitého rezu

I tieto šikmé rezy možno vo vzťahu k stredu štítu viesť vyššie alebo nižšie od neho. Tým vznikajú ďalšie heroldské figúry ako sú: **zvýšený roh** či **znižený roh**, pričom môže v každom prípade ísť ešte o horný či dolný roh a tiež o pravý či ľavý roh.

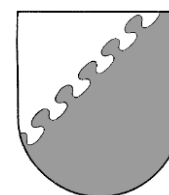
v červenom štíte
strieborný zvýšený
pravý horný šikmý
roh

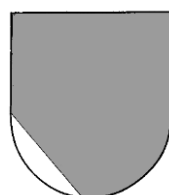
v červenom štíte
strieborný zvýšený
pravý horný šikmý
roh nízkeho
oblakovitého rezu

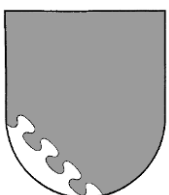
v červenom štíte
strieborný znížený
pravý horný šikmý
roh

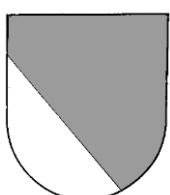
v červenom štíte
strieborný znížený
pravý horný šikmý
roh nízkeho
oblakovitého rezu

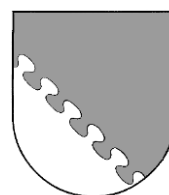
v červenom štíte zlatý
znižený pravý dolný
šikmý roh

v červenom štíte zlatý
znižený pravý dolný
šikmý roh nízkeho
oblakovitého rezu

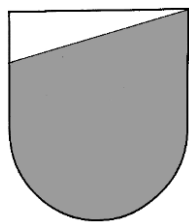

v červenom štíte zlatý
zvýšený pravý dolný
šikmý roh

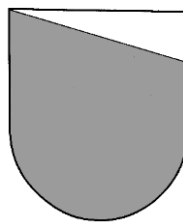

v červenom štíte zlatý
zvýšený pravý dolný
šikmý roh nízkeho
oblakovitého rezu

Za špecifickú figúru možno považovať **šikmú hlavu** (fr.: *chef tombant à dextre-sinistre*, angl.: *chief embelif dexter-sinister*, nem.: *rechtes-linkes Schräghaupt*). Rozlišuje sa pravá šikmá hlava a ľavá šikmá hlava. Podobne existuje pravá **šikmá päta** či ľavá šikmá päta (fr.: *chapagne tombant à dextre-sinistre*, angl.: *base point dexter – sinister*, nem.: *rechter-linker Schildfuss*).

v červenom štíte zlatá **pravá šikmá hlava**

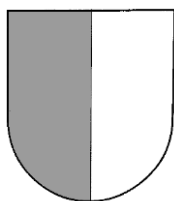

v červenom štíte zlatá **ľavá šikmá hlava**

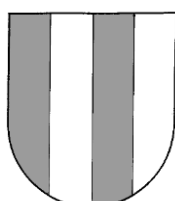
Heroldské figúry nepárneho počtu rovnobežných rezov

O skupine heroldských figúr vznikajúcich viacnásobným, no nepárnym počtom štiepení či delení platí v mnohom to, čo sme povedali v časti o heroldských figúrach jedného rezu. Keďže ani tu sa nevyčleňuje z väčšej plochy menšia, teda z pol'a figúra, považujeme celý takto členený štít za pole i figúru zároveň. I tu má výsostné postavenie vertikála, teda **štiepenie**, rezy smerujúce všetkými ostatnými smermi sa už pomenúvajú ako **delenie**.

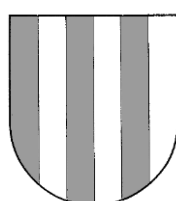
Už na inom mieste sme upozornili na rôzny spôsob blazonovania heroldských figúr tohto typu v anglo-francúzskom a nemeckom heraldickom terminologickom okruhu, pričom do toho druhého patrí aj slovenská heraldická terminológia. Podľa nemeckého (a teda i slovenského) heraldického terminologického úzu sa v prípade nepárneho štiepenia či delenia štítu neblazonuje počet vzniknutých plôch, ale počet delení. Tak napríklad trojnásobným zvislým členením plochy štítu vznikne figúra, ktorá sa blazonuje ako „trikrát štiepený štít“ (nem: *dreimal gespaltenes Schild*), vo francúzskom blazone sa však tá istá figúra blazonuje ako „*palé de quatre pièces*“, teda voľne: „kolovaný na štyri časti“ (angl. *paly of four*).

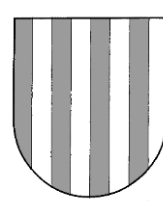
červeno-zlato
štiepený štít

červeno-zlato
trikrát štiepený štít

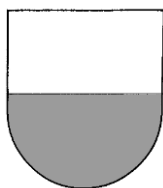

červeno-zlato
päťkrát štiepený štít

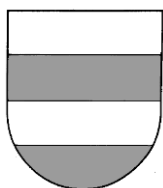

červeno-zlato **sedem-
krát štiepený štít**

Podobne pri viacnásobnom nepárnom delení – teda vodorovnom či šikmom (pravošikmom alebo ľavošikmom) členení plochy štítu, sa v slovenskom heraldickom blazone hlási len počet delení, nie počet vzniknutých plôch. Napríklad „trikrát delený štít“, *nem.*: „dreimal geteiltes Schild“ sa vo francúzskom blazone opisuje ako „*fascé de quatre pièces*“, teda voľne: „pruhovaný v štyroch kusoch“ (*angl.*: „*per fess of four*“).²³

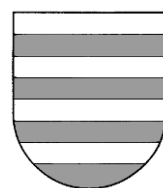
strieborno-čierno
delený štít

strieborno-čierno
trikrát delený štít

strieborno-čierno
päťkrát delený štít

strieborno-čierno
sedemkrát delený štít

To isté platí aj pri pravošikmom či ľavošikmom delení, ktoré sa v českej a staršej slovenskej prekladovej heraldickej terminológii pomenúva ako kosmé a šikmé.²⁴

strieborno-čierno
pravošikmo
delený štít

strieborno-čierno
trikrát pravošikmo
delený štít

strieborno-čierno
päťkrát pravošikmo
delený štít

čierno-strieborno
deväťkrát pravo-
šikmo delený štít

strieborno-čierno
ľavošikmo
delený štít

čierno-strieborno
trikrát ľavošikmo
delený štít

strieborno-čierno
päťkrát ľavošikmo
delený štít

strieborno-čierno
sedemkrát ľavošikmo
delený štít

²³ Medzi zvláštnosti francúzskej heraldickej terminológie patrí, že pre niektoré počty členení majú osobitné pomenovania. Tak napríklad za štandardný „*fascé*“, t. j. „brnovaný“ štít (*angl.* *barry*) sa považuje len taký, ktorý je päťkrát delený. Ten sa neblazonuje ako „*fascé de six pièces*“, ale jednoducho „*fascé*“. Menší či väčší počet delení sa už musí hlásiť. Podobne ako štandardný „palé“, teda „kolovaný“ štít (*angl.* *paly*) sa považuje len ten, ktorý je päťkrát štiepený. Menší či väčší počet štiepení sa opäť musí hlásiť.

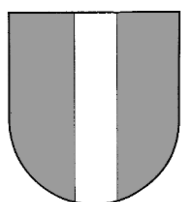
²⁴ Pozri k tomu VRTEL, L.: Úvod...

Heroldské figúry párneho počtu rovnobežných rezov

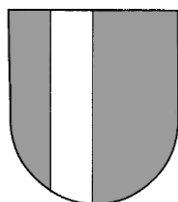
V predchádzajúcej časti sme sa zaoberali figúrami vzniknutými v dôsledku vyčlenenia časti plochy štítu jednou líniou, teda jedným rezom. Plocha medzi rezom a bližším okrajom štítu sa stala figúrou. Ďalšia skupina heroldských figúr už však vzniká bez „spolupráce“ okraja štítu s líniou rezu a je vymedzená dvomi rovnobežnými líniami (rezmi). Aj tieto figúry majú svoje pomenovania.

Najznámejšou a v mnohom smere určujúcou figúrou je **kôl** (fr.: *pal*, angl.: *pale*, nem.: *Pfal*). Je vymedzený dvomi vertikálnymi rezmi, presnejšie kolmicami na horný okraj štítu vzdialenými od seba približne 2/7 šírky štítu.

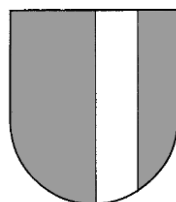
Ak je kôl posunutý zo stredu viac k pravej strane, hovoríme o **pravom kole** (fr.: *pal sur flanc dextre*, angl.: *pale towards the dextre*, nem.: *rechter Flankenpfal*), ak vľavo, hovoríme o **ľavom kole** (fr.: *pal sur flanc senestre*, angl.: *pale towards the sinister*, nem.: *linker Flankenpfal*).

v modrom štíte zlatý
kôl

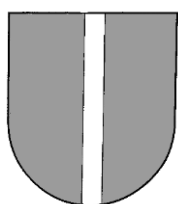
v modrom štíte zlatý
pravý kôl

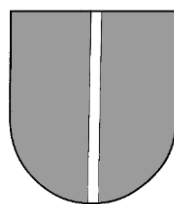
v modrom štíte zlatý
ľavý kôl

Pravda, šírku kola (2/7 šírky štítu) nie je potrebné brať doslova. Jednotliví autori sa v tomto pomere často rozchádzajú a málokoho asi napadne prepočítavať vzťah šírky kola a celého štítu. V prípade výraznejšej odchýlky možno použiť výrazy **zúžený kôl** či **rozšírený kôl**.

Vertikálny pruh polovičnej šírky kola nesie názov **kolík**, ktorý opäť môže byť zúžený či rozšírený a vertikálny pruh užší ako 1/7 šírky štítu sa pomenúva **prút** (fr.: *vergette*, angl.: *endorse*, nem.: *Stab*).

v červenom štíte strieborný **kolík**

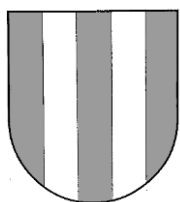

v červenom štíte strieborný **prút**

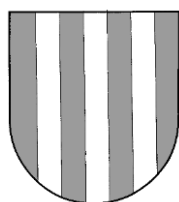
Je zrejmé, že ak hovoríme o vzťahu šírky kola, kolíka či prútu k šírke štítu, máme tým na mysli nielen celý štít, ale – pri združenom erbe, napríklad štvrtennom – aj šírku pol'a. Tak sa šírka kola napríklad v druhom poli štvrteneho štítu bude rovnať šírke kolíka v nečlenenom štíte. Šírka kola – ako napokon šírka

každej heroldskej figúry – je teda relatívna a vzťahuje sa k šírke poľa, v ktorom je figúra umiestnená.

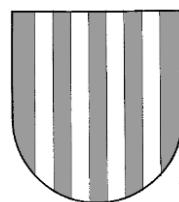
No i pri nečlenenom poli štítu nemusí mať kôl – ani iná heroldská figúra – definovanú šírku. Týka sa to situácií, v ktorých sú heroldské figúry v štítovom poli multiplikované. Tak môže nastať situácia, v ktorej tá istá heroldská figúra – kôl – má raz hrúbku takmer tretiny šírky štítu a raz len devätinu. Toľko teda o relatívnosti šírky kola a heroldských figúr vo všeobecnosti.

v modrom štíte
dva zlaté koly

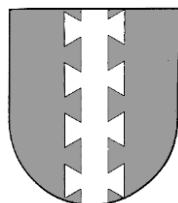
v modrom štíte
tri zlaté koly

v modrom štíte
štyri zlaté koly

Pravda, kôl nemusí byť vždy hladký, môžu ho tvoriť rôzne tvarované rezy, ba i ich kombinácia.

Opäť pripomínáme, že v heraldike sa dominancia vertikály potvrdzuje aj v terminológii. Už sme spomenuli, že jedine vertikálne členenie má osobitné pomenovanie – štiepenie – všetko ostatné, teda vodorovné či šikmé členenie sa volá delenie. Pokiaľ ide o heroldské figúry, i tu sa jedine vertikálny pruh volá kolom, všetky ostatné, teda šikmé či vodorovné pruhy sa pomenúvajú brvnami. Pritom je zrejmé, že brvno nie je ničím iným len kolom, zobrazeným v inej polohe.

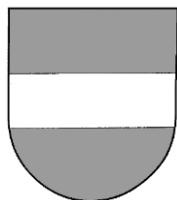

v červenom štíte strieborný kôl cimburovitého rezu rozširujúcich sa stienok

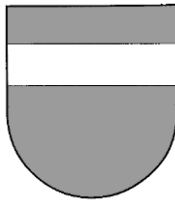
Dva súbežné horizontálne rezy vo vzdialenosti asi $2/7$ výšky štítu vytvárajú heroldskú figúru, zvanú **brvno** (fr.: *fasce*, angl.: *fess*, nem.: *Balken*). Súbežnými horizontálnymi rezmi vo vzdialenosti približne $1/7$ výšky štítu vzniká **lata** (fr.: *burèle*, angl.: *barulet*, nem.: *Leiste*, *Stabbalken*),²⁵ a ak je vzdialenosť ešte užšia, vzniká figúra zvaná **niť** (fr.: *filet*, angl.: *fillet*, nem.: *Faden*).²⁶ Podobne ako kôl, kolík a prút, tak aj brvno, lata či niť môžu byť rozšírené či zúžené.

²⁵ V niektorých heraldických príručkách sa lata pomenúva ako latka, ostávame však pri pomenovaní lata.

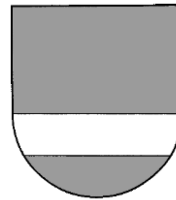
²⁶ Vo francúzskom blazone sa vodorovná niť vedená stredom erbu volá „devise“.

v červenom štíte strieborné
brvno

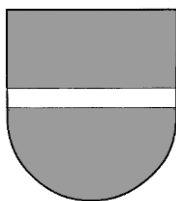

v červenom štíte strieborné
zvýšené brvno

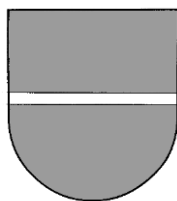

v červenom štíte strieborné
znížené brvno

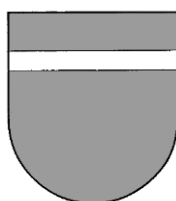
Kým kôl, kolík či prút môžu byť posunuté vpravo a vľavo, brvno, lata či niť môžu byť **zvýšené** alebo **znížené**.

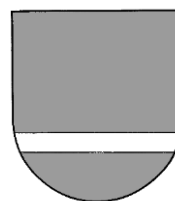
v zelenom štíte
zlatá lata

v zelenom štíte **niť**

v zelenom štíte
zvýšená lata

v zelenom štíte **znížená
lata**

Niekedy sa v heraldickej spisbe stretávame aj s výrazmi **pruh** či **pás**, s bližším špecifikovaním jeho hrúbky a smeru. Nie je to chyba, no pokiaľ je to možné, je iste vhodné používať čo najpresnejšie heraldické termíny.

Ako sme povedali, v slovenskej heraldickej terminológii sa pre vodorovný pruh ustálilo pomenovanie brvno. Pochádza z prijatej nemeckej terminologickej koncepcie a je vlastne prekladom nemeckého „Balken“. Vo francúzskej heraldickej terminológii sa táto figúra označuje pomenovaním „fascie“, pochádzajúcim z latinského „fascia“ – páska.²⁷

Vidno teda, že pomenovania základných heroldských figur vychádzajú raz z označení drevených, inokedy textilných predmetov. Na rozdiel od jednoznačne „drevenej“ terminologickej triády **kôl** – **kolík** – **prút** je triáda **brvno** – **lata** – **niť** v spomenutom zmysle kombinovaná, a to tak v nemeckej, ako aj vo francúzskej heraldickej terminológii.²⁸ Jej nahradenie „textilnou“ triádou **pás** – **páska** – **niť** pre všetky vodorovné a šikmé pruhy by bolo isto systémovjšie. Na druhej strane zasa „drevené“ pomenovania brvno – lata korešpondujú s inými, odvodenými od drevenej konštrukcie domu a jeho súčastí typu krokva, šindel a pod., o ktorých bude reč neskôr.

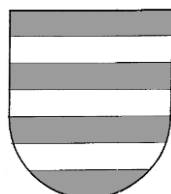
²⁷ Pozri k tomu VRTEL, L.: Úvod..., s. 26.

²⁸ Francúzska terminológia používa pre vodorovný pruh pomenovanie fascie (z lat. páska), pre pravošikmý pruh pomenovanie bande (stuha), no pre ľavošikmý pruh pomenovanie barre (tyč, žrd').

Pokiaľ ide o šírku brvna v súvislosti s multiplikovaním tejto figúry v štítovom poli, platí tu v podstate to, čo sme povedali v súvislosti s kolom – čím viac je týchto figúr v erbe, tým sú užšie.

v červenom štíte **dve** zlaté
brvná

v červenom štíte **tri** zlaté
brvná

v červenom štíte **štyri** zlaté
brvná

Šikmý pruh sa tiež volá brvno, pričom sa rozlišuje **pravošikmé brvno** (fr.: *bande*, angl.: *bend*, nem.: *Schräg(rechts)balken*) a **ľavošikmé brvno** (v staršej terminológii kosmé a šikmé brvno) (fr.: *barre*, angl.: *bend sinister*, nem.: *Schräglingsbalken*).

v červenom štíte zlaté
pravošikmé brvno

v červenom štíte zlaté
zvýšené pravošikmé brvno

v červenom štíte zlaté
znížené pravošikmé brvno

v červenom štíte zlaté
ľavošikmé brvno

v červenom štíte zlaté
zvýšené ľavošikmé brvno

v červenom štíte zlaté **znížené**
ľavošikmé brvno

Aj šikmé brvná môžu byť multiplikované.

v červenom štíte **dve** zlaté
pravošikmé brvná

v červenom štíte **tri** zlaté
pravošikmé brvná

v červenom štíte **šesť** zlatých
pravošikmých brvien

v červenom štíte **dve** zlaté
ľavošikmé brvná

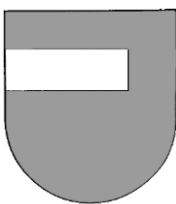

v červenom štíte **tri** zlaté
ľavošikmé brvná

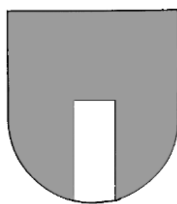

v červenom štíte **šesť** zlatých
ľavošikmých brvien

Koly, brvná, ako aj ich zúžené formy môžu mať ešte viacero špecifických foriem. Rozoznávame napr. **polovičné brvno**, tu je však potrebné uviesť, či ide o pravé polovičné brvno alebo ľavé polovičné brvno, pravé znížené polovičné brvno, ľavé zvýšené polovičné brvno a pod. Podobne je takouto špecifickou formou brvna **trojštvrťové brvno** (ľavé, pravé, ľavé zvýšené či znížené, pravé zvýšené či znížené).²⁹ Pri polovičnom či trojštvrťovom pravošikmom a ľavošikmom brvne je zasa potrebné uviesť, či ide o horné alebo spodné.

v červenom štíte strieborné
ľavé zvýšené trojštvrťové
brvno

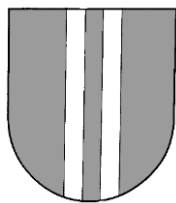
v červenom štíte zlatý
spodný polovičný kôl

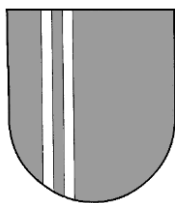
v červenom štíte strieborné
pravošikmé spodné
polovičné brvno

Na tomto mieste je vhodné pripomenúť, že je rozdiel medzi situáciami, v ktorých hovoríme o dvoch či viacerých figúrach – dva koly, tri brvná a medzi figúrami, vzniknutými zdvojením či strojením figúr do jednej. Rozhodujúce tu je zaskomponovanie figúr v ploche štítu. Ak sú figúry rovnomerne rozložené v štítovom poli, hovoríme o dvoch figúrach, ak sú tesnejšie vedľa seba, hovoríme o jednej zdvojenej figúre – **zdvojenom kole** (fr.: *jumelle en pal*, angl.: *pales*, *gemel*, nem.: *Zwillingspfahl*), **strojenom kole** (fr.: *tierce en pal*, angl.: *triple pale*, nem.: *Drillingspfahl*), **zdvojenom brvne** (fr.: *jumelles*, angl.: *bars-gemel*, nem.: *Zwillingsbalken*), **strojenom brvne** (fr.: *tierce*, angl.: *three bars*, *closets*, nem.: *Drillingsbalken*) a pod. V tradičných heraldických terminológiách sa tieto figúry nazývajú dvojčkami či trojičkami. Povedané platí prirodzene aj o užších variantoch brvna – o late a niti, ako aj o užších variantoch kola, teda o kolíku a prúte.

²⁹ J. Novák pod polovičným brvnom rozumie na polovicu zúžené brvno.

*v čiernom štíte
strieborný **zdvojený**
kolík*

*v čiernom štíte
strieborný **pravý**
zdvojený prút*

*v čiernom štíte
strieborný **pravo-**
šikmý zdvojený kolík*

*v čiernom štíte
strieborný **pravo-**
šikmý strojený prút*

*v čiernom štíte strieborná
zdvojená pravošikmá lata*

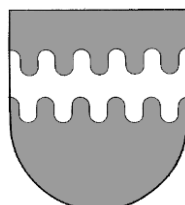

*v čiernom štíte strieborná
strojená ľavošikmá niť*

*v čiernom štíte strieborná
**znížená strojená
pravošikmá niť***

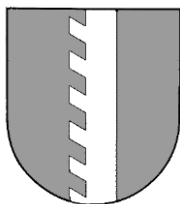
Dosiaľ sme hovorili o hladkých heroldských figúrach – teda koloch či brvnách tvorených hladkými, nečlenenými rezmi. Je jasné, že všetky spomenuté (ako aj mnohé nespomenuté) heroldské figúry môžu byť tvorené členitými rezmi – oblakovitým, cimburovitým, zubovitým...

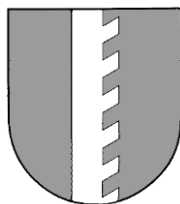
*v čiernom štíte strieborné **zvýšené brvno vysokého vlnovitého rezu***

Heroldské figúry však môžu byť tvorené aj nerovnakými rezmi. Ak je jedna strana vznikutej figúry hladká, hovoríme napríklad o polovičnom cimburovitom reze. Ak je heroldská figúra tvorená členitými rezmi, možno v prípade potreby využiť termíny na označenie smeru jednotlivých segmentov.³⁰

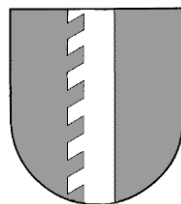
³⁰ Pozri k tomu VRTEL, L.: Úvod...

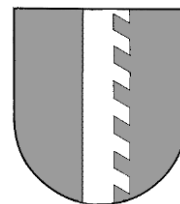
*v čiernom štíte strie-
borný kôl, vpravo
cimburovitého rezu
zošikmených
stienok*

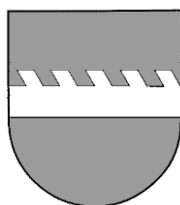
*v čiernom štíte strie-
borný kôl, vľavo
cimburovitého rezu
zošikmených
stienok*

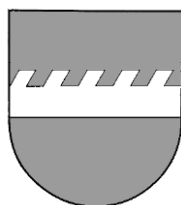
*v čiernom štíte strie-
borný kôl, vpravo
cimburovitého rezu
zošikmených
sklonených stienok*

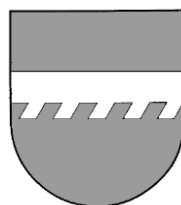
*v čiernom štíte strie-
borný kôl, vľavo
cimburovitého rezu
zošikmených
sklonených stienok*

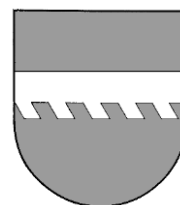
*v čiernom štíte
strieborné brvno, hore
cimburovitého rezu
zošikmených stienok*

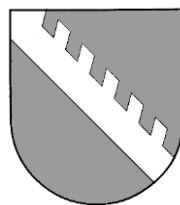
*v čiernom štíte
strieborné brvno, hore
cimburovitého rezu
obrátených
zošikmených stienok*

*v čiernom štíte
strieborné brvno,
dolu cimburovitého
rezu zošikmených
stienok*

*v čiernom štíte
strieborné brvno, dolu
cimburovitého rezu
zošikmených
obrátených stienok*

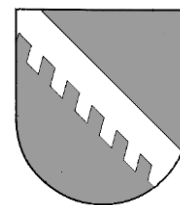
*v čiernom štíte
strieborné
pravošikmé brvno,
hore cimburovitého
rezu zošikmených
stienok*

*v čiernom štíte
strieborné
pravošikmé brvno,
dolu cimburovitého
rezu zošikmených
stienok*

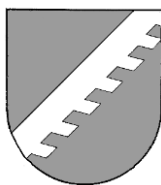
*v čiernom štíte
strieborné
pravošikmé brvno,
hore cimburovitého
rezu zošikmených
sklonených stienok*

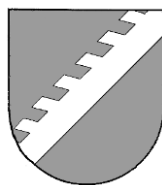
*v čiernom štíte
strieborné
pravošikmé brvno,
dolu cimburovitého
rezu zošikmených
sklonených stienok*

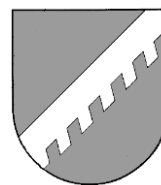
v čiernom štíte
strieborné ľavošikmé
brvno, hore
cimburoidného rezu
zošikmených stienok

v čiernom štíte
strieborné ľavošikmé
brvno, dolu
cimburoidného rezu
zošikmených stienok

v čiernom štíte
strieborné ľavošikmé
brvno, hore
cimburoidného rezu
zošikmených
sklonených stienok

v čiernom štíte
strieborné ľavošikmé
brvno, dolu
cimburoidného rezu
zošikmených
sklonených stienok

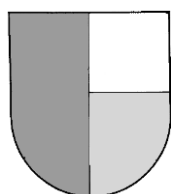
Heroldské figúry rôznobežných nepretínajúcich sa rezov

Tento okruh heraldických figúr možno rozdeliť do niekoľkých skupín. Ako prvé uvedme heraldické figúry členiace plochu štítu do troch plôch. Tieto figúry vznikajú štiepením či delením štítu a následným štiepením či delením len jednej polovice štítu. Ide teda o kombináciu zvislých a vodorovných rezov, prípadne o kombináciu pravošikmých a ľavošikmých rezov.

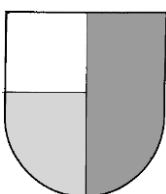
Pripomeňme, že ide o veľmi zriedkavé heroldské figúry, za ktoré ich považujeme len vtedy, ak nenesú žiadnu ďalšiu figúru. Ak je ktorákoľvek plocha preložená inou figúrou, nepovažujeme spomenuté členenie za heroldskú figúru, no daný erb považujeme za združený. Tu už jednotlivé plochy nie sú súčasťami jednej heroldskej figúry, ale sú samostatnými poľami združeného erbu.

V blazonovaní však nie je rozdiel – heroldskú figúru i polia združeného erbu blazonujeme rovnako. Najskôr sa uvedie situácia v hornej, resp. v pravej časti štítu, potom situácia vo zvyšnej časti štítového poľa. Pokiaľ ide o farby (tinkúry), tie sa uvedú na začiatku blazonu.

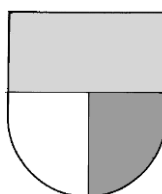
Pri kombinácii zvislých a vodorovných rezov môže ísť o niekoľko situácií: **štiepený a polovične delený** (fr.: *parti mi-coupé*, angl.: *per pale, the sinister per fess*, nem.: *gespalten und halbgeteilt*), **polovične delený a štiepený** (fr.: *mi-coupé parti*, angl.: *per pale, the dexter per fess*, nem.: *halbgeteilt und gespalten*), **delený a polovične štiepený** (fr.: *coupé mi-parti*, angl.: *per fess, in base per pale*, nem.: *geteilt und halbgespalten*), **polovične štiepený a delený** (fr.: *mi-parti coupé*, angl.: *per fess, ich chief per pale*, nem.: *halbgespalten und geteilt*) štít.

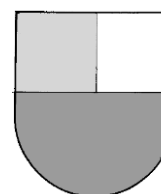
červeno-zlato-modro
štiepený a polovične
delený štít

zlato-modro-červeno
polovične delený
a štiepený štít

modro-zlato-červeno
delený a polovične
štiepený štít

modro-zlato-červeno
polovične štiepený
a delený štít

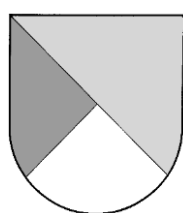
Pri kombinácii pravošikmých a ľavošikmých rezov zasa môže ísť o tieto situácie: **pravošikmo polovične a ľavošikmo delený** (fr.: *demi-tranché et taillé*, angl.: *per bend sinister the dexter per bend*, nem.: *halbschrägrechts und schräglinks geteilt*), **ľavošikmo polovične a pravošikmo delený** (fr.: *mi-taillé et tranché*, angl.: *per bend the sinister per bend sinister*, nem.: *halbschräglinks und schrägrechts geteilt*), **pravošikmo a polovične ľavošikmo delený** (fr.: *tranché mi-taillé*, angl.: *per bend the dexter per bend sinister*, nem.: *schägrechts und halbschräglinks geteilt*), **ľavošikmo a polovične pravošikmo delený** (fr.: *taillé et mi-tranché*, angl.: *per bend sinister the sinister per bend*, nem.: *schräglinks und halbschrägrechts geteilt*) štít.

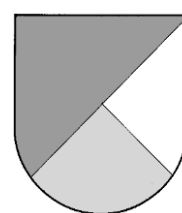
strieborno-zlato-
červeno **pravošikmo
polovične a ľavošikmo
delený štít**

zlato-striebro-červeno
**ľavošikmo polovične
a pravošikmo delený
štít**

zlato-červeno-
strieborno **pravošikmo a polovične
ľavošikmo delený štít**

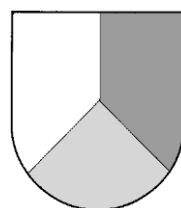
červeno-strieborno-
zlato **ľavošikmo
a polovične pravošikmo
delený štít**

Ako vidno i v týchto prípadoch sa blazon venuje prednostne hornej šikmej polovici, potom dolnej šikmej polovici.

Častejšie však štít býva rozdelený na tri plochy kombináciou zvislého rezu a šikmých rezov. Takáto figúra sa nazýva **vidlicový rez** (fr.: *tiercé en pairle*, angl.: *tierced en pairle*, nem.: *Deichselschnitt*).³¹ Hľadíme naň ako na samostatnú heraldickú figúru a teda môže byť sklonený, položený, obrátený, pravošikmý i ľavošikmý.³²

striebro-zlato-modro **vidlicovým rezom
delený štít**

striebro-modro-zlato **skloneným vidlicovým
rezom delený štít**

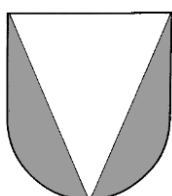
³¹ Vidlicový rez je odvodený od tvaru heraldskej figúry vidlice, ktorá vzniká ako spojenie polovičného kola a sklonenej polovičnej krokvy do tvaru litery ypsilon.

³² K označeniu jednotlivých smerov pozri VRTEL, L.: Úvod...

Pomerne obľúbenou heraldskou figúrou je **hrot** (fr.: *chapé*, angl.: *per pile transposed*, nem.: *Spitze*). V štandardnej polohe sa vrcholom dotýka horného okraja štítu. Ak jeho vrchol smeruje nadol, pomenúvame ho **skloneným hrotom** (fr.: *chaussé*, angl.: *per pile*, nem.: *gestürzte Spitze*),³³ ak sa svojím vrcholom dotýka pravého okraja štítu, hovoríme o **položenom hrote** (fr.: *de ... embrassé de ... à dextre*, angl.: *per pile from sinister*, nem.: *rechte Seitenspitze*), ak sa naopak dotýka ľavého okraja, hovoríme o **položenom obrátenom hrote** (fr.: *de ... embrassé de ... à dextre*, angl.: *per pile from sinister*, nem.: *linke Seitenspitze*). Položený hrot sa niekedy pomenúva aj ako pravý hrot, položený obrátený hrot zasa ako ľavý hrot.³⁴ Tieto názvy však systémovo kolidujú s pomenovaniami typu ľavý kôl, pravý prút a pod., čím sa rozumie kôl posunutý z osi smerom k niektorému z okrajov štítu. Podobná situácia môže nastať aj pri hrote (ešte častejšie pri jeho užšom variante – kline), preto uprednostňujeme pomenovania položený hrot, prípadne položený a obrátený hrot.

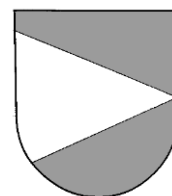
v červenom štíte
zlatý hrot

v červenom štíte zlatý
sklonený hrot

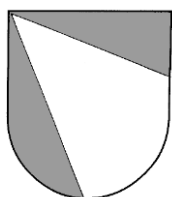

v červenom štíte zlatý
položený hrot

v červenom štíte zlatý
položený obrátený
hrot

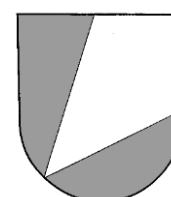
Hrot môže byť aj šikmý, vtedy prichádzajú do úvahy tieto situácie: **pravošikmý hrot** (fr.: *chapé en bande*, *émanché*, angl.: *per pile from the sinister base*, nem.: *schrägrechte Spitze*), **ľavošikmý hrot** (fr.: *chapé en barre*, angl.: *per pile from the dexter base*, nem.: *schräglinke Spitze*), **pravošikmý sklonený hrot** (fr.: *chaussé en barre*, angl.: *per pile from the dexter chief*, nem.: *schrägrechte gestürzte Spitze*) a **ľavošikmý sklonený hrot** (fr.: *chaussé en barre*, angl.: *per pile from the sinister chief*, nem.: *schräglinke gestürzte Spitze*).

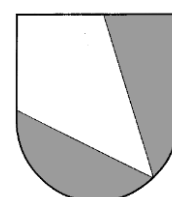
v červenom štíte zlatý
pravošikmý hrot

v červenom štíte zlatý
ľavošikmý hrot

v červenom štíte zlatý
pravošikmý sklonený
hrot

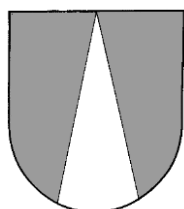

v červenom štíte zlatý
ľavošikmý sklonený
hrot

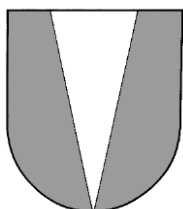
³³ V nemeckej, ale i českej heraldickej terminológii sa nazýva zvráteným hrotom (*gestürzte Spitze*).

³⁴ ŽUDELOV, J. – NOVÁK, J.: c. d., s. 144.

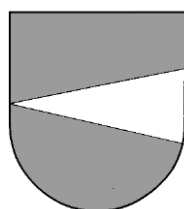
Klin (fr.: *pointe*, angl.: *pile reversed*, issuing from base, nem.: *steigender Keil*)³⁵ je užším variantom hrotu, pokiaľ ide o jeho polohy, platí tu všetko, čo sme uviedli pri hrote.

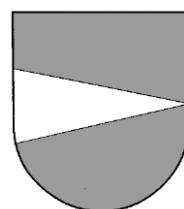
v červenom štíte zlatý
klin

v červenom štíte zlatý
sklonený klin

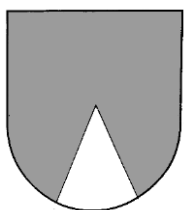

v červenom štíte zlatý
položený klin

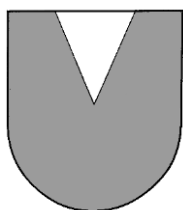

v červenom štíte zlatý
položený a obrátený klin

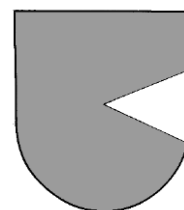
Ak hrot či klin nedosahujú svojím vrcholom protiľahlý okraj štítu, hovoríme, že sú znížené (skrátené), ak dosahujú do polovice štítu, potom ich blazonujeme ako **polovičný hrot** či **polovičný klin** (fr.: *demi-pointe*, angl.: *demi-pile renversed*, nem.: *steigender Halbkeil*). Či ide o jednu alebo druhú figúru už ťažko posúdiť a je to bez heraldického významu.

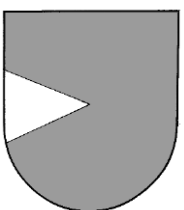
v červenom štíte zlatý
polovičný hrot

v červenom štíte zlatý
sklonený polovičný hrot

v červenom štíte zlatý
položený polovičný hrot

v červenom štíte zlatý
položený polovičný obrátený hrot

Špecifickou a v heraldike veľmi obľúbenou heroldskou figúrou je **krokva** – ševron (fr.: *chevron*, angl.: *chevron*, nem.: *Sparren*). Vzniká spojením pravošikmého a ľavošikmého brvna pri hornom okraji štítu. Ak krokva nedosahuje k hornému okraju, volá sa znížená krokva, trištvrtová krokva a pod.³⁶ Ak je krokva jedinou figúrou v erbe, rovnomerne vyplňa jeho plochu. Ak je však vložená do pravej či ľavej polovice štítu, je nevyhnutne zoštíhlená. Naopak, vsadená do hornej polovice, či dokonca do hlavy štítu, podstatne zväčší uhol zvieraný jej ramenami. Podobne ako pri brvne i pri krokve môžeme rozlíšiť **latovú krok-**

³⁵ Poznamenajme, že J. Novák sklonený hrot pomenúva klinom.

³⁶ Pri položenej krokve možno ešte rozlišovať skrátenu krokvu – ide o prípad, ak krokva nedosahuje hrotom protiľahlý okraj štítu.

vu, či dokonca **niťovú krokvu** (fr.: *étail, chevronel*, angl.: *chevronel, couple-close*, nem.: *Sparrenleiste, Sparrenfaden*).

v červenom štíte zlatá
krokva

v červenom štíte zlatá
latová krokva

v červenom štíte zlatá
niťová krokva

Krokva vo svojej štandardnej polohe smeruje hrotom nahor. V ostatných prípadoch možno tiež využiť systém označovania polôh heraldických figur, t. j. **sklonená krokva** (fr.: *chevron renversé*, angl.: *chevron reversed*, nem.: *Sturzsparren*), **položená krokva** (fr.: *chevron couché issant de senestre*, angl.: *chevron couched dexter, issuing from sinister*, nem.: *rechter Seitensparren*), **položená a obrátená krokva** (fr.: *chevron couché issant de dextre*, angl.: *chevron couched sinister, issuing from dexter*, nem.: *linker Seitensparren*), **pravošikmá krokva** (fr.: *chevron posé en bande*, angl.: *chevron bendwise*, nem.: *schrägrechter Sparren*), **ľavošikmá krokva** (fr.: *chevron posé en barre*, angl.: *chevron bend sinisterwise*, nem.: *schräglinker Sparren*), **pravošikmá sklonená krokva** (fr.: *chevron renversé posé en bare*, angl.: *chevron reversed and bend sinisterwise*, nem.: *schrägrechter Sturzsparren*), **ľavošikmá sklonená krokva** (fr.: *chevron renversé posé en bande*, angl.: *chevron reversed and bendwise*, nem.: *schräglinker Sturzsparren*).³⁷

v červenom štíte zlatá
sklonená krokva

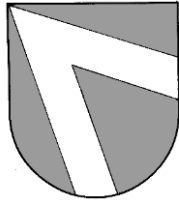

v červenom štíte zlatá
položená krokva

v červenom štíte zlatá
položená a obrátená krokva

³⁷ Ak je krokva otočená smerom k pravému okraju štítu, pomenúva sa v doterajšej slovenskej heraldickej terminológii ako pravá krokva, ak smeruje hrotom k ľavému okraju, pomenúva sa ľavá krokva, ak smeruje hrotom nadol, pomenúva sa zvrátená krokva. Uprednostňujeme však systém prezentovaný v štúdiu: VRTEL, L.: Úvod..., pretože hľadá na krokvu ako na každú inú figúru a umožňuje systémovo pomenovať aj všetky ostatné jej medzipohy.

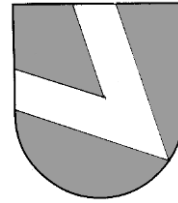
v červenom štíte zlatá
pravošikmá krokva

v červenom štíte zlatá
ľavošikmá krokva

v červenom štíte zlatá
ľavošikmá sklonená
krokva

v červenom štíte zlatá
pravošikmá sklonená
krokva

Krokva býva, pravdaže, aj multiplikovaná, najčastejšie sa možno stretnúť s dvomi či tromi – nevyhnutne zúženými – krokvami, pričom horného okraja štítu sa dotýka len najvrchnejšia z nich. Celá kompozícia sa blazonuje ako **dve krokvy**, aj keď v skutočnosti ide o jednu štandardnú a jednu zníženú krokvu.

v červenom štíte **dve**
strieborné **krokvy**

v červenom štíte **dve**
strieborné **sklonené**
krokvy

v červenom štíte **dve**
strieborné **položené**
krokvy

v červenom štíte **dve**
strieborné **položené**
a obrátené krokvy

Ak je celý štít členený nepárnym počtom krokvových rezov, hovoríme o **krokvovanom štíte** (fr.: *chevronné*, angl.: *chevrons*, nem.: *gesparrt*). Pri blazonovaní si všimame sfarbenie plochy v pravom hornom rohu.

červeno-strieborno **krokvovaný štít**

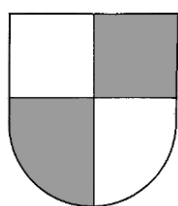
Heroldské figúry rôznobežných pretínajúcich sa rezov

Túto skupinu heroldských figúr uvádzame, pochopiteľne, štvrtým štítom, pretože je to jedno z najčastejších členení štítu. **Štvrtý štít** (fr.: *écartelé*, angl.: *quarterly*, nem.: *geviert*) však pokladáme za heroldskú figúru, len ak ne-

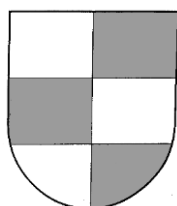
nesie žiadne iné znamenie.³⁸ V opačnom prípade ide o združený erb a štyri samostatné polia, z ktorých jedno alebo aj dve môžu byť duplikované.

Štvrtený štít je v podstate raz štiepeným a raz deleným štítom, pričom spomenuté dva rezy sa pretínajú v strede štítu. Štít však môže byť raz štiepený a viackrát delený, alebo naopak viackrát, prípadne viacnásobne štiepený i delený.

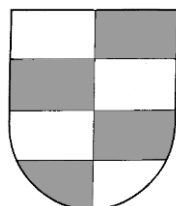
Ak je počet štiepení vyšší ako počet delení, postavené obdĺžniky sa nazývajú **šindľami** (fr.: *billette*, angl.: *billet*, nem.: *Längsschindel*). Naopak, ak počet štiepení je vyšší ako počet delení a vznikajú akési položené obdĺžniky, nazývajú sa niekedy aj **tehľami**, v inojazyčných heraldických terminológiách sa však blazonujú ako **položené šindle** (fr.: *billette couché*, angl.: *billet fesswise*, nem.: *Querschindel*).³⁹ Pritom sa zvyčajne uvádza počet vodorovných radov a počet zvislých stĺpcov.⁴⁰ Jednotlivé terminologické školy používajú pri blazonoch tohto typu rôzne postupy, najrozšírenejšie a aj najúčelnejšie je však v blazone hlásiť len počet štiepení a počet delení, a to tak, že najskôr sa uvedie počet štiepení, potom počet delení bez ohľadu na to, ktorých línií je viac. Pojem **tehľovaný štít**, prípadne **šindľovaný štít**, rovnako ako **pravošíkmo šindľovaný** a **ľavošíkmo šindľovaný**, je vhodné používať v tých prípadoch, keď podrobné počítanie počtu línií je bez akéhokoľvek heraldického významu. Takýto blazon môže znieť napríklad: „zlato-červeno tehľované brvno“ a pod.⁴¹

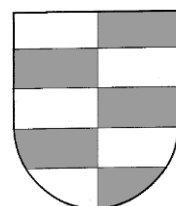
zlato-modro
štvrtený štít

zlato-modro (raz)
štiepený a dvakrát
delený štít

zlato-modro (raz)
štiepený a trikrát
delený štít

zlato-modro (raz)
štiepený a štyrikrát
delený štít

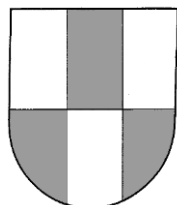
Ak sme spomenuli viacero spôsobov blazonovania tohto typu erbov, priblížme si ich na poslednom z uvedených erbov. Jeho blazon môže znieť: „zlato-modro v dvoch stĺpcoch a štyroch radoch tehľovaný štít“, podľa iných: „v zlato-modro štiepenom štíte dve brvná striedavých tinktúr“ alebo „zlato-modro (raz) štiepený a štyrikrát delený štít“. Prikláňame sa k poslednej možnosti.

³⁸ J. Novák za heraldskú figúru považuje len štvrtený štít, ktorý je kombináciou dvoch kovových a dvoch farebných plôch. Ostatné prípady považuje za polia združeného štítu, aj keď nenesú žiadnu figúru. NOVÁK, J.: c. d., s. 136.

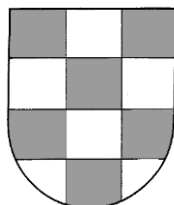
³⁹ V nemeckej terminológii Querschindel – priečny šindel.

⁴⁰ Pozri napr. J. NOVÁK, c. d., s. 136–137.

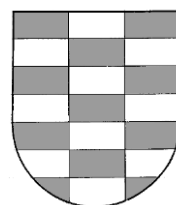
⁴¹ Niekedy sa však uvádza aspoň počet radov – teda v tomto prípade napr. zlato-červeno v troch radoch tehľované brvno.

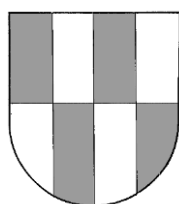
zlato-modro dvakrát
štiepený a raz delený štít

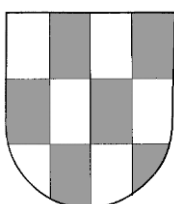
modro-zlato dvakrát
štiepený a trikrát
delený štít

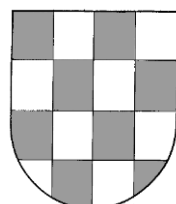
modro-zlato dvakrát
štiepený a šesťkrát
delený štít

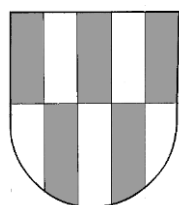
červeno-zlato trikrát
štiepený a raz delený štít

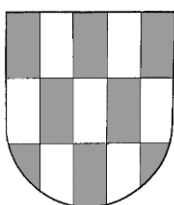
zlato-červeno trikrát štiepený
a dvakrát delený štít

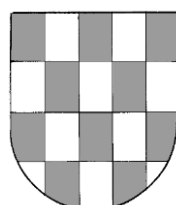
červeno-zlato trikrát
štiepený a trikrát delený štít

zeleno-zlato štyrikrát
štiepený a raz delený štít

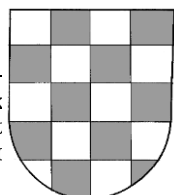

zeleno-zlato štyrikrát
štiepený a dvakrát delený štít

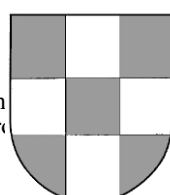
zeleno-zlato štyrikrát
štiepený a trikrát delený štít

Ak pri opakovanom štiepení a delení nevznikajú obdĺžniky, ale kocky, hovoríme o **šachovanom štíte** (fr.: *echiqueté*, angl.: *chequy*, nem.: *geschacht*). Za štandardný šachovaný sa považuje taký štít, ktorý má štvorce usporiadané v štyroch zvislých stĺpcoch. Ak má stĺpce len tri, t. j. dvakrát štiepený a dvakrát delený štít, v anglickej a v nemeckej terminológii sa opisuje ako (v preklade) deväťkrát šachovaný (angl.: *chequy of nine*, nem.: *neunmal geschacht*).⁴²

⁴² Francúzskach (5 pc ako kocke

to prípade celkom odlišný, h (és). Ak sú štvorce veľmi dr

otiľahých mies-edy blazonuje aj

zlato-červeno šachovaný štít

červeno-zlato dvakrát štiepený a dvakrát
delený štít

Pri figúrach, ktoré vznikajú kombináciou šikmých (rozumej pravošikmých a ľavošikmých) delení plochy štítu je základnou heraldskou figúrou **šikmo štvrtený štít** (fr.: *écartelé en sautoir*, angl.: *per saltire*, nem.: *schräggeviert*).⁴³

zlato-červeno šikmo štvrtený štít

Pri väčšom počte pravošikmých či ľavošikmých rezov sa pri blazonovaní ich počet jednoducho hlási tak, že sa uvedie najskôr počet pravošikmých, potom počet ľavošikmých rezov. Vzniknuté plochy nazývame **pravošikmými šindľami** (fr.: *billette posé en bande*, angl.: *billet bendwise*, nem.: *schägliegende Schindel*) alebo **ľavošikmými šindľami** (fr.: *billette posé en barre*, angl.: *billet bend sinisterwise*, nem.: *schäglinks liegende Schindel*). Ak je ich počet veľký, zjednodušené sa taký erb blazonuje len ako **pravošikmo šindľovaný štít** (fr.: *billeté en bande*, angl.: *bendy compony*, gobony, nem.: *schräggeschindelt*) či **ľavošikmo šindľovaný štít** (fr.: *billeté en barre*, angl.: *bendy sinister compony*, gobony, nem.: *schräglingsgeschindelt*). Pre uvedenie poradia tinktúr je rozhodujúce, ktorá z nich je v pravom hornom rohu pri hornom okraji štítu.

striebro-modro trikrát
pravošikmo a raz
ľavošikmo delený štít

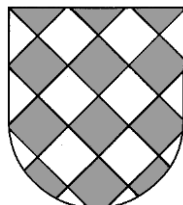
modro-strieborno štyrikrát
pravošikmo a raz
ľavošikmo delený štít

modro-strieborno raz
pravošikmo a päťkrát
ľavošikmo delený štít

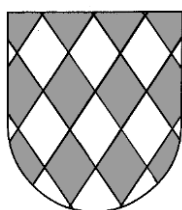
⁴³ U J. Nováka a v českej heraldickej terminológii „na pokos štvrtený štít“. NOVÁK, J.: c. d., s. 142.

Ak pravošikmé a ľavošikmé rezy vytvárajú na uhol postavené štvorce, erb sa blazonuje ako **šikmo šachovaný štít** (fr.: *losangé*, angl.: *lozeny*, nem.: *schäggewürfelt*), ak sú štvorčeky drobné, potom prípadne ako **šikmo kockovaný štít**.

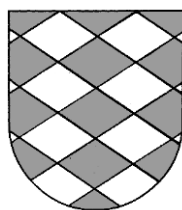

modro-zlato šikmo šachovaný štít

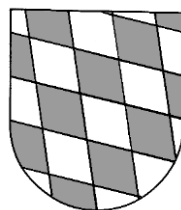
Vertikálne pretiahnuté kosoštvorce voláme **romby**⁴⁴ (fr.: *fusée*, angl.: *lozenge*, nem.: *raute*) a nimi členený erb sa blazonuje ako **rombovaný štít** (fr.: *fuselé*, angl.: *lozeny*, nem.: *gerautet*, *geweckt*). Štandardná poloha rombov je vertikálna, ak je horizontálna, hovoríme o **priečne rombovanom štíte** (fr.: *fuselé en fasce*, angl.: *lozeny fesswise*, nem.: *quergerautet*), ak sú šikmé, hovoríme o **pravošikmo rombovanom štíte** (fr.: *fuselé en bande*, angl.: *lozeny bendwise*, nem.: *schägrechts gerautet*) alebo o **ľavošikmo rombovanom štíte** (fr.: *fuselé en barre*, angl.: *lozeny bend sinisterwise*, nem.: *schäglinks gerautet*).

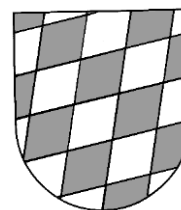
čierno-zlato
rombovaný štít

čierno-zlato priečne
rombovaný štít

zlato-čierno
pravošikmo
rombovaný štít

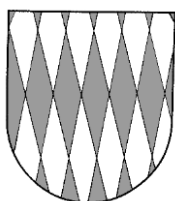

čierno-zlato
ľavošikmo
rombovaný štít

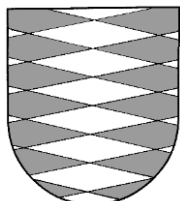
Veľmi úzke romby sa volajú vretenami a nimi členený erb sa pomenúva **vretenovaný** (fr.: *fuselé*, angl.: *fusilly*, nem.: *gespindelt*), čo aj keď znie trochu nezvyklo, jazykovo korešponduje s výrazmi kockovaný či rombovaný štít.

Na okraj erbov s rombami i vretenami pripájame poznámku týkajúcu sa smeru strán týchto útvarov. Žiadna z ich strán totiž nie je ani vertikálna ani horizontálna, teda kolmá na horný okraj alebo rovnobežná s ním. Ak by však takáto situácia nastala, v blazone sa najskôr uvedie počet kolmých či vodorovných delení a potom smer rombov.

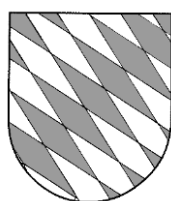
⁴⁴ Niekedy tiež ruty.

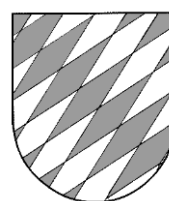
*modro-zlato
vretenovaný štít*

*modro-zlato priečne
vretenovaný štít*

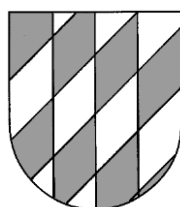
*modro-zlato
pravošikmo
vretenovaný štít*

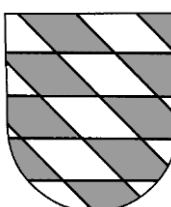
*modro-zlato
ľavošikmo
vretenovaný štít*

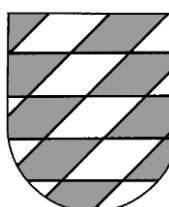
*striebro-modro trikrát
štiepený
a pravošikmo
rombovaný štít*

*modro-strieborno
trikrát štiepený
a ľavošikmo
rombovaný štít*

*striebro-modro
štyrikrát vodorovne
delený a pravošikmo
rombovaný štít*

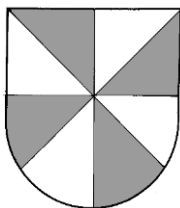

*modro-strieborno
štyrikrát vodorovne
delený a ľavošikmo
rombovaný štít*

Vráťme sa však k štvrtnému a šikmo štvrtnému erbu a pripomeňme si tiež vidlicovým rezom a skloneným vidlicovým rezom delený štít. Ich spoločným rysom je, že nedelia plochu štítu na priebežné plochy, spájajúce protiľahlé okraje štítu, ale **členia plochu štítu od stredu** (vidlicový rez na tri rovnaké časti, štvrtenie na štyri rovnaké časti). Do tohto okruhu heraldských figúr patria však aj ďalšie. Tak spojením vidlicového a skloneného vidlicového rezu sa plocha štítu rozčlení na šesť rovnakých častí. Spojením štvrtenia a šikmého štvrtenia sa plocha štítu rozčlení na osem rovnakých častí. Podobne možno plochu štítu rozčleniť i na väčší počet rovnakých častí, ktoré sú spravidla striedavých tinktúr. Tieto časti sa podobajú na polovičné hroty alebo polovičné klíny, stretajúce sa svojimi vrcholmi v strede štítu, hrotmi ani klinmi však nie sú. Vo francúzskej a anglickej heraldike sa takýto zo stredu štítu „vyžarujúci“ výsek nazýva **giron**. Pôvodne sa týmto názvom volal cípovitý kus odevu.⁴⁵ Týmto „gironmi“ členený štít sa

⁴⁵ Išlo o cíp splývajúci od pásu nadol, neskôr v prenesenom zmysle sa pojem používal aj vo význame „lono“. V českej heraldickej terminológii sa udomácnil pod pomenovaním klín, zahŕňajúcim dva významy: klín i lono. Do slovenskej heraldickej terminológie sa pojem „klín“ dostal popri pojme „klin“. Pozri J. NOVÁK, c. d., ktorý používa pojem „klin“ vo význame skloneného hrotu (s. 145) a zároveň pojem „klín“, presnejšie „klínovaný štít“ (s. 146) na označenie erbu súčasne štvrtého a šikmo štvrtého, teda členeného od stredu na osem rovnakých častí.

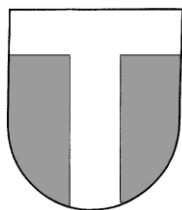
označuje ako „gironné“, t. j. „cípovaný“.⁴⁶ Vzhľadom na to, že táto figúra u nás nemá akceptovateľné tradičné pomenovanie, je účelné tieto typy figúr blazonovať praktickejšie ako **cez stred delené**, napr.: „trikrát cez stred delený štít“, „štyrikrát cez stred delený štít“, „šesťkrát cez stred delený štít“. Podstatné sú v týchto prípadoch dve veci. Prvá, že všetky vzniknuté časti plochy štítu sú rovnako veľké, presnejšie, že všetky cípy zvierajú v strede štítu rovnaký uhol a druhá, že sú usporiadané tak, aby bol zachovaný ústredný štiepiaci rez, kolmý na horný okraj štítu. Všetky ostatné prípady je potrebné hlásiť.⁴⁷

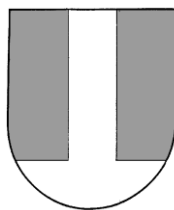
modro-strieborno **trikrát cez stred delený štít**

Kombinované heroldské figúry a bordúry

Do skupiny kombinovaných heroldských figúr možno zaradiť tie, ktoré vznikli spojením dvoch alebo viacerých základných. Tak sa možno stretnúť so spojením brvna a polovičného kola, so spojením hlavy a kola, hlavy a šikmého brvna a pod. Tieto možno blazonovať tak, ako je to obvyklé v niektorých inojazyčných heraldických terminológiách, pričom jednotlivé súčasti figúry sa spájajú spojovníkom. Tak napríklad spojenie hlavy štítu s kolom sa blazonuje ako „hlava – kôl“ (fr.: *chef-pal*, angl.: *chief and pale conjoined*, nem.: *Schildhauptpfahl*), spojenie päty s brvnom sa blazonuje ako „kôl – päta“ (fr.: *pale - champagne*, angl.: *pale and base in point conjoined*, nem.: *Schildfusspfahl*) a pod.

v červenom štíte zlatá **hlava – kôl**

v červenom štíte zlatá **päta – kôl**

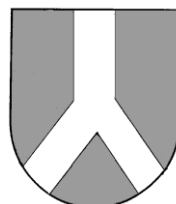
⁴⁶ Vo francúzskom, ale aj anglickom blazone sa za štandardný štít, blazonovaný ako „gironné“, označuje ten, ktorý člení plochu štítu na osem častí (pri zachovaní vertikály). Iné prípady sa blazonujú (v preklade) ako „cípovaný na šesť častí“, „cípovaný na desať častí“ a pod.

⁴⁷ Tak napríklad spojením položeného vidlicového rezu a položeného obráteného vidlicového rezu sa tiež plocha štítu rozčlení na šesť rovnakých častí, no členeniu bude chýbať vertikála (kolmica na horný okraj štítu). Takýto erb blazonujeme ako „trikrát cez stred delený štít s horizontálou“.

Niektoré figúry tohto druhu však majú osobitné pomenovanie. Ako príklad možno uviesť **vidlicu** (fr.: *pairle*, angl.: *pall*, nem.: *Deichsel*), ktorá je spojením polovičného kola a sklonenej polovičnej krokvy.⁴⁸ Napokon aj polovičná krokva je vo svojej podstate spojením polovičného pravošikmého a polovičného ľavošikmého brvna a pod. Aj samotný heroldský kríž je spojením kola a brvna.

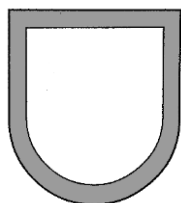

v čiernom štíte zlatá **vidlica**

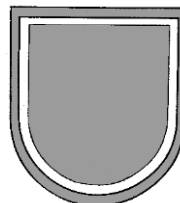

v čiernom štíte zlatá **sklonená vidlica**

Na záver tejto časti spomeňme ešte **bordúry** (fr.: *bordure*, angl.: *border*, *border*, nem.: *Schildbord*, *Schildrand*) – heroldské figúry vymedzené rezom alebo viacerými rezmi, súbežnými s okrajom štítu. Štandardná bordúra vzniká na ploche medzi jedným rezom a okrajom štítu. Môže byť širšia, užšia i rôzne tvarovaná (vlnovitého rezu, cimburovitého rezu a pod.). **Vnútorá bordúra** (fr.: *orle*, angl.: *orle*, *tressure*, nem.: *Innenbord*, *schwebende Schildbord*) vzniká zasa na ploche medzi dvomi rezmi súbežnými s okrajom štítu. Jeden i druhý typ bordúry má – ako napokon všetky heroldské figúry – nekonečné množstvo tvarových variantov.

v striebornom štíte červená **bordúra**

v červenom štíte strieborná
úzka vnútorá bordúra

Vrstvenie heroldských figúr

Na rozdiel od predchádzajúcej skupiny, v ktorej sa jednotlivé heroldské figúry k sebe akoby prikladali (kôl a hlava), prípadne sa prekrývali (kôl a brvno), v tejto skupine sa heroldské figúry akoby vrstvil na druhú.

Pre komplexnejšie pripomenutie situácie možno uviesť, že v heraldike sa pomerne často stretávame s vrstvenými figúrami a to v niekoľkých možných situáciách:

⁴⁸ Nie je azda potrebné pripomínať, že aj vidlica môže byť sklonená, položená, položená a obrátená, pravošikmá, pravošikmo sklonená, ľavošikmá a ľavošikmo sklonená.

Všeobecná heraldická figúra preložená inou všeobecnou heraldickou figúrou

Napríklad v erbe Soblahova je radlica preložená ružou, v známom Lutherovom erbe je ruža preložená srdcom a to je preložené ešte krížom, a tak máme pred sebou vlastne tri všeobecné heraldické figúry – jednu na druhej.

Všeobecná heraldická figúra prekrytá inou všeobecnou heraldickou figúrou

Na rozdiel od preloženia, keď sa kladie horná – menšia figúra na spodnú – väčšiu tak, že horná figúra nevyčnieva zo siluety spodnej figúry, pri prekrytí spočíva horná figúra na spodnej len čiastočne. Typickým príkladom je napr. prekrytie kmeňa stromu pred ním stojacim jeleňom či prekríženie porísk baníckych kladiviek a pod.

Heroldská figúra preložená všeobecnou heraldickou figúrou

Preloženie heroldskej figúry všeobecnou heraldickou figúrou možno ilustrovať napr. erbom Lotrinska, v ktorom je v zlatom štíte červené šikmé brvno, preložené tromi striebornými šikmými alerionmi, erbom Prešova, v ktorom je strieborná hlava štítu preložená tromi červenými ružami, erbom Košíc, v ktorom je modrá hlava preložená tromi zlatými ľaliami či erbom Mediciovcov, v ktorom je modrý rondel preložený zlatými ľaliami a pod.

Heroldská figúra je prekrytá všeobecnou heraldickou figúrou

Ako príklad takejto kompozície možno uviesť známy erb Luxemburska – deväťkrát strieborno-modro delený štít prekrytý červeným levom, z domácich napríklad erb Nemiec – sedemkrát striebro-červeno delený štít prekrytý čiernou vežou.

Všeobecná heraldická figúra je preložená heroldskou figúrou

Už skôr sme upozornili, že heroldská figúra nemusí spájať vždy len okraje celého štítu, môže spájať aj okraje jedného štítového poľa, napr. štvrteneho štítu, môže však spájať aj okraje siluety všeobecnej heraldickej figúry. Pre lepšiu názornosť uveďme napríklad známy erb Moravy – v modrom štíte striebro-červeno šachovaný orol. Šachovanie orla isto nie je tinktúrou, v skutočnosti je orol preložený heroldskou figúrou – šachovnicou. O preložení hovoríme preto, lebo šachovnica nijako nevybieha z jeho siluety. Podobne možno spomenúť erb Hesseska – v modrom štíte deväťkrát striebro-červeno delený lev. Striebro-červené opakované delenie tiež nie je tinktúrou, ale je jednoznačne heroldskou figúrou položenou do siluety leva. Napokon spomeňme aj domáci erb grófov zo Svätého Jura a Pezinka – v modrom štíte zlato-červeno šikmo delená hviezda. Šikmé delenie je heroldská figúra, ktorá – v spomenutých tinktúrach – je vložená do siluety hviezdy a spolu vytvára tak erbové znamenie rodu.

Všeobecná heraldická figúra je prekrytá heroldskou figúrou

V týchto prípadoch sa heroldská figúra neobmedzuje len na siluetu všeobecnej heraldickej figúry, ale prebieha cez ňu i cez štítové pole, v ktorom je všeobecná heraldická figúra situovaná. Typickým príkladom sú napr. šikmé pruhy či vnútorné bordúry pridávané v niektorých heraldických okruhoch na vyjadrenie

genealogických vzťahov k hlavnému nositeľovi erbu, ktorý používa erb bez akejkoľvek pridanej figúry (tzv. bastardovské pruhy a pod.).

Heroldská figúra je preložená inou heroldskou figúrou

Pri všeobecných heraldických figúrach preložených heroldskými figúrami sme spomenuli, že šachovanie, šikmé delenie a pod. vyplňajú siluetu všeobecnej figúry. Taká istá situácia môže nastať pri heroldských figúrach, čím vznikne napríklad šachované brvno (vo svojej podstate brvno preložené šachovnicou), bordúra preložená rondelmi, rombami a pod.

Heroldská figúra je prekrytá inou heroldskou figúrou

I v tomto prípade možno uviesť to isté ako pri erboch s všeobecnými heraldickými figúrami, prekrytými heroldskými figúrami. V jednom i druhom prípade je prekrytie znamenia (všeobecnej či heroldskej figúry) signálom, že ide o vedomé rozlíšenie od staršieho erbu, ktorý takého znamenie neniesol.

Viacnásobné vrstvenie figúr

Naostatok pripomeňme ešte možnosti viacnásobného vrstvenia všeobecných a heroldských figúr na seba. Ako príklad nám môže poslúžiť erb niekdajšej francúzskej provincie Marche, ktorej erb mal túto podobu: v modrom štíte tri zlaté ľalie (2, 1), prekryté červeným pravošikmým brvnom, preloženým tromi striebornými levmi. Všeobecná heraldická figúra je tu teda prekrytá heroldskou, a tá je zasa preložená všeobecnou heraldickou figúrou.

Viacvýznamovosť termínov označujúcich heroldské figúry

V súvislosti s pomenovaniami viacerých heroldských figúr je azda ešte vhodné pripomenúť, že sa nimi označujú nielen figúry, ale aj tá časť štítového poľa, v ktorom by táto heroldská figúra ležala. Napríklad myslený pás pod horným okrajom štítu sa volá **hlava**, teda rovnako ako známa heroldská figúra. A navyše, ako sme už spomenuli v úvode, heroldská figúra môže zastupovať jednak samu seba a jednak jedno z polí štítu, čo závisí od toho, či je hladká alebo nesie dajakú erbovú figúru.

Najlepšie to možno ukázať na príklade troch blazonov:

- „*v modrom štíte strieborná **hlava***“ – v tomto prípade hovoríme, že ide o erb s jedným poľom, v ktorom je jedna heroldská figúra – hlava, teda popri hornom okraji štítu sa tiahnuci pás.
- „*v striebornej **hlave** modrého štítu tri červené ruže*“ – v tomto prípade je hlava erbovou figúrou ako v predchádzajúcom prípade, plní však zároveň funkciu jedného z dvoch (!) štítových polí, možno teda predpokladať, že ide o erb združený, ktorého obsah korení v dvoch, pôvodne samostatných erboch. Tak napríklad modrá hlava s tromi zlatými ľaliami v strieborno-červeno delenom erbe Košíc hovorí, že jeho pôvod je v dvoch erboch, jednom modrom so zlatými ľaliami (Anjouovci, resp. pôvodne Kapetovci) a pruhmi (Arpádovci). V tejto chvíli nie je dôležité, či ide o variant vtedajšieho kráľovského (štátneho) erbu, pretože heraldicky preň platí to isté.

– „v **hlave** strieborného štítu tri červené ruže“ – v tomto prípade je zrejmé, že ide o erb jedného poľa, v ktorého hornej časti – v myslenom páse približne v 1/7 od horného okraja štítu – sú vedľa seba uložené tri zlaté ľalie.

Pomenovanie určitej erbovej figúry teda môže znamenať jednak samotnú figúru, ktorá nie je poľom, figúru, ktorá je zároveň aj poľom a tiež priestor, ktorý by figúra v erbe zaujala. Používanie pomenovaní figúr v poslednom spomenutom význame je však v slovenskej heraldickej terminológii pomerne obmedzené, popri hlave sa používa najmä päta, zriedkavejšie bordúra. V cudzích heraldických terminológiách sa stretneme napríklad s termínom „*na küll*“, „*na břevno*“, „*pfalweise*“, „*balkenweise*“ (v preklade „kolovito“, „brvnovito“ a pod.), v slovenskej terminológii sa uprednostňuje výraz „nad sebou“, „vedľa seba“ a pod.

Záver

Aj keď heroldské figúry nepredstavujú v slovenskej, resp. v uhorskej heraldike prevažujúci typ erbových znamení, nemožno povedať, že by boli domácemu heraldickému prostrediu cudzie. Napokon pruhový štátny erb významne ovplyvnil už v 13. stor. viaceré rodové (Abovci, Kontovci), ale aj mestské erby (Banská Bystrica). Pre 14. stor. bolo typické spájanie heroldských figúr so všeobecnými heraldickými figúrami (Donč, Platy, Sečanský), v 15. stor., v zlatom vekuestskej heraldiky, ktoré prinieslo sériu armálesov (Košice, Prešov, Bardejov, Kežmarok) sa najmä pruhy fixovali ako znamenie typické pre mestský erb. Tak ich vnímali aj laickí tvorcovia erbov v druhej pol. 20. stor. Dnes sa heroldské figúry uplatňujú najmä v komunálnej heraldike, kde slúžia ako rozlišovacie znamenie inak podobných erbov. Napríklad mnohé historické pečate obcí obsahujú motív pluhových radlíc nad pažitou či vŕškom. Pri ich pretváraní na erby, ktoré by mali byť čímsi odlišné, má svoj význam aj členenie pažite, ktoré sa rekonštruje ako preložené vodorovnými či šikmými prútmi, mrežou a pod.

Hlavným dôvodom pokusu o spracovanie tejto témy však nebolo to, že dnes pribúdajú do databázy heraldického registra erby, v ktorých sa uplatňujú aj heroldské figúry, ale to, že ide o elementárnu heraldickú terminológiu – pomenovanie základných erbových figúr. Na komunikáciu s cudzojazyčným heraldickým svetom je potrebné v slovenskej heraldickej terminológii tieto základné termíny ustáliť a našu terminológiu napojiť na projekty medzinárodných heraldických slovníkov.

Netreba pochybovať o tom, že táto téma je fakticky nekonečná. Náš príspevok uzatvárame Goetheho citátom, ktorý si vybrali ako motto svojej práce autori systematickej heraldickej nomenklatúry⁴⁹ J. Arndt a W. Seeger – „*Práca nikdy nie je úplne dokončená, predsa však ju treba za takú vyhlásiť, ak človek v danom čase a za daných okolností urobil, čo vládol*“.

⁴⁹ J. ARNDT, J. – SEEGER, W.: Wappenbilderordnung. Bauer und Raspe, Neustadt an der Aisch, 1986. Na túto prácu sme prihliadali aj pri uvádzaní cudzojazyčných ekvivalentov pomenovania jednotlivých heraldických figúr.

HERALDIC FIGURES
(A Contribution to the Blazon Terminology)

Ladislav Vrtel

Although Heraldry has ancient tradition in Slovakia, down to 12th century, the Slovak heraldic terminology has not yet been treated systematically, with the result that this terminology has not obtained desirable unification. One of the reasons is that in the past, that means in heradic practice connected e.g. with letters armorial Latin was used until the middle of the 19th century, in heraldic literature along with Latin it was the German and the Magyar languages and in Czechoslovakia (1938–1992) it was partly the Czech terminology. Translations into Slovak were far from unified.

This study is part of a series of works of the same author, dedicated to heraldic terminology and is connected with his work entitled „Pokus definovanie erbu“ [An Attempt to Define Arms] published in *Slovenská archivistika*, Vol. XXXVI No 2/2001, pp. 76–106 and mainly to his article „Úvod to terminologie blazonu“ [Introduction to the Blazon Terminology - Directions, Situations, Relations] in *Slovenská archivistika*, Vol. XXXV, No 2/2000, pp. 24–56.

The object of the present essay are relations between the field of the shield and the figures appearing in the shield, i.e. the ordinaries, the sub-ordinaries, the crosses and the charges – to use English terminology. In Central European terminology these figures, unlike English and French usage, are grouped in a different way and with respect to its history the modern Slovak terminology has to be conform with that Continental usage. The author concentrates on description and representation of different sections of the shield and the resulting variations of heraldic figures.

The author draws attention to situations where ordinaries are charged with charges and, on the opposite, charges are bearing ordinaries. Along with Slovak terms, French, English and German equivalents appear, this being a step towards future international heraldic vocabularies.

Translated by Zdenko G. Alexy

MESTEČKO PONIKY HISTORICKÝ VÝVOJ ERBU A PEČATÍ

RADOSLAV RAGAČ

Ragač, R.: The Town Poniky. Historical Development of the Coat-of-Arms and Seals. Slovenská archivistika, Vol XXXVII, No 1, 2002, p. 118–130

The article analyses sphragistic memories of Poniky. The author presents the opinion that the contents of the oldest seal is partially different from the Slovak heraldic traditions and for several centuries there were concurrently used seals with the coat-of-arms of Poniky and non-heraldic seals with the motive of fortification without shield.

Historiography. Auxiliary Historical Science. Sphragistics.

Mgr. Radoslav Ragač, Štátny oblastný archív v Bratislave, Križkova 7, 811 04 Bratislava

Poniky, ležiace vo Zvolenskej stolici medzi Banskou Bystricou a Zvolenom, sa prvýkrát písomne spomínajú v listinách z rokov 1282 a 1284.¹ V uvedenom období boli zemepanským majetkom patriacim magistrovi Filipovi, synovi Tomáša, priamemu predkovi dvoch významných rodov pôvodom zo Zvolenskej stolice – Mičinských z Mičinej a Soosovcov z Poltára.² Do kráľovských rúk sa Poniky dostali po roku 1378.³

Poniky povýšil na slobodné kráľovské mesto uhorský kráľ Žigmund Luxemburský v roku 1404.⁴ Obyvatelia Poník získali mestské práva podľa vzoru neďalekého mesta Krupiny. V privilegiálnej listine sa výslovne uvádza, že získali právo voliť si slobodne richtára, ktorého až dovtedy dosadzoval spomedzi svojich oficiálov zvolenský župan na spôsob iných kráľovských miest, resp. Krupiny. Župan v listine vystupuje ako kráľovský úradník zastupujúci zemepána, pretože Poniky boli v tomto období kráľovským majetkom. Privilegiálna listina

¹ ZEMKO, J.(zost.): Poniky 700-ročné. Martin, Osveta 1982, s. 25–27. Regest listiny z roku 1282 publikoval: MATULAY, C.: Mesto Banská Bystrica, Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255–1536. Bratislava, Archívna správa MV SSR 1980, č. 13, s.18 (listina je v zhode s Karácsonyím považovaná za falzum vzniknuté podľa pravej listiny z roku 1284).

² Genealogickú tabuľku Soosovcov z Poltára začínajúcu už spomínaným magistrom Filipom, synom Tomáša, publikoval vo svojom diele NAGY, I.: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XIII. Pest, Friebeisz 1857–1868, zv. X, vid' prísl. heslo.

³ KOL.: Súpis pamiatok na Slovensku II. Bratislava, Obzor 1968, s. 502; Od roku 1424, keď ho Žigmund Luxemburský daroval svojej manželke Barbore z Celje, bol hrad a hradné panstvo Slovenská Ľupča, ktorého Poniky boli súčasťou, majetkom uhorských kráľovien: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (MOL DF), 287 107.

⁴ Štátny okresný archív v Banskej Bystrici (ŠOKA Banská Bystrica), f. Mestečko Poniky, inv. č. 4.

bola potvrdením listiny zvolenského župana Dávida, syna Michala de Albeis z roku 1400, ktorá priznávala ponickým obyvateľom (kráľovským jobagiómom) rozsiahle privilégia.⁵

Za ekonomickú základňu mestečka Poník môžeme podľa privilégií označiť poľnohospodárstvo, baníctvo a hutníctvo. V roku 1441 sa Poniky spolu s Ponickou Hutou, po zálohu panstva Slovenská Ľupča Hermanovi de Kobravia, stali zemepanským mestečkom.⁶

Svoje právne postavenie privilegovaného mestečka si Poniky udržali aj v období novoveku.⁷ Hutníctvo si vo forme spracúvania železných rúd zachovalo kontinuitu až do obdobia druhej polovice 19. storočia.⁸ Je potrebné spomenúť aj právne špecifickú komunitu slobodníkov vo funkcii strážcov lesov, ktorá má svoje analógie v mnohých okolitých obciach patriacich slovenskoľupčianskemu a vígľášskému panstvu.⁹ Privilégiá ponickej slobodníckej komunite postupne potvrdzovali uhorskí králi od Žigmunda Luxemburského až do 19. storočia.¹⁰ V 19. storočí, v roku 1830 vzniká v Ponikách aj spoločný cech viacerých remesiel.¹¹ Poniky sú významné aj svojim stredovekým kostolom Sv. Jána Krstiteľa, dnes

⁵ Tamže, listina zvolenského župana Dávida, syna Martina de Albeis z 9. apríla 1400 sa zachovala len vo forme inzertu v Žigmundovej listine z 4. novembra 1404 zachovanej v originále.

⁶ Herman de Kobravia získal slovenskoľupčianske hradné panstvo ako zálohový majetok v roku 1441 od kráľovnej Alžbety za sumu 10 000 uhorských zlatých. Panstvo držal v zálohu až do roku 1464: MOL, Diplomatiikai Levéltár (DL) 30 857; Ďalšími známymi zálohovými vlastníckmi panstva boli bratia Damián a Peter Horvátovci de Orboz, ktorí panstvo Slovenská Ľupča získali v roku 1464 za 2000 zlatých: (MOL DL 30 860).

⁷ Privilégiá, i keď s dobovo podmienenými obmedzeniami, postupne v novoveku mestečku Poniky potvrdili viacerí uhorskí králi od Rudolfa II. (v roku 1583) až po Františka II. (v roku 1794), príslušné listiny sú uložené v ŠOKA Banská Bystrica, f. Mestečko Poniky, inv. č. 10, 21 a ďalšie.

⁸ JANČULA, V.: Archív mestečka Poniky (1282–1885). ŠOKA Banská Bystrica, 1976, (úvod, s. 1–2), ZEMKO, J.: c. d., s. 124–126.

⁹ ZEMKO, J.: c. d., s. 34–37; komunity slobodníkov existovali na vígľášskom panstve aj v Očovej, Hrochoti a Zvolenskej Slatine.

¹⁰ V prípade Poník slobodnícka komunita mala vlastného richtára až do roku 1856 (pozri pozn. č. 9, s. 36); ponický kráľovský poľovníci sa spomínajú už v listine Žigmunda Luxemburského z roku 1404, ktorá im rezervuje dve kúrie s príslušenstvom. ŠOKA Banská Bystrica, f. Mestečko Poniky, inv. č. 3, 4; posledné známe potvrdenie výsad ponických slobodníkov „libertini sessionati“ sa nachádza v konfirmačnej listine Františka II. z roku 1794. ŠOKA Banská Bystrica, f. Mestečko Poniky, inv. č. 21.

¹¹ Združený cech viacerých remesiel vznikol v Ponikách v roku 1830. Pečatidlo spojeného cechu remeselníkov v Ponikách s kruhopisom „K: SZAB: POINIK: M: VAROS: CZECH: PECSET: 1830“ sa zachovalo v zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici (SSM Banská Bystrica), inv. č. 12 063. Pečatidlo je okrúhle s priemerom 35 mm. V poli pečatidla, oddelenom od kruhopisu vystupujúcou linkou, sa nachádzajú symboly kolárov, obuvníkov, kováčov a tesárov. Odtlačok iného, pravdepodobne staršieho, pečatidla spojeného cechu s (nečitateľnou) latinskou legendou publikoval spolu s údajmi o vzniku cechu ZEMKO, J.: c. d., s. 45.

s mladším patrocíniom Sv. Františka Serafinského, s jeho bohatou gotickou freskovou výzdobou a výrazným neskorogotickým mobiliárom.¹²

Jozef Novák publikoval vo svojej práci dva nedatované varianty erbu Poník. Starším variantom sú podľa neho v modrom štíte umiestnené dve prekrížené kladivá. V mladšom variante v modrom poli z priepečníka kladív navyše vyrastá smrek.¹³

V súčasnosti Poniky používajú erb prijatý uznesením Heraldickej komisie MV SR z roku 1998.¹⁴ Erbom lokality, kodifikovaným prijatým uznesením, sú v modrom štíte pred zo zelenej pažite vyrastajúcim zeleným smrekom dve skrížené strieborné kladivá so zlatými rukoväťami.¹⁵

Výskumom sa nám podarilo objaviť neznáme a predbežne najstaršie gotické pečatidlo mestečka Poník, ktoré zachytáva prvé obdobie jeho sfragistickej histórie. Toto gotické pečatidlo v odbornej literatúre doposiaľ nebolo známe. Pečatidlo je okrúhle a má priemer 30 milimetrov. Minuskulný gotický kruhopis znie „sigillu (!) ciuitatis ponyk“. Pečatidlo je na základe minuskulného kruhopisu datovateľné do 15. storočia. Odtlačok pečatidla sa zachoval na liste richtára a rady mestečka Poník adresovaného mestu Banskej Bystrici z roku 1531.¹⁶ Pečatidlo bolo použité ako pritlačená dorzálna pečať s clonou. Farba použitého pečatného vosku je zelená. Je to predbežne jediné známe použitie tohto pečatidla mestečka Poník. Pečatný obraz je vsadený priamo do plochy pečatidla bez štítu a je tvorený zobrazením opevnenia s otvorenou bránou a dvomi vežami so šikmými strechami ukončenými cibulami (gulami). Medzi vežami na úrovni strechy je umiestnený pomerne veľký ranogotický štítok s dvojkrížom. Strechy veží nie sú zobrazené striktné z čelného pohľadu, ale čiastočne z profilu s využitím perspektívy a sú naznačené aj ich bočné plochy.

Pečatidlo môžeme na základe erbového štítiku, ktorý konvencionálne vyjadruje vlastníka, resp. je hovoriacim symbolom (čo však v tomto prípade neplatí), pomerne presne datovať. Na základe zachovaných sfragistických pamiatok okolitých miest, Banskej Bystrice a Zvolena, analogicky používajúcich pretvorené erbové figúry zo štátneho znaku ako vyjadrenie svojej príslušnosti ku kráľovskému majetku, môžeme s najväčšou pravdepodobnosťou vznik najstaršieho pečatidla Poník datovať do rozpätia rokov 1400/1404 až 1441. V uvedenom roku

¹² Stredovekými nástennými maľbami z Poník sa najnovšie čiastkovo zaoberala vo svojom príspevku SLIVKOVÁ, M.: Stredoveká nástenná maľba na Slovensku – národná kultúrna pamiatka. In: Pamiatky a múzeá 43, 4, 1995, s. 32–38.

¹³ NOVÁK, J.: Slovenské mestské a obecné erby. (II. vydanie) Martin, Osveta 1972, s. 289.

¹⁴ Rozhodnutie Heraldickej komisie MV SR 187/1400598-OZ zo dňa 14. 5. 1998.

¹⁵ KARTOUS, P. – VRTEL, L.: Heraldický register Slovenskej republiky I. MV SR a MS, Martin 2000, s. 172–173. Podotýkame, že podľa údajov uvedených v hesle základom bolo pečatidlo zo začiatku 18. storočia, ktorého obsahom boli len prekrížené banícke kladivá – ide s najväčšou pravdepodobnosťou o menšie erbové renesančné pečatidlo Poník doložené v roku 1666.

¹⁶ ŠOKA Banská Bystrica, f. Magistrát mesta Banská Bystrica, sign. 342/22, list richtára a rady mestečka Poník mestu Banskej Bystrici zo dňa 22.1.1531; MATULAY, C.: c. d., inv. č. 940, s. 305; príloha 1, za naskenovanie pečate ďakujeme Mgr. Igorovi Grausovi, riaditeľovi Štátneho okresného archívu v Banskej Bystrici.

1441 sa totiž v rozháraných spoločenských pomeroch Uhorska polovice 15. storočia dostáva slovenskoľupčianske panstvo nadišlo z kráľovských rúk najprv do zálohu a neskôr aj do vlastníctva viacerých šľachtických rodov.¹⁷ Po Hermanovi de Kobravia panstvo prešlo rukami viacerých zálohových pánov, až sa napokon v osemdesiatych rokoch 15. storočia stalo súčasťou významnej stredoslovenskej rodovej majetkovej domény Dóczyovcov z Veľkej Lúče, „de Nagy Lúcs“, pochádzajúcich zo Žitného ostrova. Títo však používali iný erb, ktorého hlavnou figúrou bol lev a hviezda.¹⁸

Obr. 1 – Od tlačok najstaršieho pečatidla Poník z 15. storočia

Z tohto dôvodu by aplikácia dvojkríža ako vrchnostenského znaku – vyjadrenia príslušnosti ku kráľovským majetkom, nemala po roku 1441 opodstatnenie.¹⁹

¹⁷ Hrad Slovenská Ľupča sa dostal do kráľovských rúk opäť až v roku 1531, keď ho dobyl v mene kráľovnej Márie Habsburskej od Dóciovcov cisársky vojenský veliteľ Krištof Thurn (von Turri); Bližšie o týchto vojenských udalostiach pozri: HANULIAK, V. – RAGAC, R.: Príspevok k problematike existencie kláštorného hospica a kostola Sv. Ducha v Slovenskej Ľupči. In: *Archaeologica historica* 25, Brno 2000, s. 233–244.

¹⁸ Dóciovcovia používali rodový erb, ktorého hlavnou figúrou bol lev. Na rodový erb získali erbovú listinu od uhorského kráľa Mateja Korvína. Listina bola vydaná v Budíne 2. 2. 1480. Adresátom bol biskup a kráľovský pokladník Urban „de Naghlwce“ so svojimi príbuznými. Udeleným erbom je v červeno-modro šikmo delenom štíte, v hornom červenom poli ležiaci doľava otočený biely lev držiaci v predných labách zlaté ovocie „pomum“ (pravdepodobne jablko), v dolnom modrom poli sa nachádza šesťcípá zlatá hviezda. Hviezda zo štítu je aj klenotom. Prikrývadlá sú po oboch stranách zlato-modro-červené. Listinu a erbovú miniatúru edoval FEJÉRPATAKY, L.(ed.): *Monumenta Hungariae heraldica (Magyar címerek emlékek)* II. Budapest, MTA Kiadó, 1902, fol. 63–64, obr. XXIII.

¹⁹ Pozri pozn. č. 17, 18.

K uvedenému ešte poznamenávame, že voľba dvojkríža mohla širšie súvisieť s jeho výraznou pozíciou vo Zvolenskej stolici, kde je zastúpený v mestskej aj šľachtickej heraldike. Ďalším chronologicky citlivým parametrom je použitie ranogotického štítiku, ktorý sa z uhorskej heraldiky vytráca v prvej polovici 15. storočia, približne v závere panovania Žigmunda Luxemburského. Jeho použitie taktiež dovoľuje datovať predpokladaný vznik pečatidla s najväčšou pravdepodobnosťou do obdobia prvej polovice 15. storočia. Kompozíciou, spojením predheraldického motívu opevnenia so štátnym znakom, nemá najstaršie pečatidlo Poník v skúmanom časovom horizonte priame paralely na území Slovenska. Od najstaršieho horizontu mestských pečatí s motívom opevnenia datovaných do obdobia okolo polovice 13. storočia – pečatí Bratislavy a Banskej Štiavnice, používajúcich predheraldický symbol opevnenia, ho delí nielen obdobie takmer dvoch storočí, ale aj reálny fakt, že v Poníkách na rozdiel od Banskej Štiavnice a Bratislavy nikdy „klasické“ mestské opevnenie nevzniklo.²⁰

Obdobie 15. storočia môžeme v uhorskej mestskej heraldike označiť ako obdobie hľadania nových obsahových foriem vyjadrenia „mestskosti“, ale mestá sa zvyčajne uberali iným smerom, či už nahrádzaním starších pečatidiel s motívmi svätcov ich atribútmi (Kremnica, Podolínec) alebo kombináciami prvkov uhorského štátneho znaku s prvkami typickými pre to ktoré mesto v štíte (napríklad Bardejov, Kežmarok a Prešov). V Uhorsku v prípade kombinácie prvkov opevnenia a štátneho znaku je zaujímavým príkladom sfragistický vývoj Ostrihomu. Veľké obojstranné väčšie (autentické) pečatidlo mesta Ostrihomu z obdobia konca 13. storočia nesie motív mestského opevnenia na jednej strane. Motív štátneho znaku, v tomto prípade „arpádovských brvien“, ktorý je označený ako *secretum latinorum*, na druhej strane.²¹ Na ďalšej menšej mestskej (jednostrannej) pečati Ostrihomu zo 14. storočia, ktorá sa inšpirovala v tvarosloví mestského opevnenia priamo starším mestským pečatidlom, je vidieť zaujímavé spojenie uhorského štátneho znaku, pričom na hornej hrane štítu je položené mestské opevnenie.²²

K voľbe námetu mestského opevnenia na najstaršom pečatidle Poník je treba tiež poznamenať, že Poniky nikdy nedosiahli všeobecné atribúty mesta – vybudovanie mestskej urbanistickej štruktúry, rozvoj remesiel, obchodu a pod. Uvedený motív sa dá teda chápať len ako všeobecné vyjadrenie mestských prvkov – t. j. dosiahnutia právneho stavu možnosti konštituovania samosprávnej mestskej obce s jej volenými orgánmi po obdržaní mestských privilégií. Jediným racionálnym vysvetlením voľby tohto motívu je, že miestny stredoveký kostol umiestnený na výraznej vyvýšenine spolu s ohradou mohol u miestnych obyvateľov vzbudzovať dojem opevnenia. Vzhľadom na okolité paralely možno tiež

²⁰ Obidve pečate publikoval NOVÁK, J.: Slovenské mestské a obecné erby (II. vydanie). Martin, Osveta 1972; reprodukcia oboch pečatí sa nachádza medzi stranami 32–33 a NOVÁK, J.: Erby miest vyhlásených za pamiatkové rezervácie. Bratislava, Tatran 1986, s. 11 (pečať Banskej Štiavnice), s. 19 (pečať Bratislavy).

²¹ HEGEDŰS, A. (zost.): Megpecsételt történelem. Középkori pecséték Esztergomból. Esztergom, OPEN ART 2000, s. 160–161.

²² Pozri pozn. 21, s. 162.

predpokladať využívanie kostola ako dostupného úkrytu v čase nebezpečenstva a ako pôvodného úložiska archívneho listinného materiálu. Nemožno tiež, aspoň v hypotetickej rovine, vylúčiť ani jeho funkcie v oblasti tezaurovania drahých kovov ťažených v lokalite. Všetky uvedené skutočnosti mohli mať vplyv na vznik tohto výnimočného pečatidla. Zaujímavosťou je, že voľnou obrazovou predlohou erbu by mohla byť freska s námetom posledného súdu, kde je zobrazenie Nebeského Jeruzalema, ktorá sa nachádza v miestnom rímskokatolíckom farskom kostole Sv. Františka Serafínskeho. Nebeský Jeruzalem je zobrazený vo forme výraznej dvojvežovej fortifikácie, medzi vežami ktorej sú ďalšie dve menšie budovy s trojuholníkovými štítmi.²³

V slovenských pomeroch môžeme síce nájsť aj viaceré iné pečatidlá mestečiek z obdobia 14. až 16. storočia, ktorých ústredným motívom je opevnenie (Bojnice, Ilava, Sered', Prievoz, Vrakuňa), ale nikdy nie v kompozícii s prvkami štátneho znaku na štíte jednoznačne identifikujúceho panovnícke vlastníctvo.²⁴ Len približnou paralelou v tomto prípade by snád' mohol byť príklad najstaršieho pečatidla mestečka Bojníc.²⁵ Tu sa v pečatnom poli vyskytujú popri opevnení aj dve ľalie (tretou ľaliou je ukončená jedna z veží (centrálna) opevnenia) interpretované autorom ako prvky pravdepodobne prevzaté z anjouovského štátneho znaku a reprezentujúce zemepanské vlastníctvo kráľa v Bojniciach v uvedenom období 14. storočia. Podotýkame, že ľalie sú v tomto prípade zobrazené ako vyslovene doplnkové figúry vo voľnom priestore po bokoch opevnenia a zároveň nie sú aplikované v štíte.²⁶

Pri hľadaní paralel sa natískajú výrazné podobnosti a priame analógie k danej situácii s poukázaním na heraldicko-sfragistický vývoj v Čechách. V Čechách naopak, u slobodných kráľovských miest a mestečiek, je spojenie predheraldického motívu mestského opevnenia so štátnym, resp. vrchnostenským či hovoriacim erbom celkom bežné. Zároveň kompozícia opevnenia s bránou a dvomi vežami, medzi ktorými sa nachádza erbový štítok, je najtypickejšia. Z českých miest ako paralely môžeme zo stredovekého obdobia menovať Český Krumlov (štítok s ružou – zemepanským erbom – páni z Rožmberku), Kolín (štítok s českým levom), Rakovník (štítok s hovoriacim erbom-rakom) či mesto Tábor, kde sa medzi dvomi vežami nachádza hneď trojica erbových štítkov s cisárskou orlicou, luxemburským a českým levom usporiadaných (1, 2).²⁷ Z moravských analógií spomenieme Jemnicu, kde sa medzi dvoma vežami opevnenia nachádza

²³ SLIVKOVÁ, M.: c. d., s. 35.

²⁴ NOVÁK, J.: c. d., s. 111–112 (Bojnice), s. 185–186 (Ilava), s. 315–316 (Sered') a NOVÁK, J.: Erby a pečate Bratislavy. Bratislava, BIPS 1990, s. 45–47 (Prievoz), s. 56–57 (Vrakuňa).

²⁵ Pozri pozn. 24 (Bojnice).

²⁶ SEDLÁK, F.: Najstaršia listina a pečať mesta Bojníc. In: Slovenská archivistika V, 2, 1970, s. 54–75, reprodukcia pečate sa nachádza za stranou 66; okrem ľalií sa v poli pečate navyše nachádzajú majuskulné gotické sigly „C O N“, ktoré autor oprávnené rozpisuje ako „Comitatus Nitriensis“ a dáva do súvisu s charakterom zemepanského mestečka podriadeného právomoci Nitrianskej stolice.

²⁷ LIŠKA, K. – MUCHA, L.: Klíč k našim městům. Praha, Práce 1979, obrazová príloha.

ranogotický štítok s doprava hľadiacou orlicou.²⁸ Ďalšou, výrazne sa natískajúcou paralelou k českej heraldicko-sfragistickej tradícii, je nesúlad medzi obsahom pečatných polí najstarších mestských typárií a výskytom najstarších mestských erbov, resp. medzi nesúladom časových rovín ich výskytu.²⁹ Zdá sa, že Poniky i v tejto rovine spadajú do tejto kategórie. V miestnom farskom kostole Sv. Jána Krstiteľa (dnes používané patrocinium Sv. Františka Serafinského je mladšie a pochádza až z obdobia baroka) je na západnom (hlavnom) vstupnom portáli v nadpraží umiestnený polychrómovaný erb mestečka Poník.³⁰ Na neskorogotickom štíte je umiestnené prekrížené banské náradie – banícke rozpájacie kladivo (železko či špičák) vpravo a bicie kladivo vľavo. Pole štítu je červené, náradie má strieborné rukoväte a čierne hlavice.³¹ V prípade hlavíc baníckeho náradia predpokladáme koróziu pôvodnej striebornej farby, nemožno však úplne vylúčiť ani sekundárny zásah a premaľovanie z pôvodnej, heraldicky správnejšej, najpravdepodobnejšie striebornej farby. Portál podľa rozvinutého neskorogotického tvaroslovia datujeme do konca 15., resp. začiatku 16. storočia.³² Celý vstupný portál má autentickú, pre neskorú gotiku veľmi typickú červenú farebnosť. Rovnaký erb mestečka len bez polychrómie nájdeme aj na krstiteľnici, ktorá pochádza pravdepodobne z rovnakého časového obdobia ako nákladná neskorogotická prestavba kostola. Krstiteľnica je umiestnená v lodi farského kostola. Podľa literatúry krstiteľnica pochádza z roku 1526.³³ Na krstiteľnici je spolu s erbom mestečka umiestnený aj ďalší, pravdepodobne rodový erb spoludonátora. Teda v období, keď je priamy doklad na existenciu a praktické používanie už vykryštalizovaného mestského erbu s baníckym motívom, mestečko ako pečatný symbol stále používa motív opevnenia. Opevnenia sa na svojich pečatidlách mestečko Poniky nevzdáva až do 18. storočia.

²⁸ KOL.: Znaky a pečete jihomoravských měst a městeček. Brno, Blok 1979, obrazová príloha, pečať pochádza z roku 1417.

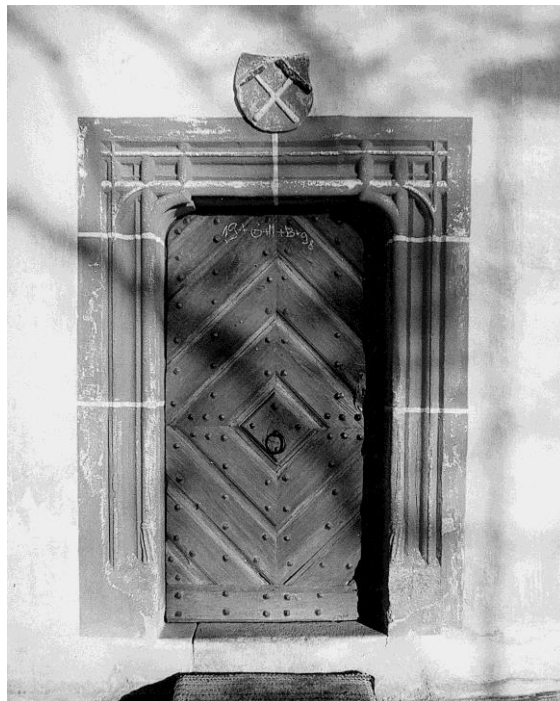
²⁹ Zhrnutie viacerých názorov z českej strany na danú problematiku pozri: RAGÁČ, R.: Vývin erbu mesta Zvolena do konca 17. storočia. In: Slovenská archivistika, XXXIV, 2, 1999, s. 41.

³⁰ Pozri obr. č. 2. Za poskytnutie fotografie ďakujeme Mgr. Erike Hraškovéj, riaditeľke pracoviska Pamiatkového ústavu v Lučenci (erb sa nachádza na západnom portáli kostola).

³¹ Portál môžeme nepriamo datovať niekedy po roku 1492, keď ponický farár Vavrínek získal odpustky pre farský kostol. SLÁVIK, J.: Dejiny Zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu. Banská Štiavnica, Vdova a syn Augusta Joergesa 1921, s. 667; Takmer identický portál s rovnakým datovaním sa nachádza na gotickej kúrii v Parížovciach. KRIŽANOVÁ, E.: Kaštieľ v Parížovciach a stredoveké hrádky na Slovensku. In: Pamiatky a múzeá 48, 3, 2001, s. 7–11. Tvaroslovne je portál takmer zhodný aj s v článku publikovaným analogicky datovaným torzom portálu z produkcie korvínskej stavebnej hute pôsobiacej na hrade Budín. Na základe týchto údajov je možné portál a na ňom zobrazený erb rámcovo analogicky datovať do prelomu 15. a 16., resp. na začiatok 16. storočia. V súvislosti s výrazmi používanými na označenie baníckeho náradia, terminologicky zaujímavý príspevok publikoval: MAGULA, R.: Banícky znak – jeho vznik a tvar. In: Múzeum XLV, 1, 1999, s. 1–4.

³² Portály zhodne datuje do konca 15. storočia aj Súpis pamiatok II, pozri pozn. č. 33.

³³ Súpis pamiatok na Slovensku II, s. 502.

Obr. 2 – Erb Poník z konca 15. storočia nad západným portálom miestneho farského kostola Sv. Františka Serafínskeho

Zaujímavými v tejto súvislosti sú pečatidlá Prievozu a Vrakune. V oboch prípadoch ide o dvojvežovú fortifikáciu obtekanú vodou, pričom v priestore medzi vežami je na architektúre postavený kríž. V prípade Vrakune je latinský kríž postavený na nižšiu sedlovú strechu a v prípade Prievozu je naopak dvojkriž (podľa autora však vo funkcii teritoriálneho symbolu) postavený priamo na murivo. V prípade Vrakune je opevnenie identifikované ako súčasť opevnenia mýtnej stanice.³⁴ Tieto dve pečatidlá vykazujú výrazné zhody v kompozičnom chápaní na nich obsiahnutej architektúry a je možné, že mali buď spoločnú predlohu, resp., že jedno pečatidlo bolo predlohou druhému.

V neskoršom období mestečko používalo ďalšie pečatidlo s podobným motívom z roku 1731.³⁵ Pečatidlo je okrúhle s priemerom 43 milimetrov a s majuskulným latinským kruhopisom „SIGILLVM + OPPIDI + PRIVILEGIATI PONIK * ANNO 1731“. Číslica „2“ je vyrytá v tvare majuskulného „Z“ a dva krížiky v kruhopise majú trojuholníkové výseky koncov ramien. Letopočet vzniku pečatidla je umiestnený aj v poli pečatidla v dvoch dvojiciach v priestore

³⁴ NOVÁK, J.: Erby a pečate..., s. 46.

³⁵ Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici, Hlavný komorskogrofský úrad, inv. č. 2017, škat. 6038.

vpravo (1, 7) a vľavo (3, 1) od štítu s dvojkrížom, pričom jednotlivé číslice v dvojiciach sú oddelené dvojbodkami. Toto pečatidlo, i keď nadviazalo na staršie, ešte pravdepodobne živé tradície najstaršieho gotického pečatidla z 15. storočia, je len jeho voľnou napodobeninou. Pečatidlo aplikuje v poli už dávnejšie používaný a minimálne od začiatku 16. storočia známy erb lokality. Najstarší odtlačok tohto pečatidla z roku 1731 sme objavili na písomnosti, kontrakte medzi mestečkami Poniky a Slovenská Ľupča ohľadom panskej lúky z 1. decembra 1783.³⁶ Mestečko pečatidlo používalo až do polovice 19. storočia a najmladší nami zistený odtlačok pochádza predbežne z roku 1853.³⁷ V pečatnom poli oddelenom od kruhopisu štylizovaným vavrínovým vencom je ústredným motívom opäť motív opevnenia, v tomto prípade však v podobe jednoduchého hradobného múra so zubovitým cimburím a otvorenou bránou. Bránový otvor naruša v oblasti päty štítu jeho obrysy, keďže svojím tvarom ohraničuje štít, ktorý má takto namiesto tvarom štítu predpokladaného ukončenia v tvare poloblúka v spodnej časti polkruhovitú vykrojenie. Na hornej hrane štítu je položená silne štylizovaná koruna. Spodná časť koruny je zobrazená ako dva horizontálne pásy jemného perlovca, medzi ktorými je v rovnomerných intervaloch sedem o niečo väčších guľčiek. Tri guľčky sú na každej strane a jedna je v strede. Tieto guľčky možno interpretovať ako perly koruny. Nad pásom sa nachádza výstupok v tvare trojuholníka, ktorý je olemovaný ďalším pásom, pokrytým piatimi guľčkami. Na hrote lemu je položený tulipánovitý štítok s dvojkrížom. Po bokoch výstupku sa na každej strane nachádza lalokovitý výbežok vyklonený von z koruny. Rytiec pravdepodobne nepochopil gotickú predlohu. Stavbu redukoval len na pevnostný múr, ktorý vsadil do štítu a horné partie stavby, dve veže a trojuholníkový štít interpretoval ako korunu. Na základe tohto omylu vznikla ďalšia nelogickosť, keď sa na vrchol koruny dostal dvojkríž z neskorogotického pečatidla aj spolu so štítom, z ktorého sa v jeho podaní stáva tulipánovitý útvar. Po bokoch stavby sú umiestnené vpravo šesťcípá hviezda medzi dvomi nad a pod ňou umiestnenými guľčkami a vľavo motív z erbu lokality – skrížené banícke kladivká, v ktorých výseku porísk sa nachádzajú štyri malé objekty, pravdepodobne guľčky.

Výskumom sa nám podarilo objaviť ešte ďalšie menšie renesančné pečatidlo, ktorého použitie je doložené na liste mestečka Poník adresovanom Zvolenskej stolici z 21. mája 1666.³⁸ Pečatidlo je oválne s rozmermi 21 × 16 milimetrov a je bez kruhopisu. Kruhopyš je v tomto prípade nahradený len trojicou sigiel „S. O. P“. Sigly sú umiestnené v poli pečatidla nad štítom a vyjadrujú latinský variant názvu lokality – „Sigillum Oppidi Ponik“. Pečatidlo je priamo v korobo-

³⁶ Pozri pozn. č. 35.

³⁷ Slovenský národný archív v Bratislave (SNA Bratislava), Topographica, inv. č. 364, fol. 179 (prenájomný kontrakt richtára a rady mestečka Poník s Jánom Kugyelkom ako árendátorom z 22. 9. 1853).

³⁸ Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici (ŠOBA Banská Bystrica), Župa zvolenská I, A XXI – Militaria, fasc. 4, 39b.

rácii listu z roku 1666 označené ako menšie.³⁹ Z uvedeného vyplýva, že v danom časovom období mestečko Poniky používalo zároveň dvojicu pečatidiel, ako väčšie s najväčšou pravdepodobnosťou stále prvé gotické pečatidlo a ako menšie spomínané renesančné pečatidlo. Menšie pečatidlo pochádza pravdepodobne z prvej polovice 17. storočia. Toto menšie pečatidlo bolo neskôr, v priebehu 18.–19. storočia nahradené mladším menším pečatidlom, ktorého odtlačky sa nám predbežne podarilo nájsť na písomnostiach z rokov 1823–1854.⁴⁰

Mladšie menšie pečatidlo mestečka je tvarovo i námetom renováciou staršieho menšieho pečatidla Poník zo 17. storočia. Zachovaný je archaizujúci renesančný tvar štítu a vyjadrenie názvu mestečka nezmenenou skupinou sigiel. Rozdielmi oproti staršiemu pečatidlu sú aplikácia motívu vavrínového venca okolo poľa pečatidla medzi dvoma jednoduchými linkami, ktorý na staršom pečatidle absentuje, posunutie bodiek medzi siglami smerom nahor a pravdepodobne omylom pridaná bodka pred siglou „S“. Zároveň dochádza k istej tvarovej modifikácii baníckej symboliky a prehodeniu poradia baníckych nástrojov. Mestečko toto mladšie menšie pečatidlo používalo variabilne ako pritlačenú pečať s clonou aj bez clony pod textom.⁴¹ Je doložené aj jeho pomerne neštandardné použitie na spojenie dvoch strán prenájomného kontraktu mestečka s Jozefom Hodekom z roku 1853.⁴²

V roku 1863 vzniká nové kovové pečatidlo mestečka Poník. Pečatidlo je okrúhle s priemerom 34 milimetrov.⁴³ Toto pečatidlo sa zachovalo až do súčasnosti v zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Majuskulný kruhopis pečatidla „●PEČAŤ SLOBODNÉHO MESTEČKA PONIKY 1863“ je slovenský. Kruhopyš nie je vôbec oddelený od poľa pečatidla. Kvetina (ružička), ktorou začína legenda, je umiestnená na vrcholci erbovej figúry – smreku. Na okraji pečatidla sa nachádza drobný perlovec. Obsahom pečatného poľa je bez štítu, z priesečníka skrížených baníckych kladív, vpravo rozpájacieho a vľavo bicieho, vyrastajúci smrek. Pri vrchole smreku sa nachádzajú dve hviezdičky, na každej strane jedna. Letopočet 1863 je umiestnený pod baníckymi kladivami. V tom istom roku vzniká aj nové kovové nápisové pečatidlo miestneho notariátu s majuskulným kruhopisom „NOTARIAT MESTEČKA POINIKY 1863“.⁴⁴ Podľa mnohých identických znakov je zjavné, že sú dielom toho istého kovyrytca. Pečatidlo má priemer 30 milimetrov. Okraj pečatidla je lemovaný vavríno-

³⁹ Pozri pozn. č. 38, koroborácia listu je nasledovná: „Pro lepssi gistotu tohto Psany nassy menssy Pечатку daly sme Prytysknuty“.

⁴⁰ SNA Bratislava, Topographica, inv. č. 364, fol. 243 (prenájomný kontrakt z 8. 4. 1823 – pečatidlo bolo použité ako pritlačené s clonou pod textom), fol. 191, (prenájomný kontrakt z 24. 4. 1854 – pečatidlo bolo použité ako pritlačená pečať bez clony pod textom).

⁴¹ Pozri pozn. č. 40, rok 1854.

⁴² Pozri pozn. 40, fol. 183, 185 a nasledujúce (spájanie prázdnych fólií).

⁴³ SSM Banská Bystrica, inv. č. 6324.

⁴⁴ SSM Banská Bystrica, inv. č. 6315, pečatidlo je celokovové; poznáme aj ďalšie mladšie kovové (mosadzné) pečatidlo notárskeho úradu v Ponikách, ktoré je tiež nápisové z konca 19. storočia, s rozmermi 45 × 20 mm. Maďarský majuskulný kruhopis pečatidla umiestnený v troch radoch znie: „ZÖLYOM MEGYE JEGYZŐI HIVATAL POYNIK“ – pečatidlo sa zachovalo v zbierkach SSM v Banskej Bystrici, inv. č. 6314.

vým vencom. Prvé dve slová legendy sú umiestnené v oblúku, v hornej časti pečatidla. Slovo „POINIKY“ sa nachádza v strede poľa. Nad ním sú umiestnené dve hviezdčky, pod ním ružička. Pod ružičkou sa nachádza ešte letopočet „1863“.⁴⁵

Z obdobia po administratívnych reformách, keď Poniky stratili štatút mestečka a stali sa veľkou obcou, pochádza erbová pečiatka publikovaná P. Kukom. Pečiatka, ktorú sme nemali k dispozícii, má priemer 32 milimetrov. V poli pečiatky sa nachádza rovnaký symbol ako na prechádzajúcich pečatidlách, jedľa vyrastajúca zo skríženia baníckych kladív. Legenda pečiatky je majuskulná, v maďarčine a znie: „ZÓLYOM VÁRMEGYE PÖNIK NAGY KÖZSÉG“.⁴⁶

Najmladší variant erbu Poník sa nachádza aj na plechovom vývesnom štíte z polovice 19. storočia. Prekřížené banícke kladivá sú umiestnené v modrom štíte pred stromom – jedľou vyrastajúcou zo zelenej pažite.⁴⁷

V Maďarskom krajinskom archíve sa nachádzajú aj dva varianty návrhu erbu Poník s čiastočným vyznačením farebnosti. Variant erbu, ktorý môžeme označiť ako starší, obsahuje v modrom poli dve skřížené banícke kladivá, vpravo roz-pájacie a vľavo bicie. Variant, ktorý môžeme označiť ako mladší, obsahuje v modrom poli zo skríženia baníckych kladív, vpravo bicieho a vľavo roz-pájacieho, vyrastajúci ihličnatý strom – smrek.⁴⁸ Otázku, prečo nebola akceptovaná autentická červená farebnosť poľa erbu umiestneného v nadpraží jedného z portálov miestneho farského kostola, nevieme rozriešiť s definitívnou platnosťou. Môžeme len predpokladať, že zmena farebnosti erbu z červenej na modrú súvisí s tým, že zaslané podkladové materiály (odtlačky starých pečatidiel) boli bez jednoznačne určenej farebnosti a voľba inak sfarbeného poľa súvisí s dominantnosťou modrého štítu v uhorskej heraldike.

Na základe zistených skutočností je možné navrhnúť zmenu dnes používané-ho erbu Poník, ktorý reprezentuje len jeho chronologicky mladší variant a od-poručiť návrat k najstaršej podobe erbu Poník z konca 15. alebo zo začiatku 16. storočia so zachovaním doloženej autentickej farebnosti.

Ponická Huta – miestna časť Poník

Napriek tomu, že Ponická Huta bola relatívne dlhú dobu pomerne význam-ným výrobným komplexom a osídlenie pri nej je doložené už v prvej polovici 15. storočia, stále bola administratívnou súčasťou Poník.⁴⁹ Doklady o jej samo-statnej administratívnej činnosti poznáme až z obdobia druhej polovice 19. sto-

⁴⁵ SSM Banská Bystrica, inv. č. 6295, pôvodné, pravdepodobne drevené držadlo sa nezachovalo.

⁴⁶ KUKA, P.: Zbierka pečatí bývalej Zvolenskej župy. In: Slovenská archivistika, XXI, 2, 1986, s. 117; podľa údajov autora by sa mala pečiatka nachádzať v Zbierke pečiatok a pečatí Štátneho oblastného archívu v Banskej Bystrici (ŠOBA), inv. č. 325.

⁴⁷ ZEMKO, J.: c. d., s. 46.

⁴⁸ MOL, V 5, 26. csomó, fasc. 63, Zvolenská stolica, fol. 134 (návrhy sú zhodné s variantmi erbu Poník, publikovanými J. Novákom). Pozri pozn. č. 13.

⁴⁹ Pozri pozn. č. 6.

ročia, keď v rokoch 1873–1943 bola Ponická Huta samostatnou obcou.⁵⁰ Ponická Huta bola pomerne významným strediskom spracúvania železnej rudy a v 18.–19. storočí tu vznikli viaceré vysoké pece.⁵¹ V Ponickej Hute pôsobil v polovici 19. storočia významný slovenský lekár Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský.

Z uvedeného obdobia druhej polovice 19. storočia pochádza erbové pečatidlo uložené v súčasnosti v zbierkach Štátneho oblastného archívu v Banskej Bystrici.⁵² Pečatidlo je kovové, s priemerom 32 mm. Majuskulná legenda je maďarsko-slovenská. Okolo okraja pečatidla sa nachádza maďarská časť legendy, ktorá znie: „ZÓLYOM VÁRMEGYE PÓNIK KOHÓ KÖZSÉG“. V strede pečatného poľa sú však tri sigly „O.P.H.“ oddelené bodkami, ktoré vyjadrujú skrátený slovenský názov lokality „Obec Ponická Huta“. V strede sa tiež nachádza erbové znamenie – prekrížené banícke náradie, vpravo kladivo bicie, vľavo kladivo rozpájacie. Podoba erbu je priamo odvodená od menších pečatidiel mestečka Poník, ktoré v období 17.–19. storočia niesli obdobný motív. Aj na pečatidlách Poník sa nachádza prekrížené banícke náradie a názov lokality je vyjadrený trojicou sigiel. Rozdiel je len v tom, že tri sigly v prípade menších pečatidiel Poník vyjadrujú latinský variant ich názvu. Pravdepodobne spolu s pečatidlom vznikla aj identická pečiatka s rovnakým priemerom 32 milimetrov a zhodným pečatným poľom.⁵³

DAS STÄDTCHEN PONIKY HISTORISCHE ENTWICKLUNG SEINER WAPPEN UND SIEGEL

Radoslav Ragač

Der Inhalt des Beitrags ist eine Aufnahme der sphragistischen und heraldischen Geschichte des Städtchens Poniky (dt. Ponik) und seines Ortsteils Ponická Huta (als selbstständige Gemeinde Ponická Huta bestand sie innerhalb des Betrachtungszeitraums von 1873–1943) vom Mittelalter bis zum Ende der Verwendung heraldischer Siegel und Stempel, Ende des 19. Jahrhunderts. Die bislang älteste sphragistische Quelle aus Poniky ist ein Siegelstock aus dem 15. Jahrhundert, dessen Inhalt eine frei im Feld platzierte zweitürmige Befestigung bildet. Zwischen den Befestigungstürmen befindet sich ein frühgotisches Wappenschild mit Doppelkreuz. Aufgrund einer inhaltlichen Analyse des Wappenschildes datiert der Autor die Entstehung des Siegelstocks in die Zeit von 1400–1441, als Poniky nach der Erteilung der Stadtprivilegien im königlichen Besitz war. Das Doppelkreuz identifiziert er als Ausdruck des landesherrlichen (königlichen) Eigentums. Diese Datierung wird seiner Meinung nach auch durch die Form des frühgotischen

⁵⁰ ZEMKO, J.: c. d., s. 126.

⁵¹ Zaujímavé údaje o banskom a hutnom podniku v Ponickej Hute pozri JANČULA, V.: c. d. (úvod, s. 2).

⁵² ŠOBA Banská Bystrica, Zbierka pečiatok a pečatí, inv. č. 327.

⁵³ ŠOBA Banská Bystrica, Zbierka pečiatok a pečatí, inv. č. 328.

Schildes bestätigt, dessen Verwendung in Ungarn etwa im zweiten Viertel des 15. Jahrhunderts allmählich schwindet. Der Autor verweist auch auf eine gewisse Besonderheit dieser Komposition in ungarischen Bedingungen und stellt sie in einen Zusammenhang mit der sphragistischen Entwicklung in Böhmen, wo im Gegenteil die Verbindung der zweitürmigen Befestigung mit dem zwischen den Türmen angebrachten Wappenschild vergleichsweise oft auftritt. Der Autor verweist auch auf den Anachronismus der Verwendung von Siegelstöcken mit nichtheraldischen Motiven neben heraldischen Siegelstöcken noch im 18. Jahrhundert, obwohl epigraphische Denkmäler die Existenz des sich herauskristallisierenden Stadtwappens schon Ende des 15. Jahrhunderts belegen. Der Autor spricht sich zugleich für die Rückkehr zur Wiederverwendung der ältesten und authentischsten bekannten Wappenform von Poniky vom Ende des 15. Jahrhunderts aus.

Übersetzt von Ute Kurdelová

NÁČRT VÝVOJA FALERISTICKÉHO BÁDANIA S OSOBITNÝM ZRETELOM NA SLOVENSKO

(4. časť – obdobie rokov 1970–1992)

IGOR GRAUS

Graus, I.: An Outline of the Development of Phaleristic Research with the Special Regard to Slovakia (Part Four, The Period 1970–1992). Slovenská archivistika, Vol XXXVII, No 1, 2002, p. 131–142

The study traces the development of phaleristic research in the Czechoslovak Republic in 1970–1992. The author analyses particular main trends of research that been realised mostly at amateur level and professional historians had dealt with it only partially. He pays more attention to Slovak phaleristic works because during 70-ies even the Slovak researchers actively contributed to the research.

Auxiliary Historical Science. Phaleristic. Czechoslovak Republic.

Mgr. Igor Graus, Štátny okresný archív, Komenského 26, 974 01 Banská Bystrica

Obdobie 70. rokov sa v hlavných kontúrach prakticky v ničom neodlišovalo od predchádzajúcej dekády. Ťažisko faleristického výskumu spočívalo opäť iba na osobnej iniciatíve jednotlivcov, ktorí boli organizovaní predovšetkým v Československej spoločnosti priateľov drobnej plastiky a táto už tradične faleristom poskytovala najväčší priestor na prezentáciu výsledkov ich výskumov. Na rozdiel od minulých rokov sa faleristické články a štúdie publikovali už aj prostredníctvom periodík vydávaných Českou a Slovenskou numizmatickou spoločnosťou.¹ Do faleristického bádania sa po prvý raz aktívne zapojili aj slovenskí autori, hoci časť z nich ešte stále využívala nepomerne väčšie možnosti publikovania v Čechách než na Slovensku. Amatérski faleristi sa opäťovne prioritne zameriavali na výskum jednotlivých významných faleristických insígnií, či to už boli insígnie duchovno-rytierskych, laických rytierskych rádov,² alebo rôznych

¹ Od roku 1970 začali vychádzať Sběratelské zprávy královohradeckej pobočky Českej numizmatickej spoločnosti s periodicitou 3 × ročne. Na Slovensku 4 × ročne vychádzal informačný bulletin košickej pobočky Slovenskej numizmatickej spoločnosti a Východoslovenského múzea v Košiciach pod názvom Správy. Na tomto mieste spomedzi väčšieho množstva numizmatických periodík uvádzame iba tie, ktoré viac-menej pravidelne publikovali články faleristického charakteru. Istý priestor na prezentáciu faleristického bádania poskytovala aj Heraldika, bulletin pre pomocné vedy historické, ktorý vydávala Heraldická sekcia Kruhu spolupracovníkov Múzea ťažby a spracovania zlata v Jílovom pri Prahe.

² Napríklad MĚŘICKÁ, V.: Řád křesťanského rytířstva. Řád křesťanské milice – Ordo christianae militiae. Numismatické listy XXXIII., 1978, č. 2, s. 33–60, MICHAL, Z.: Kdy byl založen Řád Zlatého rouna? Heraldika III., 1970, č. 3, s. 34–37, SUCHÁNEK, J.: O Řádu svatého Lazara. Heraldika III., 1970, č. 4, s. 45–53, SUCHÁNEK, J.: Ještě příspěvek k historii Řádu svatého Lazara. Heraldika VI., 1973, č. 4, s. 58–61, LOBKOV

typov vyznamenaní.³ Omnoho väčšiu pozornosť však zamerali na celé skupiny vyznamenaní v rámci jednotlivých štátov (predovšetkým Československa, rakúsko-uhorskej monarchie a Mexika),⁴ alebo tých súborov vyznamenaní, ktoré sa vzťahovali k nejakej významnej historickej udalosti.⁵ Časť z takto poňatých prác bola publikovaná aj v zahraničí⁶ a v minimálnej miere dochádzalo aj k publiko-

WICZ, F.: Řád Zlatého rouna. Heraldika VIII., 1975, č. 2, s. 50–54, č. 3, s. 101–106, SEMRÁD, O.: Colana erbovního krále řádu Zlatého rouna. Drobná plastika 10, 1973, č. 4, s. 120–127.

³ Napríklad MĚŘÍČKA, V.: Český šlechtický kříž z roku 1814. In: Karel Castelin. Sborník příspěvků k oslavě jeho životního numismatického díla sestavený u příležitosti jeho 70. narozenin. Hradec Králové 1973, s. 97–107, METZGER, J.: Saský vojenský řád sv. Jindřicha. Drobná plastika 8, 1971, č. 4, s. 113–117, tenže: Ruský kříž sv. Jiří. Drobná plastika 12, 1975, č. 3, s. 84–88, ŠTAFL, I. K. J.: Kříž veteránů lednového povstání roku 1863. Drobná plastika 10, 1973, č. 4, s. 109–112, PATEJDL, P.: Čestný odznak rakouské domobran z roku 1908. Drobná plastika 10, 1973, č. 4, s. 114–117, DUŠEK, R.: Junácký kříž „Za vlast 1939–1945“. Drobná plastika 7, 1970, č. 2, s. 56–58, SOUKUP, B.: Dva rozdílné typy pamětní medaile „Za věrnost a brannost“. Drobná plastika 15, 1978, č. 1, s. 31–32.

⁴ Na mysli máme predovšetkým sériu faleristických publikácií Václava Měříčku o československých vyznamenaniach, ktoré začali vychádzať práve v tomto období pod záštitou pobočky ČNS v Hradci Králové. (MĚŘÍČKA, V.: Československá vyznamenání I. 1918–1938. Hradec Králové 1973, tenže: Československá vyznamenání II. Řád Bílého lva a Československá medaile Bílého lva. Hradec Králové 1973, tenže: Československá vyznamenání III. Československé řády a medaile 1939–1948. Hradec Králové 1974, Československá vyznamenání IV. 1945–1975. Hradec Králové 1976, Československá vyznamenání V. 1. národní odboj 1914–1918. Hradec Králové 1979. Další tri publikácie z tejto série vyšli v priebehu 80. rokov).

Ďalej to boli predovšetkým takisto práce Václava Měříčku (napríklad MĚŘÍČKA, V.: Rakouské, rakousko-uherské vojenské a občanské záslužné a pamětní medaile I. Praha 1974, MĚŘÍČKA, V.: Rakouská, rakousko-uherská záslužná a pamětní vojenská a občanská vyznamenání II. Praha 1976) a iba celkom ojedinele aj iných autorov.

Jednou z tém, ktorá výrazne rezonovala vo faleristickej verejnosti, bola problematika mexických vyznamenaní súvisiacich s osobou habsburského arcikniežaťa Maximiliána, ktorý sa na krátky čas stal mexickým panovníkom. Tento vytvoril celkom novú sústavu vyznamenaní, ktorá však prestala existovať spolu s jeho vládou. Diskusia okolo spornej osoby autora mexických medailí za zásluhy, správnej farebnosti stúh a iných aspektov tzv. mexických vyznamenaní (teda aj francúzskych, ktoré súviseli s vojenskou intervenciou v Mexiku) sa už začala v polovici 60. rokov a teraz pokračovala ako na profesionálnej, tak aj na amatérskej báze a dostala sa aj na stránky zahraničných faleristických periodík. (MĚŘÍČKA, V.: Mexické záslužné medaile. Drobná plastika 7, 1970, č. 1, s. 16–29, SVOBODA, Z.: Pozůstalost mexického lékárníka Dr. Františka Kasky v Národním muzeu v Praze. Dr. František Kaska a faleristický materiál z jeho pozůstalosti. In: Sborník Národního muzea v Praze 25, 1971, řada A – historie, č. 4–5, s. 115–156, MĚŘÍČKA, V.: Les médailles mexicaines du règne de l'Empereur Maximilien. Journal Européen de Collectionneur d'Ordres et Décorations 1970, č. 1, s. 7–17, MĚŘÍČKA, V.: Ohlasy na mexické medaile. Drobná plastika 11, 1974, č. 2, s. 47–62, tenže: Quelques remarques sur le problème des Médailles Mexicaines. Journal Européen de Collectionneur d'Ordres et Décorations 1973, č. 12, s.).

⁵ Napríklad MĚŘÍČKA, V.: Waterloo 1815–1975. Praha 1975.

⁶ Napríklad MĚŘÍČKA, V.: The Decorations of Montenegro. Orders and Medals Society of America, The Medal Collector, Vol. 24, April 1973, Nr. 4, LEIDL, B.: Orden und Ehrenzeichen der Ungarischen Volksrepublik. Hamburg 1974, tenže: Polnische Orden und Aus-

vaniu zahraničných faleristických prác.⁷ Ojedinele sa publikovali faleristické práce, ktoré neboli prvoplánovo zamerané na insígnie, ale všimali si aj iné aspekty faleristickej praxe v minulosti.⁸ Prezentácia faleristických poznatkov sa ďalej vykonávala formou výstav, prednášok v rámci Československej spoločnosti priateľov drobnej plastiky a oboch národných numizmatických spoločností, ale objavila sa aj celkom nová aktivita faleristov – stretnutie na faleristickom zjazde s medzinárodnou účasťou, ktorého prvý ročník sa konal v Hradci Králové v roku 1970.⁹

Oficiálna faleristická produkcia bola nepomerne chudobnejšia a predstavovala iba niekoľko prác, kvalita ktorých oscilovala od informačne bezvýznamných a propagačne zameraných kompilácií¹⁰ až po skutočne kvalitné štúdie.¹¹ S kvali-

zeichnungen der Republik 1918 - 1939. Hamburg 1974, LOBKOWICZ, F.: Das Goldene Vliesz in Böhmen. Archiv für Sippenforschung 36, 1970, č. 38, s. 443–446.

⁷ DUROV, V. A.: Ruská válečná vyznamenání za poltavskou bitvu. Drobná plastika 12, 1975, č. 2, s. 47–60, BESTÁK, B.: Řád národního osvobození. Drobná plastika 15, 1978, č. 2, s. 46–48, SUETENS, I.: Medaile pro dobrovolníky z belgické provincie Limbursk z doby vojenské spolupráce s Rakouskem v roce 1790. Drobná plastika 16, 1979, č. 1, s. 12–20.

⁸ Například STACH, J.: Vliv řádů rakouské monarchie na získání a polepšení šlechtictví. Heraldická ročenka, Praha 1975, s. 65–67. Omnoho viac pozornosti však autori venovali rôznym faleristickým zaujímavostiam (napríklad HOLUB, O.: Symbolika řádu Sokola s úvahou o symbolice řádů a ostatních dekorací. Drobná plastika 16, 1979, č. 4, s. 114–118, KARLOVSKÝ, A.: Řády na brnění. Drobná plastika 8, 1971, č. 3, s. 91–92, VOGELTANZ, J.: Řádové symboly na stejnokrojích, praporech a přilbách. Drobná plastika 16, 1979, č. 2–3, s. 72–81, BISKUP, J.: Hraběte Františka Antonína Sporcka barokní řád sv. Huberta a co se kolem něho sběhlo. Drobná plastika 15, 1978, č. 3, s. 87–93, HOLUB, O.: Zajímavá podobnost. Drobná plastika 15, 1978, č. 3, s. 93–96).

⁹ MĚŘÍČKA, V.: První faleristický sjezd v Hradci Králové. Heraldika IV., 1971, č. 1–2, s. 5–9. Po dlhšej prestávke iniciatívu v usporadúvaní faleristických sympózií prevzali faleristi v Brne, ktorí v rokoch 1989–1992 usporiadali štyri sympóziá a v ich usporadúvaní pokračujú aj dnes.

¹⁰ KOLÁŘ, M. – ŠNAJDR, O.: Metodická rukověť. Na pomoc výchově v duchu revolučních a bojových tradic. Díl III. Vojenské řády a vyznamenání. Praha 1974, LIPSKÝ, Z. – KNETLOVA, L.: Československé řády a vyznamenání, hodnotní označení a hlavní druhy stejnokrojů Československé lidové armády. Praha 1972, LIPSKÝ, Z.: Československá vyznamenání, pamětní medaile, odznaky a hlavní druhy stejnokrojů Československé lidové armády. Praha 1979, Kol.: Sovětská a československá vyznamenání. Praha 1975. Propagačný charakter mala aj séria zadných strán obálky časopisu Zápisník, ktorý informoval o niektorých československých vyznamenaniach (Československé řády a vyznamenání. Zápisník Z 73, 17, 1973, č. 20–25, Vyznamenání a odznaky Socialistického svazu mládeže. Zápisník Z 74, 18, 1974, č. 9, č. 12, Zápisník 20, 76, č. 11, 12). Vyznamenania boli vyobrazené aj na súbore fotografií, ktoré vydalo Ministerstvo národnej obrany (Československá lidová armáda. Praha, bez vročenia).

¹¹ Pozri literatúru uvedenú v poznámke č. 4. Celkom odlišný charakter, zameraný na problematiku najstarších laických rytierskych rádov, mala práca umeleckého historika Josefa Krásu, ktorý sa zamerával predovšetkým na výklad symboliky a ikonografie českého stredovekého rádu Točenie (KRÁSA, J.: Rukopisy Václava IV., Praha 1971, kapitola 3 – Symbolika okrajové výzdoby rukopisů, s. 59–105).

tatívnou chudobou prác určených pre domáci bežný knižný trh¹² ostro kontrastovala knižná produkcia Václava Měříčka, ktorá sa však pre domácich záujemcov o faleristiku stala bežne nedostupná. Autor v roku 1974 vydal veľkoformátovú publikáciu, v ktorej sa zaoberal historickým vývinom rakúsko-uhorských vyznamenaní.¹³ Měříčkova kniha, ktorá ako prvá v takomto rozsahu mapovala faleristickú prax bývalej monarchie, sa stretla s obrovským záujmom verejnosti a po dobu ďalších dvadsiatich rokov sa ju po obsahovej stránke nepodarilo prekonať žiadnemu inému faleristovi.

Omnoho väčší význam pre faleristickú teóriu však malo vydanie ďalšej Měříčkovej práce z nasledujúceho roka, keď britské vydavateľstvo Hamlyn vydalo najzásadnejšiu autorovu prácu z oblasti faleristiky.¹⁴ Kvôli jej veľkému ohlasu ju v roku 1976 pražské vydavateľstvo Artia vydalo v nemeckej jazykovej mutácii.¹⁵ Autor sa na rozdiel od väčšiny svojich predchádzajúcich prác nezameral na vyznamenania konkrétneho regiónu v určitom historickom kontexte, ale pokúsil sa o komplexné podanie vývoja vyznamenaní. Tejto práci chýba akýkoľvek náznak popisnosti a nemá ani charakter typickej zberateľskej príručky. Autor na veľkej ploche podal podrobný vývoj vyznamenaní faleristického charakteru od čias ich antického zrodu až po súčasnosť. Okrem ich klasifikácie sa ďalej zaoberal aj formálnou výstavbou faleristických insígnií a dotkol sa aj problematiky ich prepožičiavania, nosenia a výroby. Neobišiel ani problematiku zberateľskej praxe, ale aj túto riešil v teoretickej rovine osvetlením základných problémov zberateľstva ako je problematika určovania faleristického materiálu, jeho úschova, reštaurovanie, katalogizácia a jeho tezaurácia vo významných svetových zbierkach. Bohato ilustrovanú prácu uzatváralo tzv. zberateľské vademecum, v ktorom sa autor zaoberal všeobecnou typológiou a terminológiou insígnií, uviedol schémy ich formálnej výstavby a prehľad základných stavebných prvkov týchto insígnií. Vademecum uzatváral prehľad rádoých hesiel a chronologický prehľad súčasných, ale aj historických vyznamenaní podľa jednotlivých krajín. Měříčkova práca sa vďaka svojej kvalite stala skutočnou učebnicou faleristiky a pre vtedajší postoj oficiálnych orgánov voči faleristike bolo príznačné, že hoci išlo o mimoriadne vydarené dielo domáceho autora vydané domácim vydavateľstvom, nemohlo byť vydané aj pre domácich čitateľov.¹⁶

Ako sme už uviedli, obdobie 70. rokov bolo obdobím, keď sa po prvý raz od existencie Československa do faleristického bádania aktívne zapojili aj slovenskí

¹² V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že publikácie Československej spoločnosti priateľov drobnej plastiky, Českej numizmatickej spoločnosti a Slovenskej numizmatickej spoločnosti boli nepredajné a boli určené výlučne členom týchto spoločností.

¹³ MĚŘÍČKA, V.: Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Wien 1974.

¹⁴ MĚŘÍČKA, V.: The Book of Orders and Decorations. London – New York – Sydney – Toronto 1975.

¹⁵ MĚŘÍČKA, V.: Faleristik. Ein Buch über Ordenskunde. Praha 1976, 2. vydanie pod názvom Das Buch der Orden und Auszeichnungen. Hanau 1990.

¹⁶ V tejto súvislosti vyznieva dosť paradoxne, že Měříčkova práca u nás nenašla vydavateľa ani po roku 1989, keď sa v hodnotení faleristiky prestali aplikovať nezmyselné triedne aspekty a opätovne ju vydalo zahraničné vydavateľstvo.

faleristi, ktorí sa dovtedy obmedzovali iba na zberateľskú prax, sporadické prednášky pre členov Slovenskej numizmatickej spoločnosti a na viac-menej pasívne prijímanie faleristických informácií z Čiech alebo zo zahraničia. Aj slovenských autorov najviac zaujímala zberateľská problematika. V rámci nej to boli predovšetkým vyznamenania vojnovkej Slovenskej republiky, ktorým sa zberateľsky a bádateľsky venoval Ľudovít Trenčan. Pretože z politických dôvodov bolo nemysliteľné publikovať akúkoľvek prácu na túto tému na Slovensku, vydanie jeho viacerých článkov sa podarilo presadiť až v Čechách, kde sa problematika prvej Slovenskej republiky hodnotila menej emotívne. Napriek tomu sa však autor musel prísne obmedziť na podanie základnej faktografie bez akýchkoľvek všeobecnejších hodnotiacich stanovísk.¹⁷ S prispením kontaktov Československej spoločnosti priateľov drobnej plastiky sa autorovi podarilo na uvedenú tému publikovať aj v zahraničí.¹⁸ Ďalší autor, ktorý sa v tomto období venoval rovnakej problematike, však svoje výskumy nepublikoval a jeho práca o slovenských vyznamenaniach zostala iba v rukopise.¹⁹

V periodikách Slovenskej numizmatickej spoločnosti sa faleristický výskum v tomto období obmedzil iba na publikovanie jediného informatívneho prehľadu vyznamenaní v zbierkach Východoslovenského múzea v Košiciach. Uvedená práca napriek tomu, že bola informačne chudobná, mala dve priority – bola prvou slovenskou prácou, ktorá nepochádzala z pera zberateľa faleristických insígnií, ale profesionálneho pracovníka (v tomto prípade múzejníka) a v československom kontexte bola prvou prácou, ktorá detailne prezentovala faleristické artefakty pochádzajúce z verejných zbierok.²⁰ Stalo sa tak aj napriek predchádzajúcemu vydaniu katalógu numizmatickej expozície Slovenského národného múzea v Bratislave z roku 1970, pretože jeho autor Jozef Hlinka faleristickým insígniám venoval iba marginálnu pozornosť, pričom ich nesprávne začlenil do kapitol venovaných vývoju medailérskej tvorby na Slovensku od 16. do 20. storočia.²¹ Autor toto zaradenie vykonal napriek svojim starším názorom o potrebe vyňatia faleristického materiálu z pôsobnosti numizmatiky, ktoré publikoval už v roku 1964.²² V katalógu z roku 1970 však vyznamenania klasifikoval ako dô-

¹⁷ TREŇČAN, Ľ.: Falzifikáty vyznamenaní z obdobia 1939–1945. Drobná plastika 7, 1970, č. 2, s. 42–50, tamže 8, 1971, č. 1, s. 25–30, tamže 9, 1972, č. 3, s. 91–94, tamže 10, 1973, č. 1, s. 26–28, TREŇČAN, Ľ.: Slovenský odboj v Taliansku v rokoch 1944–1945. Drobná plastika 11, 1974, č. 3, s. 81–85, tenže: Symbolické náhradky vyznamenaní. Drobná plastika 12, 1975, č. 3, s. 88–94, tenže: Vyznamenania pre občianske osoby slovenskej republiky z obdobia 1939–1945. Drobná plastika 13, 1976, č. 1, s. 25–30.

¹⁸ TREŇČAN, Ľ.: Das Ehrenzeichen „Kriegssiegeskreuz“ („Kriegsverdienstkreuz“) der Slowakischen Republik aus der Zeit von 1939–1945. Ordenskunde No. 38, Berlin 1971, s. 375–412.

¹⁹ JAMBOR, Ľ.: Slovenské vyznamenania 1939–1945. Trenčín 1970, 32 s., strojopis.

²⁰ KONIAROVÁ, A.: Faleristika vo Východoslovenskom múzeu I. Československé vojenské vyznamenania. In: Správy. Informačný bulletin pobočky SNS a Východoslovenského múzea v Košiciach VI., Košice 1979, č. 3, s. 20–23.

²¹ HLINKA, J.: Vývoj peňazí a medailí na Slovensku. Numizmatická expozícia SNM v Bratislave. Bratislava 1970, s. 51, 79.

²² HLINKA, J.: Numizmatické zbierky našich múzeí. Múzeum 9, 1964, č. 3, s. 30–31.

ležitú skupinu pamiatok, veľmi príbuznú numizmatickým pamiatkam, ktoré majú významnú spoločenskú funkciu a nijakým spôsobom nezdôvodnil ich zaradenie medzi medailérsku tvorbu.

Celkom odlišný charakter mala práca ďalšieho profesionála, tentoraz archívára, ktorá sa zaoberala podrobným rozborom jedného z menej populárnych, ale rovnako významných aspektov faleristiky, čiže jeho administratívnej zložky. Autor z archívárskeho hľadiska podrobne rozobral celú agendu, týkajúcu sa Radu Slovenského národného povstania, uloženú v Slovenskom národnom archíve v Bratislave.²³ Celkom historický charakter mala posledná slovenská faleristická práca publikovaná v tomto období, ktorá sa zaoberala politickými aspektmi prepožičania cárskych ruských vyznamenaní predstaviteľom slovenskej inteligencie žijúcich v uhorskej monarchii.²⁴

Aj pre faleristiku posledného nami skúmaného obdobia zostali do značnej miery v platnosti všetky základné konštatovania, charakteristické pre vývoj tejto pomocnej historickej vedy v predchádzajúcom decéniu. Faleristike aj tentoraz najviac pozornosti venovali amatéri, oproti minulosti sa však podstatne rozšírili ich publikačné možnosti²⁵ a po roku 1989 sa vo väčšom rozsahu publikovali aj dovtedy tabuizované témy.²⁶ Aj tentoraz sa najväčšia pozornosť venovala publikovaniu prác katalógového charakteru,²⁷ ale nechýbali ani práce monotematicky zamerané na vývoj konkrétnych významných domácich²⁸ alebo zahraničných

²³ URBLÍK, M.: Písomnosti o udeľovaní Radu Slovenského národného povstania. *Slovenská archivistika* 6, 1970, č. 1, s. 126–130.

²⁴ HOLÁSEK, P.: Ján Francisci a ruský rád sv. Anny. *Vlastivedný časopis XXIV.*, 1975, č. 4, s. 184–185.

²⁵ Faleristike poskytoval priestor väčší počet periodík než v minulosti a došlo aj k založeniu nového faleristického časopisu *Signum*, ktorý od roku 1988 vydáva krúžok faleristov v Brne. Prvé číslo vyšlo v júni 1988 a do konca roku 1992 bolo vydaných celkom 20 čísel. Časopis, ktorý nadväzuje na rovnomený zborník z roku 1986, vychádza aj v súčasnosti a poskytuje priestor na prezentáciu faleristických výskumov nielen českým, ale aj zahraničným, predovšetkým rakúskym bádateľom v tejto oblasti.

²⁶ Išlo predovšetkým o faleristickú problematiku súvisiacu s významnými osobnosťami prvej Československej republiky, alebo o problematiku spojenú s cirkevnou sférou. (Napríklad MĚŘICKÁ, V.: Rád M. R. Štefánika „Sokol“. Rozšírená príloha k 63. číslu *Sběratelských zpráv*. Hradec Králové 1990, BURIAN, V.: Patera moravského historiografa Bedy Dudíka. Ke 100. výročí úmrtí 1890–1990. In: *Vlastivedný sborník moravský XLII*, 1990, Brno 1990, s. 25–42).

²⁷ Na mysli máme predovšetkým dokončenie série zberateľských katalógov zo 70. rokov, ktoré úspešne mapovali aj také vyznamenania, ktoré sa v oficiálnych prehľadoch nesmeli vyskytovať: MĚŘICKÁ, V. – KOUNOVSKÝ, J.: Československá vyznamenání VI a. II. Národní odboj. Hradec Králové 1984, MĚŘICKÁ, V. – KOUNOVSKÝ, J.: Československá vyznamenání VI b. II. Národní odboj. Hradec Králové 1984, MĚŘICKÁ, V. – KOUNOVSKÝ, J.: Československá vyznamenání VI c. II. Národní odboj. Hradec Králové 1987–1988, ale publikované boli aj rôzne tematické katalógy vyznamenání. Napríklad: MĚŘICKÁ, V.: Rakouské pamětní kříže z války 1813–1814. Praha 1985, MĚŘICKÁ, V.: Dekorace z prusko-rakouské války v roce 1866. Praha 1990, MĚŘICKÁ, V.: Řády a vyznamenání z období napoleonských válek. Slavkov u Brna – Brno 1990.

²⁸ Napríklad: LOBKOWICZ, F.: Vojenský Řád Marie Terezie. *Militaria. Vojensko-historická revue* I., 1991, č. 1, s. 27, LOBKOWICZ, F.: Rakouský vojenský záslužný kříž. *Militaria. Vojensko-historická revue* I., 1991, č. 2, s. 26, 33, MĚŘICKÁ, V.: Královský uherský

vyznamenání,²⁹ či viac-menej ucelené prehľady vývoja vyznamenání jednotlivých štátov.³⁰ Čoraz viac sa objavovali aj informácie o nových súčasných domáciach a zahraničných vyznamenaniach,³¹ články zaoberajúce sa vyznamenaniami v súvislosti s významnými historickými výročiami,³² faleristické práce zamerané viac teoreticky³³ a nechýbali ani informácie o novej faleristickej literatúre.³⁴ Sporadicky sa objavovali aj prekladové práce.³⁵ Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že oproti minulosti autori venovali väčšiu pozornosť historickým aspektom, práce sa zbavovali nánosu popisnosti a kvalitatívne sa výrazne odlišovali od klasických zbierateľských katalógov alebo príručiek. Objavilo sa aj viacero nových autorov, aj keď najväčšia a najkvalitnejšia faleristická produkcia opätovne súvisela s činnosťou Václava Měřičku.

Oficiálna faleristická produkcia bola opätovne mimoriadne chudobná. Obmedzovala sa na jediný knižný titul, ktorý mal charakter nekompletného prehľadu československých vyznamenání. Publikácia obsahovala plné znenie legislatívnych noriem týkajúcich sa všetkých uvedených vyznamenání a celofarebnú prílohu. V dôsledku ignorovania veľkého množstva historicky reálnych, ale politicky aktuálne nežiaducich vyznamenání, bola kvalitatívne neporovnateľná s prakticky akoukoľvek amatérskou prácou, publikovanou Československou spoločnosťou priateľov drobnej plastiky (od roku 1982 kvôli zmene názvu Českou spo-

Řád sv. Štěpána. In: Vlastivědný sborník Litoměřicko XXVI, 1991, s. 68–96, MĚŘIČKA, V.: Řád Marie-Terezie. Heraldika a genealogie XXIV., 1991, č. 1–2, s. 3–119.

²⁹ MĚŘIČKA, V.: Toskánský Řád sv. Štěpána a Oktávio Piccolomini na Náchodě. Sběratelské zprávy. Informační bulletin CNS v Hradci Králové 1983, č. 45–47, s. 233–247, MĚŘIČKA, V.: Zlaté rouno ve faleristice a v numismatice. Numismatické listy XXXVIII, 1983, č. 1–6, s. 13–18, 45–50, 65–72, 102–108, 142–146, SEMRÁD, O.: Zlaté rouno v evropských zemích. Heraldická ročenka 1990, s. 5–20, Praha 1990 (vyšlo aj ako separát), MĚŘIČKA, V.: Mexický řád Panny Marie z Guadelupe. Rozšířená příloha k 62. číslu Sběratelských zpráv. Hradec Králové 1990, LOBKOWICZ, F.: Zlaté rouno v Čechách. Heraldika a genealogie XXIV, 1991, č. 4, s. 181–282, vyšlo aj ako separát pod názvom Zlaté rouno v zemích českých, KLEMENT, B.: Čestný titul hrdina ČSSR. Sběratelské zprávy č. 53, Hradec Králové 1986, č. 53, s. 89–92.

³⁰ MĚŘIČKA, V.: Černohorská vyznamenání. Praha 1980.

³¹ Například: GROWKA, K.: Nová výtvarní podoba Řádu republiky. Sběratelské zprávy č. 59, Hradec Králové 1988, s. 282–284.

³² Například KLEMENT, B.: 70. výročí bojů československého vojska u Bachmače. Sběratelské zprávy č. 56, Hradec Králové 1987, č. 56, s. 180–185.

³³ KOPEČEK, F.: Faleristika a československé řády. Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků při Domu kultury pracujících VŽSKG IV, 1982, č. 3, s. 11–13, MARADA, M.: K otázce původu některých rakouských řádů a vyznamenání. Numismatické listy 40, 1985, č. 4, s. 101.

³⁴ Podobne ako v predchádzajúcom období sa tak dialo predovšetkým na stránkach časopisu Drobná plastika, ale sporadicky sa tieto informácie objavovali aj v iných periodikách. V slovenskej odbornej tlači sa objavila iba jediná recenzia faleristickej publikácie z pera Petra Holásky (NIMMERGUT, J.: Orden Europas. München 1981, 208 s.).

³⁵ Například: ACOVIĆ, D.: Řád Miloše Velikého. DP 17, 1980, č. 2–3, s. 62–83, KNIGHT, I. J.: Sbirání vyznamenání. (Některá vyznamenání za statečnost) Arms and Militaria I., 1978, č. 2 (preložil Leo Křížek), Oběžník klubu historických zbraní při 5./6. ZO Svazarmu Praha, XI, 1981, č. 5, s. 8–11.

ločnosťou priateľov drobnej plastiky).³⁶ Celkom podobný, propagandistický charakter a informačne takmer bezcenné boli aj informatívne články o vyznamenaniach v periodickej tlači.³⁷

Istú, aj keď omnoho menšiu pozornosť venovali faleristike múzejní pracovníci a táto vychádzala predovšetkým z praktických potrieb múzeí. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, keď šlo predovšetkým o základnú evidenciu zbierkových fondov a s ňou spojené problémy klasifikácie a terminológie, v priebehu 80. a 90. rokov došlo k vydávaniu katalógov faleristických zbierok alebo faleristických výstav.³⁸ Iba celkom ojedinele sa múzejní pracovníci venovali aj riešeniu zaujímavých faleristických problémov v historickom kontexte a ich následnej prezentácii formou štúdií.³⁹

Celkom paradoxná situácia sa vytvorila v prostredí profesionálnej historiografie, ktorá voči faleristike zaujímala nevyjasnené a často rozporuplné postoje. Zatiaľ čo numizmatika spolu s heraldikou sa celkom prirodzene vyrovnali s novým postavením faleristiky v rámci sústavy pomocných vied historických a vo svojich prácach sa tejto problematike venovali iba v tej miere, pokiaľ to priamo súviselo s ich vlastnou problematikou,⁴⁰ skupina renomovaných profesionálnych historikov sa nedokázala oboznámiť so základnými faleristickými prácami. Tvrdojšie lipla na názoroch, že „faleristika sa vymyká vedeckému spracovaniu a skúmaniu,“ pričom je „ako samostatná vedná disciplína zbytočná“.⁴¹ Svoj postoj voči faleristike, ktorý pregnantne vyjadrili v práci určenej pre najširší okruh študentov histórie, nedokázali zrevidovať ani v priebehu ďalších rokov, keď došlo k ďalším vydaniam tejto inak vynikajúcej príručky. Opačný postoj voči faleristike zaujala ďalšia skupina autorov vo svojej práci venovanej základom heraldiky, genealógie a sfragistiky, ktorí jej prisúdili svojbytnosť a upozornili na základné faleristické práce.⁴² Autori Malej československej encyklopédie z roku

³⁶ PULEC, V.: Československá státní vyznamenání, státní čestná uznání a ceny. Praha 1980.

³⁷ Napríklad séria článkov o súčasných vyznamenaniach ZSSR publikovaných v roku 1985 v časopise Týdeník aktualit.

³⁸ BITTNER, E. – ŠEFČÍK, E.: Faleristická sbírka Slezského muzea v Opavě. Opava 1988, ŠTÍBR, J.: Československé řády a vyznamenání 1918–1948. Litoměřice 1990, SVOBODA, Z.: Ze sbírek Vojenského muzea 4. – Vyznamenání. VHÚ – Vojenské muzeum Praha, Praha 1980, séria 12 pohľadníc so sprievodným textom.

³⁹ ŠTÍBR, J.: Bitva u Lovosic a řád Marie Terezie. In: Litoměřicko XXIII. Litoměřice 1988, s. 163–173.

⁴⁰ Napríklad v práci KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky, Praha 1987, s. 51–53, autori riešia problematiku faleristických insígnií v súvislosti s ich aplikáciou v heraldickej tvorbe. Záujemcov o túto samostatnú pomocnú vedu historickú v bibliografickej prílohe odkazujú na základné faleristické práce Václava Měříčku (tri knižné práce) a Zdeňka Michala (jedna štúdia).

⁴¹ HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R.: Vademecum pomocných věd historických. Jinočany 1988. Názory tejto skupiny historikov vyvolali nesúhlasnú odozvu autorov, ktorí faleristiku považujú za plnoprávnú pomocnú vedu historickú (recenzia knihy pod značkou M. Hz., uverejnená v časopise Heraldika a genealogie XXII., 1989, č. 3, s. 250), HRDÝ, J.: Faleristika – praxe a teorie. Úvaha k 75. narodeninám pana Václava Měříčky. Signum. Zpravodaj klubu faleristů v Brně, I. řada, 1991, č. 14, s. 281–284, GRAUS, I.: Heraldika versus faleristika? Fórum archivára 6, 1995, č. 9, s. 21–22.

⁴² KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: Základy..., c. d., s. 51–53.

1985 faleristike vyhradili samostatné heslo, v ktorom faleristiku charakterizovali ako disciplínu, ktorá sa zaoberá opisom, výkladom a historickým hodnotením „radov a vyznamenaní,“ ktorá sa „niekedy zaratúva medzi pomocné vedy historické“.⁴³ Podobne koncipovaná práca, Encyklopédia Slovenska z roku 1980, však samostatné heslo venované faleristike neobsahovala a štúdium vyznamenaní sa napriek predchádzajúcim zreteľným stanoviskám numizmatikov opätovne nesprávne zaradovalo do numizmatiky.⁴⁴ Rovnaký postoj zaujali napríklad aj autori výberovej bibliografie k československej historiografii za obdobie rokov 1970–1980, keď v rámci skupiny pomocných vied historických nevytvorili samostatné heslo pre faleristiku, ale faleristické práce Václava Měřičku zaradili pod numizmatiku.⁴⁵

Z kontextu štandardnej faleristickej produkcie sa po tematickej, obsahovej a kvalitatívnej stránke výrazne vyčleňovali práce umeleckých historikov.⁴⁶

Na Slovensku bola v tomto období v oblasti faleristického bádania podobná situácia ako v západnej časti krajiny. Najvýraznejším rozdielom bola omnoho menej početná skupina aktívnych bádateľov, čo vyplývalo predovšetkým z nepomerne menšej zberateľskej základne než v Čechách a práve absencia väčšieho počtu významných faleristických zbierok sa podpísala aj na mierne odlišnom tematickom zameraní výskumu, ktorý sa od skúmania historicky zaujímavých vyznamenaní presunul viac k iným, zjavne menej zberateľstvom inšpirovaných aspektov faleristiky vrátane výsostne teoretických prác. Malý záujem faleristov venovať sa okrem zberateľstva aj publikačnej činnosti, nezmenilo ani vytvorenie faleristickej zložky medailérskej sekcie v rámci Slovenskej numizmatickej spoločnosti v roku 1988 a následné výzvy na zaktivizovanie bádateľskej a publikačnej činnosti.⁴⁷ Ďalším slovenským špecifikom bola absencia vhodných časopisov, ktoré by poskytovali priestor aj faleristike, tento nedostatok sa však riešil publikovaním v Čechách. Na rozdiel od Čiech však na Slovensku dostala faleristika priestor aj v takých renomovaných vedeckých časopisoch, ako napr. Slovenská archivistika.

Faleristickej problematike sa v priebehu 80. rokov venovalo viacero autorov a títo podobne ako v Čechách najviac pozornosti venovali novým alebo zbiera-

⁴³ Kolektív: Malá československá encyklopedie II., D–Ch. Praha 1985, s. 392.

⁴⁴ Kolektív: Encyklopédia Slovenska IV. N–Q. Bratislava 1980, s. 131.

⁴⁵ Kolektív: Historiografie v Československu 1970–1980. Výběrová bibliografie. Praha 1980, s. 23.

⁴⁶ Zatiaľ čo Josef Krása sa vo svojej práci venovanej rukopisným kódexom zaoberal výlučne otázkou ikonografie insígnie českého stredovekého rádu Točenice (KRÁSA, J.: České iluminované rukopisy 13./16. století. Praha 1990, kapitola Astrologické rukopisy Václava IV., s. 180–203, kapitola Humanistické a reformační myšlenky v dvorském umění Václava IV., s. 144–178), Milada Studeníčková sa v širšom kontexte pokúsila objasniť problematiku insígnií rytierskych rádov českých panovníkov luxemburskej dynastie, pričom ťažisko opätovne spočívalo na ikonografii týchto insígnií. STUDENÍČKOVÁ, M.: Hofforden der Luxemburger. Umění XXXX, 1992, č. 4–5, s. 320–328.

⁴⁷ JAMBOR, L.: Faleristi. Numizmatika. Spravodajca Slovenskej numizmatickej spoločnosti 1989, č. 6, s. 52–54.

tel'sky a historicky zaujímavým vyznamenaniam,⁴⁸ insígniám rytierskych rádov⁴⁹ či súborom vyznamenaní súvisiacich s významnými historickými udalosťami⁵⁰ alebo ich zaradením do múzejných zbierok.⁵¹ Objavili sa aj články venované zaujímavým kolekciam vyznamenaní spojených s ich významnými nositeľmi,⁵² informácie o netradičných druhoch vyznamenaní⁵³ a rôzne faleristické zaujímavosti.⁵⁴ Po roku 1989 sa vydaním samostatnej publikácie zavŕšil aj mnohoročný výskum vyznamenaní vojnovkej Slovenskej republiky Ľudovítom Trenčanom. Napriek všeobecným očakávaniam však jeho práca mala vyslovene katalógový charakter a jej hodnotu výrazne znižovala absencia akýchkoľvek historických výkladov, ktoré v zmenenej spoločenskej klíme však už boli nielen možné, ale dokonca aj veľmi potrebné.⁵⁵ Celkom praktické potreby si vynútili aj vypracovanie slovenskej faleristickej terminológie, ktorá si však už dnes vyžaduje revíziu a celkové prepracovanie.⁵⁶ Ako sme sa už zmienili v úvode tejto časti našej štúdie, faleristická teória ostávala na okraji všeobecného záujmu a v praxi ju reprezentovali iba dve štúdie Petra Holáška o pramennej hodnote a historickom vývine vyznamenaní, z ktorých jedna však zostala nepublikovaná.⁵⁷

⁴⁸ BG (BOVAN, M. – GRAUS, I.): V zbierkach našich múzeí: mexická vojenská záslužná medaila. Kultúrno-politický spravodaj Banská Bystrica, IX, 1987, č. 9, nečíslované strany, GRAUS, I.: Neznámy variant sovietskej pamätnej medaily k storočnici Vladimíra Iljiča Lenina. Numismatické listy XLII, 1987, č. 4, s. 117–118, tenže: Sovietske pamätne medaily za zásluhy vo Veľkej vlasteneckej vojne 1941–1945. Numismatické listy XLIII, 1988, s. 102–118, TRENČAN, L.: Vojenný víťazný kríž 3. triedy s mečmi. Drobná plastika 26, 1989, č. 4, s. 115–120, KLABNÍK, A.: Vyznamenanie „Za zásluhy v ČSLA“. Numizmatika. Spravodajca Slovenskej numizmatickej spoločnosti 1989, č. 5, s. 50–52.

⁴⁹ GRAUS, I.: Historický rakúsky rád Salamandra. Sbĕratelské zprávy. Česká numismatická společnost, pobočka v Hradci Králové, samostatná příloha č. 68, 1992, Hradec Králové 1992.

⁵⁰ GRAUS, I.: Ruské vyznamenania obdobia Vlasteneckej vojny roku 1812. Drobná plastika 26, 1989, č. 2–3, s. 70–73.

⁵¹ KONIAROVÁ, A.: Faleristika vo Východoslovenskom múzeu. Československé vyznamenania. In: Správy. Informačný bulletin pobočky SNS a Východoslovenského múzea v Košiciach VIII, 1981, č. 3, s. 19–25.

⁵² GRAUS, I.: Doktor Christian Andreas Zipser a jeho rádové dekorácie. Drobná plastika 25, 1988, č. 1, s. 18–27, tenže: Esterházyovské rytierske rady. Drobná plastika 25, 1988, č. 2–3, s. 85–92, tenže: Mikuláš gróf Esterházy z Galanty a Forchtensteinu – prvý uhorský nositeľ radu Zlatého rúna. Drobná plastika 27, 1990, č. 2–3, s. 75–87.

⁵³ GRAUS, I.: Ruské rádové chladné zbrane. Střelecká revue 19, 1988, č. 4, s. 16–17, 32.

⁵⁴ JÍZDŇY, M.: Faleristické a heraldické zaujímavosti na minciach Rakúska a Rakúsko-Uhorska. Správy. Informačný bulletin pobočky SNS a Východoslovenského múzea v Košiciach XII., 1985, č. 3, s. 11–17, SPÁL, K.: Začiatky 2. odboja a faleristika. Drobná plastika 27, 1990, č. 1, s. 22–25, tenže: Vysoký čs. vojenský rád na poštovej známke. Drobná plastika 27, 1990, č. 1, s. 25–26.

⁵⁵ TRENČAN, L.: Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939–1945. Trnava 1992.

⁵⁶ GRAUS, I.: Slovenská faleristická terminológia. Správy. Informačný bulletin Slovenskej numizmatickej spoločnosti a Východoslovenského múzea v Košiciach XV., 1988, č. 55–56, s. 16–27.

⁵⁷ HOLÁSEK, P.: Pramenná hodnota radov a vyznamenaní. Slovenská archivistika XIX, 1984, č. 1, s. 86–93, tenže: Rady a vyznamenania v historickom vývine. Prednáška odznela na sympóziu Pomocné vedy historické – súčasný stav a perspektívy, Námestovo, sep-

Snáď najvýznamnejším rozdielom v postoji voči faleristike v Čechách a na Slovensku bolo jej bezproblémové akceptovanie ako samostatnej vednej disciplíny v sústave pomocných vied historických, ku ktorému došlo v polovici 80. rokov.⁵⁸ Napriek tejto potešiteľnej skutočnosti sa však faleristická teória až do polovice 90. rokov takmer vôbec nerozvíjala a to v dôsledku absencie bádateľov, ktorí by mali záujem systematicky riešiť výsostne teoretické problémy faleristiky. Vedecká faleristika sa však nerozvíjala ani na akademickej pôde, kde by v rámci výučby pomocných vied historických mala najlepšie podmienky pre svoj rozvoj. Najväčší priestor snáď dostávala v rámci heraldického bádania, ktoré sa práve v tejto oblasti nemohlo vyhnúť ani faleristickým otázkam, hoci tieto celkom prirodzene zostávali na okraji záujmu heraldikov.

Po rozdelení československej federácie slovenská faleristika nastúpila na cestu samostatného vývoja. V praxi sa okamžite prejavilo výrazné kvantitatívne oslabenie bádateľskej základne a redukcia autorov, ochotných a aj schopných riešiť základné faleristické problémy predovšetkým z oblasti teórie faleristiky alebo jej metodológie, v súčasnosti dosahuje dolnú kritickú hranicu. Na druhej strane však v žiadnom prípade nedošlo k zníženiu tvorivého potenciálu slovenských autorov, čoho dokladom je viacero zásadných faleristických prác publikovaných po vzniku samostatnej Slovenskej republiky.⁵⁹

AN OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF PHALERISTIC RESEARCH WITH THE SPECIAL REGARD TO SLOVAKIA (PART FOUR, THE PERIOD 1970–1992)

Igor Graus

The final part of the study presents the outline of phaleristic research since 1970 until the split up of Czechoslovak Federation. This period followed the previous one in basic structure. The centre of phaleristic research was based on personal initiatives of individuals who were organized in the Czechoslovak Society of Friends of Small Sculptural

tember 1985, ale nebola publikovaná v rovnomennom zborníku príspevkov zo sympózia, vydanom v Dolnom Kubíne v roku 1986.

⁵⁸ Zatiaľ čo popredný slovenský numizmatik Jozef Hlinka ešte na začiatku 70. rokov zaradovoval faleristický materiál spolu s medailami medzi numizmatický materiál (pozri poznámku 21), v tomto období už zastáva jednoznačný názor, že „do numizmatiky dnes už nepatria odznaky, rady a vyznamenania a vyradujú sa z nej i medaily a plakety.“ (HLINKA, J.: Numizmatika. In: Pomocné vedy historické. Súčasný stav a perspektívy. Dolný Kubín 1986, s. 94).

⁵⁹ Zhodnotenie vývoja faleristického bádania v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky (za roky 1993–2001) obsahuje štúdia GRAUS, I.: Stav a perspektívy faleristického bádania na Slovensku. In: Zborník referátov z medzinárodného seminára konaného pri príležitosti osláv 10. výročia existencie Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti v Martine. Martin 2001, v tlači.

Art. The organization enabled the phalerists to present the results of their research. The studies and articles concerning phaleristics were even published in periodicals of both national numismatic societies. Slovak researchers actively participated in phaleristic research for the first time. Amateur phalerists paid special attention to the research of important phaleristic insignia, e.g. insignia of clerical-knightly, lay knightly orders or various types of distinctions. They concentrated their attention to the groups of distinctions of particular states or sets of distinctions connected with a certain important historical event. Part of these works was published abroad and minimum foreign phaleristic studies were published here. Phaleristic studies which dealt with other aspects of phaleristic practice in the past were rarely published.

Phaleristic knowledge was presented at exhibitions or lectures and for the first time the new activity of phalerists appeared – phaleristic congress with international participation – held for the first time in Hradec Králové in 1970.

After 1989 there were published even taboo topics to greater extent. Authors paid more attention to historical aspects, the works were less descriptive and differed from the classical collection catalogues or manuals.

Representative phaleristic production was presented in several works only, the quality of which ranged from informatively unimportant propagation texts to the quality studies.

The Czech professional historiography – the group of renowned professional historians considered phaleristics as the collection branch and presented the opinion about its impossibility to make a scientific research. Slovak historians accepted phaleristics as a auxiliary historical science in the half of 80-ies but they did not deal with any phaleristic research.

Scientific phaleristics was not developed at the academic sphere and the largest area was offered within heraldic research, where phaleristic aspects could not be avoided, though they remained the marginal problem.

After the splitting up of Czechoslovak Federation the number of researchers reduced and therefore there were less professionals able to solve basic phaleristic problems in the sphere of phaleristic theory or its methodology.

But on the other side there has not been reduced creative abilities of Slovak authors – some basic phaleristic studies published after the origin of Slovak Republic prove it.

Translated by Ema Draškabová

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

DOKUMENTY Z ARCHÍVU NÁRODNEJ BANKY SLOVENSKA. Autorsky spracovali pracovníci Archívu NBS. Národná banka Slovenska, odbor verejných informácií, Bratislava 2001, 102 s.

Po vydaní popularizačnej brožúry Archív NBS (1997), ktorá mala pre verejnosť skôr informatívny charakter, pristúpil kolektív pracovníkov spomínaného archívu k postupnému vydávaniu najdôležitejších archívnych dokumentov uložených v Archíve NBS viažucich sa k histórii bankovníctva na Slovensku. Dnes sa čitateľom dostáva do rúk prvý zväzok zborníka z pripravovanej väčšej série. Zborník vychádza v slovensko-anglickej verzii. Úvodné slovo patrí terajšiemu vedúcemu Archívu Národnej banky Slovenska M. Tkáčovi, ktorý sa používateľom zborníka snaží priblížiť autorský zámer zostavovateľov a v krátkosti predstavuje aj Archív NBS. Po ňom nasleduje kapitola venovaná vývoju slovenského centrálného bankovníctva. Rozdelená je na niekoľko častí. Po stručnom exkurze do hospodárskych reálií Uhorska mapuje ďalšia časť počiatky a postupný rozvoj slovenského bankovníctva v 19. st., ktoré sa spájajú s mnohostrannými, činorodými a doteraz často podceňovanými ekonomickými aktivitami generácie štúrovcov. Ďalej kapitola prezentuje bankové dejiny Slovenska v období prvej ČSR a vznik Národnej banky Československej v roku 1926, vznik a fungovanie centrálnej banky Slovenskej republiky – Slovenskej národnej banky v rokoch 1939–1945, vývoj na povstaleckom území, povojnové obdobie a ukončená je zoznamom guvernérov centrálnych bankových inštitúcií v rokoch 1926–2001.

Jadro celého zborníka tvorí súbor 20 archívnych dokumentov, ktorých originály sú uložené v Archíve NBS. Zostavovatelia zaradili do výberu reprezentatívne dokumenty súvisiace s významnejšími medzníkmi v histórii slovenského bankovníctva. Sú zoradené chronologicky. Šesť dokumentov pochádza z obdobia do roku 1918, 11 je z obdobia prvej ČSR a 3 dokumenty vznikli v rozpätí rokov 1939–1945. Pri každom dokumente sa okrem názvu uvádza aj jeho doslovný prepis a stručné vysvetlenie dejinných udalostí, za ktorých vznikol, a to v slovenskom i anglickom jazyku. Všetky edované archívne dokumenty dopĺňajú kvalitné farebné fotografie s presnou signatúrou ich uloženia v Archíve NBS. Zborník uzatvára výber prác z bibliografie slovenského peňažníctva, v ktorom pomerne veľké zastúpenie majú práve pracovníci Archívu NBS.

Zborník, ktorý pochádza z tvorivej dielne pracovníkov Archívu NBS, treba privítať dvojnásobne, pretože nielen vhodne, naviac vo veľmi príťažlivej grafickej úprave, dopĺňa doteraz slaboprezentovanú edičnú činnosť archívov, ale tiež preto, že pochádza z často podceňovaného prostredia osobitných archívov a i takto pomyselne kladie vysoko latku aj ostatným kolegom v sieti štátnych archívov SR.

Júlia Ragačová

KRONIKA ANONYMNÉHO NOTÁRA KRÁĽA BELA GESTA HUNGARORUM. V. Múcska editor, Vydavateľstvo Rak, Budmerice 2000, 159 s.

„Nechápem, ako je možné, že táto kniha ešte nikdy nevyšla po slovensky“, čuduje sa v úvodnom slove edície vydavateľ Pavel Dvořák. Toto historické dielo totiž v minulosti vyvolalo množstvo polemík a sporov, malo mnohých nadšených stúpencov – vykladačov i rozhorčených oponentov, ba stalo sa dokonca víťaným nástrojom politickej propagandy, neotrasiteľným argumentom hlásateľov podmaniteľskej teórie, posvätnou knihou maďarského nacionalizmu. Legendárna Ano-

nymova kronika (pod týmto názvom sa toto dielo udomácnilo v historiografii) nie je však skutočným naračným historickým prameňom, ale skôr historickým románom (*románové gesta*). Vybáječné obrazy príchodu staromaďarských kmeňov do Európy, zaujatia Karpatskej kotliny a podrobenia si jej pôvodného obyvateľstva, mali však aj iné poslanie, než len svojho čitateľa nezáväzne pobaviť. Autor sa snažil najmä o vytvorenie propagandistického pozitívneho obrazu Maďarov (adresovaného zahraničiu) a angažoval sa aj v súdobom politicko-mocenskom súperení domácej šľachty s protežovanými cudzincami. *Gesta Hungarorum* sa v 18. a 19. storočí stali jedným z najvýznamnejších prameňov uhorského dejepisectva, ktoré podporovalo politické ambície uhorských stavov a ich odpor proti germanizačným a centralizačným tlakom viedenského dvora. Anonymovo dielo sa stalo silným argumentom v rukách hlásateľov tzv. podmaniteľskej teórie, ktorá odvrhla dovtedajší obraz jednotného uhorského stavovského národa a vypustila z fľaše džina nacionalizmu. Tento krok bytostne ohrozoval postavenie a v konečnom dôsledku aj existenciu Slovákov v Uhorsku. Súvekí slovenskí historici postavili proti podmaniteľskej teórii svoju interpretáciu počiatkov uhorských dejín – tzv. zmluvnú teóriu, podľa ktorej sa veľkomoravskí Slováci spojili so starými Maďarmi dobrovoľne do jedného štátu. Spor prívržencov oboch teórií bol predovšetkým zápasom o hodnotnosť Anonymovho diela. Anonymova kronika rezonovala aj v tvrdých existenčných zápasoch Slovákov v procese násilnej maďarizácie, v boji o národné bytie na konci 19. a začiatku 20. storočia. Hoci slovenské dejepisectvo popieralo historickú pravdivosť Anonymovho diela, konalo skôr emotívne. Na odbornú historickú analýzu Anonymovej kroniky, na všestranné zhodnotenie *Gesta Hungarorum* ako historického prameňa, na posúdenie jeho výpovednej hodnoty a úplné kritické vydanie si musela naša historiografia počkať. Po Sasinkovom časopiseckom (a upravovanom) preklade sa na tento počin odhodlal medievalista Vincent Múcska. K práci anonymného stredovekého notára pristúpil erudovaný historik, ktorý v duchu zásad edičnej praxe pripravil predovšetkým pre slovenského čitateľa kritické vydanie tohto jedinečného historického prameňa. Editor koncipoval svoje dielo ako populárnu edíciu, ale prezentuje v ňom prísne objektívny vedecký pohľad (vedeckosť edičného projektu potvrdzuje a zaručuje napokon aj recenzent diela – náš najvýznamnejší editor Richard Marsina).

V nevelkej, ale fundovanej úvodnej štúdii (*K bezmennému notárovi a jeho dielu*) sa Vincent Múcska zaoberá problémom identifikácie autora *Gesta Hungarorum*, otázkou časového vymedzenia tohto historického textu, jeho charakterom a pramennou hodnotou. Hoci sa historici týmito otázkami intenzívne zaoberajú už vyše štvrt tisícročia, doposiaľ na ne neexistuje v historiografii jednoznačná, všeobecne akceptovaná odpoveď. Hádám najväčším problémom i záhadou je osoba autora tzv. kroniky, jeho identifikácia. Vincent Múcska v prehľade približuje genézu interpretačného sporu, ktorý sa začal hneď pri prvom knižnom vydaní Anonyma v roku 1746. Sám sa vo svojej edícii pri riešení rébusu prvej vety Anonymovho diela prikláňa na stranu tých historikov, ktorí začiatočnú iniciálu *P* interpretujú ako začiatočné písmeno autorovho mena (druhý tábor sa nazdáva, že ide skôr o suspenziu a teda začiatok textu potom treba čítať ako *Praedictus magister*...). Múcska informuje aj o vývoji názorov na datovanie vzniku diela (tu zohral dôležitú úlohu spis liptovskomikuláškého rodáka Daniela Cornidesa). Súčasná historiografia akceptuje názor, že autorom diela *Gesta Hungarorum* bol niekdajší notár kráľovskej kancelárie Bela III., a že dielo vzniklo niekedy okolo roku 1210. Editor sa podrobne zaoberá aj charakteristikou tohto historického diela a jeho historickou pramennou hodnotou. Konštatuje, že ide skôr o dielo literárneho ako historiografického charakteru, určené potenciálnemu zahraničnému čitateľovi, ktoré malo obranné a oslavné zameranie. Stredoveký notár nevytvoril skutočnú kroniku historických udalostí, ale idealizovaný, vyfabulovaný a vykonštruovaný pohľad na minulosť. Premietajú sa doň aj dobové historické udalosti – reflektuje vnútropolitickú situáciu v Uhorsku v prvých rokoch vlády Ondreja II. Anonymus sice svojim dielom formálne podporuje činy súvekeho uhorského kráľa (donácie), ale odmieta niektoré dôsledky donačnej praxe – predovšetkým uprednostňovanie cudzích šľachtických rodov, ktoré v tom čase zatlačali do úzadia starú domácu šľachtu. Skreslený a idealizovaný pohľad na minulosť mal teda zároveň aj „pozitívne“ ovplyvniť súčasnosť a život vtedajšej spoločnosti. Výsledkom takéhoto autorského prístupu sú tzv. *románové gesta* – prozaický literárny žáner, ktorý mal čitateľa predovšetkým zaujať a pobaviť. Tomuto zámeru prispôbil neznámy autor bez ostychu aj chronológiu dejov. (*Románové gesta* sa zrodili v západnej Európe v 11. storočí – Anonymus – podľa V. Múcsku – ich snáď mohol spoznať počas predpokladaných štúdií vo Fran-

cúzska.) Toto dielo má však i svoju poznávaciu hodnotu – ako prameň k osídleniu a onomastike a vypovedá veľa aj o dobe svojho skutočného vzniku. Editor Múcska sa zmieňuje o najstaršom dochovanom rukopise textu *Gesta Hungarorum*. Odpis Anonymovej kroniky (uložený v Krajinskej Széchényiho knižnici v Budapešti) pochádza z tretej štvrtiny 13. storočia. Datovanie vzišlo z jeho paleografickej analýzy. O tomto odpise sa predpokladá, že vznikol mimo územia Uhorska – naznačuje to veľká rozkolísanosť písania osobných mien a zemepisných názvov.

V stručných poznámkach k publikovanému latinskému textu a jeho slovenskému prekladu Vincent Múcska uvádza, že pracoval s textom faksimilového vydania z roku 1975 a svoj prepis a preklad konfrontoval s kritickými edíciami E. Jakubovicha a G. Silághiho. Editor Múcska postupoval podľa obvyklých transkripčných pravidiel. Pri prepisovaní mien rešpektoval maďarský spôsob písania, okrem tých cudzích mien a zemepisných názvov, ktoré majú v slovenčine už zaužívanú grafickú podobu – tie prepísal do slovenčiny. Striktne rozlišoval medzi pomenovaním *Maďar* (a adjektívom *maďarský*) – používa ho na označenie etnika a *Uhorsko* (*uhorský*) – na označenie teritória. Autor sa snažil o verný a presný preklad Anonymovho diela – preto vo väčšine prípadov akceptoval i jeho typické štylistické postupy.

Text Anonymových *Gesta Hungarorum* publikuje editor v latinskom jazyku a hneď (zrkadlavo) v slovenskom preklade. V latinskom texte uvádza v okrúhlych zátvorkách číslo listu a stranu rukopisu. Textové poznámky (v latinskom texte červené písmená malej abecedy) vysvetľuje editor na okraji príslušnej strany. Vysvetľujúce poznámky a odkazy (245 priebežne číslovaných poznámok) označujú v slovenskom texte červené arabské číslice. (Poznámky sú vysvetlené za publikovaným textom.) Upresňujúce, dopĺňujúce a vysvetľujúce dodatky autora sa uvádzajú v slovenskom texte kurzívou v zátvorkách.

V práci autor ďalej uverejňuje výber z edícií Anonymovho diela i výber z jeho doterajších (slovenských, českých, maďarských a nemeckých prekladov), edície ďalších použitých prameňov a zoznam použitej literatúry. K slovenskému prekladu vypracoval Vincent Múcska menný a miestny register.

Na vnútornej strane prebalu knihy je reprodukcia mapy Maximiliána Hella, ktorá vyšla ako príloha diela Daniela Cornidesa *Vindiciae anonymi Belae regis notarii* (1802). Škoda však, že v publikácii nie je zaradená aj súčasná mapa dotknutého územia, v ktorej by boli zakreslené doložené historické lokality.

Na záložkách sú (ako upútavka) publikované časti úvodného slova vydavateľa Pavla Dvořáka a biografická informácia o editorovi a autorovi prekladu Vincentovi Múcskovi.

Publikácie budmerického vydavateľstva majú už tradične vysokú výtvarnú úroveň. Kniha je výtvarne a graficky striedma, ale elegantná. Vysvetľujúce poznámky a odkazy oddeľuje od vlastnej textovej časti reprodukcia prvej strany faksimile najstaršieho dochovaného odpisu Anonymovho diela. Historický rukopis inšpiroval aj grafickú úpravu knihy (objavuje sa v rôznych modifikáciách na prebale i na titulnom liste knihy).

Vincent Múcska vo svojej úvodnej štúdii poukázal na neskoršie politické a ideologické zneužitie Anonymovho diela. Vydanie Anonymovho diela preto chápal aj ako krok k hlbšiemu spoznaniu uhorských a slovenských dejín, čo by mohlo byť snáď aj predpokladom k vzájomnému pochopeniu Slovákov a Maďarov. Podľa editora by tak Anonymovo dielo našlo svoje nové poslanie a bolo možno najlepšie zhodnotené.

Vydať tento zaujímavý historický prameň bolo nepochybne správnym a šťastným rozhodnutím – predovšetkým vzhľadom na jeho neskoršie interpretácie a dezinterpretácie. Vincent Múcska sa ako editor a prekladateľ dôsledne pridržiaval originálu, usiloval sa o jeho čo najvernejší preklad, o návrat k pôvodnému významu (napr. namiesto neskoršieho pomenovania *Sedmohradsko* uprednostnil názov *záhorská krajina*). Napokon, ktoľvek by pochyboval o správnosti, či (*horribile dictu!*) objektívite autorovho prekladu, môže nahliadnuť do textu pôvodiny. Poznámky k slovenskému prekladu sú stručné, autor v nich predovšetkým (na základe domácej i zahraničnej odbornej literatúry) identifikoval jednotlivé historické lokality (aká užitočná by tu preto bola spomínaná mapová príloha!), vysvetlil problematiku miesta textu, dal spomínané udalosti do historických súvislostí.

Vydať na Slovensku Anonyma znamenalo predovšetkým vyrovnať sa s Anonymom. Vylúpnuť ho z nánosov mýtov a mystifikácií, odvrhnúť jeho zvelebovanie i demonizovanie, uvidieť ho v je-

ho celistvosti i jednotlivostiach, spoznať v ňom všetko jedinečné i všeobecné, analyzovať jeho skutočnú historickú výpovednú hodnotu. Vincent Múcska pracoval s textom neznámeho notára Bela III. ako s historickým prameňom (ktorý predtým správne identifikoval a charakterizoval) – skúma jeho hodnovernosť a historickú pramennú hodnotu a vidí ho ako zvláštne historicko-literárne dielo, ktoré velebiac minulé deje dokumentuje dobu, v ktorej vznikalo.

Pri vydávaní a prekladaní takého diela, akým sú Anonymove *Gesta Hungarorum*, môže editor a prekladateľ veľmi ľahko sklznúť k nenáležitej interpretácii, podľahnúť nástrahám textu, vyslyšať nerozpoznané našeptávanie podvedomia, nenáležite zvoleným slovom modifikovať či podfarbiť jeho výklad. Vincent Múcska sa vyhol všetkým nástrahám politického i ideologického nasmerovania, pretože (v duchu pozitivistickej historiografie) postupoval prísne objektívne, rešpektoval historické fakty, kriticky zhodnotil použité pramene. Určite sa miestami pohyboval akoby po ostrí noža, no toto riziko vynikajúco zvládol. *Gesta Hungarorum* v Múcskovom preklade a interpretácii majú nespochybniteľnú kvalitu vedeckého diela – pramennej edície. Netrčí z neho ostrý pazúr nacionalizmu, necítiť tu pach zatrpknutého obranárstva a pri jeho čítaní v nás nerezonuje pocit večnej ukrivdenosti. Je to konkrétny prínos do procesu poznávania slovenských a uhorských dejín a teda (tak, ako si to aj editor želal v závere úvodnej štúdie) skutočný prínos do procesu vzájomného porozumenia slovenského a maďarského národa.

Je dobre, že Anonymovo dielo konečne vyšlo na Slovensku v knižnej podobe. Keď čítame Múcskov prepis a preklad, úvodnú štúdiu a vysvetľujúce poznámky, cítime, že čakať naň tak dlho stálo za to!

Juraj Roháč

ULIČNÝ, F.: *DEJINY OSÍDLLENIA UŽSKEJ ŽUPY*. Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Prešov 1995, 351 s., 3 mapové prílohy.

Recenzovaná práca je v poradí druhou monografiou autora o dejinách osídlenia východného Slovenska. Na rozdiel od prvej, ktorá obsiahla problematiku vývoja osídlenia Šariša od príchodu Slovanov až do prelomu 16.–17. storočia, v monografii o Užskej stolici sa proces osídľovania sleduje až do prvej štvrtiny 18. storočia, pričom sa konečný stav dokumentuje údajmi regnikolárnych súpisov z rokov 1715 a 1720, prevzatými zo štatistického diela I. Acsádyho Magyarországnépszerűsége a practica sanctio korában 1720–1721, Budapest 1896.

Slovenská historická odborná terminológia pri pomenúvaní územnosprávnych celkov, útvarov teritoriálnej verejnej správy Uhorska, ako je známe, nie je jednotná. Popri názvoch župa, kráľovská župa, stavovská župa a štátna župa sa používa aj sústava názvov komitát, stolica a župa. F. Uličný tým, že svojej monografii dal názov Dejiny osídlenia Užskej župy, sa prihlásil k tej skupine historikov, ktorí uprednostňujú a používajú prvú sústavu názvov. Proti tomu nemožno nič namietat'. Mám však výhradu k tomu, že sa v texte monografie miešajú názvy z oboch sústav, čo pokladám za nesprávne. Táto terminologická nedôslednosť sa prejavuje najmä v Závere, v ktorom sa popri najčastejšie používanom názve Užská župa používajú aj označenia Užský komitát („Vzhľadom na zemepisnú polohu kraja prvé obdobie Užskej župy, teda Užský komitát, ako kráľovskú inštitúciu verejnej správy...“, s. 302) miesto kráľovská župa, Užská stolica (s. 306, 307, 308), Spišská, Šarišská, Zemplínska stolica (s. 308) a Berežská stolica (s. 310) miesto stavovská župa.

F. Uličný predpokladá, že Užský komitát vznikol v 12. storočí, najneskôr na prelome 12. a 13. storočia, „po výstavbe Užského hradu, teda hradu Nevické“ (s. 302). Pomerne neskorý vznik komitátu odôvodňuje zemepisnou polohou kraja. K tomu v poznámke č. 1792 uvádza (ale nekommentuje), že ja predpokladám vznik Užského komitátu v 11. storočí. Svoj názor (nie predpoklad) opieram o údaj v uhorskej kronike zo 14. storočia, v ktorej sa provincia castri Ung (teda Užský komitát) spomína v súvislosti s kumánskym vpádom roku 1085 (Stolice na Slovensku, Bratislava 1984, s. 155). Podobné stanovisko novšie zastáva aj Gy. Kristó (A vármegyék kialakulása Magyarországon, Budapest 1988, s. 415), ktorý s odvolaním sa na uvedenú kroniku kladie vznik Užského

komitátu do obdobia medzi vládou kráľov Štefana I. a Ladislava I. Pritom odmieta názor, že Užský komitát vznikol až na prelome 11. a 12. storočia, čo pokladá za príliš neskoré.

Diskutovanou je aj otázka totožnosti Užského hradu – castrum Ung, ktorý bol centrom užského kráľovského dominia a Užského komitátu. Aj keď F. Uličný svoje stanovisko o identite opevneného objektu spomínaného v písomných prameňoch ako centrum Ung formuluje rozporne, predsa sa prikláňa k názoru, že je to hrad, ktorý stál pri dedine Nevické. Pritom za rozhodujúcu pokladá okolnosť, že v areáli Užhorodu v stredoveku nestál hrad, bolo tam len slovanské hradisko, ktoré „ako centrálné hradisko spĺňalo svoju funkciu od 9. do 13. storočia“ (s. 297).

Zemepisnú polohu Užskej župy autor vymedzuje tak, že zaberá „severovýchodnú časť Potiskej nížiny a prilahlú južnú časť Karpát...“ (s. 299). Pritom ale na inom mieste uvádza: „Južnú a západnú časť Užskej župy vyplňala nížina, v terajšej slovenskej časti východná časť Východoslovenskej nížiny“ (s. 5). Aj v analytickej časti monografie polohu sídel ležiacich na Slovensku dôsledne udáva tak, že ležia na Východoslovenskej nížine. Rozpor tkvie v tom, že názov Potiská nížina je zastaraný (používal ho prof. J. Hromádka) a nahradil ho vo vzťahu k Slovensku názov Východoslovenská nížina, kým nížina na Zakarpatskej Ukrajine má názov Zakarpatská nížina. Charakteristiku zemepisnej polohy jednotlivých sídel na Slovensku autor dopĺňa údajmi o ich vzťahu k reliéfu, napr. dedina leží na vale Čiernej vody (Jastrabie pri Michalovciach), na starom vale Latorice (Kapušianske Kľačany), na nánosovom vale Uhu (Križany), na náplavových kužeľoch strednej Okny (Jasenov) a pod. Z týchto čiastkových údajov ale nevyvodil v syntéze záver o vzťahu sídel k reliéfu. V tejto súvislosti treba uviesť, že k charakteristickým znakom Východoslovenskej nížiny patrí zriedkavý výskyt riečnych terás, ktoré boli veľmi vhodné na lokalizovanie sídel. Ich nedostatok nútil človeka intenzívnejšie osídľovať agradačné valy, ktoré sa tiahnu pozdĺž riek v mierne vyvýšených (2–3 m), 3–4 km širokých pásoch. Pomerne intenzívne bol osídlený agradačný val Uhu, menší počet sídel leží na agradačnom vale Okny a Čiernej vody (Žudel, J.: Zmeny v štruktúre osídlenia Východoslovenskej nížiny od začiatku 15. storočia do konca stredoveku. In.: Geografický časopis, 42, 1990, 1, s. 75).

Monografia o Užskej stolici sa štruktúrou a spôsobom spracovania podobá práci o dejinách osídlenia Šariša. Podrobnejšie som sa o tom zmienil v recenzii uverejnenej v Slovenskej archivistike, XXVI, 1991, č. 1, s. 111–115, preto budem stručnejší. V Úvode (s. 3–15) autor píše o svojich zámeroch, výskumnej metóde (správne, ale prečo znova?), o spôsobe spracovania diela, literatúre (opäť zabudol na náš národný atlas, ktorý má aj pre spracovanie dejín osídlenia Užskej stolice základný význam), písomných prameňoch a o interpretácii niektorých latinských slov, ktoré majú vzťah k osídleniu (s nepresnosťami, na ktoré som upozornil v spomenutej recenzii). Za Úvodom nasleduje Rozpis skrátených (často použitých) názvov archívov, diplomatárov a literatúry (s. 17–20). Jadro, podstatnú časť diela tvorí kapitola Mestečká, dediny a osady v Užskej župe (s. 21–296), ktorá obsahuje dejiny jednotlivých sídel, usporiadaných v abecednom poriadku. Sídla, ktoré sú v Zakarpatskej Ukrajine, majú pri názve v záhlaví textu o ich dejinách písmeno U v zátvorke. Takéto označenie chýba (akiste nedopatrením) pri názvoch sídel Užok (s. 250) a Verchovyna Bystra (s. 264), ktoré sú na Zakarpatskej Ukrajine. Nie je ani pri názve zaniknutej dediny Radič (s. 190), pravdepodobne preto, že F. Uličný ju lokalizuje na Slovensko, aj keď má pochybnosti. Na s. 191 uvádza, že sa Radič nachádzal „údajne medzi Bátvou a Budincami“, teda na slovensko-ukrajinskom pohraničí. Pritom sa odvoláva na D. Csánkiho a B. Varsika, ktorí ale neuvádzajú dôvody. P. Gönczy má na mape Užskej župy (Ung megye térképe) v atlase Magyarország megyéinek kézi atlasza, BP. 1890 samotú (tn = tanya) Radics južne od dediny Palló (teraz Pavlove na Zakarpatskej Ukrajine). Vzhľadom na to zaniknutú dedinu Radič lokalizujem na Zakarpatskú Ukrajinu. Dejiny osídlenia Užskej stolice v syntetickej rovine podávajú Záver (s. 297–322), tabuľkový Súhrnný prehľad o mestečkách, dedinách a osadách v Užskej župe (s. 323–332) a Mapové prílohy. Textovú časť diela uzatvára nemecký súhrn (s. 333–351) a Obsah.

Z mestských sídel sa v štruktúre osídlenia Užskej stolice vyskytovali len mestečká. Ako také autor klasifikuje Pavlovce nad Uhom, Serednie, Sobrance, Užhorod a Veľké Kapušany, čo je v súlade s novšou historickou literatúrou. D. Csánki medzi mestečkami uvádza aj Straňany a Tibavu (Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I, Budapest 1890, s. 387). F. Uličný presvedčivo ukázal, že týždenné trhy, ktoré kráľ Ľudovít I. povolil roku 1351 zemepánom Tibavy, sa konali na mieste, kde vznikli Sobrance. Neskôr povolené výročné trhy sa v Tibave pravidelne ne-

konali, preto „Tibava zostala aj v 14.–17. storočí dedinou“ (s. 235). F. Uličný nezaujal stanovisko k Csánkiho klasifikácii Straňan ako mestečka (mezőváros). Pravdepodobne preto, že Csánki na citovanom mieste neuviedol žiadny údaj, ktorým by zdôvodnil svoju klasifikáciu. Avšak v spojitosti s Michalovcami (s. 337) uvádza delenie majetkov roku 1449, ktoré sa týkalo aj port „in oppido (majd platea) Zthrayan“. Tento údaj je chybný, preto nemôže byť základom uvedenej klasifikácie. V rozsiahlej listine leleského konventu z decembra 1449 (Dl 14314) o rozdelení majetkov Ladislava z Michaloviec medzi jeho dedičov sa Straňany ani v jednom prípade neoznačujú ako oppidum! Vo väčšine prípadov sa uvádzajú ako possessio, dvakrát ako ulica Michaloviec: „in platea eiusdem (t. j. oppidi Nagmihal) Zthrayan vocata“, „in platea eiusdem opidi Zthrayan appellata“.

Podľa rekonštrukcie F. Uličného bolo v sledovanom období (do prvej tretiny 18. storočia) v Užskej stolici 259 sídel, z toho 140 na území Slovenska. Začiatkom 18. storočia ich bolo len 189. Najviac sídel zaniklo v 15. storočí (24). Napriek tomu sa zdá, že optimum stredovekého osídlenia sa dosiahlo v tomto storočí. Údaje v krajinských súpisoch z rokov 1715 a 1720 jednoznačne svedčia o celkovom úpadku osídlenia, čo bolo predovšetkým dôsledkom stavovských povstaní.

Autor predpokladá, že v období pred 11. storočím jestvovalo na území Užského komitátu 57 slovansko-slovienskych dedín a osád (v texte na s. 298 je len 51), z čoho bolo 36 na Slovensku. Ale 20 z nich uvádza v Súhrnnom prehľade s otáznikom! Ako nepochybné vymenúva tieto: Beša, Blatné Revištia, Čičarovce, Hažín, Komárovce, Krčava, Krížany, Lúčky, Oreské, Sejkov, Senné, Stretava, Tibava, Veľké Zalužice, Vinné a Vojany. V Závere chýba syntetizujúci pohľad na ďalší vývoj osídlenia. Autor sa síce zmieňuje o dosídľovaní stolice na nemeckom (zákupnom) práve, ale nesleduje jeho priebeh v čase a priestore. Podrobnejšie sa venuje valašskej kolonizácii, ktorá mala veľký význam pre zaľudnenie severovýchodnej časti Užskej stolice, kde vzniklo súvislé rusínske osídlenie. Pozoruhodné je jeho konštatovanie o existencii zmiešaného typu zákupného (nemeckého) a valašského práva, ktorý charakterizuje tunajšiu valašskú kolonizáciu. Citeľne chýba komentár k mape Vývin osídlenia Užskej župy do 18. storočia, ktorý mohol aspoň sčasti odstrániť spomenutý nedostatok.

V analytickej časti monografie sa autor zmieňuje aj o veľkosti sídel. Rozlišuje pritom, podobne ako v knihe o dejinách osídlenia Šariša, tri veľkostné kategórie: osada alebo malá dedina (v 1. polovici 15. storočia do 10 port, neskôr do 10 domov), stredné dediny (11–30 port alebo domov) a veľké dediny (više 30 port alebo domov). O vhodnosti a použití tejto klasifikačnej schémy som sa vyjadril v spomínanej recenzii monografie o Šariši, na ktorú tu odkazujem.

Autor sa pokúsil na základe daňových súpisov zrekonštruovať aj počty obyvateľov roku 1000 (retrogressívne podľa portálneho súpisu z roku 1427!), 1400, 1600 a začiatkom 18. storočia (na základe regnikolárneho súpisu z roku 1715, podľa štatistického spracovania I. Acsádyho). Rekonštrukciu k roku 1000 a 1400 pokladá len za odhad skutočného počtu obyvateľov (s. 314–315), rekonštrukciu k roku 1600 hodnotí ako približne zistiteľný počet obyvateľstva (s. 317). O hodnote uvedenej rekonštrukcie (najmä čo sa týka odhadu počtu obyvateľov k roku 1000) som sa kriticky vyjadril v spomínanej recenzii. Údaj o počte obyvateľov roku 1715, ktorý hodnotí ako približný (s. 317), prevzal z Acsádyho knihy. Uličný si uvedomoval, že krajinský súpis z roku 1715 zachycuje zdaniteľné obyvateľstvo, ale zrejme nepozná kritiku Acsádyho štatistického diela. Štatistické spracovanie tzv. jozefínskeho sčítania obyvateľstva Uhorska v 80. rokoch 18. storočia (G. Thiring, Magyarországi népszéke II. József korában. Budapest 1938) totiž ukázalo, že Acsády nesprávne odhadol počet nezdaniteľného obyvateľstva, je nižší ako bol skutočný stav, čo nepriaznivo ovplyvnilo jeho rekonštrukciu celkového počtu obyvateľstva (predstavuje len asi tretinu skutočného počtu). F. Uličný použil dosiahnuté výsledky aj na výpočet hustoty osídlenia. Podľa jeho výpočtov v Užskej stolici roku 1715 na km² pripadli priemerne traja obyvatelia. S prekvapením konštatoval: „Bol to najnižší stav počtu obyvateľstva v tom kraji od 14. storočia“ (s. 317). Je na mieste otázka: Má toto konštatovanie reálny základ?

F. Uličný venoval pozornosť aj výskumu sociálnej, národnostnej a náboženskej skladby obyvateľstva. Sociálnu štruktúru (šľachta, mešťania, šoltýsi, kenezi, poddaní) zrekonštruoval k začiatku 15. storočia, k roku 1600 a k začiatku 18. storočia (tabuľka na s. 318). Pôvodne slovansko-sloviensky ráz osídlenia v 11.–12. storočí začali narušať Maďari, Rusi, Nemci a Plavci. Od 14. storočia sa sídla troch hlavných etník, ktoré trvale určovali národnostné pomery v stolici sa rozkladali takto:

„južný okraj obývali zväčša Maďari, stred najmä Slováci a sever, severovýchod takmer len Rusíni“ (s. 322). Žiadalo by sa konkrétnejšie stanoviť najmä slovensko-maďarskú etnickú hranicu (jej stav koncom 11. storočia a ďalší posun). Národnosť obyvateľstva jednotlivých sídel v 18. storočí určuje autor prevažne podľa Korabinského Lexikónu z roku 1786, ktorý je však nespoľahlivý. Základným prameňom pre výskum zemepisného rozloženia národností v 18. storočí je *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populorum* z roku 1773, ktorý ako prvý použil A. Petrov v diele *Národopisná mapa Uher...*, Praha 1924. A. Petrov sa ešte pred emigráciou z Ruska venoval výskumu rusínskeho etnika v severnom a severovýchodnom Uhorsku a v súvisi s tým aj v Užskej stolici.

Prvá z troch máp nemá ani názov ani mierku. Obsahuje krajinské cesty, mýtnice, colnice, hradiská, hrady a mestechá bez časovej dimenzie. Mapa zobrazuje komunikačnú situáciu približne od 9. do konca 15. storočia, pričom najstaršiu časovú vrstvu tvoria hradiská a krajinské cesty, mýtnice jestvovali prevažne od 14. storočia. Najmladšiu vrstvu (15. storočie) predstavujú mestechá Pavlovce nad Uhom, Serednie a Sobrance. Krajinské cesty sú náležite opísané v Závere (s. 299–300).

Ani druhá mapa s názvom Farnosti, kláštory a pustovne v Užskej župe do 18. storočia nemá mierku. Zobrazuje farnosti, kláštory a pustovne. Značka pre protestantské farnosti (zvislá čiara) je nevhodná. Časové vymedzenie nezodpovedá obsahu mapy (dolná hranica nie je stanovená). Vzhľadom na to, že sa na mape uvádzajú aj protestantské farnosti (tieto boli v stredoveku katolícke), v názve mapy sa malo uviesť, že ide o obdobie od polovice 16. storočia do 18. storočia. Na mape sa nerozlišujú evanjelické farnosti helvétskeho a augsburského vyznania, tiež pravoslávne a gréckokatolícke.

Tretia voľne vložená mapa Vývin osídlenia Užskej župy do 18. storočia (ani táto nemá mierku) je najdôležitejšia a mierou poskytovaných informácií najbohatšia a najcennejšia. Autor klasifikuje sídla podľa národnosti obyvateľstva (slovansko-slovienske, slovenské, maďarské, nemecké, plavecké a ruské) a práva, na ktorom vznikli. Ako osobitnú skupinu uvádza zemianske sídla z 13.–14. storočia. Mapa je mimoriadne cenná tým, že umožňuje časovú a priestorovú interpretáciu sídelného procesu najmä vo vzťahu k slovansko-slovienskemu osídleniu spreď 11. storočia a slovenského osídlenia z 11.–14. storočia.

Dielo F. Uličného má a bude mať základný význam pre poznávanie a ďalší výskum dejín osídlenia a historickej topografie územia Užskej stolice. Rovnako ako pri hodnotení monografie o dejinách osídlenia Šariša aj tu vyzdvihujem vedecký prínos analytickej časti, venovanej dejinám jednotlivých sídel, najmä úsiliu o rekonštrukciu slovanského, slovienskeho a slovenského osídlenia (a to aj mimo terajších štátnych hraníc), čo vzhľadom na nedostatok listinných prameňov je mimoriadne ťažké. Dosiahnuté výsledky jednoznačne dokazujú kontinuitu veľkomoravského a veľkomoravského, slovienskeho a slovenského osídlenia, čo má základný význam pre syntézu slovenských dejín.

Juraj Ž u d e l

FEDERMAYER, F. (texty), PONGRÁCZ, D. (kresby): *LEXIKÓN ERBOV ŠLACHTY NA SLOVENSKU I – Trenčianska stolica – šľachta trenčianskej stolice podľa súpisov z rokov 1596 a 1646/47*. Bratislava 2000, 332 s., z toho 28 strán so 168 farebnými vyobrazeniami erbov.

Po krátkom úvode vydavateľa nasleduje predhovor z pera prof. Jozefa Nováka, v ktorom po zásluže hodnotí doterajšiu autorovu heuristickú prácu v tejto oblasti a zdôrazňuje vzájomnú prepojenosť rodopisného a heraldického aspektu. Je otázne, či v záverečnej časti tohto predhovoru bolo namieste spomínať a hodnotiť súčasné kreovanie nových rodových erbov, keďže to s recenzovaným dielom nemá nič spoločné.

V úvodnej stati *Trenčianska šľachta a jej erby* sa autor venuje doterajšiemu výskumnému a literárnemu spracovaniu témy všeobecne, ako aj so zreteľom na Trenčiansku stolicu. Zdôvodňuje síce rozhodnutie zaoberať sa v tejto práci len rodmi podchytenými v dvoch uvedených súpisoch, no v rozpore s tým na stranách XVII až XXIII opisuje a väčšinou ilustratívne dokumentuje erby

najstarších, ale aj novších trenčianskych rodov (Slopniansky, Holý, Podmanický, Saltzer, Ctibor, Bánfi, Velikey, Čóka, Máder, Burda, Remenius, Lukáči, Virág, Dvorníky, Zbánovský a Kilián), ktoré sa nevyskytujú v predmetných dvoch súpisoch šľachty.

Na stranách 1 až 294 prináša autor informácie o všetkých 437 rodoch zahrnutých v týchto súpisoch. Cenné je, že okrem údajov zo súpisov sú u jednotlivých rodov sprístupnené rodopisné a heraldické údaje získané podrobnou heuristickou prácou v 142 archívnych prameňoch uvedených na strane 296, ako aj z citovanej literatúry (119 titulov). Až na výnimky sú texty o jednotlivých rodoch sprevádzané čiernobielymi vyobrazeniami erbov. Poznámkový aparát je riešený inak v spomenutej úvodnej stati, kde nachádzame obvyklým spôsobom v texte číslované odkazy, inak pri popisoch jednotlivých rodov, kde sa v samostatnej stati *Poznámky k jednotlivým rodom* nachádzajú nečíslované odkazy na literatúru a na archívne pramene, oddelene k jednotlivým rodom.

Za textovou časťou je 28 výtvarne dobre zvládnutých farebných príloh (strany 305 až 332) s vyobrazeniami erbov od Denisa Pongrácza. Škoda, že miesto strednej modrej uplatňuje sa u všetkých erbov nevhodne tmavá fialovo-modrá farba. Vydavateľa treba však pochváliť za dokonalé výtvarné spracovanie publikácie vrátane väzby.

Z titulu knihy vyplýva, že ide o prvý zväzok lexikónu erbov šľachty na Slovensku a zainteresovaní vedia, že jeho autori dokončujú jeho pokračovanie zamerané na Bratislavskú stolicu, kde rodopisný pohľad má prekročiť rámce stanovené pri recenzovanom zväzku publikovaním čo najúplnejších genealogických tabuliek pri tých rodoch, kde ich staršia literatúra nezverejnila.

Za tohto stavu treba si postaviť otázku, do akej miery obsahová štruktúra recenzovaného diela má byť modelom alebo vzorom pre zväzky, ktoré sa budú zaoberať ďalšími stolicami. Treba si pripomenúť a porovnať podobné slovenské diela. Faustov *Súpis erbových listín zemianskych* je zameraný na erbové listiny nachádzajúce sa v 30. rokoch minulého storočia v archíve mesta Bratislavy a podáva všetky autorovi z literatúry dostupné rodopisné informácie o adresátovi listiny a jeho príbuzenstve. Každý z oboch zväzkov Novákových *Rodových erbov na Slovensku* (1980, 1986) je venovaný pomerne úzkemu a tiež náhodnému okruhu erbov danému Kubínyiho, resp. Petkovou zbierkou pečatí. Takto určené okruhy si pochopiteľne nerobia nárok na reprezentovanie územne určenej oblasti, napr. stolice. Inak je to však v práci Feder Mayerovej a v ďalších, na jednotlivé stolice zameraných prác tohto typu. Zastávam názor, že ak ide o zdokumentovanie erbov šľachty na Slovensku, neslobodno sa v budúcich prácach obmedziť na jeden alebo viaceré súpisy šľachty, ale bude treba do edície zahrnúť všetky rody známe na území stolice, nech informácie o nich pochádzajú z hocktorého prameňa. Práca o Trenčianskej stolici svedčí o širke prameňnej základne, z ktorej autor čerpal a považujem za nie šťastné, že pri prístupe k tejto základni boli opomenuté rody alebo osoby z Trenčianskej stolice, ktoré neboli evidované vo vybraných dvoch súpisoch šľachty. Niet dôvodu, prečo by rody nobilitované práve po roku 1647 nemali byť zahrnuté do publikácie o stoličnej šľachte, o. i. aj preto, že medzi ich príslušníkmi sa iste nachádzajú pozoruhodné osobnosti. Je možné, že to budú len *armalisti*, na ktorých sa autor (s. XVI) díva takmer s dešpektom. Záverom treba vysloviť želanie, aby pri spracúvaní ďalších stolíc nebola výskumná základňa takto neprimerane zužovaná. Žiada sa dobre zvážiť aj únosnosť už spomenutého zámeru, publikovať pri Bratislavskej stolici (a prípadne aj ďalších stolíc) aj novo vytvorené genealogické tabuľky vybraných rodov. Miesto nich by azda bolo vhodnejšie podať informácie o erboch všetkých šľachtických rodov tejto stolice. Nakoľko niet inštitucionálneho organizátora edície lexikónu erbov šľachty na Slovensku, padá tu celá morálna zodpovednosť za racionálne a optimálne využitie výskumných aj edičných kapacít na autorov a na vydavateľa.

Za nie bezvýznamný technický detail možno považovať v práci aplikovaný spôsob číslovania prameňov rímskymi číslicami. Odporúčam v budúcich zväzkoch písať napr. [187] miesto prakticky nezrozumiteľného a nezapamätateľného CLXXXVII. Nečíslovanie odkazov na pramene robí síce text hladším (nezaťažovaným indexovými číslkami), no za cenu toho, že pri väčšom počte takýchto odkazov nie je zo súhrnné uvedených odkazových poznámok zrejmé, ku ktorej časti textu sa odkaz vlastne vzťahuje.

Z. G. Alexy

VÍTEK, P.: *ERBY OBCÍ A MÍST V LIPTOVĚ*. Štátní okresný archiv v Liptovském Mikuláši. Liptovský Mikuláš 2000, 58 s.

Vydávanie regionálnych súpisov mestských a obecných pečatí má na Slovensku tradíciu siahajúcu do polovice šesťdesiatych rokov. Spomeňme len práce Otmara Gergelyiho, Ivana Chalupického, Juraja Fojtíka, Jozefa Šimončíča, Emila Kufčáka, Štefana Otrubu a ďalších regionálne zameraných sigilografických súpisov.

Keď sme pred vyše dvoma rokmi na stránkach Slovenskej archivistiky víтали prácu V. Novákovkej Pečate miest a obcí v regióne Galanty a Šale, ukončili sme svoju správu želaním, aby archivári, zhromažďujúci sigilografické bohatstvo svojich spádových oblastí finalizovali svoju dlhoročnú prácu vydávaním sumarizujúcich publikácií. V ostatnom období tak urobila najmä dvojica archivárov, pracovníkov Štátneho okresného archívu v Topoľčanoch – Oľga Kvasnicová a Hela Grežďová – vo veľmi starostlivo pripravených, i keď autentickými pečatami neilustrovaných katalógoch k sigilografickým a heraldickým výstavám, venovaným komunálnym znakom miest a obcí. Vzhľadom na to, že spomenuté katalógy neboli na stránkach Slovenskej archivistiky recenzované, pripomeňme, že ide o katalógy výstav nazvaných Od archívnych dokumentov k súčasnej symbolike miest a obcí okresu Topoľčany 9. októbra–5. novembra 1997), okresu Partizánske (Partizánke 9.–18. novembra 1999) a okresu Bánovce nad Bebravou (Bánovce nad Bebravou 8.–17. decembra 1999). Trojica výstav a katalógov bola vyvrcholením dlhoročného sústreďovania pečatí miest a obcí regiónu a korunovala i viac rokov trvajúcu publikačnú aktivitu autoriek na stránkach regionálnej tlače a veríme, že nie je ďaleko čas, keď práca dostane i dôstojnejší knižný šat.

V minulom roku pribudol do slovenskej sigilografickej bibliografie nový prírastok, tentokrát z Liptova, z pera Mgr. Petra Vítka, riaditeľa Štátneho okresného archívu. Na úvod je vhodné pripomenúť, že zbieranie a dokumentovanie pečatí v Liptove má dlhú tradíciu. Spomeňme len známu a hojne využívanú Felegiho zbierku pečatí v Liptovskom múzeu v Ružomberku. Ide o zbierku typárií, zbierku sadrových odliatkov i kresieb, často farebných, či dokonca malieb odtlačkov pečatí miest, obcí, no i šľachtických a meštianskych rodov Liptova. Zbierka vznikla koncom minulého storočia. Viaceré dovtedy neznáme pečate liptovských obcí publikoval v regionálnom zborníku Liptov (č. 1, 3 a 4) Emil Kufčák. Ako vtedajší riaditeľ Štátneho okresného archívu začal zhromažďovať a budovať zbierku mestských a obecných typárií. Všetky spomenuté zdroje využil autor novej publikácie, pričom významne využil najmä pečate z archívnych fondov, uložených v Štátnom okresnom archíve v Liptovskom Mikuláši.

Pri listovaní publikácie sa priam ponúka jej porovnanie so spomenutou publikáciou V. Novákovkej, pretože sa prirodzene očakáva, že každá novo vydaná publikácia bude o stupienok vyššie, než jej predchodkyňa. V prípade oboch publikácií to však nie je celkom dobre možné. Novákovkej práca je jednoznačne prácou sigilografickou, nesie to v názve a tomu je verný i obsah. Nezaobberá sa históriou ani heraldikou, zaoberá sa vývojom jednotlivých pečatí, prináša ich opis i pomerne kvalitné vyobrazenie. Je vecná, profesionálna, sleduje cieľ, ktorý si zvolila, v prijatej koncepcii neblúdi. Vývoju jednotlivých komunálnych pečatí sa, pochopiteľne, venuje aj P. Vítek, ten však trochu viac vychádza v ústrety širšiemu okruhu čitateľov, prináša informáciu o najstaršej písomnej zmienke o obci a iných zaujímavostiach, spojených s počiatkami tej ktorej obce. Navyše jeho texty venované pečatiam vždy smerujú k erbu určitej obce. Záver každej state je venovaný opisu súčasného erbu a uvádza tiež informáciu o jeho zápise v Heraldickom registri SR. Popri pečatiach uvádza priamo pri texte často vyobrazenia nielen pečatí (dodajme že nie vždy všetkých známych), ale aj súčasných erbov. Do stredu publikácie je zaradená farebná príloha prinášajúca vyobrazenia 34 súčasných mestských a obecných erbov Liptova.

Sústredené množstvo pečatí je príležitosťou analyzovať ich obsah. Pokúsme sa o to aspoň veľmi stručne. Je nesporné, že na obsahu pečatí sa podpisalo prírodné prostredie, spôsob obživy obyvateľstva, náboženský život a viaceré iné faktory. Veľmi častý je motív stromu (nachádzame ho v pečatiach Hrboltovej, Lubochne, Prosieka, Ráztok, Švošova, Veľkého Borového, Vlách i Vlášok). Zvieracie motívy sú tiež pomerne časté a navyše pozoruhodne rozmanité. Tak napríklad motív kamzíka vidno v pečatiach Liptovských Revúc či Turíka, medveďa v pečati Liptovskej Lúžnej, jeleňa v Kráľovej Lehote, vlka v pečati Smrečian, srnca v pečati Východnej, kde ho neskôr vy-

striedala ovečka, zajaca vidno v pečati Liptovskej Štiavničky, koňa v pečati Konskej a pod. Motív vtákov nachádzame v pečatiach Beňadikovej, Štiavničky či Jamníka (tetrov).

Niektoré obecné pečate sprostredkujú podobu liptovských hradov. Starý hrad liptovský vidno v pečati obce Kalameny a hrad Likavka zasa v pečati rovnomennej obce. Architektonické motívy sa zachovali tiež v pečatiach Podturne, Liskovej (kostoly), Jamníka (zvonica), Liptovskej Sielnice (kláštor), Huty (drevenica).

Zamestnanecké námety sa viažu najmä na drevorubačstvo, poľovníctvo, poľnohospodárstvo a v neposlednej miere na baníctvo. Tak sekeru či celú postavu drevorubača vidno v pečati Liptovského Jána, Demänovej či Liptovských Kľačian. Rôzne poľnohospodárske motívy – radlice či celý pluh, vidly, cepy, motyky a pod., ale tiež postavy roľníkov, vidno v pečatiach Galovian, Liptovských Matiašoviec, Lubele, Okoličného, Paludze, Parížoviec, Pavčinej Lehoty, Sliachov, Trstenej, Ploštína, Veternej Poruby i zaniknutej, Liptovskou Marou zaplavenej Vrbice. Poľovnícke motívy nachádzame napríklad v pečatiach Liptovskej Lúžnej (poľovačka na medveďa) alebo Smrečian (chytanie vlka do siete). Stará banícka tradícia v Liptove zanechala svoju stopu v pečatiach Hýb, Dúbravy, Malužinej, Vyšnej i Nižnej Boce, Liptovského Hrádku, Magurky i Lubele. Námety upozorňujúce na dopravu či prepravu ľudí a tovaru možno ilustrovať napríklad v pečatiach Dechtárov (plť) či Liptovskej Osady (dostavník).

Mohli by sme pokračovať obecnými erbami, na ktorých podobe sa podpísal rodový erb (Turík) a inými, zobrazujúcimi štátny erb (Partizánska Lupča, Hubová). Pristaviť by sa dalo tiež pri skupinke hovoriacich erbov, ktorú popri známom ružomerskom erbe s ružou dopĺňa tiež pečať Konskej (koník) a – zdá sa – i nemecky hovoriaci motív v pečati obce Huty s motívom drevenice (die Hütte). Do skupiny hovoriacich znamení možno priradiť i skupinu hagiografických motívov korešpondujúcich s pomenovaním obce (Liptovský Ondrej, Vavrišovo a mnoho ďalších).

Osobitne je potrebné upozorniť na richtársku značku v pečati Palúdzky (dolu kotvovito ukončená podčiarknutá Merkúrova palica).

Skupinu náboženských motívov tvoria znamenia v pečatiach Liptovskej Tepličky či Jalovca (Baránok Boží), Liptovskej Štiavnice (križ s trňovou korunou), Malého Borového (Božie oko), Sokolčí (rozkvitnuté srdce).

Množstvo obcí v Liptove nesie svoje pomenovanie odvodené od osobného mena, často mena svätého. Spomeňme len napríklad Liptovský Peter, Liptovský Ján, Jakubovany či Demänovú (od Daminána)... Podobne za jeden z charakteristických rysov liptovských pečatí možno považovať pomerne veľkú frekvenciu zobrazení svätcov v obecných pečatiach.

Situácia na prvý pohľad zväzda k predstave, že v obciach pomenovaných podľa niektorého svätca, treba predpokladať kostol zasvätený tomuto svätému a tiež, že vo všetkých obciach, v ktorých pečatiach je zobrazený svätec, musel stáť takýto kostol.

Situácia je však o niečo zložitejšia. Predovšetkým si treba uvedomiť, že niektoré obce nesú svoje pomenovanie od mena svätého (a teda od jemu zasväteného kostola), iné však nesú svoje pomenovanie od mena šoltýsa, richtára, zakladateľa obce. Je teda rozdiel medzi pôvodom pomenovania obcí napríklad Lipt. Ondrej (Lipt. Mara, Lipt. Michal, Lipt. Peter), Lipt. Ján (Lipt. Anna), ktorých pomenovanie je odvodené od svätca – patróna kostola, (tieto obce niesli v minulosti vo svojom názve aj adjektívum svätý, sanctus, szent, teda Sancta Anna, Szentpéter...) a medzi pôvodom pomenovania obcí Demänová, Beňadiková, Vavrišovo, Ivachnová, ktoré nesú svoje pomenovanie po šoltýsovi.

Skutočnosť, že niektoré obce sú pomenované po svätcovi a iné po šoltýsovi, nemá vplyv na zobrazenie či nezobrazenie svätca v pečati. V obciach, v ktorých stál od 13.–14. stor. gotický kostol, sa v pečati nemusel používať obraz svätca. Napríklad Liptovský (Svätý) Ján používal až do 20. stor. postavu drevorubača a nie sv. Jána Krstiteľa, ktorému tu je zasvätený stredoveký kostol. Inde zasa nachádzame postavy svätcov v pečatiach obcí, v ktorých nemáme doložený kostol a svätých nevieme podľa atribútu identifikovať (Liptovská Kokava), či takých, v ktorých nemáme doložený stredoveký kostol, no obraz svätca v pečati vieme identifikovať – Jakubovany (sv. Jakub), Vavrišovo (sv. Vavrinec). Je isté, že analýza okolností prijímania či odmietania hagiografického motívu tou ktorou obcou môže v budúcnosti odhaliť zaujímavé súvislosti.

Záverom si o novej publikácii Petra Vítka dovoľím vysloviť presvedčenie, že autor ňou neuzavrel celé svoje bádanie v oblasti liptovskej komunálnej sigilografie a heraldiky, ale že sa k nej vráti, obohatí ju o vyobrazenia pečatí z iných archívov a múzeí i o nové výsledky svojho výskumu.

Ladislav Vrtel

ADAMOVÁ, M. – DRENKO, J.: *PEČATE MIEST A OBCÍ HISTORICKÉHO NOVOHRADU*. Štátny okresný archív Lučenec, Lučenec 2001, 50 s. + 1 príloha.

Recenzovaná publikácia vyšla vo veľmi obmedzenom náklade 30 kusov ako interná tlač Štátneho okresného archívu v Lučenci. V úvodnej časti práce sa autori po krátkom predslove venujú stručnému náčrtu mestskej a obecnej sfragistiky. Potom nasleduje krátky exkurz do dejín správy Novohradskej stolice. Jadro celej publikácie tvorí súpis zachovaných sfragistických pamiatok Novohradu – stolice, miest a obcí.

Najväčšie výhrady máme k úvodnej časti práce. Obsah kapitoly Stručný vývoj mestskej a obecnej sfragistiky je miestami zavádzajúci. Údaj o najstaršom výskyte odtlačku typára mesta Lučenca z roku 1643 je nepravdivý. Vo fonde Magistrát mesta Banská Bystrica (ŠOKA v Banskej Bystrici) sa nachádza list richtára a mestskej rady Lučenca z roku 1534 (inv. č. MBB 230/12), na ktorom sa nachádza zachovaná dorzálna mestská pečať. Neobstojí ani tvrdenie autorov o „väčšej vážnosti a hodnote pečate ako erbu.“ Omylom je i konštatovanie, že tvar mestských a obecných pečatí bol okrúhly. V prípade, ak by sme toto konštatovanie premietli len na skúmaný súbor sfragistických pamiatok, môžeme pečate Filakova (tretia – s. 17), Čakanoviec (s. 14) či Boľkoviec (s. 12) – označiť jednoznačne ako oválne. V slovenských pomeroch je škála tvarov ešte omnoho pestršia. Okrem okrúhlych a oválnych sa stretávame aj so štvorcovými či osemhrannými a pod. pečaťami miest a obcí.

Súpis pečatí sa taktiež nevyhol menším nedostatkom. Metodologicky je nevyhnutné položiť si otázku, prečo autori nevyužili aj archívne fondy Štátneho oblastného archívu i Štátneho okresného archívu v Banskej Bystrici. Hlavne pre staršie obdobie sa priam núkal fond Magistrát mesta Banská Bystrica, pretože mesto malo čulé kontakty aj s oblasťou Novohradu. Ako chybu konštatujeme i vynechanie pomerne dôležitého údaju o rozmeroch jednotlivých pečatí. Rovnako pri publikovaných reprodukciách, ktoré nie sú vždy najlepšej kvality, chýba údaj o tom, či sú publikované v reálnej veľkosti alebo nie. Chýba tiež register skratiek. Menšie nezrovnalosti sa vyskytujú aj v jednotlivých opisoch pečatí. Najčastejším nedostatkom sú zlé prepisy kruhopisov jednotlivých pečatí. Napríklad kruhopis pečatidla obce Ružiná (s. 39) začína štylizovanou ružičkou a jednotlivé časti sú od seba oddelené bodkami, pričom v prepise ružička úplne chýba a bodky sú nahradené hviezdikami. Podobne je to aj pri opisoch pečatí Polichna (s. 35), Lupoče (s. 26), Boľkoviec (s. 12), Divína (s. 15), Filakova (prvá – s. 17) a pod. Drobné nepresnosti sú i pri opisoch samotných obsahov pečatí.

Záver, ktorého autorom je zostavovateľ publikácie J. Drenko, taktiež okrem nesporne zaujímavých údajov o výrobcach niekoľkých pečatidiel zo sledovaného súboru celkom zabudol zhodnotiť predkladaný súbor sfragistických prameňov. Úplne nepochopiteľné je zaradenie historického exkurzu o „Zmenách oproti tradovaným údajom v literatúre“ (str. 49), ktorá absolútne nekorešponduje s obsahom publikácie a slúži pravdepodobne len na (inde nepublikovateľnú?) osobnú prezentáciu autora. Údaje, ktoré obsahuje, sú navyše v priamom rozpore s historickými údajmi uvedenými v záhlaví jednotlivých hesiel. V prípade Boľkoviec sa v texte hesla uvádza ako dátum prvej písomnej zmienky o obci rok 1320, na strane 49 sa ale nachádza rok 1255. V prípade Rapoviec sa v hesle ako dátum prvej písomnej zmienky označuje rok 1312, na strane 49 je uvedený rok 1299.

Napriek viacerým vysloveným výhradám treba uvedenú publikáciu privítať ako hodnotný súbor prevažne nepublikovaných sfragistických pamiatok. Je potrebné ju oceniť taktiež ako pozitívny dôkaz toho, že i v dnešnej neľahkej ekonomickej situácii sa môžu v rámci osobnej iniciatívy vydať aj publikácie nadregionálneho významu.

Radoslav Ragač

FÁBRYOVÁ, L. *TLAČE 16. STOROČIA V DIECÉZNEJ KNIŽNICI V NITRE*. Vydala Slovenská národná knižnica, Martin 2000, 368 s.

Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre autorsky pripravila Lívia Fábryová, pracovníčka martinského Národného bibliografického ústavu Slovenskej národnej knižnice pôsobiacej v Diecéznej knižnici v Nitre. Východiskom spracúvania tlačí 16. storočia sú výsledky pasportizácie, podľa ktorej sa na Slovensku v súčasnosti zachovalo 800 knižných zbierok a počet tlačí zo 16. storočia sa pohybuje v rozpätí 27–30 tisíc exemplárov. Katalóg tlačí 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre je metodicky vyhotovený na základe koncepcie publikovanej v učebných textoch *Bibliothecae Slovacae*, ako aj v prvom zväzku generálneho katalógu tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska v roku 1993. Koncepcia je v súlade s pravidlami spracúvania starých tlačí v európskych normách aj s medzinárodnou normou spracúvania starých tlačí ISBD(A) – International standard bibliographic description for older monographic publications – Antiquarian vypracovanou organizáciou IFLA.

Publikovaná práca nadväzuje na staršie výskumy, a to na katalógy tlačí 16. storočia františkánskej knižnice v Hlohovci od Marty Hudákovej, Bratislava 1980, Čaplovičovej knižnice v Dolnom Kubíne od Jána Smetanu a Jozefa Telgarského, Martin 1981, bratislavskej univerzitnej knižnice od Imricha Kotvana, Bratislava 1981 a trnavského Západoslovenského múzea od Hadriána Radvániho, Trnava 1984. Ďalej môžeme uviesť Tlače 16. storočia v Slovenskej národnej knižnici Matice slovenskej v Martine, Martin 1993, v piaristických knižniciach, Martin 1996, 1997, v Ústrednej knižnici SAV v Bratislave, Bratislava 1996 a v trnavských knižniciach, Martin 1998, na ktorých autorsky pracovali Klára Komorová, Helena Saktorová, nebohý Ján Agnet, Emília Petrenková, Vojtech Strelka a Mária Vieriková.

Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre sú výstupom čiastkovej výskumnej úlohy – Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku, realizácie Programu slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie a vyšli v edícii Výskum knižnej kultúry v Slovenskej národnej knižnici v Martine. Práca predstavuje výstup IX. série celoslovenského projektu Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska, na ktorom sa podieľajú jednotlivé knižnice s historickým fondom od roku 1986, a v rámci ktorého sa plánuje vydať tlačou 15 zväzkov.

Katalóg tlačí 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre obsahuje 1 405 bibliografických záznamov tlačí, ktoré sa nachádzajú v nitrianskej knižnici. Záznamy sú zoradené podľa autorov alebo názvov anonymných diel. Záznamy obsahujú kompletné impressum, údaj o väzbe, príväzkoch, proveniencii, signatúre, čo umožňuje celkový pohľad na každý popísaný exemplár knihy. Aparát registrov a množstvo odkazov v rámci nich uľahčuje orientáciu v katalógu z rozličných aspektov či vyhotovovateľov knihy, podľa tlačiarov a nakladateľov, podľa jazyka, v ktorom je kniha napísaná, podľa jej proveniencie. Pracovné postupy spojené s identifikáciou tlačí, so správnym udaním formy mena sú overené v domácej i zahraničnej odbornej literatúre, na ktoré sa pri každej opisovanej jednotke odkazuje.

Posesorský register poukazuje na množstvo domácich a zahraničných cirkevných činiteľov, vzdelancov a inštitúcie. Môžeme veľmi zreteľne zaznamenať, že knihy z obdobia 16. storočia sa pomerne skoro po vytlačení dostali na naše územie.

Súčasťou publikácie je štúdia od Lívie Fábryovej aj v anglickej a nemeckej mutácii, kde poukazuje na históriu Diecéznej knižnice v Nitre, podáva celkovú analýzu zloženia fondu a hodnotí ju v širších kultúrnych súvislostiach od 12. storočia. Dnes diecézna knižnica obsahuje 65 288 zväzkov a 1 000 zväzkov je neskatalogizovaných novšieho vydania. Najväčšie sú inkunábuly – prvotlače 85 bibliografických jednotiek v 78 zväzkoch. Najstaršia je z roku 1473, komentár k Boethiovmu dielu *De consolatione philosophiae* a vyšla v Norimbergu v tlačiarňi Antona Kobergera. Celkovo sa fond diecéznej knižnice podľa jednotlivých odborov člení na cirkevné právo s 1 875 zväzkami, studium biblicum s 1 227 zväzkami, na skupinu sancti patres s 1 052 zväzkami, historia ecclesiastica s 8 033 zväzkami, skupina teologia pastoralis et liturgica s 2 276 zväzkami, schematizmy s 1 371 zväzkami, historia universalis et geographia obsahuje 1 514 titulov, skupina historia Hungariae obsahuje 2 019 zväzkov, literatúra obsahuje 1 639 zväzkov, skupina scripta periodica civilis et ecclesiastica s 1 072 titulmi v 10 364 zväzkoch, skupina auctores graeci et latini s 395 zväzkami, gramatica obsahuje 630 zväzkov, bibliografia s 2 399 zväzkami, pedagogica so

716 zväzkami, skupina medicína s 456 zväzkami, poľnohospodárstvo s 149 zväzkami, skupina umenia obsahuje 152 zväzkov, numizmatika 207 zväzkov, spoločenské vedy 176 zväzkov a skupina *Ius civile* obsahuje 1 288 zväzkov.

Z jazykového hľadiska fond Diecéznej knižnice v Nitre je zložený tak, že prevláda latinčina s 35 %, nemčina 21 %, maďarčina 23 %. Spolu sú diela napísané v 37 jazykoch vrátane čínštiny, japončiny, ale aj Braillového písma. V slovenčine sa nachádza asi 150 diel, sú to výlučne diela bernolákovcov a samotného Antona Bernoláka. Z chronologického hľadiska je z 15. storočia 85 titulov, zo 16. storočia 1 405, zo 17. storočia 3 681, z 18. storočia 11 657, z 19. storočia 49 277 a z 20. storočia 7 361 titulov.

Katalóg tlačí 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre so svojimi 1 405 záznamami je usporiadaný v abecednom systéme podľa autorov alebo názvov anonymných diel. Uplatnený je chronologický princíp. Meno autora je v národnom jazyku autora. Ďalej sa uvádza impresum, formát, paginácia, pri defektných dielach je uvedený rozsah poškodenia tlače, venuje sa pozornosť gramatickej výzdobe a typologickému rozboru, uvádzajú sa mená a názvy z prefácií, dedikácií a príležitostných básní, opisuje sa väzba, uvádzajú sa posesorské záznamy, príspevky a prítlačky, záver opisu tvorí signatúra tlače.

Záver práce Lívie Fábryovej Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre pre dobrú orientáciu tvoria registre. Je to register mien ostatných pôvodcov, register mien z prefácií, dedikácií a príležitostných básní, topograficko-typografický register s chronologickým radením diel, posesorský register, chronologický a jazykový register.

Katalóg tlačí 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre napĺňa projekt výskumu knižnej kultúry – Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. Po úplnom spracovaní vyššie uvedeného projektu budeme mať sprístupnené informácie o tlačiach 16. storočia na našom území, tak ako sú spracované kódexy na Slovensku od J. Sopku, inkunábuly od I. Kotvana a E. Frimovej. Do budúcnosti pripravuje na základe už parciálnych publikovaných výskumov spracovať a vydať kompletný výstup z oblasti starých tlačiarňí a tlačiarov na Slovensku. Samotná práca Lívie Fábryovej je veľkým prínosom pre historiografiu, literárnu vedu a rozvoj knihovedy na Slovensku a poukazuje na kultúru a kultúrnosť jednotlivých spoločenských vrstiev v období 16. storočia na našom území.

Július Valach

ŠPIESZ, A.: *BRATISLAVA V STREDOVEKU*. Vedecký editor: Richard Marsina. Bratislava, Perfekt 2001. 229 s. Ed. Ilustrované dejiny.

Anton Špiesz bol významným slovenským historikom hospodárskych dejín, autorom viacerých monografií*, množstva vedeckých štúdií a odborných článkov.

Publikácia *Bratislava v stredoveku*, ktorá bola napísaná už pred vyše desiatimi rokmi, mala podľa zámeru autora prispieť k oslavám 700. výročia udelenia mestských výsad Bratislave. Žiaľ nestalo sa tak a autor sa jej vydania nedožil. Kniha bola síce napísaná v roku 1990 a o rok neskôr redakčne spracovaná vo Vydavateľstve Tatran v Bratislave, no jednoducho sa napriek snahe autora

* Manufaktúrne obdobie na Slovensku 1725–1825. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961. 372 s., Remeslo na Slovensku v období existencie cechov. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972. 381 s., Štatúty bratislavských cechov. Dokumenty. Bratislava, Obzor 1978. 506 s., Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku. Martin, Osveta 1983. 198 s., Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1983. 304 s., Bratislava v 18. storočí. Bratislava, Tatran 1987. 233 s., Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomeniu. Bratislava, Perfekt 1992. 193 s.

k čitateľovi nedostala. Až po autorovej smrti a vrátení nepublikovaného diela pozostalým sa jej vydania ujalo vydavateľstvo Perfekt.

Jedným z podnetov pre jej napísanie, ako sa o tom zmienil Anton Špiesz v *Slove na úvod* (napísanom ešte v roku 1990) bol úspech jeho knihy *Bratislava v 18. storočí*. Ten ho inšpiroval k napísaniu diela o stredoveku nášho hlavného mesta. Vychádzal pritom z výskumu známeho bratislavského historika *Teodora Ortvoja*, ktorý bol sprístupnený verejnosti koncom 19. storočia v *Dejinách Bratislavy* v nemeckom a maďarskom jazyku. Veľký rozsah tohto diela (v konečnej podobe vyše 3 500 strán), ťažký nemecký a maďarský text, dnes už ťažko zrozumiteľný bežnému človeku, boli dôvody, prečo sa rozhodol toto dielo pretlmočiť dnešnému čitateľovi. Sám priznáva, že išlo naozaj o tvrdý oriešok – lúštiť stredoveké texty. Údaje čerpal okrem Ortvoja tiež zo štúdií *Štefana Rakovského* uverejňovaných v *Pressburger Zeitung* (1877), použil však aj novšiu literatúru k dejinám Bratislavy, uverejnenú najmä v posledných rokoch. Ide zväčša o kratšie originálne príspevky od slovenských historikov, archeológov a historikov umenia.

Editor Richard Marsina, ktorý sa ujal diela po nečakanej smrti autora (zomrel 14. 1. 1993 na výskumnej služobnej ceste vo Viedni), konštatuje v doslove, že miestami je dielo takmer doslovným preropzprávaním prác *Teodora Ortvoja* a *Štefana Rakovského*. Zároveň však dodáva, že prínos autora je oveľa väčší, ako to v úvode sám naznačil. Na mnohých miestach vsuvkami upozornil na nové výsledky výskumu. Zdôrazňuje tiež, že určité časti boli spracované Antonom Špieszom úplne nanovo a samostatne.

Samotný editor sa podľa vlastných slov maximálne usiloval ponechať práci pri úprave pre tlač charakter, ktorý jej dal autor. Dbal na to, aby sa v práci používala jednotná terminológia, jednotný spôsob písania miestnych názvov a osobných či rodinných mien a aby konkrétne historické udalosti boli hodnoverné.

Chronologicky sa venuje autor, ako je to z názvu jasné, stredoveku, konkrétne obdobiu od najstarších čias do roku 1564. Obsah knihy je rozvrhnutý do osemnástich kapitol (Prvá písomná zmienka o meste; Mesto v 11.–13. storočí; Mocensko-politické zápasy v 11.–13. storočí; Význam privilégia z roku 1291; Utváranie mestskej komunity; Obsah a formy mestskej samosprávy; Stredoveká justícia; Tvár mesta v stredoveku; Kostoly, náboženstvo, cirkev; Žigmund Luxemburský a Bratislava; Židovská obec v meste; Školstvo a vzdelanosť; Každodenný život mešťanov i ne-mešťanov; Mestské hradby, brány, bašty a veže; Hrad a Podhradie; Okolie mesta v stredoveku; Hospodársky život; Na konci stredoveku). Dielo *Teodora Ortvoja* je, ako už bolo spomenuté, veľmi rozsiahle, takže Anton Špiesz z neho urobil skutočne len veľmi stručný výber. Vo výbere sa ocitlo to, čo z dejín Bratislavy považoval za najdôležitejšie.

Prvá písomná zmienka o Bratislave je z roku 907, týka sa miesta bitky medzi starými Maďarmi a bavorským vojskom 4. júla 907. Zmienku o tejto bitke možno nájsť vo viacerých analógiach vedných v súdobých kláštoroch. Detailný priebeh bitky opísal vzdelaný bavorský humanista *Aventinus* na začiatku 16. storočia. Jeho opisu, hoci vznikol so značným časovým odstupom, možno pripísať istú hodnovernosť, pretože je predpoklad, že sa opiera o pramene, ktoré vtedy existovali. Po vytvorení uhorského štátu získala Bratislava významné postavenie. Oprávňovala ju k tomu dobrá strategická poloha (západná hranica uhorského štátu) a existencia kopca vhodného na vybudovanie opevnenia. Mesto sa postupne stalo centrom štátnych a cirkevných inštitúcií. Hradný vrch sa stal strediskom vzniknutej Bratislavskej župy patriacej medzi najväčšie a najvýznamnejšie nielen na Slovensku, ale v celom Uhorsku. Význam Bratislavy sa prejavil aj v tom, že sa často stávala strediskom diania v mocensko-politických zápasoch tohto obdobia. V dejinách mesta je dôležitý rok 1291, keď *Ondrej III.* udelil Bratislave veľké mestské privilégium. Tým bola právne uznaná za mestskú komunitu, mohla si slobodne voliť richtára, získala najvyššiu súdnu právomoc, mohla sa opevniť hradbami a pod. Každému z týchto atribútov je v knihe venovaný značný rozsah.

Trináste storočie je významné nielen preto, že Bratislava dostala svoje veľké mestské privilégium, ale i preto, že v tom čase sa v dejinách Uhorska práve striedali vládnuce dynastie. *Ondrej III.* roku 1301 vymrela arpádovská dynastia. Na trón nastúpili najprv Anjouovci z južného Talianska, potom Luxemburgovci. Najviac sa do dejín mesta zapísal *Žigmund Luxemburský*. Bol viac ako pol storočia uhorským kráľom (1387-1437) a ako jediný z uhorských kráľov dosiahol titul rímskeho cisára. Hoci trvalým hlavným mestom Uhorska bol *Budín*, *Žigmund Luxemburský* často navštevoval Bratislavu, vydával tu dôležité listiny, uzatváral zahranično-politické dohody, prijímal

zahraničných panovníkov, mesto ho hostilo i s družinou, za čo sa odvd'ačil niekoľkými dôležitými privilégiami.

Osobitná kapitola je venovaná Židovskej obci v Bratislave, ktorej existencia je dokázaná v čase, keď zmienky o židovskej komunite v iných európskych mestách absentujú. Dokázateľne tu žili už v čase udelenia privilégia v roku 1291. Žili oddelene od ostatného obyvateľstva, mali svoju ulicu – tzv. Židovskú ulicu. Zaoberali sa prevažne obchodom. Osídlenie Židov bolo v stredoveku ukončené nariadením kráľovnej vdovy Márie z 9. 10. 1526. Toto nariadenie nasledovalo potom, ako bratislavskí Židia v panike po bitke pri Moháči opustili mesto. Kráľovná tým reagovala na mnohé sťažnosti a ponosy obyvateľov a nariadila, že sa nemôžu vrátiť, dokonca tí, ktorí mesto neopustili, tak musia nútené urobiť. Trvalo 320 rokov, kým sa mohli nanovo usadzovať v Bratislave (po roku 1848) a kým boli zrovnoprávnení s ostatnými obyvateľmi.

To, čo v stredoveku odlišovalo mestá od dedín, bolo okrem iného i to, že obyvatelia tu boli vzdelanejší. Školy, kde sa učili základné veci, písať, čítať a pod., existovali pri farách. Vyššie vzdelanie nadobúdali deti z bohatších meštianskych vrstiev a najnadanejšie z nich navštevovali univerzity a uplatnili sa po štúdiu ako lekári, právnici, alebo pôsobili v cirkvi.

Bežnému každodennému životu obyvateľov stredovekej Bratislavy je venovaná samostatná kapitola. V stredoveku v Bratislave neboli, odhliadnuc od príslušníkov kléru, žiadni privilegovaní jednotlivci, žili tu len jednotlivci živiaci sa prevažne fyzickou prácou (remeslom, vinohradníctvom, obchodom, remeslom, rybolovom a pod.). Tí zamestnávali tovaríšov, učňov a pomocných robotníkov. V domácnostiach mešťanov pracovalo služobníctvo. Ozajstná šľachta žila iba na feudálnom vidieku.

Dostatočná pozornosť je venovaná aj stavebnému vývoju mesta (hradbám, bránam, baštám, vežiam, hradu i podhradiu, okoliu mesta). Hospodársky život mesta pozostával predovšetkým z vinohradníctva, remeselnej výroby, obchodu, lodnej dopravy a rybolovu.

Posledná kapitola Na konci stredoveku hovorí o politickom dianí v Uhorsku, dôraz sa kladie na tie udalosti, ktoré poznačili život nášho hlavného mesta. Porážka v bitke pri Moháči mala za následok bezodný strach z Turkov. Dejiny Bratislavy v stredoveku sa končia tým, že z obáv pred ohrozením Turkami sa v roku 1529 zbúrali všetky stavby z kameňa, ktoré sa nachádzali pred hradbami, aby sa nemohli stať opornými bodmi nepriateľa (šlo o kostoly sv. Michala a sv. Vavrinca a mestský špitál). Po obsadení Budína Turkami sa hlavným mestom Uhorska stáva Bratislava. To je však už začiatok ďalšej doby – novoveku.

Alžbeta Sedliaková

FEKETE S. a kol.: *V SVETLE SIEDMICH TISÍCROČÍ. O DEJINÁCH OBCE BLATNÉ ZVANEJ ŠARFIA, AKO ICH V SVETLE HISTORICKÝCH PRAMEŇOV A ROZPRÁVANÍ PAMÄTNÍKOV ZAZNAMENALI SÚČASNÍCI*. Kasico pre Obecný úrad Blatné, Bratislava 2001, 550 s., 1 príloha.

Slovenská verejnosť, no i odborné historiografické kruhy si už zvykli a pokladajú za samozrejmu súčasť historickej publicistiky na Slovensku, že v poslednom desaťročí sa hromadne objavujú vlastivedné monografie slovenských obcí. Príčina tejto nepochybne chválitebnej tendencie tkvie nielen v zmenených spoločenských pomeroch po roku 1989 a s tým spojeným obnovením miestnej samosprávy, ale v oveľa väčšej miere azda v úprimnom úsilí o hlbšie poznanie vlastnej minulosti obyvateľov tej ktorej dediny, obce a samozrejme v neposlednom rade aj v snahe po vlastnej prezentácii. Monografie obcí sa zvyknú písať pri príležitosti určitého výročia obce, predovšetkým jej najstaršej známej písomnej zmienky, no nezriedka vzniknú len ako dôsledok úprimného a presvedčeného úsilia zaniateného rodáka, najmä ak ho k tomu predurčuje aj odborné vzdelanie. Často tiež takáto monografia vzniká ako spoločné dielo historika – odborníka, ktorý jej dáva úroveň a správnu interpretáciu historických prameňov a zaniateného laika (či dokonca celej skupiny) – akéhosi domáceho lokálpatriota, ktorý jej dáva srdce.

Dielo vedúceho autorského kolektívu Ing. Stanislava Feketea, CSc., ktorý ďalej tvoria aj Juraj Turcsányi, Katarína Popelková a Drahoš Brezula, o dejinách obce Blatné je príkladom tohto ideálneho spojenia erudície a domáceho nadšenia. Je len na škodu, že nikde v monografii, a to najmä v jej vnútornej tiráži vôbec nie je uvedená aj spolupráca takého historika, akým je PhDr. Ján Milan Dubovský, hoci jeho účasť (je mu len v doslove uvedené poďakovanie) bola významná a je z diela aj markantná.

Monografia je tematicky rozčlenená do deviatich kapitol, ktoré ďalej ešte obsahujú jednotlivé podkapitoly. Záverečnú kapitolu tvorí prihovor starostu obce a doslov vedúceho autorského kolektívu s poďakovaním spoluautorom a spolupracovníkom. Významnou súčasťou knihy je aj samostatne vložená príloha s urbármi obce z rokov 1601 a 1618, ktorá bola súčasťou Svätajurského hradného panstva, spracovanými do prehľadných tabuliek. Hoci celá práca neobsahuje poznámky (zaiste najmä kvôli plynulosti čítaného textu), ich funkciu čiastočne nahrádzajú zoznamy použitej literatúry, uvedené za každou podkapitolou. Tieto zoznamy dosvedčujú, že autor sa usiloval vyčerpávajúco využiť literatúru a pramennú bázu.

Štruktúra textu pozostáva z pomerne široko poňatého výkladu dejín obce. Ten v každej kapitole začína prehľadom všeobecného vývoja spoločenských, sociálnych a majetkovoprávných pomerov v krajine, a tak mnohé podkapitoly sú skôr dejinami Uhorska a Slovenska, než Blatného. Treba však vyzdvihnúť, že autorský kolektív sa týmto prístupom usiloval citlivo predstaviť čitateľovi dobové historické pomery, na pozadí ktorých sa vlastné dejiny obce odohrávali, a tak tieto pasáže zo slovenských dejín väčšinou nepôsobia násilne. Ocenia to hlavne laickí čitatelia.

Po brilantnom úvode J. M. Dubovského sa S. Fekete v prvej kapitole usiluje podať výklad názvu a etymológie Blatného, pričom sa domnieva, že maďarský názov obce Šarfia svojim pôvodom korení v slovanskom osobnom mene. Oveľa pravdepodobnejší je však výklad, že ide o názov poukazujúci na bahnitú a rozmočenú prostredie, ako ho napokon interpretuje aj významný slovenský onomastik Vincent Sedlák (podobne ako aj maďarský onomastik Lajos Kiss), ktorého názor autor pozná, no nesúhlasí s ním. Treba vyzdvihnúť, že v tejto kapitole, no aj na iných miestach práce (napr. s. 171) je doklad na nemecký názov obce v tvare *Haldendorf*, hoci s nejasnou etymológiou, ktorý je však nepochybne pozostatkom doosídlenia obce nemeckým obyvateľstvom v druhej polovici 13. storočia. Tento názov totiž nepoznali ani B. Varsik a F. J. Beranek, ktorí sa inak problematike nemeckého osídlenia Bratislavskej župy podrobne venovali (Ich práce v zozname literatúry za touto kapitolou chýbajú!) a prítomnosť Nemcov v Blatnom iba predpokladali. Autor však aj na s. 138 prináša iný bezpečný doklad o tunajšom nemeckom obyvateľstve, a to údajom o hosťoch (lat. *hospites*) v listine z roku 1422, keď správne predpokladá, že išlo o nemeckých prisťahovalcov.

Druhá kapitola, ktorej autorom je Drahoš Brezula, sa podrobne venuje geografickej polohe a prírodným pomerom obce a tretia kapitola sú už vlastné dejiny osídlenia obce, zoradené v chronologickom poradí. Ich autorom je tiež S. Fekete, s výnimkou obdobia 19. storočia po rok 1918 (J. Turcsányi) a nasledujúceho obdobia až po rok 2000 (K. Popelková). Autorom ďalších piatich kapitol venovaných dejinám cirkvi a farnosti v Blatnom, histórii školstva, blatnianskym pamiatkam, osobitostiam a zaujímavostiam a kultúre a školstvu, je tiež vedúci autorského kolektívu S. Fekete. Napokon záverečná etnografická kapitola, venovaná tradíciám a spôsobu života obyvateľov obce, pochádza z pera K. Popelkovej.

Monografia Blatného je pozoruhodná z viacerých aspektov. Na prvý pohľad čitateľa „zaráža“ už svojím nadpisom, veď ktorá obec na Slovensku môže o sebe vyhlásiť, že je sedemtisíc rokov stará. Už letný úvod J. M. Dubovského však vysvetľuje, že ide len o približné, „i keď nie striktné presné jubileum siedmeho tisícročia od najstaršieho osídlenia blatnianskeho regiónu“ doložené archeologickými nálezmi, a tak zvyšný dojem z názvu sa už len rozplýva vo vedomí, že ide iba o dôsledok *licentia poetica*.

Celú prácu okrem precízneho textu dopĺňa bohatý ilustračný materiál a reprodukcie dobových písomností. Za veľmi prínosné a čitateľsky prítiažlivé treba pokladať, že mnohé z publikovaných dokumentov sú uvedené aj v slovenskom preklade J. M. Dubovského. Tie sú brilantné a plne zachovávajú dobovú dikciu a atmosféru, čím dovoľujú čitateľovi tiež sa jej jemne nadýchať. Isté a len výnimočné výhrady možno vysloviť len pri preklade niektorých termínov a pasáží, ako napríklad v prípade listiny z roku 1310 (s. 117), kde je kráľovský úrad hlavného kráľovského taverníka

Matúša Čáka pri rieknutý zemanovi Martinovi, synovi Bugára (v originálnom texte je *Martinus filius Bugar magister tavernicorum magistri Mathei de Trinchinio*). Z prameňov pritom vieme, že hlavným kráľovským taverníkom bol Matúš Čák bezpečne v rokoch 1309 až 1311, a tak titul *magister tavernicorum* skôr treba vzťahovať na jeho osobu. Podobne pri preklade niektorých areng v listinách (s. 108).

Na s. 97 autor zbytočne uvažuje nad tým, či sa údaj o dedine Šarfia v listine z roku 1185 vzťahuje na obec Blatné, ako sa pôvodne domnievali starší historici, hoci súčasná historiografia túto Šarfiu bezpečne identifikuje s dnešnou Nitrianskou Blatnicou, čo (s nevôľou) priznáva aj sám autor.

Pri výklade dejín v 13. storočí (s. 102, 107 a i.) autor používa pre proces usadzovania sa nemeckých osadníkov v opustených alebo čiastočne opustených dedinách v Bratislavskej župe inak často zaužívaný, no nepresný termín „nemecká kolonizácia“. Primeranejšie je však skôr hovoriť o nemeckom osídľovaní, príp. doosídľovaní, pretože podrobný výskum problematiky ukazuje, že je len veľmi málo skutočne novozaložených sídlisk nemeckými prisťahovalcami, keďže títo preferovali už skôr osídlené lokality.

Dôležitá je aj problematika najstaršieho písomného dokladu o obci, ktorá sa nachádza v listine hlásiacej sa do roku 1245 (s. 108–109). Ide však len o neskoršie falzum, ktorého vznik kritická historická veda kladie pred rok 1439. To priznáva aj autor, no zdôrazňuje, že údaje v listine môžu opisovať skutočné historické fakty. S tým síce možno naozaj s výhradami súhlasiť, no už editor tejto listiny Richard Marsina ju pri publikovaní v Slovenskom diplomatári označil za listinu, ktorá v čase, do ktorého sa svojím dátumom vydania hlási, v skutočnosti nikdy nevznikla. Vzniká preto otázka, či by nebolo primeranejšie za najstaršiu písomnú zmienku o obci Blatné skôr pokladať až údaj v listine z roku 1254 (s. 110), o ktorej pravosti nepochybujeme.

Je záslužné, že autori textov sa usilovali dôsledne sledovať všetky zistiteľné údaje z dobových prameňov v širších súvislostiach a neraz tak vykresľujú podrobné majetkové a genealogické súvislosti. Okrem listinných písomností použili aj ďalšie dobové dokumenty ako sú súpisy farností a vizitácie ostrihomského arcibiskupa už z rokov 1561 a 1562, portálne, dikálne a domové súpisy (najstarší už z roku 1543), dobové urbárálne písomnosti (najstarší z roku 1559), finančné kvitancie a účtovné záznamy, ktoré navzájom významne dopĺňajú mozaiku bohatých dejín Blatného. Rozličné súpisy sú pritom nielen interpretované v texte, ale aj umne graficky spracované v príslušných tabuľkách, čo mnohí čitatelia ocenia. Podobne precízne sú spracované aj dejiny obce z novšieho obdobia, kde už množstvo prameňov možno vážiť na kilá.

Osobitne sa však ešte treba zmieniť o kapitole venovanej dejinám cirkvi a farnosti v Blatnom, pretože najstarší údaj o tunajšom kostole sa nachádza už v listine z roku 1310 (s. 316). Autor príslušnej časti sa dôsledne usiluje interpretovať všetky stredoveké doklady o blatnianskom kostole a fare. Je však škoda, že nevyužil aj známy súpis pápežských desiatkov z rokov 1332 až 1337 a ďalší súpis farností Ostrihomského arcibiskupstva z roku 1397, v ktorom by sa tiež našli mnohé údaje. Najstaršie kanonické vizitácie zo 16. storočia sú na informácie o blatnianskej fare značne skúpe, zato údajmi doslova nabitá je kanonická vizitácia z roku 1634, ktorú autor pozná (s. 320–322). Vizitácia podrobne opisuje pomery v obci aj s údajmi o miestnom farárovi chorvátskej národnosti Pavlovi Kobašičovi. Autor však nesprávne uvádza, že podľa tejto vizitácie v Blatnom žilo „...Maďarov len veľmi málo, alebo neboli žiadni...“ a že tunajší farár nemal problém dohovoriť sa po slovensky. Tieto údaje však treba poopraviť a doplniť o ďalšie nie menej pozoruhodné, pretože vizitácia presne zaznamenáva, že (prekladáme) „obyvateľmi Blatného boli Maďari a Chorváti, pričom Maďari boli väčšinou heretici (protestanti) a Chorváti všetko katolíci. Preto aj (v obci) prevládajú katolíci. Kázne sa vykonávajú v chorváčtine, no súčasný farár zavše používa aj maďarské slová. Celkovo je (v dedine) 70 domov so 400 dušami“. (*Ungari et Croatae incolae. Illi maiori ex parte haeretici, hi catholici omnes. Itaque superant catholici. Sermo fit Croaticae, praesens parochus interdum etiam Ungarice verba facit. Domus omnium 70, animae 400*). V Blatnom teda v tomto období nežilo žiadne obyvateľstvo slovenskej národnosti, čo je dôležitý poznatok.

Precízne a ukázkovo je spracovaná kapitola Heraldické symboly, kto je však jej autorom, sa z obsahu nedozvedáme. (Prečo?).

Napokon sa ešte žiada osobitne vyzdvihnúť vkusnú podobu samotnej monografie, no nielen pre jej príkladný výzor, pretože aj jej text je v hojnom počte doplnený a popretkávaný rozličnými kva-

litnými reprodukciami dobových písomností a fotografií, a tak aj napriek veľkému počtu strán sa každý čitateľ do nej so záľubou, poučením i zábavou veľmi rýchlo začíta.

Záverom však ešte možno povedať, že vlastivedné monografie slovenských obcí sa často priepastne navzájom líšia nielen formálnym vyhotovením, ale aj úrovňou spracovania historických faktov a prístupom k vlastnej minulosti. No každý, kto siahne po monografii Blatného, aby sa začítal do stránok jej minulosti, dôjde k uspokojujúcemu konštatovaniu, že z oboch uvedených hľadísk patrí k tým najlepším.

Vladimír Rábik

KLAČKA, J. – POKORNÝ, V.: *DOKUMENTY HOVORIA*. Výber dokumentov k 550. výročiu prvej písomnej zmienky o Devínskej Novej Vsi. Vydal Vladimír Mráz, starosta mestskej časti Bratislava – Devínska Nová Ves 2001, 21 dokumentov, 62 s., formát A4. Odpisy dokumentov a fotografií sú voľne vložené do puzdra.

Zvykli sme si približiť výročia prvej písomnej správy o obci – dedine či meste vo forme kratších či dlhších dejín. Kničky tohto typu zväčša nesú v nadpise názov príslušnej obce. Tie lepšie monografie podávajú dejinný obraz obce v istom zaužívanom rámci, začínajúc prírodou či archeologickým obdobím až po kapitolu o pamiatkach a národopise. Tie nenáročnejšie publikácie hromadia fakty z dejín v kapitolách bez načrtnutia istej väzby.

PhDr. Jozef Klačka a Viliam Pokorný prichádzajú s novým variantom publikácie vydanej k výročiu prvej písomnej správy o obci. Je to súbor dokumentov, ktoré prinášajú správy či informácie o stanovených oblastiach jubilujúcej obce Devínskej Novej Vsi. Starosta mestskej časti Bratislava – Devínska Nová Ves, Ing. Vladimír Mráz, v úvode publikácie píše o prvej písomnej správe o obci spreď 550 rokov – z roku 1451 – ako o krstnom liste obce. Ďalšie písomnosti majú byť zrkadlom vývoja od doby, keď Devínska Nová Ves bola majetkom Devínskeho panstva až dodnes, keď je mestskou časťou Bratislavy.

Obširny obsah dokumentov publikovaných v tomto súbore, s odkazom na poradové číslo, napísali v predhovore Jozef Klačka a Viliam Pokorný. Po jeho pozornom preštudovaní má čitateľ možnosť bližšie sa zoznámiť s celkom dokumentov, prípadne len tých vybraných, ktoré ho osobitne zaujímajú. Autori upozorňujú čitateľov aj na to, že Devínska Nová Ves tu jestvovala od mladšej doby kamennej či od 5. tisícročia pred Kristom azda nepretržite až po naše dni. Svedkami sú nájdené či vykopané predmety potrebné pre život vtedajších obyvateľov, označovaných podľa druhov keramiky a kamenných nástrojov, neskôr Keltov, Germánov, Rimanov, Slovanov i Maďarov.

Pravda, ani v tomto prípade nemôžeme potvrdiť kontinuitu osídlenia, i keď vykopávky robia túto možnosť pravdepodobnou či pravdivou. Jednoducho, autori sa nechcú vyjadriť a potvrdiť, že Devínska Nová Ves či sídelný útvar v jej chotári jestvoval azda už pred 7 tisíc rokmi, hoci sústavnejší a náročnejší archeologický výskum už teraz zvädza niektorých historikov či organizátorov osláv jubileí stanoviť a oslavovať tisícročie obce a len sekundárne ho dokladať výročím prvej písomnej správy.

Autori predhovoru predstavujú dokumenty registmi, ktoré sú charakterizované všeobecnejším obsahom než detailnejším vypočítaním ich obsahu.

Dokumentov in extenso je tu na 47 stranách formátu A 4 jedenásť. Ich registry, uvedené pod textom, sú iné než v predslove. Výborne sa však dopĺňajú a čitateľovi rozširujú stupeň poznania obsahu dokumentov.

Tí náročnejší čitatelia majú možnosť prečítať si celý text jednotlivých dokumentov za predpokladu znalostí z latinčiny, nemčiny, maďarčiny i paleografie.

Autori zrejme zámerne zvolili systém dvojitého registov dokumentov, ale ešte dôležitejší a náročnejší bol ich výber z archívnych dokumentov fondov Archívu mesta Bratislavy, Štátneho oblastného archívu v Bratislave, Štátneho okresného archívu v Pezinku so sídlom v Modre, Ústredného archívu geodézie a kartografie v Bratislave, Rímskokatolíckeho farského úradu v Devínskej Novej Vsi a z dokumentácie kronikára tejto obce.

Výber dokumentov bol zaiste náročný. Autori však i túto vec zvládli výborne. Preto prvá časť „knihy“ či výberu dokumentov je celkom určite aj návodom pre menej skúsených autorov publikácií z dejín obcí.

V druhej časti publikácie je desať strán fotografickej prílohy objektov Devínskej Novej Vsi od začiatku 20. storočia po dnešok.

Dobrá je aj grafická úprava publikácie – textu i fotografickej prílohy. Všetky strany textu i fotografickej prílohy sú označené odtlačkom pečate obce Devínska Nová Ves. Tá istá pečať, zrejme zväčšená, je aj na obale kazety Dokumenty hovoria.

Táto kniha je pre historikov i archivárov dobrou príručkou, ako možno pripraviť archívne dokumenty a zbierky pre využitie v regionálnej práci.

Odporúčam preto túto kazetu – knihu nielen na prezretie, ale aj na štúdium a uplatnenie pri písaní monografií a štúdií o obci.

Ján Milan Dubovský

DUBOVSKÝ J. M.: *AKCIA REHOLNÍČKY*. Snahy komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1949–1989 odstrániť do roku 2000 ženské rehole a kongregácie z verejného života. Matica slovenská 2001, 340 s.

Pred tromi rokmi vydal Dr. Ján Milan Dubovský rozsiahlu monografiu *AKCIA KLÁŠTORY – Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľam v rokoch 1949–1952*, Matica slovenská 1988, 295 s. Z postu „zapadnutého regionálneho historika“ (ako sa všeobecne hovorilo o pracovníkoch štátnych okresných archívov), ktorý sedí nad archívnymi dokumentmi v Modre a Pezinku prekvapil celo(česko)slovenským videním neskutočných udalostí v proticirkevnom ťažení komunistického režimu v rokoch 1949–1952–1989. Bol sám účastníkom a svedkom. Z jeho rozsiahlej tvorby je tandem týchto kníh nielen prerozprávaním, ale predovšetkým výpoveďou a svedectvom archívára a historika, doložené 510 a 549 odkazmi prevažne na archívne dokumenty. Ide po nich „ako hyena za korisťou“ a tam kde ich nemá, hovorí najosobnejšie, prechádza v dikcii do prvej osoby prítomného času a sťažuje sa: *nenášiel som dokumenty* (s. 92), *nemôžem napísať, že údaje sú presné* (s. 95), *žiaľ, nepodarilo sa mi preštudovať* (s. 111), *chýbajú mi údaje, nenášiel som* (s. 243), *nemám presný výpočet* (s. 253), *neviem prečo* (s. 264). Hromadí fakty na fakty, tabuľky a štatistiky, cituje, presvedčuje a pritláča k stene. Je však úsporný v interpretácii a syntéze. Aj tam, kde by mohol (zachováva zásadu – do mŕtvych sa nekope!), naznačí len jemnú iróniu: *Ladislav Holdoš v Správe o prevedení Akcie R na Slovensku pre ÚV KSS píše... Je to chabý náčrt „vrátenia rehoľníčok k ich pôvodnému poslaniu“, svedčiaci o tom, že SLOVÚC nemal jasnú koncepciu ako ďalej* (s. 111), alebo: *Čo na takéto pochybené a pochybné názory súdruha Filjača povedať!? Asi len prislovie: Kto chce psa biť, palicu si nájde* (s. 209), alebo: *Je takmer nepochopiteľné, prečo chcel režim, aby duševne chorí a starí ľudia odchádzali aj na druhý svet bez Boha. Ved' oni skutočne nemohli ohroziť „výstavbu socializmu“!* (s. 269). Takto komentuje zákaz navštevovať v ústavných kaplnkách bohoslužby zverencom sociálnych ústavov, kde zostali sestry. Len Dr. Štefan Kazimír a Dr. Jozef Jablonický v súčasnej slovenskej historiografii sú mu blízki formou dikcie. Nepovedia slovo navyš.

Po toľkých prípravách a poradách na ÚV KSČ, ÚV KSS, KNV, ONV, Štb, ZNB, MNV, Slovenskom úrade pre veci cirkevné, po smerniciach na desiatkach a stovkách strán, organizačných pokynoch, služobných cestách, denných správach, do ktorých bolo zapojených niekoľkonásobne viac ľudí ako bolo rehoľníčok – efekt bol mizerný. Na konci celej AKCIE R čakalo jej aktérov hanebné fiasko. *Kamene budú volať... Non prevalebunt.*

Ženy, ktoré všade na svete sú predmetom úcty, stali sa objektom násilia československého komunistického režimu, zdôrazňujúceho pritom svoju ľudskosť. Ako celkom ináč postupovali v Poľsku, Maďarsku, NDR, Juhoslávii. Začínalo to všetko rozhodnutím zlikvidovať Cirkev a režim trafil do čierneho, keď sériou „barbarských nocí“ likvidoval najprv mužské a ženské kláštory. S mužmi to šlo pomerne veľmi jednoducho. Navliekli sa im buď páskované uniformy alebo uni-

formy z vojenskej koristi a ich nositelia sa nahnali do útvarov PTP, kde museli „makat“ podľa Čepičkovho vojenského poriadku A 1.1. Ale čo so ženami, ktoré stáli pri posteliach chorých v nemocniciach, ako učiteľky a profesorky v školách, ako opatrovatelky stareník v penziónoch a v ústavoch duševne chorých? Po zastrašovacích zatknutiach predstavených ženských reholí nasledovali nočné prepady a domové prehliadky Štb, nájdenie podloženej protištátnej literatúry (stačili strojopisné modlitby), násilné vystaňovanie z kláštorov pravidelne v noci, vláčenie z miesta na miesto, sústavné sledovanie a odpočúvanie dokonca v spovedniciach, súdne procesy (sestry boli odsúdené spolu na 311 rokov a 11 mesiacov), zaraďovanie do práce na štátnych majetkoch s ubytovaním v maštaliach, presuny celých komunit do textilných fabrik v Česku... *Vedieť, že sme považované za ľudí druhej triedy, za trpené zlo spoločnosti (ako to povedal Dr. Ondrej Pavlík zo Sekretariátu pre veci cirkevné Ministerstva kultúry SR)...*, *to nepadne nikomu ľahko* (s. 306). A v tejto situácii sa našla sestra uršulínka, ktorá po všetkých zastaveniach krížovej cesty po celú dobu 40 rokov vládla so sebou a ochraňovala v dvoch kufroch archív slovenskej provincie aj s pergamenovými kráľovskými listinami zo začiatku 18. storočia; archív dopratala do staronového kláštora na Slovensko z posledného miesta pobytu v Česku v roku 1990!

Scény, ktoré sa odohrávali v ženských kláštoroch v rokoch 1950–1959, a potom aj v rokoch 1972–1975: násilné strhávanie rehoľného rúcha a obliekanie civilných šiat, zatýkanie predstavených (sestry ich bránili holými rukami proti príslušníkom Štb), vnucovanie platov, ktoré sestry odmietali s odôvodnením, že preto nevstupovali do kláštorov, donucovanie ísť voliť..., to všetko zostáva obžalobou. A nositeľkami násilia boli v kláštoroch zmocnenkyne s nevelmi vysokým IQ. Boli však prípady, že nad situáciou sestier sa rozplakala aj milicionárka a nemohla sa na to dívať (s. 146). Sestre, ktorá umývala a ošetrovala ľudskú ruinu, zničenú drogami a alkoholom, vraví pozorovateľ: *Sestra, nerobil by som to ani za milión*. Ona odpovedá: *Ani ja!* Nato treba niečo iné a tu komunistický režim zlyhal. Nepochopil, a to sa opakuje od prvého storočia, že násilie dáva zároveň silu vzdorovať (s. 241). A ešte: Ja som s Vami!

Keby raz niekto vyšiel, čo stála Československo AKCIA R, neveril by, že to bolo možné. A to, ako sa dnes vraví: z našich peňazí, z peňazí daňových poplatníkov. Podobným hazardom je len nákup stovky nadzvukových stíhačiek.

Za celých 40 rokov komunistický režim nemohol sestry presvedčiť o svojej úprimnosti a neporadil si s nimi. A chcel len tak málo: aby zamenili rehoľný šat za civilný. Sestry si ho bránili ako vonkajší prejav identity a charizmy. Nepomáhali žiadne presvedčovacie akcie a sľuby, intrigy a násilie. V rehoľnom šate pracovali na štátnych majetkoch, vyhrabávali zemiaky vlastnými rukami, osekávali cukrovú repu či máčali textil vo fabrikách. Aj tu sa potom plnila smernica: zaraďovať inteligenciu na najubíjajúcejšie práce. Počítalo sa s ich likvidáciou a vymretím do roku 2000. Ich vekový priemer dosiahol v roku 1981 69 rokov a stále ich neubúdalo. Našli sa nové devy, ktoré vstupovali do reholí a vykonávali si svoj noviciát tajne a v roku 1989 sa pridávali k starým spolu-sestrám.

Mierny odmäk režimu vo vzťahu k sestrám pozorovať v rokoch 1968–1971, keď sa dokonca vracali sestry z Čiech na Slovensko, kupovali si domy a zakladali menšie komunity. V rokoch normalizácie tieto domy režim zhabal, sestry násilím vystaňoval (Trnava, Dudince) a zahnal ich z týchto oáz späť do Čiech, kde nakoniec mali lepšie podmienky ako na Slovensku. Sem posielali aj nový dorast, takže paradoxne slovenské predstavené mali viac členiek v Česku ako na Slovensku. Fiaskom skončilo to, čo začínalo podvodom a klamstvom.

Zdá sa, že Dr. Dubovský prekvapí ďalšou monografiou o živote slovenských sestier v Česku: v textilkách, v ústavoch sociálnej starostlivosti, v zdravotných ústavoch v rokoch 1951–1989 (s. 304).

A je potom akurát dôkazom skromnosti odmietnutie čestného doktorátu Trnavskej univerzity? Komu potom patrí toto uznanie?

Jozef Šimončíč

LITERÁRNY ARCHÍV 32/1995, 33/1996. Zostavil Michal Kocák. Matica slovenská, Martin 1996, 1998, 208 s., 165 s.

Po dlhšej odmlke sa na stránky Slovenskej archivistiky vracia vedecký zborník Literárny archív, ktorý pripravuje Archív literatúry a umenia SNK (do 1. júla 2000 Archív literatúry a umenia Matice slovenskej) v Martine. Aby sme mohli opäť pokračovať v jeho anotovaní v našom periodiku (naposledy Ripková, G.: Literárny archív 31/1994, Slovenská archivistika 1/1997, s. 104–105.) nadväzujeme na posledné uverejnené číslo a čitateľom prinášame aspoň stručný prehľad obsahu doteraz uverejnených čísiel.

Číslo 32/1995 je celé venované referátom, ktoré odznali na vedeckých konferenciách v marci roku 1996. Tieto príležitostné vedecké konferencie už tradične organizuje Archív literatúry a umenia SNK a nebolo tomu inak ani v tomto prípade. Prvá konferencia sa uskutočnila pri príležitosti 150. výročia narodenia pedagóga, ľudovo-výchovného spisovateľa, publicistu a prekladateľa Jána Zigmundíka a pri príležitosti 100. výročia narodenia spisovateľa Ela Šándora vo Vrbovom. Vzhľadom na zameranie nášho periodika upozorňujeme čitateľov len na tie príspevky, ktoré súvisia s problematikou archivárov.

Na literárnu pozostalosť Jána Zigmundíka v Archíve literatúry a umenia SNK sa vo svojom príspevku zamerala *Eubica Moncmanová*. Časť pozostalosti odkúpila Slovenská národná knižnica v roku 1956 od Antikvariátu, n. p., Slovenská kniha Bratislava. Ďalšiu získala darom od Zlatoňa Sýkora v roku 1957. Obidve časti knižnica scelila a v roku 1957 presunula do Archívu literatúry a umenia. Okrem literárnych rukopisov pozostalosť obsahovala aj hudobné rukopisy a fotodokumentačný materiál. V roku 1974 bola spracovaná a sprístupnená verejnosti na štúdium. Archivné dokumenty boli rozdelené do niekoľkých skupín: korešpondencia, práce Jána Zigmundíka, dokumentárny materiál, tlač. Korešpondencia obsahuje 100 listov adresovaných dcére Jána Zigmundíka Anne, a tak bádateľ má možnosť pomocou nich nahliadnuť aj do súkromia rodiny Zigmundíkovcov. Bohaté zastúpenie má korešpondencia týkajúca sa jeho pedagogického diela a Tellúria. Dokumentárny materiál obsahuje osobné doklady Jána Zigmundíka, učebné plány, kartotéku kníh a časopisov, dokumenty rodiny Jána Zigmundíka. Veľkú časť celej pozostalosti tvoria poväčšine v rukopise zachované štúdie, články, poznámky z oblasti pedagogiky, osvety, histórie, prírodných vied a filozofie. Osobitne cenný je 27-stranový vlastný životopis. Do skupiny tlače sú zaradené tlače týkajúce sa Tellúria, výstrižky z rôznych novín, záložky do kníh, varia. Archivné dokumenty sú v súčasnosti uložené v 20 archívnych škatuliach. V závere svojho vystúpenia Eubica Moncmanová upozornila aj na ďalšie archívne dokumenty (predovšetkým korešpondencia), ktoré sa vyskytujú aj v iných fondoch Archívu literatúry a umenia. Časť osobného fondu je uložená aj v Štátnom okresnom archíve v Pezinku, pretože niekoľko rokov svojho života prežil Ján Zigmundík práve v tomto mestečku.

Na doteraz neznáme hudobné aktivity Jána Zigmundíka vo svojom príspevku *Hudobná činnosť Jána Zigmundíka* upozornila *Miriám Lehotská*. Pri svojom výskume vychádzala predovšetkým z hudobnej pozostalosti Jána Zigmundíka, ktorá je, ako sme už uviedli, uložená v Archíve literatúry a umenia SNK v Martine.

V marci 1995 sa uskutočnil v Liptovskom Mikuláši aj odborný seminár venovaný 150. výročiu narodenia Rehora Urama, v slovenskej literatúre viac známeho pod menom Podtatranský. S jeho literárnou pozostalosťou, uloženou v Archíve literatúry a umenia, oboznámila prítomných *Terézia Kaššayová*. Pozostalosť získal archív od jeho dcéry Anny Marendiakovej v rokoch 1958–1960. Je uložená v 15 škatuliach. Pozostalosť je spracovaná a bádateľ sa s ňou môže bližšie zoznámiť v Inventári rukopisov LA MS VIII, ktorý vydala Matica slovenská v roku 1979. Pozostalosť je rozdelená na korešpondenciu, náučné texty (z oblasti prírodných vied, histórie, pedagogiky), práce R. U. Podtatranského (dráma, preklady, próza, poézia, práce o Liptove), dokumentárny materiál, tlač, tlač a drobné tlač a knihy. Najväčšie zastúpenie majú žánrovo pestré literárne a publicistické rukopisné práce. Nie všetky boli zverejnené. Pozostalosť obsahuje aj prvé básnické pokusy Podtatranského, ktoré venoval svojej budúcej manželke Eudmile Šolcovej. V roku 1983 archív získal časť Uramovej pozostalosti od Júliusa Kustru – vydavateľa, redaktora a kníhkupca. Táto ešte len čaká na svoje spracovanie. V závere sa Terézia Kaššayová zmienila aj o časti korešpon-

dencie a rukopisov Uramových prác, ktoré sú roztrúsené aj v iných osobných fondoch v Archíve literatúry a umenia (Jozef Škultéty, Ľudovít Rizner, Jozef Gašpar Leštinský).

Ostatní referujúci sa zamerali na zhodnotenie R. U. Podtatranského ako prozaika (V. Žemberová), pedagóga (J. Pšenák), redaktora a publicistu (T. Winkler), básnika a autora detskej tvorby (M. Eliáš). Zamysleli sa nad jeho prínosom do slovenskej folkloristiky a etnografie (Z. Profantová) a načreli aj do jeho súkromia (M. Kocák).

Uverejnené referáty v zborníku vhodne dopĺňa obrazová príloha umiestnená v závere každého bloku príspevkov. Menný register, ktorý uzatvára zborník, uľahčuje čitateľom zase v ňom orientáciu.

V poradí už 33. zväzok vedeckého zborníka Literárny archív je svojím zameraním monotematický. Obsahuje referáty z konferencie o živote a diele Svetozára Hurbana-Vajanského, ktorá sa uskutočnila pri príležitosti 150. výročia jeho narodenia 15. januára 1997 v Senici.

Účastníkov konferencie pozdravil a úvodné slovo predniesol predseda Matice slovenskej Jozef Markuš. Po jeho vystúpení nasledovala už séria referátov, ktorá mapovala životné osudy a mnohostranné aktivity Vajanského.

Osobný archívny fond Svetozára Hurbana Vajanského je uložený v Archíve literatúry a umenia SNK v Martine. Je pomerne rozsiahly a veľmi rôznorodý. Po obsahovej stránke ho prítomným predstavila vo svojom referáte *Vajanského literárna pozostalosť* Jana Gostíková. Najbohatšie je vo fonde zastúpená korešpondencia, dokumentujúca činnosť pôsobenie Vajanského na spoločensko-politickom poli. Vajanský udržiaval napr. kontakty aj s B. Björnsonom, A. S. Budilovičom, V. I. Lamanským, W. Ritterom, R. W. Setonom-Watsonom, o čom svedčí zachovaná vzácna časť jeho korešpondencie, ktorá priťahuje pozornosť aj zahraničných bádateľov. Unikátna je aj rodinná korešpondencia Hurbanovcov: Vajanského so svojim otcom Jozefom Miloslavom Hurbanom, s dcérami Oľgou a Vierou či s Idou Dobrovičovou, vďaka ktorej môžeme poodhaliť aj niektoré tajomstvá Vajanského súkromného života.

Popri archívnych dokumentoch literárnej povahy sa v ALU SNK nachádzajú aj fotografie rodiny Hurbanovcov (98 pozitívov). Archívne dokumenty o Vajanskom a o rodine Hurbanovcov sa vyskytujú aj v pozostalostiach Pavla Roya a Samuela Jurkoviča. Časť archívnych dokumentov viažucich sa k Vajanskému životu vlastní p. Elena Režuchová, od ktorej sa ich archív snaží v tomto období získať.

K pútavým príspevkom, ktoré odzneli na tomto podujatí, nepochybne patrí referát Terézie Kaššayovej mapujúci vzťah dvoch literátov – súčasníkov – Vajanského a Hviezdoslava. Obidvaja veľikáni slovenskej literatúry sa po prvýkrát stretli v Hlbokom na fare u Jozefa Miloslava Hurbana. Presný dátum ich stretnutia, žiaľ, sa nedá určiť, pretože sa nezachovali žiadne doklady. S určitosťou však môžeme povedať, že sa postupne vytvorilo medzi nimi priateľské puto a nastalo obdobie častej výmeny listov. Bolo to najmä v čase Vajanského redigovania Slovenských pohľadov, do ktorých Hviezdoslav pravidelne prispieval svojimi básňami. Aj keď sa ich priateľstvo po určitom čase rozpadlo, ich vzájomné korektné literárne vzťahy ostali nezmenené do konca života.

V druhej časti zborníka sú uverejnené referáty zo seminára, ktorý sa uskutočnil 9. augusta 1997 pri príležitosti 150. výročia IV. sednice Tatrána v Čachticiach. Odborné štúdie z oboch podujatí dopĺňa obrazová príloha.

Z rubriky správy – recenzie sa archívnej problematiky priamo dotýka len správa Viliama Mruškoviča o súpisoch inorečových dokumentov v archívnych fondoch a zbierkach Archívu literatúry a umenia SNK. Ich počet dosahuje v súčasnosti úctyhodné množstvo 42 000 jednotiek z obdobia od stredoveku po 20. storočie, reprezentovaných 15 000 záznamami v troch zväzkoch. Prvý zväzok zaoberajúci sa slavikami vyšiel v roku 1993, súpis germaník v roku 1997 a súpis romaník je zatiaľ vyhotovený v rukopise. Všetky súpisy inorečových dokumentov sú bádateľom k dispozícii v študovni Archívu literatúry a umenia SNK v Martine.

Júlia Ragačová

BORSA, I.: *ZSIGMONDKORI OKLEVÉLTÁR VI. (1417–1418), VII. (1419–1420)*, A Magyar országos levéltár kiadványai, Budapest 1999, 2001.

V rozpätí posledných troch rokov vyšli ďalšie dva zväzky tejto edície, ktorá tak dospela k roku 1420. Sú to dokumenty pokrývajúce viac ako tri pätiny Žigmundovej vlády. Spolu je to viac ako 28 000 listín, listov a iných typov dokumentov, napr. kníh úradného charakteru. Musím hneď v úvode konštatovať, že slovenská historiografia nezaznamenala od roku 1994 ďalšie vydania Zsigmondkori oklevéltára (ZsO), posledným recenzovaným bol III. zväzok obsahujúci roky 1411–1412 (Slovenská archivistika 29, 1994, 1, s. 153–156). Nemá zmysel sa vracieť k ďalším vydaným zväzkom (IV. za roky 1413–1414, Budapest 1994 a V. za roky 1415–1416, Budapest 1997). Celá séria ZsO skrýva za sebou obrovskú prácu kolektívu spolupracovníkov, ale najmä editora Ivána Borsu, ktorý nadviazal na zakladateľský počin Eleméra Mályusza a po jeho odchode do dôchodku a odovzdaní celého excerpovaného materiálu Maďarskému krajinskému archívu plynule pokračoval na vydávaní ďalších zväzkov. V úvode k VI. zväzku vydavateľ opätovne konštatuje, že pôvodný plán E. Mályusza vydať III. zväzok za roky 1411–1420 (a IV. zväzok za roky 1421–1430) bol nerealizovateľný a práca sa rozdelila do viacerých zväzkov. Oproti prvým trom zväzkom (I, II/1–II/2), ktoré boli úsporne vysádzané menším typom písma na tenkom papieri, ďalšie zväzky obsahujú rozpätia dvoch rokov, čo prispieva k prehľadnosti i možnosti zachytiť viac reálií z doteraz nepublikovaných prameňov, ktoré sa tak dostanú do záverečného registra.

Z doteraz publikovaných zväzkov žigmundovského registára, ktorý je už tradične označovaný za oklevéltár, možno si urobiť určitú predstavu o rozsahu písomnej produkcie v tej dobe. Pravda, ak si uvedomíme, že autori zachytili oveľa širší okruh materiálu, ktorý sa týka Uhorska a nachádza sa v zahraničných archívoch. Súvisí to s pôsobením kráľa Žigmunda na medzinárodnej scéne, s jeho funkciou nemeckého kráľa, pobytom na kostnickom koncile a diplomatickou aktivitou vo vzťahu k ďalším európskym a dokonca aj mimoeurópskym štátom. Toto dlhšie časové rozpätie (1387–1420) ukazuje, že oproti prvým rokom Žigmundovej vlády, keď ZsO zachytil ročne okolo 600–800 kusov dokumentov v rokoch 1387–1410, sa táto produkcia takmer zdvojnásobila na 1 300–1 600 kusov ročne po nástupe Žigmunda na nemecký trón a po jeho zapojení do celoeurópskej politiky.

Samozrejme ide o hrubé odhady a nerobili sme žiadne presné prepočty produkcie uhorskej kráľovskej kancelárie, Žigmundovej nemeckej ríšskej kancelárie a pomer počtu týchto dokumentov k ostatným uverejneným dokumentom. Už E. Mályusz vo svojej rozsiahlej monografii o kráľovi Žigmundovi i v predchádzajúcich parciálnych štúdiách na viacerých miestach konštatoval, že Žigmund vydával pod ríšskou pečaťou a v ríšskej kancelárii listiny týkajúce sa uhorských záležitostí a naopak pod uhorskou kráľovskou pečaťou v uhorskej kancelárii listiny týkajúce sa záležitostí Nemeckej ríše.

Z edovaného materiálu VI. a VII. zväzku ZsO, ale aj z predchádzajúcich zväzkov vidieť, že v prvých decéniách 15. storočia celkove narastá písomná produkcia. Najviac listín pochádza z kráľovskej kancelárie. Rastie aj počet listín hodnoverných miest, ktoré ročne vyprodukovali niekoľko sto listín (napr. iba konvent v Lelesi roku 1417 takmer 200 kusov). Narástol i počet písomností stoličných funkcionárov. Napr. v recenzovaných dvoch zväzkoch je to vyše sto listín pochádzajúcich priamo z ich činnosti, ako aj z konania generálnych kongregácií žúp, ktoré za Žigmundovej vlády sa stávali nielen fórom regionálnej politiky šľachty, ale mali za úlohu presadzovať aj celokrajinské opatrenia panovníka, napr. publikovanie kráľovských dekrétov, revízie mýt a pod. V písomnej produkcii okrem listín a mandátov sa objavujú vo väčšej miere aj listy súkromných osôb, medzi ktorými figurujú okrem šľachticov najmä mešťania a duchovné osoby.

Edícia publikuje viac záznamov z mestských kníh, ktoré sa v tomto období vedú iba vo významnejších mestách s rozvinutou mestskou administratívou. V porovnaní s predchádzajúcimi zväzkami sa uvádzajú aj signatúry mestských kníh. Tieto sa vyskytujú ako samostatné registry, keď ide o prípady prejednávane pred mestskou radou, v ktorých sú uvedené mená mestských funkcionárov, stránok, predmet rokovania (kúpnopredajné zmluvy, prevody majetku, dlžoby, testaménárne odkazy a pod.). Presne datované sú napr. záznamy z bratislavského *Protocollum actionale* z júna až augusta 1418 (ZsO VI, 2051, 2082–2084, 2115–2116, 2142, 2252, 2258). Podobne je to

aj v VII. zväzku, kde sa publikujú záznamy z júna 1419 (685), z júla 1420 (1928–1929, 2005, 2015), septembra 1420 (2140) a z októbra toho istého roku (2248, 2290).

Iná skupina regestov vznikla na základe excerptie starších edícií, najmä Fejérpatakyho účtovných kníh. Tieto nie sú jednotlivo rozpisované jednak preto, že existuje spomínaná edícia, ale aj preto, že publikovať celý daňový register alebo mestské účty by bolo neúnosné. Ukazuje sa, že aj pri práci s mladším materiálom 15. st. bude vhodné ísť cestou špecializovaných edícií, ktoré môžu splniť požiadavku úplnosti edovaného textu.

Regesty, ktoré nebolo možné zaradiť ku konkrétnemu dátumu, boli zaradené na koniec príslušného roku. Vydavateľ okrem spomínanej edície Fejérpatakyho využil edíciu Chaloupeckého – Rauschera pre Žilinu a Weinelta pre Spišskú Novú Ves. Sú to registry z mestských kníh Bardejova, Spišskej Novej Vsi a Bratislavy z roku 1417 (ZsO VI, 1319–1323), roku 1418 z Bardejova, Trnavy, Bratislavy, Šopronu a Žiliny (ZsO VI, 2665–2670, 2678), z roku 1419 daňový register Bardejova a ďalšie mestské knihy z Trnavy, Bratislavy a Žiliny (ZsO VII, 1201–1204), z roku 1420 daňový register Bardejova kombinovaný s výdavkami mesta za roky 1420–1422 (ZsO VII, 2430), ďalej záznamy z mestských kníh Trnavy a Žiliny (ZsO VII, 2432, 2434), ako aj účty kostola sv. Štefana vo Viedni, ktoré sa do tohto výberu dostali kvôli zmienke o dvoch kamenároch z Kremnice a Košíc (ZsO VII, 2435). Z uvedeného vyplýva, že záznamy pochádzajúce z týchto mestských kníh sa objavujú i v ďalších zväzkoch edície, okrem toho pribudnú k nim ďalšie mestské knihy, ktorých počet do konca Žigmundovej vlády nepochybne narástol.

Počnúc tretím zväzkom vydavateľ edície vylepšoval obsah regestov i spôsob citácií použitých prameňov a edícií. Mená stoličných funkcionárov a poverencov kráľa pri štatúciách (*homo regius*) sa uvádzajú plným menom, predikátom, prípadne príbuzenským vzťahom (syn toho a toho, označený skratkou *f. – filius*), čo napomáha genealogickému bádaniu.

Štruktúra oboch recenzovaných zväzkov je podobná. V úvode k VI. zväzku je dvojstranový životopisný medailón Márie Szent Györgyi (1919–1998), ktorá patrila medzi významných absolventov a odchovancov prof. E. Mályusza a posledné roky života strávila v spolupráci s I. Borsom na tvorbe registrov k posledným zväzkom ZSO v Maďarskom krajinskom archíve.

Po úvodných partiách nasleduje v oboch zväzkoch prehľad edícií, periodík, ktoré publikovali prameň, ale aj publikované archívne inventáre, rozborov fondov, edičné štúdie, správy o archívoch a pod. (Např. v časopise Századok sú zaznamenané tradičné „výlety“ Maďarskej historickej spoločnosti do archívov v druhej polovici 19. stor., ktoré prvé priniesli správy o stave regionálnych archívov aj na Slovensku). Tento prehľad je kombinovaný so skratkami, použitými v edícii. Pod záhlavím periodika sú rozpisované všetky príspevky, ktoré boli v edícii využité, takže hneď možno zistiť, že najviac príspevkov tohto druhu publikovali Levéltári közlemények, Századok, Történelmi Tár a Turul.

Ďalším abecedným registrom je prehľad archívov a fondov, pričom mená šľachtických rodov a názvy miest sú iba odkazovými heslami, ktoré odkazujú na príslušné archívy a fondy. V tomto registri sa už používajú skratky vysvetlené v predchádzajúcom texte. Pokiaľ údaje o fonde pochádzajú iba zo staršej literatúry a súčasné uloženie fondu je neznáme, register upozorňuje aj na toto. Register zachytáva všetky varianty názvu, takže umožňuje vyhľadať aj fondy uvedené pod staršími názvami v literatúre.

Štruktúra regestov zodpovedá úzu, aký zaviedol už prvý vydavateľ ZsO E. Mályusz. Dokumenty, ktoré boli už publikované, sú vysádzané petitom a uvádzajú sa krátkym regestom s príslušným odkazom na edíciu. Pokiaľ staršia edícia má chybné údaje, upozorňuje sa na to. Ostatné dokumenty sú publikované v maďarčine so vsuvkami textu originálu, ktorý editori považovali za podstatný pre interpretáciu prameňa. Úvodné a záverečné formuly textu sa nepublikujú, z narrácie a dispozície sa uvádzajú najpodstatnejšie fakty s uvedením osobných mien, miestnych názvov, menových jednotiek a mier, prípadne iných pozoruhodných údajov. Na rozdiel od starších zväzkov ZsO sú podrobne excerptované metácie. Např. v listine turčianskeho konventu, ktorý 6. 12. 1417 robil ohraničenie majetku Nedožery v Turci, sa spomína podľa originálu „potok“ i „patak“ (ZsO VI, 1204). Do registra na konci edície sa dostal iba v podobe „patak“. Takýchto metačných listín, ktoré jednoznačne uvádzajú v chotárnych názvoch slovenské znenie, je viac.

Publikovanie datovacích formuliek a prevádzanie dátumov na dnešný spôsob zodpovedá úzu, aký zaviedli editori už v prvých zväzkoch. Edícia upozorňuje aj na chybné a nepresné datovania v

staršej literatúre. Nesprávne datované listiny zaraďuje na miesta, kde sa hlásia. Označuje ich hviezdíčkou bez poradového číslovania s odkazom na správny dátum, a teda aj na číslo regestu, kde patria, prípadne na iný zväzok ZsO alebo na inú edíciu. Podobne ako v predchádzajúcich zväzkoch ZsO, nedatované, prípadne neúplne a nepresne datované dokumenty sú zaradené na koniec roku alebo obdobia, kde ich možno zaradiť. (Např. v ZsO VII, 720–721 sú dve listiny, pričom prvá pochádza z konca júna a druhá zo začiatku júla 1419).

V závere regestov sa uvádza písacia látka, spôsob spečatenia, kancelárske a dorzálné poznámky (adresy a dobové regesty), výskyt chirografu alebo notársky znak, ak sa vyskytujú, nakoniec archívne uloženie a staršie edície. Listiny z Maďarského krajinského archívu sú tradične označené skratkou DL, listiny nafotografované týmto archívom majú skratku DF. Kolacionovanie materiálu, ktorý vykonal už E. Mályusz, je označené siglou (M). V prípade nezrovnalostí, rozdielných čítaní, prípade chýb v starších edíciách sú niektoré regesty opatrené poznámkou. Precíznosť edície vidieť aj v tom, že v oboch recenzovaných zväzkoch je minimum dodatočne zaradených listín, úplne však vypadol regest č. 740 v ZsO VI.

K tvorbe záverečného registra som vyslovil výhrady už v spomínanej recenzii III. zväzku roku 1994. Korektnosť autorov oboch zväzkov ZsO VI. a VII. spočíva v tom, že v oveľa väčšej miere zachytili miestne a chotárne názvy, názvy potokov, stromov, vrchov, zemepisných útvarov atď. podľa textu originálu, teda podchytili aj slovenské znenie. Např. lokalita Strážov (ZsO VI, 2437) v regeste ako „Strazie“ je takto uvedená aj v registri ako odkazové heslo k názvu „Sztárszó“. Nie vždy sa takéto heslá dostali do registra, resp. sa tam dostali v skomolenej podobe. Např. obec Kolárovice, ktorá sa vyskytuje v prameni ako „Kolarowych, vulgariter Henrici villa“ (ZsO VI, 459) autori registra prepisujú ako Kolarócz. Podobne názov mesta Žiliny sa vyskytuje v originálnom texte ako Silina, Silinensis, civitas Zilinensis, advocatus de Sylina, Zelina (všetko v ZsO VI, 73, 2437, 2454, 2581). Tieto pojmy sa nevyskytujú ani ako odkazové heslá, register ich uvádza pod pojmom Zsolna. Kuriózne pôsobí, keď v mandáte kráľa Žigmunda adresovanom turčianskemu konventu je uvedený „homo regius“ Pavol, syn Barnábaša de Dolina (ZsO VI, 1079), ktorý sa dostal do registra ako Dolinai Pál.

Za menným, miestnym a vecným registrom v oboch zväzkoch ZsO je konkordančný index publikovaných regestov so signatúrami stredovekej listinnej zbierky Maďarského krajinského archívu (DL) a signatúr fotozbierky (DF).

Záverom treba konštatovať, že vydaním ďalších zväzkov ZsO pod vedením I. Borsu súčasná maďarská historiografia významným spôsobom prispela k rozšíreniu publikovaných prameňov o dobu Žigmunda Luxemburského, a že táto edícia je mimoriadne prínosná aj pre slovenských historikov.

Július Bartl

MEIER, J.: *DEUTSCHSPRACHIGE RECHTSTEXTE IM MITTELALTER UND IN DER NEUZEIT. ZUR REZEPTIONSGESCHICHTE DES SACHSENSPIEGELS*. In: *Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millennium*, 2. Tübingen 2001, s. 630–637.

Napriek tomu, že Slovensko je slovanskou krajinou, v jeho verejných archívoch sa nachádza pozoruhodný počet archívnych dokumentov, ktoré boli spisomnené ojedinele už v 14. storočí, najmä ale v nasledujúcich storočiach po nemecky. Dôvody, prečo vystriedala na našom území práve nemčina v 16. storočí v mnohých mestských kanceláriách (ale nielen v nich) dovtedy dominujúcu latinčinu, zaiste netreba vymenúvať. Takisto sa vie, že pri byrokratizácii a juridifikácii obecnej samosprávy zohrali na stredovekom Slovensku významnú úlohu kodifikačné vzory pochádzajúce z nemeckého právneho prostredia.

Nepochybne najväčšiu pozornosť venoval doteraz medzinárodnému zviditeľňovaniu právnych textov v nemčine, používanej stredovekými a ranonovovekými pisármi na Slovensku, osobitne rukopisom spišského práva, germanista Ilpo Tapani Piirainen (pozri o ňom: *Slovenská archivistika*, 1998, 1, s. 165–168). V roku 1992 vydal s Máriou Papsonovou v Oulu dvojzväzkovú edíciu tri-

nástich podob tohto práva, z ktorých najstaršia známa verzia pochádza z 15. storočia a je uložená v Štátnom okresnom archíve v Poprade a najmladšia (nájdenná Ivanom Chalupckým v archívnom fonde Mesto Dobšiná) dokazuje, že na Spiši doznievali miestne právne tradície popri vtedy platných právnych predpisoch ešte v 18. storočí. Na prahu tretieho tisícročia pridal I. T. Piirainen v spolupráci so Spišským dejepisným spolkom v Levoči k spomenutej edícii dodatky k spišskému právu (*Nachträge zum Zipser Recht. Die Handschrift 14 und 15 der Zipser Willkür*. Levoča 2001); zaradil do nich text odpísaný zo staršej predlohy v 18. storočí (súčasť archívneho fondu Provincia XVI spišských miest) a text odpísaný v roku 1770, ktorý je teraz včlenený do archívneho fondu Evanjelického lýceum v Kežmarku. Nadväzujúc na edované rukopisy vyslovil I. T. Piirainen názor, že ich pôvodná predloha pozostávala z 93 až 100 ustanovení upravujúcich verejnú správu, oprávnenie súdiť a vynášať rozsudky, ako aj rodinné právo, dedičské právo, majetkové právo a obchodné právo. V citovaných „dodatkoch“ neopomenul spomenúť *Sachsenspiegel*, ktorého kodifikačný vplyv (recipovaný prostredníctvom Magdeburského práva) sa prejavil aj na Spiši. Výslovne poukázal v tejto súvislosti na ustanovenie o kúpe a obchodovaní, o organizovaní remesiel a tiež na postup pri žalobách týkajúcich sa vymáhania dlhu.

Germanistu Jörga Meiera, ktorý pôsobí na alma mater v Bochume (Ruhr-Universität, Fakultät für Philologie-Germanistisches Institut), priviedol na Slovensko už ako svojho poslucháča práve profesor I. T. Piirainen. Prácu, na ktorú upozorňujeme, venoval J. Meier diachronickému pohľadu na *Sachsenspiegel*. Pripomína v nej, že je to jeden z najstarších právnych textov v nemčine, ako aj skutočnosť, že „saské zrkadlo“ (názov je odvodený z latinského slova *speculum* označujúceho zrkadlo) patrilo v stredoveku k najrozšírenejším „pragmatickým“ písomnostiam v nemčine. Ako „*ius Saxonum*“ sa stalo normatívnym právnym prameňom pre veľkú časť Európy vrátane Litvy, Poľska aj Uhorska. Doteraz je známych viac ako 450 jeho exemplárov, niektoré z nich ale už iba vo fragmentálnej podobe. V druhej časti príspevku si všíma J. Meier dlhovekosť vplyvu „saského zrkadla“ na právne poriadky platné na území Nemecka. Konštatuje, že doteraz rezonuje nielen v úprave rodinného práva a dedičského práva, ale dokonca aj v dopravných predpisoch. Výslovne spomína ich (takisto na Slovensku ešte vitálny!) „mlynársky princíp“, podľa ktorého „kto príde do mlyna prvý, ten aj melie v ňom ako prvý“.

Dôvodom, prečo sme sa rozhodli upozorniť v Slovenskej archivistike na historizujúci príspevok zahraničného germanistu o stredovekom nemeckom právnom texte, bolo nielen jeho recipovanie na Slovensku. Primäla nás k tomu tiež skutočnosť, že hoci Jörg Meier už roky prejavuje záujem o slovenské archívy ako tezaury retrospektívnych informácií o dejinnom pohybe v nemeckom jazyku a výsledky systematického výskumu pravidelne publikuje (a to aj na Slovensku), jeho meno slovenskí bibliografi neberú na vedomie. Absentuje, žiaľ, aj v zatiaľ najnovšej výberovej bibliografii slovenskej historiografie, ktorou sa pokúsilo Vydavateľstvo SAV zachytiť už aj práce uverejnené v poslednom päťročí druhého tisícročia tiež v zahraničí (SEDLIAKOVÁ, A.: *Slovenská historiografia 1995–1999*. Bratislava 2000). Pretože Jörg Meier plánuje sprístupniť údajové bohatstvo slovenských archívov (a precíznym citovaním prameňov by mohol byť vzorom pre ne-jedného z našich autorov), považujeme za prirodzené rozšíriť upozornenie na príspevok o recipovaní „saského zrkadla“ pohľadnutím aspoň na časť dokladov jeho doterajšej publikačnej usilovnosti.

Dva z nich dostali podobu kníh už v roku 1993, v ktorom vydal spoločne s I. T. Piirainenom mestskú knihu Švedlára (*Das Stadtbuch von Schwedler/Švedlár. Texte und Untersuchungen zum entstehenden Neuhochdeutsch in der Slowakei*. Levoča 1993) aj „*curriculum vitae*“ novín Zipser Anzeiger a Zipser Bote (*Untersuchungen zur deutschsprachigen Presse in der Slowakei. Sprache und Geschichte der Zeitung Zipser Anzeiger-Zipser Bote*. Levoča 1993). Azda príliš neodbočíme informáciou, že kniha vznikala už v rokoch 1990–1991 (keď autor bádala v Štátnom oblastnom archíve v Levoči ako štipendista nadácie Immanuela Kanta v Marburgu), že ju koncipoval v súlade s premisou, že „jazyk a spoločnosť, dejiny jazyka a dejiny spoločnosti neoddeliteľne súvisia“ a preto venoval v nej pozornosť tiež ostatným novinám a časopisom vychádzajúcim na Slovensku v nemčine alebo dvojjazyčne (pozri: Slovenská archivistika, 1994, 2, s. 71–74). V roku 2000 vydal J. Meier, opätovne vedno s I. T. Piirainenom, a to v Berlíne, diplomatický prepis aj historický a jazykový rozbor právneho textu z roku 1430, nazvaný *Schwabenspiegel aus Kaschau* (pozri recenziu M. Ostroluckej v Slovenskej archivistike, 2001, 2, s. 134–137).

Storočnica úmrtia Karla Seeliger (3. 7. 1818–7. 7. 1896), zakladateľa spomenutého regionálneho „týždenníka na poučenie a zábavu“ Zipser Anzeiger, priviedla J. Meiera k napísaniu vitálneho portrétu vzdelaného levočského kníhkupca, ktorý „sa staral o šírenie kultúry a podporu hospodárstva na Spiši“ (In memoriam Karola Seeliger. In: Z minulosti Spiša. 3–4. Levoča 1995–1996, s. 15–25). Iným príspevkom k dejinám novinárstva na Slovensku je prehľad nemeckých novín a nemeckých časopisov vychádzajúcich pred rokom 1945 v Bratislave (Deutschsprachige Zeitungen und Zeitschriften in Pressburg von den Anfängen bis zum 20. Jahrhundert. In: Karpatenjahrbuch 2001. Stuttgart 2000, s. 108–117).

Napriek tomu, že Jörg Meier je jazykovedec, nevidí, ako sme už naznačili, v žiadnom stredovekom alebo ranonovovekom nemeckom rukopise len zdroj retrospektívnych lingvistických informácií, ale zhodne so svojím učiteľom I. T. Piirainenom ho považuje za archívny dokument vypovedajúci pôvodom aj obsahom tiež o určitom prostredí a konkrétnej dobe. Dokladom sú príspevky o komunikačných oblastiach a druhoch textov spísomnených v novej strednej hornej nemčine na Slovensku (Kommunikationsberichte und Textsorten des Frühneuhochdeutschen in der Slowakei. In: GOTTMANN, C. L. – HÖRNER, P.: Studien zu Forschungsproblemen der deutschen Literatur in Mittel- und Osteuropa. Frankfurt a. M. 1998, s. 149–168), ako aj o činnosti mestskej kancelárie v Levoči; opísal ju v roku 1997 (Die Kanzlei der Stadt Leutschau/Levoča in der Frühen Neuzeit. In: GRABAREK, J.: Deutschsprachige Kanzleien des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit. Bydgoszcz 1997, s. 55–75) a ešte raz v roku 1999 (Städtische Textsorten des Frühneuhochdeutschen. Die Leutschauer Kanzlei im 16. Jahrhundert. In: BISTERBROOSEN, H.: Beiträge zur Historischen Stadtsprachenforschung. Wien 1999, s. 131–157).

Jörga Meiera osobitne zaujala hojnosť zachovaných dokladov vzájomného písomného styku slovenských miest a ich korešpondencie s inými mestami, ako aj miest s privátnymi osobami a privátnych osôb medzi sebou z doby, v ktorej ešte neexistovali všadeprítomní novinári, rozhlas ani globalizujúca CNN a práve listy zmiernovali všeobecný nedostatok aktuálnych správ. Výsledkom sú príspevky Briefwechsel in der frühen Neuzeit. Städtische Korrespondenzen des 16. Jahrhunderts (In: SCHWARZ, A. – ABPLANALP, L.: Text im Kontext. Anleitung zur Lektüre deutscher Texte der Frühen Neuzeit. Frankfurt a. M. 1997, s. 171–183), Deutschsprachige Briefe in slowakischen Archiven. Korrespondenz der Leutschauer Kanzlei im 16. Jahrhundert (In: Karpatenjahrbuch 1998, Stuttgart 1997, s. 140–146), Deutschsprachige Briefe in slowakischen Archiven (Teil 2). Pressburger Briefe und Urkunden des 14. und 15. Jahrhunderts (In: Karpatenjahrbuch 1999, Stuttgart 1998, s. 124–130; spoluautor: Ziegler, A.) a Deutschsprachige Briefe in slowakischen Archiven (Teil 3). Briefe von Studenten aus dem 16. und 17. Jahrhundert (In: Karpatenjahrbuch 2000, Stuttgart 1999, s. 68–77).

Neoceniteľnú službu robí J. Meier pri zviditeľňovaní Slovenska za jeho hranicami tiež ako recenzent publikácií o jeho minulosti. Napríklad v renomovanom periodiku Südostdeutsches Archiv recenzoval v roku 1996 edovanú podobu právneho textu Baltazára Apela z roku 1628 (PIIRAINEN, I. T. – ZIEGLER, A.: Collectanea Allerley Nutzlicher Vnnd Nothwendiger Regeln des Rechts. Ein deutsches Rechtsbuch aus dem Jahre 1628 aus der Slowakei. Levoča 1995), v roku 1998 edovanú podobu Liber Actorum Iudiciariorum z Kežmarku (PIIRAINEN, I. T. – ZIEGLER, A.: Das älteste Gerichtsbuch der Stadt Käsmark/Kežmarok aus den Jahren 1533–1553. Levoča 1998) a v roku 2000 knihu nemeckého autora o ekonomicko-politických pomeroch na Slovensku v 16. storočí (KALUS, P.: Die Fugger in der Slowakei. Augsburg 1999). Veríme, že v nasledujúcom zväzku slovenskej historiografie, a to z rokov 2000–2004 už údaje o publikáciách Jörga Meiera nebudú chýbať. Takisto dúfame, že Vydavateľstvo SAV nájde spôsob, ako bibliograficky podchytiť (a aj zverejniť) tiež všetky tituly o Slovensku, ktoré publikoval Jörg Meier pred rokom 2000.

Juraj Spiritza

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNÝCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST, Published semi-annually by the Society of American Archivists, Spring/Summer 2001, Volume 64, No 1.

Číslo 1: H. Thomas Hickerson, *The Challenges for the Archival Profession* (6–16). Nastupujúce 21. storočie kladie na profesiu archívára nové nároky, ich zvládnutie povedie k jej posilneniu pri ochrane svetového kultúrneho dedičstva. Autor úvahy, prezident SAA, sa v tomto príspevku pokúsil vo forme desatora sformulovať úlohy, riešeniu ktorých budú musieť archívári venovať prioritnú pozornosť. Sú to: správa dokumentov vyhotovených v elektronickej forme, vyčlenenie väčšieho množstva prostriedkov na získavanie iných než textových dokumentov, uvedenie si globálneho charakteru moderných dokumentov, rozpracovanie nových metód usporadúvacích prác a nových foriem využívania archívnych dokumentov, venovanie väčšej pozornosti základnému i aplikovanému výskumu archívnych aspektov správy informácií, posilnenie významu národnej archívnej spoločnosti, oboznamovanie iných profesií s archívными metódami práce a nakoniec presadzovanie archívnej profesie ako garanta záujmov spoločnosti. – Kristin E. Marti-nová, *Analysis of Remote Reference Correspondence at a Large Academic Manuscripts Col-lection* (17–42). Analýza 595 listov, telefonátov a e-mailov zaslaných Southern Historical Col-lection and General Literary Manuscripts pri Univerzite Severná Karolína v rokoch 1995–99. Predmetom analýzy bolo posúdiť rozsah e-mailovej korešpondencie a on-line poskytnutých infor-mácií o archívnych fondoch a zbierkach. Analýza potvrdila, že v skúmanom období sa e-mailová korešpondencia stala prevažujúcou formou získavania informácií o archívnych fondoch. Väčšina používateľov si osvojila výhody on-line komunikácie s archívom, a naopak, rapídne poklesli osob-né návštevy bádateľov najmä zo vzdialenejších miest. V závere štúdia predkladá námety na postu-py, ako získať nových bádateľov, ako aj metódy, ako zlepšiť poskytovanie informácií prostred-níctvom elektronickej komunikácie. – Wendy M. Duffová a Catherine A. Johnsonová, *A Virtual Expression of Need: An Analysis of E-mail Reference Questions* (43–60). Štúdia prináša analýzu bádateľských dožiadaní zaslaných archívom e-mailovou poštou, ktorá si kladie za cieľ po-môcť archívárom pochopiť, aké prístupy volia žiadatelia pri vyhľadávaní informácií. Predmetom výskumu bolo 375 e-mailových dožiadaní adresovaných federálnym, štátnym, regionálnym, uni-verzitným a špecializovaným archívom, konkrétne spôsobov, akými žiadatelia formulovali svoje dopyty s cieľom získať relevantné informácie o archívnych dokumentoch. Pochopenie jednotliv-ých prvkov opisu žiadosti dáva archívárom možnosť lepšie využívať deskriptívne nástroje pri inventarizácii a katalogizácii archívnych dokumentov a zároveň zdokonaľovať metódy poskytova-nia požadovaných informácií prostredníctvom elektronických informačných systémov. Podľa tejto analýzy žiadatelia informácií o archívnych dokumentoch používajú pri formulovaní svojich dopy-tov najčastejšie tieto prvky: priezvisko, dátum, miesto, vec, resp. udalosť. – Helen R. Tibboová a Lokman I. Meho, *Finding Aids on the World Wide Web* (61–77). Autori podrobili výskumu 6 najpoužívanejších internetových prehliadačov zostavených pre prístup k elektronickým archívnym pomôckam, pribúdajúcim na webových stránkach. Predmetom tohto výskumu bola vzorka náhod-ne vybraných on-line archívnych pomôcok. Vyhľadávanie prostredníctvom spomenutých prehli-ačov prebiehalo buď na báze zvolených kľúčových slov, alebo slovných spojení. Výskum pre-ukázal dôležitosť vyhľadávania relevantných informácií prostredníctvom slovných spojení. Získa-nie prístupu k archívnej pomôcke pomocou prehliadača zároveň poskytlo nanajvýš desať až dvad-sať vyhľadaných odkazov. Autori záverom odporúčajú používanie jednotlivých prehliadačov kom-binovať. Tým je možné dosiahnuť pri vyhľadávaní lepšie výsledky. – William G. Rosenberg, *Politics in the (Russian) Archives. The „Objectivity Question,” Trust, and the Limitations of Law* (78–95). Archívna legislatíva, predpisy a smernice zaručujúce slobodný prístup k dokumentom a garantujúce ich ochranu sú tou základňou, ktorá otvorenej spoločnosti poskytuje možnosť seba-reflexie a je zárukou slobody v budúcnosti. Reprezentuje ich súbor noriem, ktorými je možné me-

rat' úroveň poskytovania voľného prístupu k dokumentom tým alebo oným archívom. V archívnej praxi však naďalej existujú isté limity, obmedzenia, ktoré sú výsledkom politických zápasov a záujmu štátnych orgánov kontrolovať poskytovanie prístupu k archívnym dokumentom. Príkladom tohto prístupu sú dejiny archívov štátov bývalého ZSSR. Preto je potrebné dodržiavať profesionálne etické postupy, ktoré v archívnej legislatíve absentujú. – Jeannette Allis Bastianová, *A Question of Custody: The Colonial Archives of the United States Virgin Islands* (96–114). Príspevok k problematike úschovy archívnych dokumentov a dodržiavania provenienčného princípu, opierajúci sa o poznatky z jeho riešenia v prípade Panenských ostrovov, bývalej dánskej kolónie. Keď roku 1917 USA tieto ostrovy prevzali od Dánska, ktoré väčšinu archívnych dokumentov z obdobia koloniálnej správy odviezlo a uložilo v Národnom archíve. V 30. rokoch minulého storočia novozaložený americký Národný archív vyslal na Panenské ostrovy svojich pracovníkov s úlohou prevziať zvyšný archívny materiál a odviezť ho do Washingtonu. Pôvodní obyvatelia ostrovov, ktorí tu žili ešte pred tým, než sem boli dovezení otroci z Afriky, boli tak zbavení prístupu k písomným prameňom týkajúcich sa ich dejín. I keď všetky tri strany tejto kauzy vyhlasujú nárok na úschovu archívnych dokumentov, právo pôvodného obyvateľstva sa opiera aj o požiadavku rešpektovania provenienčného princípu, súčasťou ktorého je aj dodržiavanie územného princípu. – Michael E. Stevens, *Voices From Vietnam: Building a Collection from a Controversial War* (115–120). Projekt Hlasy z Vietnamu realizovaný Historickou spoločnosťou štátu Wisconsin je výsledkom záujmu o dokumenty z obdobia vietnamskej vojny. Vďaka širokej publicite poskytnutej tomuto projektu sa spoločnosti podarilo získať od vietnamských veteránov kolekciu 137 súborov dokumentov. Článok venuje pozornosť prekážkam, ktoré spoločnosť pri snahe získať tieto dokumenty musela prekonávať, ďalej právnym otázkam (vzťah medzi darcami a spoločnosťou), emocionálnej hodnote originálov a významu médií pri propagácii projektu medzi širokou verejnosťou. – Burt Altman a John R. Nemmers, *The Usability of On-line Archival Resources: The Polaris Project Finding Aid* (121–131). Článok sa venuje skúmaniu prvej fázy projektu Polaris (Pepper OnLine Archival Retrieval and Information System), predmetom ktorého bol vývoj on-line archívnej pomôcky a prehliadača umožňujúceho internetový prístup k unikátnym dokumentom Claude Peppera uloženým v Knižnici Floridskej štátnej univerzity. Autori predkladajú skúsenosti, ktoré pracovníci knižnice získali pri vyhotovovaní archívnej pomôcky určenej pre použitie v on-line prostredí. Identifikácia potenciálnych používateľov a vytvorenie vzorky základnej skupiny bádateľov boli najdôležitejšími prvkami prvej fázy vypracúvania projektu. – David E. Paterson, *A Perspective on Indexing Slaves' Names* (132–142). Tvorba menných registrov zostavených z priezvisk otrokov stavia pred archivárov, ktorí uprednostňujú vyhotovovanie archívnej pomôcky takéhoto druhu, úlohu riešiť viaceré problémy vyplývajúce z veľkej rôznorodosti dokumentov obsahujúcich tieto priezviská. Ponúka sa tu taký systém indexovania, ktorý ako základné heslo používa priezvisko vlastníka otroka. Táto metóda reflektuje pôvodnú administratívnu prax, a ako upresňujúci identifikačný znak za priezviskom vlastníka uvádza krstné meno (mená) otroka (otrokov). – *Review Essays* (143–188) – *Society of American Archivists* (189–203).

Peter Draškaba

DER ARCHIVAR. Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen. Herausgegeben vom Nordrhein-Westfälischen Hauptstaatsarchiv. 54. Jahrgang, 2001. Heft 3–4.

Zošit 3: Konrad Schneider, *Das Ende der Aktenzeit? Eine Herausforderung für die Archive* (203–206). Názov príspevku je totožný s témou Hesenského snemu archivárov, ktorý sa konal 5. júla 2000 vo Frankfurt am Main. Autor z dlhoročných skúseností mestského archivára vo Frankfurtu konštatuje, že éra písomných dokumentov sa zďaleka nekončí. Aj napriek tomu je potrebné venovať pozornosť digitálnym nosičom údajov, ktorých všade pribúda. S touto skutočnosťou sa archivár musí vyrovnáť a podľa pisateľa profesia archivára preberie viaceré pracovné postupy z profesie dokumentaristu. – Peter K. Weber, *Dokumentationsziele lokaler Überlie-*

ferungsbildung (206–212) poukazuje na ciele a zmysel tvorby zbierok súčasnej dokumentácie v mestských archívoch. Majú dopĺňovať informačnú bázu archívnych fondov a ilustrovať špecifikum verejného a súkromného života v danom teritóriu. – Edgar Büttner, *Internet – Präsentation von Online – Findmitteln – Voraussetzungen und Bestrebungen des Bundesarchivs* (212–215) informuje o internetových stránkach Spolkového archívu v Koblenzi a o ďalších zámeroch. Ich realizácia umožní záujemcom získať požadované údaje on-line nielen o archívnych fondoch, o existujúcich archívnych pomôckach, ale čerpať aj z ich obsahu, a tiež aj o vybraných digitalizovaných archívnych dokumentoch. – Stefan Hartmann, *Archivbericht Polen, 1995–2000* (215–221) voľne informuje o niektorých príspevkoch poľských archivárov podľa ich časopisu Archeion, ročníky 1995 až 2000. – *Archivtheorie und -praxis* (221–232). – *Auslandsberichterstattung* (232–234). – *Literaturbericht* (235–257). – *Personalnachrichten* (257–259). – *Kurzinformationen, Verschiedenes* (259–280).

Zošit 4: Robert Kretschmar, *Archivübergreifende Bewertung* (284–290) zaznamenáva poznatky z archívneho seminára, ktorý sa konal 20. marca 2001 v Stuttgarte. Diskutujúci sa zaoberali spoluprácou štátnych a samosprávnych archívov pri realizácii spoločného projektu „Horizontálneho a vertikálneho vyradovania“ v Baden-Württembersku a Sasku. Spoluprácu na rôznych úrovniach a korešpondujúce štandardy (registratúrne plány) musia vyústiť do vyššej kvality celého vyradovacieho procesu. – Hartmut Weber, *Der willkommene Benutzer – Förderung des Zugangs zu Archivgut als professionelle Zielvorstellung* (291–296) naskoľuje niektoré otázky prístupu k archívnym dokumentom. Hovorí o kvalite prístupu ako archívnej službe a o transparentnosti archívnych dokumentov ako predpokladu prístupu. – Wolfgang Bender, *Kampf dem Papierzerfall? Die Massenentsäuerung von Archivgut als ein Mittel der Bestandserhaltung* (297–302) analyzuje situáciu, problematiku rozpadu papiera a hovorí o hromadnom odkysličovaní archívneho materiálu ako prostriedku pre ich trvalé zachovanie. – Angelike Menne-Haritz, *Wissensmanagement und Archive – Angebote der Archivwissenschaft für ein neues Wissenskonzept* (303–309) sa zamýšľa nad tým, ako archívy, zdroj poznania minulosti a nevyčerpatelný fondus skúseností, môžu napomáhať vedeckému manažmentu pri programovaní prítomnosti a budúcnosti. – *Archivtheorie und -praxis* (310–332). – *Auslandsberichterstattung* (332–339). – *Literaturbericht* (340–373). – *Personalnachrichten* (374–377). – *Kurzinformationen, Verschiedenes* (378–384). – *Gesetzliche Bestimmungen und Verwaltungsvorschriften für das staatliche Archivwesen und zur Archivpflege in der Bundesrepublik Deutschland* (384–389). – *Mitteilungen des Verbandes deutscher Archivarinnen und Archivare e. V.* (389–396).

Peter Kartous

ARCHIVEN PREGLED, Glavno upravljenje na archivite pri Ministerskija sâvet, Sofija 2001, č. 1–2.

Číslo 1–2: Redakčný článok, *Sâveštane na râkovoditelite na archivnite institucii ot jugo-iztočna Evropa, Sofija, 28 april 2001 g.* (5–6). Informácia o porade vedúcich predstaviteľov archívnych inštitúcií z juhovýchodnej Európy, ktorá sa uskutočnila v Sofii 28. apríla 2001. Zastúpené bolo Albánsko, Bulharsko, Macedónsko, Rumunsko, Turecko, Chorvátsko a Čierna Hora. Spolupráca medzi uvedenými krajinami na archívnom poli. – Vanova Lilijana, *Zaštita na archivite i archivnite dokumenti pri vâorâženi konflikti i prirodni bedstvija* (7–13). Ochrana archívnych inštitúcií a archívneho materiálu pri vypuknutí vojenského konfliktu alebo živelnéj pohromy. Autorka sa odvoláva na konvenciu z Haagu a na iné medzinárodné dohody. – Kečkemeti Šarl, *Za edna nova za archivite Evropa* (13–17). Bulharský preklad state z knihy Charlesa Kecskemétyho o budúcnosti archívov v zjednotenej Európe. – Ignatova Anka, *Sbornicite s normativno-rasporeditelni dokumenti na voennoto vedomstvo kato pečatna izvorova baza* (18–28). Metodický článok o využívaní zborníkov nariadení vojenských úradov, ktoré môžu slúžiť ako pramenná baza. Hodnotenie vojenskej spisby v Bulharsku od konca 80. rokov 19. storočia. – Bojčeva Petranka,

Restauracija na knjiga „Landes Ordnung“ ot 1753 g. v Avstrijskija nacionalen archiv (28–30). Autorka oboznamuje bulharských archivárov so skúsenosťami pri obnove úradnej knihy Landes Ordnung z r. 1753. Jednotlivé etapy reštaurácie. – Petkova Stefka, *Elektronite dokumenti kato obekt na dǎlgotrajno zapazvane* (30–43). Elektronické dokumenty ako objekt na dlhodobé pretrvávajúce a zachovanie. – Donkov Rumen, *Modelirane v istorijata* (44–57). Modeling v dejinách. Informačné technológie v histórii a jej pomocné vedné disciplíny. – Janakieva Tatjana, *Informatizacija na meždunarodnata bibliografija po istorija* (57–61). Informatizácia medzinárodnej bibliografie k dejinám. – Pančeva Cvetanka, *Avtomatiziranite tehnologii v bibliotekite, vǎzmožnostite za informacionno tǎrsene v oblastta na istorijata i kraeznanieto* (61–66). Automatizované technológie v knižniciach a možnosti hľadania a získavania materiálu pre dejiny a regionalistiku. – Vasileva Daniela, *Pǎrvoto sredno učilište v Kjustendil (1879–1912 g)* (67–72). Založenie prvej strednej školy v meste Kjustendil v zrkadle archívneho materiálu z miestneho štátneho oblastného archívu. – Bačvarova Stojanka, *Pisma na Kiril Christov i Noemi Molnarova do Mara Šopova* (73–84). Autorka publikuje 11 listov bulharských umelcov z r. 1940–1963, Christova a Molnarovej, adresovaných Mare Šopovej. Dokumenty opatruje štátny archív v meste Stara Zagora. – Pelova Veselka, *Kǎm vǎprosa za pozicijata na chabsburskata imperija na Balkanite sled poslednata i vojna s osmanskata imperija* (89–93). Autorka uverejňuje tri dokumenty z roku 1790 z rakúskeho vojenského archívu o postavení monarchie na Balkáne po jej poslednej vojne s Tureckom. – *Pregledi* (94–119) – *Recenzii i otzivi* (120–127) – *Chronika* (128–141).

Slavko Churý

COMMA. International Journal on Archives. 2001. 1–2.

Nový časopis Medzinárodnej rady archívov bude mať štvrtročnú periodicitu. Chce nadviazať na časopisy Archivum a Janus. Budú sa v ňom zverejňovať príspevky autorov zo všetkých stupňov širokého reťazca medzinárodnej archívnej society, profesie, ktorá sa neustále vyvíja, tak ako sa mení náš svet. Redakčná rada dúfa, že nový časopis nastolí nové myšlienkové prúdy a impulzy. Comma – čiarka je interpunkčné znamienko, ktoré označuje aj prestávku v kontinuite, uskutočnenie zmeny. Má za úlohu zdôrazniť detaily, vyjasniť významy, podčiarknuť idey. To chce aj nový časopis.

V čísle je 21 príspevkov z pera členov výboru MRA pre právne záležitosti a Sekcie hospodárskych a odborárskych archívov. Prezentujú spoločné odborné kompetencie a skúsenosti v medzinárodnom kontexte a kvalitu spolupráce. Pozoruhodné je zastúpenie latinskoamerických, španielskych a portugalských archivárov. Anotujeme z nich len tie, ktoré považujeme za významnejšie aj pre nás.

Joan van Albada, *Archives, Particles of Memory or More* (13–18) sa prihovára za zjednotenie pojmu, termínu „archív“, ktorý sa rôzne vykladá v Európe, Ázii či Afrike. Rozdiely vznikli na základe administratívnych tradícií, kultúr a subkultúr organizácií a národov. – José Bernal Rivas Fernández, *L'archivistique, les archives et les archivistes face aux défis du troisieme millénaire* (19–28) konštatuje, že informačná éra, prinášajúca nové nosiče informácií, ovplyvní činnosť archívov aj v 21. stor. Archivistika ako informačná veda musí prehodnotiť svoje teoretické koncepcie a základy. Nové informačné nosiče predstavujú novú výzvu v oblasti ich spracovania a úschovy. Archivistika by sa mala stať samostatnou vedeckou disciplínou vo vnútri informačných vied. – Verne Harris, *Law, Evidence and Electronic Records: A Strategic perspective from The Global Periphery* (29–43) sa zamýšľa nad archívnu prácou s elektronickými záznamami v rozvojových krajinách. Stále tam absentuje hodnotenie elektronických záznamov ako dôkazných materiálov. – Brian Williams and William K. Wallach, *Documenting South Africa's Liberation Movements* (45–67). – Gary M. Peterson, *New Technology and Copyright: the Impact on the Archives* (69–76) analyzuje všeobecnú ochranu autorských práv z pohľadu nových technológií. Archivári by mali pozorne vnímať úsilie komerčných organizácií, usilujúcich sa obmedzovať prá-

vo voľnej súťaže. – Guo Siping, *A Consideration of Copyright Protection in Archival Administration, with Relevant Legislation from a Chinese Civil Dispute* (77–83). – Lajos Kőrmeny, *Privatisation and Archives* (85–89) zdôrazňuje, že privatizácia štátnych podnikov prináša mnohé právne aspekty. Archívne fondy sú súčasťou národného kultúrneho dedičstva. Aj preto je dôležité, aby sa archívne fondy privatizovaného štátneho podniku odovzdali príslušnému štátnemu archívu. Pre poznanie zahraničných skúseností z tejto oblasti autor zaslal dotazník viacerým krajinám strednej a východnej Európy. – Hervé l'Huillier and Steffen Deutschbein, *How Mergers Affect the Management of Corporate Archives* (91–96) sa zamýšľajú nad štruktúrou archívnych fondov zlúčených firiem. V súčasnosti nejestvuje metodologický model pre spracovanie archívneho fondu takto zlúčených dvoch či viacerých firiem. – Henrik Fode, *Abandonment, Status Quo, or Opportunity : Corporate Mergers and Corporate Archives* (97–106). – Mario Cárdenas Ayai-poma, *La Formación del Archivero en Iberoamérica* (107–126). – Julia M. Rodríguez Barredo, *La Formación de los Archiveros en España* (127–133). – Berarda Salabarría y Luis Frades, *ALA, Asociación Latinoamericana de Archivos. Una Contribucion a la Unidad Iberoamericana* (135–144). – José María Jardim y Maria Odila Kahl Fonseca, *Estudios de Usuarios en Archivos* (145–158). – Anas V. G. de Benedictis, *La Diffusion dans les archives* (159–166) na príklade Kostariky poukazuje na pestrú kultúrno-výchovnú prácu vo vzťahu k verejnosti vrátane dôchodcov a mládeže. – Martín Turrado Vidal, *Proyecto de Investigación sobre Historia de la Policía* (167–180). – Leonardo Guzmán, *Les archives latino-américaines et leur développement technologique* (181–186) hovorí o aplikácii medzinárodnej normy pre spracovanie archívnych fondov ISAD (G) v podmienkach amerického regiónu. – Daniel Restrepo Manrique, *Preservation and Spread of the Documentary and Bibliographic Heritage of Latin America, Spain and Portugal* (187–194). – Joao Vieira, *Safeguarding Architectural Archives with Documentary Sources* (195–203). – Madalena Garcia, *Terminology and Archival Cooperation* (205–206) informuje o novovypracovanom archívnom terminologickom slovníku v portugalčine a jeho úplnej kompatibilite s medzinárodným „*Dictionnaire de Terminologie archivistique*“, ktorý vydala MRA. – Elena Calderón Pavón, *Tratamiento Archivístico de los Fondos Documentales de la Administración de Justicia en España* (207–217). – Abstracts (219–260) obsahuje základné informácie o autoroch a obsahu príspevkov v 7 svetových jazykoch: angličtine, francúzštine, nemčine, španielčine, ruštine, čínštine a arabčine.

Peter Kartous

IZVESTIJA NA DÂRŽAVNITE ARCHIVI, Glavno upravljenje na archivite pri Ministarskija sâvet, Sofija 2001, číslo 78.

Číslo 78: Andrejev Stefan, *Podrobnite opisni registri ot XV–XVI v. kato izvori za proučvanijata na socialnata i demografskata struktura na naselenieto* (3–13). Autor rozoberá osmanské popisné registre (mufissal defteri) z 15. a 16. storočia. Sú cenným prameňom pre bádanie o sociálnej a demografickej štruktúre obyvateľstva v Osmanskej ríši, a to aj v porobených krajinách. Pramene dokumentujú procesy, ktoré prebiehali v ríši od polovice 15. storočia do 70. rokov 16. storočia. Registre opatruje Orientálne oddelenie pri Národnej knižnici Kiril i Metodij v Sofii. Nezachovali sa však všetky, zväčša ide o fragmenty. – Tankova Vasilka, *Bălgarskijat antikomunističeski komitet v Pariž (1947–1948 g.)* (14–35). Rekonštrukcia činnosti bulharského emigrantského výboru v Paríži, ktorý pôsobil v rokoch 1947–1948. Autorka využila rozličné pramene, najmä archívny materiál, literatúru, periodickú tlač, memoáre a rozhovory. Do roku 1951 Francúzsko prijalo 2 159 protikomunistických emigrantov. V Paríži vyšlo 15. júna 1947 prvé číslo periodika Le Peuple Bulgare, s čím je spojený vznik prvého emigrantského výboru. V štúdií sú informácie o vedúcich funkcionároch výboru a o ich činnosti v predchádzajúcom období. – Biljarski Cočo V., *Vestnik Makedonska tribuna i dejnostta na MPO i bălgarskata emigracija v SAŠT v korespondencijata na Ivan Michajlov i Nikola Antonov (1953–1954 g.)* (36–92). V Ústrednom štátnom archíve v Sofii je uložená korešpondencia medzi členom Ústredného výboru Vnútornej macedónskej revo-

lučnej organizácie Ivanom Michajlovom a dlhoročným diplomatickým zástupcom Bulharska Nikolom Antonovom. Ide o roky 1953–1954. Dokumenty doteraz neboli využité a nedostali sa do vedeckého obehu. Autor publikuje in extenso 13 listov, ktoré osvetľujú politickú činnosť bulharských emigrantov v USA, dokumentujú vzájomnú rivalitu a sú príspevkom aj k novším dejinám Bulharska. – Ančova Karinka, Todorakova Milena, *Kam istorijata na Narodni komitet „Vasil Levski“ 1923–1950 g.* (93–187). Materiálová štúdia, autorky uverejňujú v plnom znení desiatky zápisníc a množstvo listov o činnosti organizácie Národný výbor Vasil Levski v Sofii, ktorá pôsobila v rokoch 1923–1950. Výbor vznikol 14. 1. 1923 pri príležitosti 50. výročia úmrtia V. Levského. Archivný materiál, z ktorého autorky čerpali, je uložený prevažne v ústrednom archíve. – Petrova Stefka, Vladislav Kovačov, *„Politichesko veruju na makedoncite (188–240). Pokračovanie článku z čísla 77 o Vladislavovi Kovačovovi a politickom kréde Macedóncov. Ide o rozsiahly elaborát, ktorý vlastne predstavuje politický katechizmus macedónskeho národa. Je uložený v ústrednom archíve a autorka ho publikuje in extenso. – Dnevnic i spomeni (241–264) – Otvori i recenzii (265–277).*

Slavko Churý

JOURNAL OF THE SOCIETY OF ARCHIVISTS, Published in association with the Society of Archivists, United Kingdom, Volume 22, No 1, April 2001.

Číslo 1: Gerry Slater, *Networking for Co-operation: the experience of the Public Record Office of Northern Ireland* (5–16). Ústredný archív Severného Írska (založený roku 1924) má jedinečné postavenie medzi ostatnými inštitúciami tohto zamerania existujúcimi v Írsku. Preberá archívne dokumenty od vládnych i mimovládnych inštitúcií a súdov; plní úlohu rukopisného oddelenia národnej knižnice a depozitného archívu a nakoniec preberá archívne dokumenty zo šiestich územných správnych celkov. Autor príspevku skúma, ako sa darí ústrednému archívu naplňať dlhodobé ciele na úseku využívania a prístupu archívnych dokumentov, a ako archív reaguje na súčasné požiadavky spoločnosti v spolupráci s knižnicami a ďalšími kultúrnymi inštitúciami regionálneho charakteru. – Christopher Marsden, *Sectors and Domains: some reflections on co-operation and integration* (17–23). Integrácia a kooperácia rôznych inštitúcií poskytujúcich informácie a prístup ku kultúrnemu dedičstvu sa v súčasnosti stáva jednou z hlavných úloh archívnej profesie. Napokon dôkazom toho je aj vytvorenie mimovládnej Rady pre múzeá, archívy a knižnice, úlohou ktorej je o. i. posudzovať projekty zostavované uschovávatel'ami archívnych dokumentov v spolupráci s inými inštitúciami, príp. nadáciami. V súčasnosti ešte nie je možné presne povedať, aký dopad z dlhodobého hľadiska budú mať tieto zmeny na archívniectvo. Autor príspevku si kladie za cieľ objasniť obsah pojmov integrácia, medziarchívna spolupráca a medziodvetvová spolupráca z aspektu komplexného poskytovania prístupu k informáciám o kultúrnom dedičstve. – Katie Norgroveová, *A Seat at the Table: the development of the English Regional Archive Councils* (25–31). Ďalší z príspevkov venujúcich pozornosť radám pre anglické regionálne archívy. Autorka si všima najmä fakt, ako tieto rady, vzhľadom na rýchlo prebiehajúce zmeny, svoju účasť na zasadnutiach regionálnych a národných fór využívajú pre zlepšenie postavenia archívov a ako by mohli zaujať vedúce postavenie vo viacerých smeroch. V závere analyzuje dôsledky týchto zmien na anglické archívy. – Meg Sweetová, *The Internationalisation of EAD (Encoded Archival Description)* (33–38). Prvé informácie o projekte kódovaného opisu archívnych dokumentov sú spojené s rokom 1993. Odvtedy sa táto nová metóda sprístupňovacej činnosti z USA rýchlo rozšírila do ďalších krajín sveta a stala sa medzinárodne akceptovanou. Zároveň viaceré inštitúcie do svojich postgraduálnych archívnych kurzov zaradili aj praktické cvičenia tvorby tejto najmodernejšej archívnej pomôcky používanej v elektronickej forme. Autorka článku skúma dôvody, ktoré zapríčinili, že sa táto metóda *de facto* stala medzinárodným štandardom a zároveň, či existujú nejaké iné dôvody, ktoré by prípadne brzdili jej ešte väčšie rozšírenie v anglicky hovoriacom svete. – Dorothy Johnstonová, *From Typescript Finding Aids to EAD (Encoded Archival Description): a university case study* (39–52). V ostatných rokoch nastal výrazný posun v poskyto-

vaní archivních služeb veřejnosti, který je spojený s nástupem elektronických archivních pomůcek přístupných prostřednictvím internetové sítě. Příklady úspěšné konverze klasických archivních pomůcek stimulují další archívy a tieto kroky podporujú aj rôzne nadácie a sponzori. O čo konkrétne ide? Je to iba prechod od tradičnej formy publikovania pomôcok k elektronickej alebo začiatok nového profesionálneho prístupu k formovaniu archívneho fondu a jeho opisu, nevyhnutnosť hľadať odpovede na celý komplex nových problémov? Na niektoré z nich svoju pozornosť zamerala autorka štúdie, archivárka rukopisného oddelenia Hallwardovej knižnice Nottinghamskej univerzity. – Patricia Whatelyová, *The Drawn Evidence: the digitisation of architectural drawings* (53–69). Roku 1999 bol spracovaný návrh na vypracovanie RSLP – program podporujúci internetový prístup k vyhľadávaniu prameňov. Cieľom tohto projektu je digitalizácia dokumentov k dejinám architektúry dokumentujúcich rozvoj Škótska od industrializácie až do konca 20. storočia (1780–2000). Na jeho realizácii sa podieľal Archív univerzity v Dundee a jej výsledkom je plne indexovaný, internetovo prístupný prehliadač digitalizovaných dokumentov, určený v prvom rade pre vedeckých pracovníkov, ale prístupný aj pre širšiu bádateľskú verejnosť. Článok prezentuje výskumný potenciál týchto digitalizovaných dokumentov, zozbieraných z archívov celého Škótska, pre poznanie dejín architektúry. V závere štúdie autorka opisuje projekt, ciele a postupy jeho realizácie a spôsoby poskytovania kópií veľkoformátových obrazových dokumentov prostredníctvom webovej stránky. – Mark Hingley, *Success in the Treatment of Parchment and Vellum using a Suction Table* (71–77). Ak chce reštaurátor dokumentov dosahovať dobré výsledky, musí okrem manuálnej zručnosti pracovať aj s intuíciou opierajúcou sa o dlhoročné skúsenosti. Autor krátkeho článku prezentuje toto svoje tvrdenie ako výsledok niekoľkoročných skúseností s využitím vákuového stola pri reštaurovaní pergamenových listín, avšak najmä na základe skúseností s použitím tohto zariadenia pri odstraňovaní škôd na archívnom materiáli, spôsobených vodou po požiari regionálneho archívu v Norfolku roku 1994. – Sarah J. A. Flynnová, *The Records Continuum Model in Context and its Implications for Archival Practice* (79–93). Modelu tzv. kontinuálnych záznamov ako teoretickej báze pre správu registratúry či archivných dokumentov anglickí archivári a pracovníci spisovní dosiaľ venovali nedostatočnú pozornosť (tento model už dlhé roky používa v praxi austrálske archívnictvo). Autorka štúdie upozorňuje, že podľa jej skúseností tento model je využiteľný nielen pri práci s „virtuálnymi“ elektronickými záznamami, ale môže byť oporou pri práci s klasickými dokumentmi. Veľkú pozornosť venuje opisu tohto modelu, počiatky ktorého je možné vystopovať už v 80. rokoch, porovnáva predchodcov tohto modelu, ako i paralelné modely. Autorka si o. i. kladie za cieľ otvoriť na stránkach tohto archívneho periodika odbornú diskusiu. – *Book reviews* (95–108) – *Notices of new publications received* (109–113) – *Society of archivists' publications* (115–117).

Peter Draškaba

LA GAZETTE DES ARCHIVES. Revue de l'Association des Archivistes Français. Paris 2000, no 190–191.

Uvedené číslo časopisu pod názvom Les Archives des architectes (Archívy architektov) obsahuje štúdie a články zapodievajúce sa písomnosťami architektov a architektúry, ktoré sú rozčlenené do úvodu a štyroch častí. Prvá, najpočetnejšia časť zahŕňa články týkajúce sa súkromných archívov architektov. Druhá časť obsahuje len dva články o písomnostiach zadávateľov verejných prác. Tretia časť obsahuje článok o verejnej kontrole a poslednú časť tvorí slovník termínov a skratiek používaných v architektúre a výberová bibliografia.

Cécile Souchonová a David Peyceré: *Introduction* (179–184). V úvode oboznamujú so skutočnosťami, ktoré viedli k rozhodnutiu zapodievat' sa archívnymi dokumentmi architektúry. V rokoch 1996 až 1999 sa schádzala pracovná skupina, ktorá sa zaoberala problémami skartácie písomností architektov a architektúry. Neskôr skupina rozšírila pole svojich záujmov a výsledky jej výskumov postačili pre vytvorenie tohto zvláštneho čísla časopisu. Autori venujú stručne aj pozornosť trom problémom, ktoré sa nepertraktujú v ostatných článkoch. – David Peyceré: *La*

pratique de l'architecture en France au XXe siècle (187–198). Autor poukazuje na rastúcu úlohu štátu v priebehu minulého storočia v praxi architektúry ako súkromného povolania. – Sonia Gaubertová: *Tableau des évolutions des missions de l'architecte au XXe siècle* (199–204). V prílohe uvádza tabuľku vývoja činnosti architekta v 20. storočí, obsahujúcu výťahy z dokumentov z rokov 1894, 1964, 1973 a 1985–1993 upravujúcich činnosti architekta, ktorá môže prispieť k sledovaniu vývoja legislatívy architektúry. – David Peyceré: *La vie du projet: composition d'un dossier d'archives d'architectes* (205–219). – Autor, vychádzajúc z postupu prác na projekte, oboznamuje s typológiou písomností architekta, pričom venuje pozornosť aj iným subjektom zainteresovaným na praxi architektúry. – Pascal Perris: *Les plans de béton* (221–223). Stručne oboznamuje s niektorými dokumentmi technického projektu: technickými plánmi, plánmi štruktúry a plánmi betónu. Hlbšie pochopenie ich úlohy v projekte umožní archivárom lepšie riešiť otázku ich zachovávaní. – Alice Thomineová: *L'informatique en architecture: utilisation et problèmes de conservation* (225–231). Štúdia sa zapodieva pomerne mladou oblasťou – používaním a problémami uchovávaní materiálov výpočtovej techniky vzťahujúcich sa na architektúru. Všíma si oblasti, ktorých sa dotýkajú, pričom je len úvodom do problematiky vyžadujúcej podrobný výskum. – David Peyceré: *Les éliminations dans le dossier de projet: esquisse d'un tableau de gestion* (233–242). Uvádza výsledky skúsenosti vo Francúzskom inštitúte architektúry (l'Institut français d'architecture – Ifa), týkajúce sa výberu dokumentov projektu. Návrh výberu má za cieľ zmenšiť podstatne množstvo dokumentov archívu architekta (približne 40 %), pričom sa zachováva väčšina najdôležitejších dokumentov. Výsledky uvádza prehľadne v rozsiahlej tabuľke: Návrhy výberu v písomnostiach projektu. – Jacques Pons a David Peyceré: *Deux études de cas: élimination dans les fonds Dépruneaux et Chatelin* (243–246). Uvádzajú stručne príklad odlišných spôsobov skartácie dvoch fondov písomností architektov. – Cécile Souchonová: *Les inventaires d'archives d'architectes* (247–254). Písomnosti architektov a architektúry sú rôznorodé, čo spôsobuje ťažkosti pri vypracovaní jednotnej normy pre skartáciu a usporadúvanie. Nedostatkom je aj skutočnosť, že písomnosti sú zriedka kompletne. Autorka analyzuje šesť rôznych inventárov a oboznamuje s metódami použitými vo Francúzskom inštitúte architektúry. – Sonia Gaubertová: *Principes de classement et instruments de recherche au centre d'archives de l'Ifa* (255–272). Francúzsky inštitút architektúry bol v roku 1986 poverený úlohou spracúvania fondov architektúry a v roku 1989 vzniklo v ňom Centrum archívov architektúry 20. storočia (Centre d'archives d'architecture du XXe siècle). Autorka oboznamuje s metódami usporadúvania používanými v Centre, s výsledkami desaťročných skúseností a riešením ťažkostí pri práci. Dotýka sa aj problému automatizovaných bádateľských pomôcok a informuje o bazách dát existujúcich v Centre. – Alice Thomine: *Que faire des archives dans une agence d'architecture? „Vade-mecum“ à l'usage des architectes* (273–274). Autorka v stručnom príspevku radí, ako majú architekti postupovať pri spracúvaní svojich dokumentov. Najprv uvádza pojem archívu podľa zákona z 23. januára 1973 a potom uvádza postup prác. – Vivienne Miguetoová: *Les dossiers de maîtrise d'ouvrage publique à travers les dossiers de marché* (277–281). Oboznamuje stručne s rozmanitými druhmi písomností zadávateľov verejných stavieb. – Françoise Watel: *La construction d'une ambassade de France (archives du Quai d'Orsay)* (283–288). Uvádza podrobnú tabuľku jednotlivých fáz projektu budovy francúzskeho vyslanectva a písomnosti týchto fáz. – Anne-Catherine Marinová: *Le permis de construire: l'exemple de Saint-Étienne* (291–296). Informuje o pôvode a historickom vývoji stavebného povolenia a jeho právnych úprav počnúc ediktom Henricha IV. z 16. decembra 1607. Predstavuje skladbu písomností stavebných povolení a stavieb vyňatých z udelenia povolení, ako aj skartačnú prax v Mestskom archíve v Saint-Étienne. – Anne Lejeuneová a Sonia Gaubertová: *Glossaire des termes et sigles courants en architecture* (299–325). Výkladový slovník najdôležitejších pojmov a skratiek používaných v architektúre. Neobsahuje archívne pojmy. – *Bibliographie sélective* (327–330). Výberová bibliografia literatúry o archívoch architektúry. Neuvádzajú sa diela o histórii architektúry.

František Palko

48. zväzok Správ Rakúskeho štátneho archívu sa skladá z dvoch častí, štúdií a recenzií. Dve zo štúdií sú uverejnené v pôvodnom jazyku, v akom ich autor napísal, jedna v angličtine, druhá vo francúzštine.

Hlavnú časť tvorí trinásť príspevkov z rozličných časových období. V úvode k prvému z nich autor Rudolf Agstner informuje o vzniku a vývoji konzulátov a honorárnych konzulátov Rakúska (-Uhorska) v 18., 19. a 20. storočí. Konzulmi neboli len Rakúšania, ale aj cudzinci. V roku 1763 malo Rakúsko 27 konzulátov, v roku 1789 vzniklo 17 generálnych konzulátov, 32 konzulátov a 26 vicekonzulátov, spolu 76 konzulských miest. Do júna 1914 narástol počet konzulárnych úradov na celom svete na 474, z toho 364 bolo honorárnych. Spočiatku išlo vlastne o obchodné zastupiteľstvá, ktorých hlavnou úlohou bolo nadväzovať a udržiavať hospodársku a obchodnú spoluprácu. Podriadené boli ministerstvu obchodu a poľnohospodárstva. Až postupne sa z nich vyvinuli zastupiteľstvá v modernom zmysle slova, ktorých zamestnanci museli prejsť špeciálnou prípravou. Posledné zmeny v inštitúte konzulárnych úradov sa v Rakúsku odohrali v roku 1995 v súvislosti so Šengenskou dohodou. V ďalších častiach štúdie autor rozoberá vznik a činnosť konzulátov vo Švajčiarsku všeobecne a jednotlivito v Zürichu, Bazileji, Berne, Chure a v Davose – Sv. Moritzi.

Leopold Auer napísal prednášku o vzniku, vývine a momentálnom fungovaní Domáceho dvorského a štátneho archívu vo Viedni k 250. výročiu jeho založenia. Inštitúciu, z ktorej sa postupne vyvinul archív svetového mena, založila Mária Terézia 23. septembra 1749. Dôvody vzniku neboli vedecké – išlo o zábery štátu, o poriadok v jeho správe a v písomnostiach, ktoré produkovala a o potvrdenie vlastných vlastníckych nárokov v súvislosti s práve prekonaným napadnutím počas sliezskej vojny a osem rokov trvajúcej rakúskej vojny o následníctvo. Bol to výberový archív – zbierka listín, dôležitých pre cisársku rodinu a štát. Až jeho prvý riaditeľ Jozef Hormayr doň prevzal celý archív Habsburgovcov, archívy zrušených kláštorov a staré registratúry štátnej kancelárie, čím ho premenil na centrálnu inštitúciu, uchovávajúcu všetky listiny a inštrumenty, dôležité pre záujmy štátu. Po prijatí ďalších prírastkov po rozpade Rakúsko-Uhorska sa jeho vývoj zavŕšil. Vznikol tak jeden z najväčších európskych archívov nadnárodného, celosvetového významu so 75 000 listinami a 15 000 archívnymi jednotkami. Vedeckou ustanovizňou sa archív stal už za riaditeľa Hormayra. K širšiemu sprístupneniu archívnych dokumentov však došlo až po rozpade monarchie. Narástol počet bádateľov, ktorí mohli študovať obrovské množstvo dovtedy utajovaných písomností. Študovalo v ňom mnoho známych historikov a archivárov z celého sveta. Autor rozoberá vedecké náhľady jedného z nich, profesora Viedenskej univerzity Rankeho. Až v závere prednášky k 250. výročiu nás L. Auer oboznamuje s jej hlavným zámerom, poukázať na dôležitosť Domáceho, dvorského a štátneho archívu pre historickú vedu. Vyslovuje nádej, že sa archív, ktorý už od prelomu 19. a 20. storočia sídli v budove na Námestí minoritov vo Viedni, vráti do pôvodných priestorov, úradu ríšskeho kancelára v Hofburgu: „aby v rámci historickej vedy mohol plniť dôležitú funkciu v službách všetkých tých, ktorým záleží na kritickom zaoberaní sa históriou“.

Príspevok Geralda Brettnera-Messlerera k dejinám plynovej vojny počas prvej svetovej vojny rozoberá do podrobností všetko, čo sa týka používania plynu ako bojového prostriedku. Plyn ako zbraň bol nasadený už v prvom roku vojny. Francúzi použili plynové puškové granáty a plynové ručné granáty, ale až vývojom fúkacej techniky v Nemeckej ríši mohol byť plyn použitý ako masový ničiaci prostriedok. Prvý útok s použitím novej techniky uskutočnili ríšsko-nemecké oddiely 22. apríla 1915 pri Yperne. Cisársko-kráľovská armáda mala tiež záujem o nový bojový prostriedok a 29. júna 1916 uskutočnil jej špeciálny oddiel prvý plynový útok pomocou novej fúkacej techniky. Výchova odborníkov na plynové zbrane a ochranu proti nim sa spočiatku obmedzila na kratšie trvajúce kurzy v Kremse, ktoré nariadilo Ministerstvo obrany. Až 17. februára sa Armádna plynová škola stala samostatným zariadením s detailne vymedzenými pravidlami fungovania. Prebiehali na nej tri typy kurzov: informačné, vzdelávacie a lekárske. Informačné boli pre generálov a vyšších veliteľov, neskôr aj pre lekárov, vzdelávacie boli pre dôstojníkov. Spolu so vzdelávaním, týkajúcim sa poznávania plynových zbraní a ich funkcií, prebiehali aj školenia o ochrane, ktoré sa zamerali najmä na plynové masky, ich použitie, uskladnenie a pod. Armáda Rakúsko-Uhorska

využila, čo sa týka použitia plynu ako zbrane, skúsenosti Nemeckej ríše. Hospodárska zaostalosť habsburskej monarchie sa prejavila pri používaní modernej technológie aj vo vojenskej oblasti. Nemecká ríša mala z medzinárodného hľadiska v chemickom sektore vedúce postavenie, čo sa potvrdilo aj pri vývine nových systémov zbraní.

Gabriela Erdélyiová vo svojej štúdii podrobne rozoberá politickú situáciu a vzťahové záležitosti z roku 1531 pred vymenovaním palatína – miestodržiteľa v Uhorsku cisárom Ferdinandom I. v roku 1532. Vychádza pritom z ešte neuverejnených a tým všeobecne neznámych archívnych prameňov, listov Ferdinanda I. a Alexia Thurza, krajinského sudcu (*iudex curiae*). Na základe podrobného rozboru dvoch latinsky napísaných listov, ktoré uverejňuje *in extenso* (Thurzovho Ferdinandovi, b. d., vlastnoručne napísaného v Prahe v posledných dňoch júna 1531 a Ferdinandovej odpovede Thurzovi, b. d., konceptu, napísaného v Prahe alebo v Budějoviciach, kam dvor ušiel koncom júna pred morom) a už známych historických skutočností, uvažuje o pohnutkách cisára a jeho okolia v súvislosti s vymenovaním palatína. Situáciu porovnáva s okolnosťami v roku 1554 pred vymenovaním Tomáša Nádašdyho, keď požiadavku stavov neodmietol, ale záležitosť naťahoval, až dokedy nenastala preňho príhodná chvíľa, aby mohol pri menovaní miestodržiteľa presadiť vlastné stanovisko. Ferdinand I. povolal v máji 1531 do Prahy svojich uhorských radcov, aby sa s nimi dohodol na znovuvytvorení uhorských úradov, ktoré boli zorganizované už predtým, ale vo vojnových rokoch 1527–1528 boli zničené. Prišli len dvaja radcovia Alexius Thurzo, uhorský „*iudex curiae*“ a biskup z Erlau, Tomáš Szalaházy, uhorský kancelár. 29. júna 1531 vyzval panovník uhorské stavy k poslušnosti voči obidvom s tým, že ich do zvolania uhorského snemu poveril viesť Uhorsko. V skutočnosti bolo však všetko zložitejšie. Nové pramene, najmä už menované listy svedčia o tom, že v Prahe mali obaja radcovia so svojím panovníkom rozsiahlu výmenu názorov v ústnej forme o tom, kto má stáť na čele vlády. Mlčanie úradných dokumentov z rokovaní poukazuje na to, že o týchto záležitostiach sa nehovorilo verejne. Listu, ktorý napísal Thurzo panovníkovi napriek tomu, že bol v Prahe, vďačíme za možnosť nahliadnuť za kulisy pravdepodobne tajných rokovaní, o ktorých nie je väčšinou nič známe, lebo ich viedli ústne. Hra, ktorú panovník a uhorskí radcovia v máji a v júni roku 1531 rozohrali, skončila na jeseň v roku 1532 po odchode tureckých vojsk úplným víťazstvom Ferdinanda. Thurzo prijal miestodržiteľstvo, ktoré mu panovník vo Viedni znovu ponúkol, ale nesplnil ani jednu z jeho požiadaviek.

Michal Gehler a Wolfram Kaiser v práci *o súčasných edíciách prameňov* rozoberajú na príkladoch dvoch edičných projektov (1. – o medzinárodnej spolupráci strán európskych kresťanských demokratov – *Nouvelles Equipes Internacionales* – NEI – prvého európskeho kresťansko-demokratického straníckeho zväzu po roku 1945 a o Ženevskom kruhu 1947–1965, 2. – o rakúskej politike voči južnému Tirolsku po 1945–46) metódy, na základe ktorých ich spracovali a problémy, s ktorými sa pri tom stretli. Predtým, než začali autori vysvetľovať samotné odborné metódy použité pri ich tvorbe, zamýšľajú sa nad termínom súčasné dejiny: kedy začínajú, kedy končia a dochádzajú k záveru, že v historických publikáciách západných krajín zatiaľ neexistuje dohoda.

Termín sa posudzuje podľa rôznych kritérií, ktoré sú odlišné napr. v nemecky hovoriacich krajinách a vo Francúzsku a pod. Na začiatku prípravy edície dokumentov musí editor rozhodnúť, ktoré dokumenty vybrať a ktoré nie. Problém je podobný, aký má archivár pri skartácii. Zohľadniť musí aj lehotu nepredkladania písomností na štúdium, ktorá je v krajinách západnej Európy rôzna (napr. vládne dokumenty možno predložiť na štúdium až po 30. rokoch). Nastávajú aj otázky, akým spôsobom sa bude vyvíjať výskum dokumentov 80. a 90. rokov 20. storočia (telefonické rozhovory, faxové správy, e-mailové správy). Ústrednými problémami pri spracúvaní edícií prameňov novšieho obdobia sú podľa autorov: 1. nárast a selekcia dokumentov; 2. elektronické spracovanie a strata dát; 3. obmedzené možnosti použitia súkromnej korešpondencie a jej náhrada ústnym podaním; 4. problémy pôvodu a kritika prameňov (proveniencia, autenticita); 5. premena spôsobu prístupu k prameňom a k edíciám prameňov; 6. špecifiká edícií k súčasným dejinám. Príspevok končí vyjadrením, že moderným nárokom zodpovedajúca edičná práca nebude v budúcnosti možná bez koncentrovanej spolupráce s archívami, médiami, politickými a hospodárskymi inštitúciami.

V úvode svojej štúdie nás autorky Lýdia Gröblová, Sabína Hödlová a Barbora Staundingerová oboznamujú s prameňmi k dejinám viedenských Židov v 16. a 17. storočí v rakúskych archívoch s upozornením, že toto obdobie je veľmi málo prebádanou kapitolou rakúsko-židovských dejín. O tomto časovom úseku existujú síce rozličné predstavy, ale zatiaľ nikto syste-

maticky nespracoval archívny materiál, v pramenných edíciách sú uverejnené len úryvky z neho. Viedeň bola v 17. storočí najväčšou židovskou obcou v Rakúsku, preto by bolo potrebné túto medzeru vyplniť aj celkovo z hľadiska židovských dejín Rakúska. Vo Viedni sa pramene nachádzajú v Archíve dvorskej komory, v Domácom, dvorskom a štátnom archíve a vo Všeobecnom správnom archíve. V ďalšej časti práce autorky rozoberajú finančné záležitosti, súvisiace so židovským obyvateľstvom Viedne. V rokoch 1620–1640 vzrástli síce finančné nároky voči nim, ale získali aj väčšiu stabilitu a zákonnosť. Ich daňové, dávkové a pôžičkové povinnosti sú spojené s vývojom ich právneho statusu. Ak na jednej strane záviseli privilégiá viedenskej židovskej obce od jej financovania cisárskych oddielov v 30-ročnej vojne, odrazilo sa to aj na udeľovaní privilégií jednotlivcom. Tento vývoj je najviac zrejmý u dvorských Židov, ktorí boli v cisárskom rezidenčnom meste finančne najsilnejší a cisár a zemepáni im udeľovali najviac privilégií. V sledovanom období môžeme vidieť dva paralelné procesy: prechod nepravidelných dávkových požiadaviek k pevnej ročnej dani na jednej strane a vývoj a konsolidovanie sa židovskej obce spojený s udeľovaním privilégií a právnych kompetencií na druhej strane. Tento právny vývoj nebol však úplne priamočiary. Prestávanie sa do geta v rokoch 1924/25 neprinieslo len rozšírenie právneho statusu všetkých viedenských Židov, ale aj pravidelné daňové odvody, ktoré nenahradili úplne výnimočné kontribúcie. Z nových právnych pomerov vyplynuli aj nové hrozby – od uzavretia židovskej štvrte až po vyhodenie. Právny status viedenských Židov bol veľmi závislý od cisára a zemepánov, čo autorky vysvetlili na dvoch procesoch pred ríšskou dvorskou radou. Proces medzi dvoma dvorskými Židmi Abrahámom Riesom a Levom Kallsattom poukázal na možný vznik konfliktu v súvislosti s udelením privilégií jednotlivcom, proces medzi Jozefom Niesserom, dvorským pokladníkom a Leom Brodom zase na problémy s požičiavaním peňazí na záloh, ktoré bolo vlastne hospodárskym základom života Židov v sledovanom období. Kvôli nemu vznikalo medzi kresťanmi a Židmi najviac trení, končiacich často na súde a z ktorých jasne vyplýva, že účinnosť privilégií udelených Židom má svoje hranice. Právne postavenie viedenských Židov sa celkovo skladalo z viacerých komponentov: z daňovej a dávkovej povinnosti, z privilégií obce, z finančných zdrojov a privilégií jednotlivcov na jednej strane, zo vzťahu k cisárovi a z možnosti presadiť to, čo z privilégií vyplýva na strane druhej.

Jason Lavery sa vo svojej práci zaoberá *úsilím cisára Maximiliána II. o mierové riešenie dánsko-švédkeho zápasu o hegemoniu v oblasti Baltu v rokoch 1563–1576*. Uzavretím náboženského mieru v Augsburgu v roku 1555 sa skončili tri desaťročia náboženských a politických sporov vo vnútri Svätej rímskej ríše nemeckého národa. V nasledujúcich troch desaťročiach bol vnútorný mier ohrozený hlavne zvonka: povstaním v Nizozemsku, náboženskou vojnou vo Francúzsku, Osmanmi a švédsko-dánskym konfliktom o hegemoniu v oblasti Východného (Baltického) mora. Počnúc nástupom na trón sa cisár Maximilián II. usiloval o ukončenie rivality v priestore Východného (Baltického) mora, aby tak ochránil vnútornú istotu a zahraničnopolitické záujmy ríše. Výskum konania Maximiliána II. poukazuje v súvislosti s jeho doterajším hodnotením na niekoľko nových skutočností. Jeho vytrvalé programové a úspešné sprostredkovanie odporuje široko rozšírenému obrazu Maximiliána ako nečinného slabého panovníka. Za jeho mierovú iniciatívu bol široký konsens vo vnútri ríše, ktorý mal zabrániť triumfu Švédska nad Dánskom vojenskou cestou. K úspechu mu dopomohla vlastná iniciatíva i rešpektovanie spoločnej vôle a na Severe si za svoje mierové sprostredkovanie vyslúžil prezývku „knieža mieru“. Zatiaľ, čo sa početné aktuálne vedecké práce zaoberali úsilím Maximiliána II. o zaistenie mieru vo vnútri ríše, táto práca ukazuje, ako ďaleko za jej hranice sa mu podarilo túto politickú koncepciu preniesť.

Joachim Lilla vo svojej štúdii rozoberá účasť Rakúska v jedinej tzv. parlamentnej inštitúcii „tretej ríše“, v Nemeckom, resp. Veľkonemeckom sneme. Vychádza pritom zo zväzového ústavného zákona o znovuzjednotení Rakúska s Nemeckou ríšou z 13. 3. 1938. Opisuje prípravu volieb, ich priebeh, výsledky a obsadzovanie jednotlivých mandátov. Zvlášť sa venuje uvoľneným mandátom, najmä príčinám uvoľnenia a ich následnému obsadzovaniu. Na prípadoch troch poslancov exemplárne dokumentuje, akým spôsobom členom snemu odnimali mandáty, alebo ich donútili zložiť ich. Ríšsky snem sa v rokoch 1938 až 1942 zišiel osemkrát (po voľbách 10. 4. 1938 prvýkrát 30. 1. 1939, posledný raz 24. 4. 1942 s tým, že volebné obdobie predĺžili zákonom od 25. 1. 1943 do 30. 1. 1947). „Zastupovanie“ Rakúska nebolo nijakým reprezentatívnym zastupovaním v parlamentnom zmysle. Kandidátov vyhlásili svojvoľným spôsobom úmyselne veľmi krátko

pred voľbami. Mandáty prideliť podobným spôsobom bez zohľadnenia akýchkoľvek právnych noriem. Rovnako to platilo pri obsadzovaní uvoľnených mandátov. Štúdia má bohaté prílohy: biografickú dokumentáciu, t. j. zoznam použitej literatúry a prameňov, grafické znázornenie miest v parlamente, ríšsky volebný návrh z 10. 4. 1938 a životopisy poslancov.

Brigita Maderová v duchu silných monarchistických tradícií v rakúskom dejepisectve podrobne a do detailov rozoberá osobný vzťah medzi arcivojvodom Ľudovítom Salvatorom (1847–1915) a arcivojvodom, následníkom trónu, Františkom Ferdinandom (1863–1914). Medzi oboma bol celý život veľmi priateľský vzťah, ktorý prekračoval zvyčajné rodinné záujmy. Dokazujú to listy a telegramy z osobných fondov oboch šľachticov z rokov 1895 až 1914, v ktorých odhaľujú vlastnosti a vnútorný život nepoznaný verejnosťou. František Ferdinand prezývaný „Belvederská sfinga“ sa len v okamihoch absolútnej dôvery premenil z nedôverčivého a pohrdavého človeka na jednoduchého, srdečného a veselého spoločníka. Ľudovít Salvator udržiaval už s otcom následníka trónu, arcivojvodom Karolom Ľudovítom (1833–1896) priateľské kontakty. Jeho syna podporoval najmä v ťažkých životných obdobiach, keď najviac trpel kvôli ochoreniu na tuberkulózu, zdedenému po matke a morganatickému manželstvu. Choroba ho donútila zanechať vojenskú kariéru, musel sa sústrediť na starostlivosť o svoje zdravie. Veľmi ťažko niesol postavenie „úbožiaka“, ktorého okolie, vrátane cisára Františka Jozefa, odpísalo. Arcivojvoda Ľudovít Salvator mu však náklonnosť prejavoval aj po vyliečení, až do tragického konca. Podporoval aj jeho – z hľadiska vtedajších zvyklostí – nerovný vzťah k Žofii Chotekovej, s ktorou sa oženil a mal s ňou tri deti.

Gilda Pašetzková opisuje vo svojej štúdii cestu dvoch prívržencov jakobínského hnutia z Viedne do Paríža, kam prišli na jar v roku 1794. Bolo to v období prvej koalície vojny a vrcholu teroru vo Francúzsku. Karol Traugott Held, protestantský kňaz zo Sasku a Karol Denkmann, lekár z Braunschweigu, obaja Nemci, sa predstavili Výboru pre verejné blaho ako členovia viedenskej „société populaire“ a ako nositelia misie najvyššej dôležitosti, ktorá sa týka Rakúska, Poľska a Francúzska. Spolupracovali najmä s poľským grófom Stanislavom von Soltykom, s nadporučíkom Františkom von Hebenstreitom a so Salzburčanom, súdnym úradníkom Kajetánom Gilovským von Urozova, ktorí sa schádzali v dome baróna Andreja von Riedel, aby rôznym spôsobom protestovali proti vojne Rakúska s Francúzskom. Rozmýšľali, akým spôsobom by bolo vhodné ju ukončiť a zmeniť politický systém, čo by mohlo zabrániť tzv. „Nemeckej revolúcii“. Dôvodom a zároveň aj cieľom cesty Denkmanna a Helda do Paríža bolo odovzdať Výboru pre verejné blaho plán vojenského stroja, ktorý vyvinul von Hebenstreit podľa vzoru gréckeho „chevaux de frise“ a ktorý mal pomôcť francúzskej armáde v bojoch s Rakúšanmi. Národnému zhromaždeniu mali zase odovzdať latinskú báseň von Hebenstreita „Homo hominibus“, v ktorej predkladal svoje socialistické myšlienky a revolučné Francúzsko pokladal za jedinú krajinu, kde by sa mohli uskutočniť. Cesta Helda a Denkmanna do Francúzska skončila nešťastne. Francúzi ich nepochopili, zavreli do väzenia, z ktorého ich prepustili až po niekoľkých mesiacoch. Do Rakúska, kde boli odsúdení za velezradu, sa vrátiť nemohli. Denkmann pravdepodobne odišiel do Ameriky a Held ostal v Paríži.

Príspevok Henriho Piquera vznikol v rámci prípravy jeho dizertácie *František Anton del Corretto, markýz de Grana, veľvyslanec cisára v Španielsku a radca Filipa IV.* na univerzite v Paríži X – Nanterre, v oddelení iberoamerických štúdií v roku 1998. Článok sa zaoberá misiou markýza de Grana na kráľovskom dvore v Madride a objasnením (vylúštením) šifier, používaných v diplomatickej korešpondencii medzi Viedňou a Madridom v rokoch 1641 až 1651. Autor vysvetľuje používanie šifier aj na konkrétnych ukážkach, vyňatých z pôvodného textu v prílohe.

Werner Tesco v úvodnej časti svojej práce rozoberá z ikonografického a historického hľadiska obrazy na bočných oltároch v mariánskom kostole v Sulzi vo Viedenskom lese, v ďalších častiach opisuje náboženské smerovanie Rakúska v období panovania cisárovnej Márie Terézie. Panovníčka bola proti voľnému prejavu religiozity. Dávala prednosť staršiemu štýlu prejavovania náboženského citenia v kostoloch. V rokoch 1752–1756 vytvorila projekt regulácie farností, ktorý naplno a veľmi radikálne rozvinul jej syn Jozef II. Staršie bádanie vychádzalo z toho, že Mária Terézia trvala na tradícii habsburskej nábožnosti. Snahy o zmeny v liturgickom živote, predovšetkým v oficiálnom kulte „Pietas Austriaca“, týkajúce sa napr. odstránenia procesií, nenašli u nej nijakú odozvu. Naproti tomu mladšie výskumy preukázali veľký vplyv jansenizmu na panovníčku.

Peter Rauscher a Barbora Staudingerová poukázali vo svojom príspevku na niektoré problémy, ktoré nastolili tri historické práce, týkajúce sa štátu a jeho správy v novoveku. (Juraj Schmidt: Dejiny starej ríše. Štát a národ v novoveku 1495–1806; Wolfgang Reinhard: Dejiny štátnej správy; Heinz Schilling: Rozprava k dejinám „nového času“ v Európe 1250–1750). Spoločným aspektom všetkých troch prác bol pojem štát v Európe, predovšetkým Svätá rímska ríša a sčasti aj vymedzenie termínu novovek.

48. zväzok Správ Rakúskeho štátneho archívu zakončuje desať recenzií prác z rôznych časových období a s rôznou tematikou, ktoré vyšli v rokoch 1992–1999 v Rakúsku a v Nemecku (Tajná služba Rakúsko-Uhorska vo svetovej vojne; Éra Kreisky – Rakúsko v rokoch 1970–1983; Obchodníci v starom Rakúsku 1848–1900; Rakúske denníky na prelome storočí; Ženy viedenskej moderny; Ikony zničenia – otázka verejného použitia fotografií z koncentračných táborov po roku 1945; Myšlienka strednej Európy – veda a kultúra v 19. a 20. storočí – príspevky z rakúskeho a maďarského hľadiska; Ján Juraj Grasel, lúpežník bez hraníc; Nižší klérus v jozefínskej Viedni; Sovietska vojenská administratíva v Nemecku 1945–1949, štruktúra a funkcia.).

Anna Buzinkayová

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ. Vydává Archivní správa MV v Tiskárně Ministerstva vnitra, p. o., Praha 2001, ročník LI, číslo 1, 2.

Číslo 1: Petr Kopal, *Neznámý známý rod. Pokus o genealogii Vršovců* (3–84). Pohľad do problému vzniku a vývoja českej „šľachty“ na základe analýzy rodu Vršovcov, ktorého hypotetické korene sa viažu k ich praotcovi Vršovi, súčasníkovi Přemysla a Libuše. Meno tohoto pravdepodobného prapredka je však odvodené až z názvu rodu známeho z prvej tretiny 13. storočia. K počiatkom rodu je jediným prameňom Kosmasova kronika, ktorá sa ale zameriava len jednostranne na nepriateľstvo Vršovcov a Přemyslovcov. Bližšie k pokračovaniu a rozvetveniu rodu v 12. storočí hovoria však už listiny Soběslava II. a Přemysla I. Interpretáciou týchto listín sa dokázalo, že Vršovci nedohrali svoju úlohu v dejinách po trojnásobnom vyvraždení rodu (v rokoch 1003, 1014 a 1108), ale naopak veľmi skoro dosiahli príslušníci jednej vetvy Vršovcov (potomkovia Nemoja I.) v podstate pôvodné postavenie v Českom kráľovstve. – Milada Sekyrková, *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilíka* (85–274). Edícia prameňov sa zameriava na vzájomnú korešpondenciu troch českých historikov z prvej polovice 20. storočia: Václava Novotného (1869–1932), profesora československých dejín na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity a jeho žiakov Jaroslava Prokeša (1895–1951), pracovníka Archívu Ministerstva vnútra (v rokoch 1934–1942 vo funkcii riaditeľa), mimoriadneho profesora československých dejín na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity a Otakara Odložilíka (1899–1973), pracovníka Archívu Ministerstva vnútra, potom profesora československých dejín na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity. (Bližšie k menovaným tiež v Sborníku archivních prací: J. Prokeš – 1989, O. Odložilík – 1994, V. Novotný – 1998.) Korešpondencia troch osôb poskytuje zaujímavý pohľad na rôzne vzájomné vzťahy: učiteľ – žiak, starší kolega – mladší kolega. Súbor korešpondencie je tematicky ohraničený svojím zameraním na odborný život pražskej obce historikov a archivárov z 20. rokov dvadsiateho storočia. Obsah je pomerne pestrý, okrem priebežného vydávania historických periodík, vlastnej historickej práce všetkých troch zúčastnených, činnosti v Archíve Ministerstva vnútra a na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity, v prvej časti poskytuje pohľad aj na archívnu a spisovú rozľuku československo-rakúsku, v druhej časti na Odložilíkove pobyty v Londýne. Korešpondencia pochádza zo štyroch archívnych fondov – z osobných fondov: Jaroslava Prokeša v Archíve Karlovej Univerzity, Václava Novotného v Archíve Akadémie vied Českej republiky, Otakara Odložilíka v Archíve Akadémie vied Českej republiky a Štátnom okresnom archíve v Kroměříži. – Petr Matěa, *Nové prameny k českým dějinám ve švédských knihovnách a archivech (Zpráva o výzkumném pobytu ve Švédsku)* (275–297). V máloktorých európskych krajinách má český historický výskum tak dlhodobú tradíciu ako vo Švédsku. Príčinou tohto

záujmu boli v mnohom i nadsadené predstavy o bohatstve švédskej literárnej a archívnej koristi na sklonku tridsaťročnej vojny. Autor informuje o výsledkoch výskumu vykonaného v roku 1999 v Stockholme (Ríšsky archív, Kráľovská knižnica) a Uppsale (Univerzitná knižnica). Podrobnejšie sa venuje prameňom v Ríšskom archíve, kde v zbierke *Diplomatica* v oddelení *Germanica* sa nachádzajú dokumenty k dejinám švédsko-rakúskych vzťahov. Švédsko nadviazalo s Rakúskom diplomatické kontakty v roku 1651, keď poslalo do Viedne prvého vyslanca. Do roku 1742 je v tomto oddelení evidovaných 139 fasciklov (obsahujú aj informácie z Uhorska!). Pozornosť si zasluhuje aj zbierka *Extranea*, v ktorej v XVI. oddelení je tiež niekoľko zaujímavých súborov českej proveniencie. – V závere čísla je opäť zaradená rubrika *Recenze* (298–312).

Číslo 2: Antonín Mařík, *Administrátoři a svatovítská kapitula v době poděbradské. Úřad administrátorů pod jednou a jeho představitelé* (313–358). V období po husitskej revolúcii zostala pražská arcidiecéza na jeden a pol storočia neobsadená. Arcidiecézu, ktorá zahrňovala celé územie Čiech, riadili počas sedisvakancie administrátori s pomocou svätovítskej metropolitnej kapituly. Kapitula získala totiž už v 12.–13. storočí právo voľby biskupa a v prípade sedisvakancie volila kapitula administrátorov arcibiskupstva, ktorí prechodne spravovali arcidiecézu do nastúpenia nového arcibiskupa. Po husitskej revolúcii kvôli požiadavke utrakvistov na arcibiskupa však vznikla situácia, že pápež zveril správu arcidiecézy len administrátorom. Význam administrátorov zvýrazňovala skutočnosť, že boli nielen najvyššími predstaviteľmi cirkevnej moci v Čechách, ale súčasne aj jedinými jej vykonávateľmi na najvyššej úrovni. Napriek významu i osobným schopnostiam administrátorov nemohli títo v plnej miere nahradiť biskupa: administrátor pražskej arcidiecézy mal len správnu moc, svätiace povinnosti zastupovali biskupi susedných diecéz. O tom, ako administrátori vykonávali správnu moc, svedčia „Administrátorské aktá“ (*ACTA ADMINISTRATORIS*). Autor na ich základe opisuje stav svätovítskej kapituly od polovice 15. storočia doplnený tabuľkami: Prehľad svätovítskych kanonikov, Prehľad arcidiaconov v dobe Juraja z Poděbrad, Zoznam oltárnikov a vikárov pražského kostola. Ďalej sa venuje rozboru a opisu rukopisov VI – 5, VI – 6, VI – 7 z administrátorských aktov, ktoré pochádzajú z doby Juraja z Poděbrad. Analýzu dopĺňujú ešte ďalšie dve tabuľky: Prehľad pisárov, Filigrány. – Stanislava Jílková, *Pražská arcibiskupská konzistoř a její běžná agenda v roce 1784 (Příspěvek k církevní správě novověku)* (359–394). Vláda Jozefa II. v rokoch 1780–1790 bola aj v Čechách obdobím panovníckych reforiem, ktoré zasiahli všetky oblasti života spoločnosti. Ako sa náboženské a cirkevno-politické reformy dotkli činnosti pražského arcibiskupského konzistória, svedčia archívne dokumenty doteraz nie veľmi prebádaného fondu – Archívu pražského arcibiskupstva, ktorý je uložený v prvom oddelení Štátneho ústredného archívu v Prahe. Autorka vzhľadom na rozsiahlosť fondu si pre svoj príspevok zvolila sondu do roku 1784, ktorý uzatvára najdôležitejšie obdobie cirkevno-politických a náboženských reforiem Jozefa II. Východiskovým prameňom výskumu boli kancelárske a registratúrne pomôcky konzistória, ktorých analýzou podáva pohľad na bežnú činnosť konzistória v uvedenom roku. – Pavel Král, *Legátská statuta pro Polsko a provinciální statuta Hnězdná do konce 15. století* (395–438). Partikulárne právo hniezdnianskej cirkevnej provincie predstavuje zákonodarstvo pápežských legátov pre Poľsko a provinciálne zákonodarstvo hniezdnianskych arcibiskupov. Bohaté a pestré legátske a provinciálne zákonodarstvo pre Poľsko je zbierkou významných prameňov k dejinám cirkevnej správy, ktorých obsah svedčí o presadzovaní cirkevno-právnych pravidiel do života stredovekej poľskej cirkvi. Vzhľadom na platnosť poľského legátskeho a metropolitného zákonodarstva aj v Sliezsku má tiež význam pre cirkevné dejiny zemí Českej koruny. Legátske synody, na ktorých boli vydávané legátske štatúty, sú dokladom záujmu pápežskej kúrie o Poľsko a v rámci neho o hniezdniansku cirkevnú provinciu. Autor predstavuje prehľad vydaných legátskych štatútov z rokov 1248–1309 a provinciálnych štatútov z rokov 1217–1485 s uvedením edície štatútov, ustanovení štatútov a ďalšej literatúry. – V rubrike *Recenze* (439–451) Ivan Hlaváček venuje z bohemikálneho pohľadu pozornosť novým zahraničným publikáciám z oblasti pápežskej a cirkevnej diplomatiky v neskorom stredoveku a ranom novoveku. – Ďalej má číslo časopisu ešte aj zvláštnu prílohu *Ze vzpomínek našich archivářů*, v ktorej je uverejnený príspevok: František Spurný, Osm let jsem u vás sloužil (Vzpomínky na budování krajského státního archivu Janovice (452–474).

Mária Stieberová

SPRÁVY

PIATE ARCHÍVNE DNI SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Keď sa v roku 1997 po prvýkrát konali v Poprade archívne dni, na ktorých sa zúčastnili archívári zo všetkých typov archívov, mnohí nepredpokladali, že tento pokus o ich stretávanie na odbornej úrovni bude mať dlhé trvanie. Preto sme veľmi radi, že naša archívárska spoločnosť sa stretla už na jubilejných 5. archívnych dňoch. Každoročne nosným podujatím bola konferencia zameraná na odbornú tému, kde odzneli prednášky renomovaných archívárov. V diskusii sa riešili problémy, odzneli pripomienky, propagovala sa vlastná práca. Tak tomu bolo aj tohto roku.

Piate archívne dni v Slovenskej republike sa konali v dňoch 8.–10. októbra 2001 v Mojmirovciach. Organizátormi boli Ministerstvo vnútra SR – odbor archívnictva a spisovej služby, Spoločnosť slovenských archívárov a Štátny oblastný archív v Nitre. Krásny kaštieľ privítal asi 120 archívárov z celého Slovenska, ktorí reprezentovali všetky typy archívov. Opäť sa tu prejavilo obmedzenie rozpočtu štátnych archívov, preto sa podujatia nemohli zúčastniť všetci záujemcovia. Hostami podujatia boli zástupcovia Českej archívnej spoločnosti Tomáš Kalina a Miroslav Kunt.

Piate archívne dni otvorila predsedníčka Spoločnosti slovenských archívárov Veronika Nováková, ktorá privítala starostu obce Mojmirovce Imricha Kováča, riaditeľa Družstevného vzdelávacieho ústavu Štefana Bugára, riaditeľa odboru archívnictva a spisovej služby MV SR Petra Kartouša, vystavujúce firmy a všetkých sponzorov. Štefan Bugár privítal zúčastnených a oboznámil ich s históriou kaštieľa. Rokovanie prebiehalo v bývalom žrebčinci. Imrich Kováč v krátkom príhovore hovoril o svojej obci, v ktorej žije 2 700 obyvateľov a o dobrej spolupráci s ústavom.

Hlavným podujatím 5. archívnych dní bola konferencia na tému *Ochrana archívneho dedičstva v SR – súčasný stav, problémy a perspektívy na prahu tretieho tisícročia*. Táto téma oslovila všetkých archívárov, pretože s ochranou písomností sa stretáva každý z nás bez ohľadu na to, v akom archíve pracuje. Prvý odborný referát na tému *Súčasný stav, problémy a perspektívy ochrany archívneho dedičstva v SR* predniesol vedúci oddelenia archívnej ochrany v Slovenskom národnom archíve Jozef Hanus. Vo svojej prednáške predstavil medzinárodné organizácie zaoberajúce sa ochranou archívnych dokumentov a hovoril aj o svojom vystúpení na konferencii v Budapešti. Zdôraznil, že od ochrany závisia zachované informácie. Základnými princípmi sú: 1. legislatívne opatrenia – deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva a nový zákon o archívoch a registratúrach, 2. základná ochrana – konzervovanie a reštaurovanie. Ochrana začína už pri tvorbe archívneho dokumentu. Podľa Jozefa Hanusa môžeme ovplyvniť z hľadiska materiálovej podstaty kvalitu nosiča záznamu, kvalitu média, na ktorom je nosič vyhotovený, dostupnosť technológií čítania záznamov. Z pohľadu archívnej činnosti je dôležitá kvalita predarchívnej starostlivosti, hodnotenia a vyradovania písomností. Kvantum záznamov z konca 20. storočia je treba riešiť dôkladným vytriedením. Z praxe vychádza myšlienka: „V archívoch sa nič nestratí, len nie vždy sa to nájde.“ Základom ochrany sú aj archívne budovy, v ktorých treba dodržať niekoľko požiadaviek: primeranú izoláciu, priemernú teplotu a vlhkosť, elektrické požiarne a zabezpečovacie systémy, kvalitné stavebné materiály. Stretávame sa s problémami s kyslým papierom. Slovenský národný archív uchováva spolu 30 km archívnych dokumentov, ostatné archívy spolu 125 km. V Slovenskej národnej knižnici je uložených 3,8 mil. zväzkov kníh. Z hľadiska dlhodobej stálosti ostáva najvyššiehodnejší trvanlivý papier a mikrofilmovanie. Pre archívy sú najnebezpečnejšie nepredvídané udalosti a katastrofy – požiare a vytopenie.

Veronika Nováková, riaditeľka Štátneho okresného archívu v Šali, nás vo svojom referáte na tému *Vyhodnotenie dotazníka o ochrane v archívoch SR* oboznámila s výsledkom tejto akcie, ktorej sa zúčastnili všetky štátne archívy. Dotazník mal pomôcť získať obraz o stave a nedostatkoch v ochrane archívnych dokumentov v archívoch SR. Prvá časť dotazníka sa zaoberala archívnymi fondmi, triedením písomností podľa druhu a ich zabezpečením proti živelným pohromám. Druhá časť dotazníka sa týkala budov. Priemerný vek budov štátnych oblastných archívov je 110 rokov a štátnych okresných archívov 118. Rekonštrukcia archívov prebiehala hlavne v 70. rokoch. Pre

porovnanie uviedla Veronika Nováková aj štatistické údaje týkajúce sa hodnotenia stavu archívnych dokumentov a ich uskladnenia. Zhodnotila manipuláciu s archívными dokumentmi, vyhotovenie fotokópií, mikrofilmov a mikrofišov, podmienky na konzervovanie a reštaurovanie, zapožičiavanie archívnych dokumentov, fotografovanie a filmovanie. Zaoberala sa aj archívными knižnicami a uložením kníh, časopisov a novín.

Referát Petra Draškabu, riaditeľa Slovenského národného archívu v Bratislave, pod názvom *Riešenie problémov ochrany z pohľadu súčasnej a pripravovanej legislatívy* vychádzal zo snahy vytvoriť podmienky na ochranu archívnych dokumentov. Túto úlohu, ktorá našla svoje miesto aj v archívnej legislatíve, možno zhrnúť do troch bodov – starostlivosť o písomnosti, prostriedky na ochranu a podmienky na dobré uloženie. Návrh zákona o archívoch a registratúrach hovorí o ochrane v niekoľkých paragrafoch – § 3 – archívne dedičstvo je súčasťou kultúrneho dedičstva SR, § 7 – povinnosti archívu v predarchívnej starostlivosti, § 8 – práva a povinnosti vlastníka archívneho dokumentu, § 35 – štátny odborný dozor, § 38 – udelenie pokút za zničenie písomností.

Veľký záujem archivárov vyvolal referát riaditeľa odboru archívniectva a spisovej služby MV SR Petra Kartouša *Aktuálne otázky a pripravované zmeny v slovenskom archívniectve*. Riaditeľ v ňom upozornil na štrukturálne zmeny v slovenskom archívniectve v roku 2002 a na zmeny, ktoré vyplývajú z novoprijatých zákonov o štátnej a verejnej službe. Nie všetci pracovníci archívov sa budú môcť stať zamestnancami štátnej služby, zákon to umožní len tým pracovníkom, ktorí sa svojou pracovnou náplňou podieľajú na riadení, rozhodovaní, kontrole a prijímaní rozhodnutí štátnej správy. Pracovníci štátnej služby budú mať nové obsahy pracovných činností a budú zaradení do nových platových tried 3–8. Nový zákon o archívoch a registratúrach je pripravený a je podaný na medzirezortné konanie. Odbor archívniectva a spisovej služby MV SR pripravil tri vyhlášky: o ochrane archívnych dokumentov a registratúrnych záznamov, o hodnotení a vyraďovaní záznamov a preberaní archívnych dokumentov a o evidencii archívneho dedičstva SR a prístupe k archívным dokumentom. Návrh zákona bol uverejnený vo Fóre archivárov č. 4/2001 a na internetovej stránke MV SR, sekcie verejnej správy. Značnú pozornosť v zákone vzbudil návrh novej štruktúry archívov. Pôvodne navrhovaná štruktúra archívov vychádzala z modelu 2 + 40, tento model sa však z ekonomických dôvodov ukázal ako nepriechodný. Preto návrh zákona bol pripravovaný na model 2 + 7 štátnych archívov s pobočkami + Archív mesta Bratislavy. Posledná verzia zákona tiež obsahuje zmenu v tom zmysle, že archívy osobitného významu zostanú metodicky riadené MV SR. Po uplatnení nového zákona v praxi sa nebudú meniť kompetencie archívov, všetky archívy však budú napojené na štátny rozpočet MV SR. Vzťahy ministerstva, ústredia, štátnych archívov a pobočiek sa upravia v organizačnom poriadku.

Diskusia na záver prvého rokovacieho dňa sa niesla v znamení pripravovaného zákona. Leon Sokolovský upozornil na najdôležitejšiu stránku zmeny štruktúry archívniectva: vytvorenie špecializovanej štátnej správy, ktorá bude nezávislá od verejnej správy. Doteraz sa všetky reformy verejnej správy premietali aj do zmien v archívoch. Je tu šanca, že všetky stupne archívov budú stabilnejšie a zamestnanci budú mať archívne vzdelanie. Treba sa odosobniť od archívov, pod ktoré budeme patriť. Vyslovil názor, že názov expozitúra pre terajšie štátne okresné archívy nie je vhodný, lebo názov pobočka je hierarchicky vyšší stupeň. Mária Kačková vo svojom diskusnom príspevku privítala, že posledná verzia zákona upravuje aj riadenie archívov osobitného významu. Anna Dunajská podrobila kritike návrh na novú štruktúru archívov. Domnieva sa, že jej uplatnenie by viedlo k degradácii štátnych okresných archívov. Hovorila tiež o ochrane archívnych dokumentov v podmienkach ŠOKA. Treba sa viac venovať reštaurátorstvu a vytvoriť špecializované pracoviská. Na príklade ŠOKA v Trnave poukázala na rôzne druhy plesní poškodzujúcich písomnosti. Šarlota Drahošová upozornila na charakter dokumentov, ktoré sú uložené v súčasných oblastných archívoch a varovala pred prijatím takej reformy archívov, ktorá by vybudované oblastné archívy rozbíjala. Ladislav Vrtel odmietol myšlienku, že nový zákon rozbíja doterajšie archívy. Vyzdvihol skutočnosť, že nová štruktúra archívov je koncipovaná tak, aby neprišlo k chaosu v predarchívnej starostlivosti. Potvrdil, že kompetencie terajších archívov sa pri zmene ich štruktúry nebudú meniť. Upozornil však, že narastú nároky na nových riaditeľov štátnych archívov. Milena Ostroľucká vyzdvihla myšlienku, že nový zákon zabezpečí jednotné odborné a finančné riadenie štátnych archívov. MV SR však musí určiť nové pravidlá riadenia archívov. Jozef Hanus reflektoval na praktickú požiadavku, že v archívoch sa musí vypracovať návrh, kto

bude a kto nebude štátny zamestnanec. Mária Stieberová doplnila problém zadelenia zamestnancov štátnych archívov do štátnej služby a verejnej služby. Rozhodujúcim kritériom je pracovná činnosť. Preto administratívni pracovníci, knihovníci, reštaurátori, kníhviazači, fotografi, manipulační pracovníci a obslužný personál budú zadelení ako zamestnanci verejnej správy.

Druhý rokovací deň začal prednáškou Petra Zoričáka z OASS MV SR na tému *Riešenie priestorových problémov archívov – súčasný stav v SR a svetové trendy*. Oboznámil nás s pomermi v archívoch od začiatku až k stavbe účelových budov. Prvé účelové budovy sa postavili pre štátne okresné archívy v Pezinku so sídlom v Modre a v Topoľčanoch. Štátne oblastné archívy sídlia v pamiatkovo chránených budovách – Prešov, Košice, Levoča, Nitra, Bratislava, Bytča (národná kultúrna pamiatka). V Banskej Bystrici sa postavila spoločná budova pre štátny okresný a štátny oblastný archív. V súčasnosti sústavne klesá rozpočet na archívy – z 30 mil. Sk v roku 1997 na 15 mil. v roku 2001. Preto sa nedajú riešiť ani najnutnejšie problémy archívov. Z 38 okresných archívov je 20 v prenajatých priestoroch (nájomné činí 3,5 mil. Sk). Zlé pracovné podmienky má Archív mesta Bratislavy. Krajské úrady v Prešove a v Košiciach niekoľko rokov neposkytli archívom žiadne finančné prostriedky. Peter Zoričák vo svojom referáte zhodnotil aj stav budov jednotlivých archívov.

Veronika Nováková požiadala v diskusnom príspevku o odpoveď na otázku, čo bráni odboru archívnictva a spisovej služby MV SR, aby materiál o stave archívnych budov predložil Kolégiu ministra vnútra. Kvôli reorganizácii archívnictva je potrebné konať. Podľa Petra Zoričáka sa pripravuje pasportizácia stavu archívov. Terézia Fédorová zo ŠOBA v Nitre sa vo svojom referáte zamerala na *Ochranu v oblasti predarchívnej starostlivosti*. ŠOBA v Nitre spravuje 98 starších organizácií a 307 vzniknutých v súčasnosti. Archívy sú v suteréne, vedú cez ne potrubia, chýbajú hasiace prístroje. Spisy sú uchované v papierovej forme, nie v elektronickej. Archív prevzal 155 archívnych fondov likvidovaných podnikov, pričom sa správca konkurznej podstaty vôbec neohľasil.

Touto témou sa zaoberala aj riaditeľka ŠOBA v Nitre Šarlota Drahošová. Hovorila o pravidelnej skartácii, o výškolení zamestnancov registratúrnych stredísk. V archívoch by mali byť prístroje na umývanie chodieb proti prašnosti, mala by sa zaviesť požiarňa signalizácia a pravidelne vykonávať deratizácia a dezinfekcia.

Tomáš Kalina a Miroslav Kunt zo Štátneho ústredného archívu v Prahe vystúpili s referátom *Elektronické dokumenty ako archíválie a zásady ich ochrany*. Definovali pojem elektronické dokumenty a upozornili na Metodickú príručku Medzinárodnej archívnej rady k elektronickým dokumentom. Elektronický dokument je využiteľný výhradne prostredníctvom počítača, je to informácia zaznamenaná v digitálnej podobe. Vznikajú tu elektronické archíválie. Elektronické archivovanie však nie je zálohovanie. Reštaurovanie operačných systémov, ktoré starnú, nevykonávajú chemici, ale informatici. Informácie sa majú ukladať v nezávislom formáte – súčasťou uchovávaní sú nosiče. Internetové stránky sú tiež archívne dokumenty, ktoré sa nedajú uchovávať papierovo.

Pavel Janovjak, obchodný zástupca firmy AGFA GmbH vo Viedni, vystúpil s referátom na tému *Využitie klasických (mikrofilm) a digitalizačných technológií pri ochrane dokumentov (AGFA)*. Ochranu dokumentov rozdelil do troch skupín – ochrana pred použitím, ochrana pred zneužitím a ochrana pred poškodením. Prvá stavebná sporiteľňa má 3,5 mil. dokumentov na mikrofilmoch. Papier je priestorovo náročný, mikrofilm je na priestor nenáročný, elektronický súbor je technologicky náročný. Nároky na priestor pre mikrofilm sú 62,5 krát menšie ako na papier. Dajú sa využiť hybridné zariadenia (kamera + skener). Najnovšie skenery snímajú 240 spisov za minútu.

V diskusii vystúpil za spoločnosť SLOVNAFT Ján Šulavík, riaditeľ podnikového archívu. V rokoch 1998–2000 bol pripravený pilotný projekt AIM, jeho druhá etapa prebiehala v rokoch 2000–2001. Firma Slovnaft EDICO SK, INTERGRAPH sa zaoberá prevodom veľkého objemu analógových údajov do digitálnej podoby. Firma spracováva technický archív, ktorý bol klasickou metódou uloženia písomností nezvládateľný.

Tretí rokovací deň bol pre mnohých archívárov zaujímavý vystúpením vynikajúceho reštaurátora Ivana Galamboša. Jeho referát nás zaviedol do reštaurátorskej dielne, kde sa zachraňujú naše najkrajšie a najvzácnejšie archívne pamiatky. Témou jeho prednášky bolo *Konzervovanie a reštau-*

rovanie archívnych dokumentov. Oboznámil nás s reštaurovaním Spišského antifonára z roku 1426, ktorý si mohli účastníci prezrieť. Antifonár bol častým používaním veľmi poškodený, bolo ho nutné previazať. Pri tom sa listy orezali a zmenšil sa formát. Pri jeho reštaurovaní využil Ivan Galamboš rekonštrukciu pôvodnej väzby. Zaviedol tu termín archeológia kníh, ktorý sa používa pri rozoberaní knihy. Skompletizoval aj Bratislavský antifonár z roku 1487. Pri tejto práci sa musí prejavovať cit reštaurátora pri obnove pamiatky. Hovoril aj o reštaurovaní vzácnej pamiatky – herbára bratra Cypriána. Na záver vyslovil požiadavku na vznik metodikov, ktorí by zmapovali kovanie, výzdobu, určili, aké je pamiatka proveniencie.

Posledným vystúpením na tomto podujatí bol referát Jozefa Hanusa *Program UNESCO „Pamäť sveta“ a prezentácia CD-ROMu Bratislavský antifonár II*. Celý projekt vypracovania CD-ROMu trval dva roky a obsahuje vyše 800 strán. Skenované obrázky sa dajú zväčšovať, zmenšovať, vybrať detaily. Vyšlo len 500 CD-ROMov, ktoré sú nepredajné, používajú sa iba na reprezentatívne účely. CD je napáľované a preto má krátku životnosť.

Diskusia sa opäť týkala návrhu zákona o archívoch a registratúrach, ktorý najviac trápil archívársku societu. Oľga Kvasnicová navrhla, aby bol zákon znova prerokovaný, aby boli zvolaní okresní a oblastní archívári a spoločne sa s ním zaoberali, pretože má veľa nedostatkov. Archívári nemali možnosť zatiaľ čítať vykonávacie smernice. Ladislav Vrtel podporil diskusný príspevok Oľgy Kvasnicovej a žiadal, aby bolo rokovanie o zákone vo vláde posunuté aspoň o jeden mesiac. Tento návrh podporili Anna Dunajská a Leon Sokolovský.

Na záver konferencie poďakovala Veronika Nováková, predsedníčka SSA, organizátorom za zabezpečenie výborných podmienok pre uskutočnenie 5. jubilejných archívnych dní, prednášateľom za kvalitné príspevky a archívárom za účasť na tomto podujatí. Súčasne požiadala odbor archívniectva a spisovnej služby MV SR o vypracovanie správy o stave ochrany archívnych dokumentov v SR a o jej predloženie do Kolégia ministra vnútra.

Súčasťou archívnych dní bol aj spoločenský večer, na ktorom sa v príjemnom prostredí mohli stretnúť archívári rôznych typov archívov. Organizátori archívnych dní pripravili pre účastníkov exkurziu do chrámu sv. Emeráma v Nitre, ktorý postavil v roku 829 knieža Pribina a vysvätil arcibiskup Adalrád zo Salzburgu a do diecéznej knižnice. S históriou Nitry nás oboznámil Marián Zemene. Archívári privítali aj návštevu kaštieľa v Ivanke pri Nitre, ktorý je sídlom štátneho oblastného archívu. Tento archív je jedným z najkrajších pracovísk na Slovensku.

V priebehu rokovania sa prezentovali aj niektoré firmy, ktoré boli zároveň aj sponzormi podujatia:

ELSIKO – ide o českú firmu, ktorá ponúka celý rad produktov na elektronickú ochranu objektov pred vniknutím. Zaujímavým námetom je kamerovanie bádateľne ako forma ochrany dokumentov.

NUPSESO, s r. o. v Nitre – firma predstavila dva produkty: prvý sa týkal programu na digitalizáciu spisovni a registratúrnych stredísk na základe skenovania dokumentov a ich ukladania do systému s možnosťou rýchleho vyhľadávania. Druhý produkt ARCHIVISTA 4.16 bol navrhnutý na digitalizáciu archívov. Bližšie informácie o firme možno nájsť na webovej stránke www.nupseso.sk, odkiaľ možno stiahnuť aj program na jeho vyskúšanie používateľom.

Firma EMBA, s r. o., Nové Zámky je pravidelným hosťom archívnych podujatí. Archívne škátule firmy sa plne osvedčili v našich archívoch, firma preniká úspešne aj na zahraničné trhy.

Firma BACH, s. r. o., Olomouc opäť pripomenula svoj produkt, ktorý sa zavádza v našich archívoch: program inventár. Súčasne pripravuje nové programy na archivovanie fotografií, máp a listín.

FLOP Bratislava – firma ponúka program na evidenciu spisovni a program na evidenciu mikrofilmov.

Firma BOROŠ, Vyšná Kamenica – ponúka kompletné služby v oblasti elektrickej požiarnej signalizácie. Zamestnanci firmy pracujú v tejto oblasti 20 rokov. Elektrickou požiarnou signalizáciou zabezpečili okrem podnikov, organizácií a hotelov aj Štátny okresný archív v Poprade.

Božena Malovcová

XXXV. MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA
TABLE RONDE DES ARCHIVES V REYKJAVÍKU

Už 35. medzinárodná konferencia *za okrúhlym stolom archívov* sa konala v hlavnom meste Islandu v Reykjavíku v dňoch 10. až 13. októbra 2001. Každoročného stretnutia vedúcich predstaviteľov archívnych správ, národných archívov a spoločností archivarov sa zúčastnili zástupcovia vyše 80 krajín celého sveta, vrátane reprezentantov desiatky medzinárodných organizácií. Na konferencii bol prítomný aj zástupca slovenského archívnictva.

Hlavnú tému konferencie *Archívy a spoločnosť: Čo uchovať? Preberanie a hodnotenie* organizátori rozdelili do štyroch plenárnych zasadnutí, na ktorých odznelo 28 referátov, zameraných na jednotlivé aspekty uvedených odborných činností a súčasne proporcionálne rozdelených teritoriálne, a to aj z dôvodu rozdielne chápaných úloh archívov. Stratégia hodnotenia registratúrnych záznamov a výberu archívnych dokumentov sa prerokovala aj z pohľadu typov pôvodcov – štátnych orgánov a organizácií, ekonomických subjektov, inštitúcií pôsobiacich vo verejnej sfére, medzinárodných organizácií a tiež aj fyzických osôb.

Z referátov vyznelo, že archívár má rozhodujúce postavenie a nezastupiteľnú úlohu v procese hodnotenia a výberu registratúrnych záznamov ako archívnych dokumentov. Tým je definovaná jeho úloha pri tvorbe archívneho dedičstva spoločnosti. Opätovne zaznel názor, že trvalú dokumentárnu hodnotu má asi 3–5 % evidovaných záznamov. So vznikom elektronických záznamov a otázkami spojenými s ich autenticitou, hodnovernosťou a nárokmi na ich uchovanie a opätovné využitie úloha archivarov v spoločnosti vzrastá. Viacerí referujúci však konštatovali, že spoločné archívne dedičstvo sveta je v ohrození, osobitne pokiaľ ide o súkromné archívy, archívy ekonomických subjektov vrátane nadnárodných, jednak z finančných dôvodov, ako aj z dôvodov nevykryštalizovaných kritérií procesov hodnotenia a výberu. Veľká pozornosť sa práve preto venovala kritériám hodnoty obsahu dokumentov a vyraďovaciemu konaniu, čo sa musí zabezpečiť už na pôde pôvodcu aj vypracovaním interných noriem pre správu registratúry.

Vystúpenie slovenského zástupcu sa zameralo na spoluprácu štátnych archívov s pôvodcami registratúr. Obsahovo vhodne zapadlo do rokovaní tretieho plenárneho zasadnutia. Štátne archívy vedú evidenciu pôvodcov vo svojej spádovej oblasti, dozerajú na výkon správy registratúry, z dôvodov prípravy budúceho archívneho fondu systematicky spolupracujú s pôvodcom pri príprave noriem pre správu ich registratúr. Spolupracujú pri hodnotení registratúry vo vyraďovacom konaní a definitívne rozhodujú o dokumentárnej hodnote registratúrnych záznamov.

V záverečnej rezolúcii účastníci konferencie prijali komplex odporúčaní pre archívy svojich členských krajín. Osobitný dôraz sa má klásť na implementáciu ISO 15489 o správe registratúry – registratúry z elektronických záznamov.

Počas konferencie sa uskutočnili aj zasadnutia jej regionálnych združení. Uskutočnilo sa aj prvé riadne zasadnutie novokreovaného európskeho združenia EURBICA. Hlavným bodom programu bolo prerokovanie projektov na vzdelávanie archivarov a hodnotenie záznamov. Podklady k obom projektom poskytol aj odbor archívnictva a spisovej služby Ministerstva vnútra SR. Na zasadnutí sa prerokovali aj návrhy členských krajín na usporiadanie podujatí orgánov MRA. Slovenská republika bola opätovne požiadaná potvrdiť svoju pripravenosť usporiadať zasadnutie Výboru MRA pre ochranu archívnych dokumentov v roku 2002. Zodpovednému predstaviteľovi MRA sme oznámili, že ministerstvo vnútra si váži ponuku rady a je pripravené zasadnutie usporiadať v reprezentačných priestoroch zámku v Smoleniciach v júni 2002. Oznámili sme, že súčasťou zasadnutia, na jeho úvod, bude aj otvorenie novej budovy Štátneho okresného archívu v Trnave.

Dalším zo zasadnutí, na ktorom účast' P. Kartoosa vyplynula aj z riadneho členstva, bolo zasadnutie Výboru MRA pre archívnu legislatívu. Oznámili sme, že pokračujeme na príprave podkladov pre dotazník k problematike prístupu k archívnym dokumentom a ochrane osobných údajov. Vyhodnotenie sa má uskutočniť na zasadnutí výboru v Bruseli koncom apríla 2002.

Počas konferencie mal slovenský zástupca viacero bilaterálnych rokovaní s partnermi z Nemecka, Rakúska, Francúzska, Poľska, Ruska, Maďarska a Rumunska. Ich obsahom bolo plnenie dokumentov o spolupráci, resp. príprava takýchto dokumentov s ďalšími partnermi v najbližšom období.

Konferencia mala výborné organizačné zabezpečenie a podmienky pre plenárne rokovania a pracovné zasadnutia rôznych organizmov MRA. Pôsobivý bol aj spoločenský program, ktorý pre účastníkov konferencie pripravili islandskí hostitelia.

Peter Kartous

SPRÁVA O ŠTÚDIU ARCHÍVNICTVA NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UK V ŠKOLSKOM ROKU 2000/2001

Tento školský rok sa vyznačoval v dejinách nášho odboru troma prvenstvami. Išlo o prvý školský rok, ktorý sme začínali už ako samostatná Katedra archívniectva a pomocných vied historických. Zároveň vstúpil do platnosti nový kreditový systém štúdia. Presnejšie povedané, začal sa realizovať jeho prvý stupeň, ktorý pozostáva zo štyroch semestrov. Počas nich študenti absolvujú 40 predpísaných predmetov, po novom označovaných ako kurzy, s celkovou dotáciou 120 kreditov. V prvých dvoch semestroch museli z toho získať spolu minimálne 60 kreditov. Táto zmena sa vzťahovala samozrejme iba na novoprijatých poslucháčov. Druhý až piaty ročník pokračovali v pôvodnej, „klasickej“ forme štúdia. Tretia novinka sa týka zmeny v organizácii štátnych záverečných skúšok. Ide o dôsledok formálneho prechodu zo študijnej kombinácie *archívniectvo s historiou* na jednodoborové štúdium *archívniectvo a pomocné vedy historické*, ktorý sa uskutočnil ešte v šk. r. 1996/1997. (Bližšie o tom SA XXXIII/1, 1998, s. 198–199.) Podstata uvedenej zmeny spočíva v tom, že študenti už nevykonávajú štátnu skúšku zo slovenských a všeobecných dejín po 8. semestri na katedrách histórie, ale po 10. semestri na našej katedre.

Úprava organizácie štátnych záverečných skúšok si vyžiadala aj menovanie novej štátnicovej komisie. Jej zloženie schválila vedecká rada FF UK 22. februára 2001 s platnosťou na školské roky 2000/2001 až 2001/2002 a je nasledujúce: predseda – prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc., členovia – PhDr. Juraj Roháč, CSc., PhDr. Zuzana Nemcová, CSc., PhDr. Ján Lukačka, CSc., Doc. PhDr. Marián Skladaný, CSc., prof. PhDr. Roman Holec, CSc. a PhDr. Jarmila Boboková, CSc.

Od začiatku tohto školského roku nastali určité pohyby aj v personálnom obsadení katedry. Dňa 1. septembra 2000 sa vrátila z materskej dovolenky odborná asistentka PhDr. Zuzana Nemcová, CSc. K tomu istému termínu bol tiež po úspešnom konkurznom konaní prijatý za odborného asistenta Mgr. Frederik Federmayer. Nastúpil na miesto a prevzal výučbu heraldiky, sfragistiky a genealógie po pánovi profesorovi Jozefovi Novákovi, ktorý na vlastnú žiadosť odišiel 31. augusta 2000 do dôchodku. Počet interných učiteľov sa tak ustálil na čísle 5. Šiestym členom katedry bol doktorand v druhom ročníku internej formy postgraduálneho štúdia Mgr. Pavol Tišliar.

V dôsledku skončenia aktívneho pracovného pomeru prof. J. Nováka na FF UK došlo tiež k reorganizácii spoločnej odborovej komisie pre doktorandské štúdium v odbore 71-04-9 pomocné vedy historické. Od mája 2001 je jej predsedom prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. a členmi prof. PhDr. Jozef Novák, DrSc., prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc., doc. PhDr. Marián Skladaný, CSc., doc. PhDr. Juraj Žudel, DrSc., PhDr. Juraj Roháč, CSc., PhDr. Zuzana Nemcová, CSc., PhDr. Elemír Rákoš, CSc. a PhDr. Ivan Mrva, CSc. Okrem toho sa prof. L. Sokolovský stal odborným garantom pre magisterské štúdium, ako aj pre habilitačné a inauguračné konanie v odbore archívniectvo a pomocné vedy historické. V súlade s týmito skutočnosťami máme tak naďalej priznanú plnú akreditáciu vo všetkých formách vysokoškolského štúdia i vedecko-pedagogických kvalifikáciách pre odbor archívniectvo a pomocné vedy historické.

Pri realizácii učebného plánu nám aj v šk. r. 2000/2001 pomáhali štyria externí učelia. Pod tlakom nepriaznivej finančnej situácie, v ktorej sa toho času nachádza slovenské vysoké školstvo, bola však fakulta nútená spoluprácu s nimi výrazne obmedziť. Na zasadnutí katedry dňa 27. júna 2001 sme sa z toho dôvodu poďakovali za obetavú spoluprácu a rozlúčili s dlhoročnými prednášateľmi doc. PhDr. Jurajom Žudelom, DrSc. a PhDr. Elemírom Rákošom, CSc. PhDr. Mária Stiebertová, CSc. dokončí ešte v nasledujúcich 4 semestroch kurz maďarčiny v študijnej skupine, s ktorou

ho začala. Jediným externým učiteľom, s pravidelným pôsobením ktorého sa v špecializovanej odbornej príprave našich poslucháčov ráta i naďalej, je Ing. Jozef Hanus, CSc.

Archívniectvo a pomocné vedy historické študovalo v školskom roku 2000/2001 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave spolu 43 poslucháčov, z toho 7 v externej forme štúdia. Podľa jednotlivých ročníkov bola ich skladba nasledujúca: V prvom ročníku 4 (+1), v druhom 12, v treťom 7 (+1), vo štvrtom taktiež 7 (+1) a v piatom 6 (+4).

V máji 2001 sme po prvý raz zorganizovali jednoduchý pregraduálny kurz pre záujemcov o štúdium archívniectva a PVH na FF UK. Jeho účastníci dostali možnosť oboznámiť sa konzultatívnym spôsobom s podmienkami stanovenými pre prijatie. Súčasne si mohli stupeň svojich vedomostí overiť na modelových testoch z archívniectva a PVH, histórie a nemčiny. Vlastné prijímacie konanie sa uskutočnilo v júni 2001. Prihlásených bolo 19 uchádzačov, na skúšky sa dostavilo 17. Z nich prekročili hranicu 390 bodov, stanovenú pre všetky odbory na fakulte ako minimum, piati, ktorí boli aj prijatí.

Štúdium ukončilo a magisterský titul (Mgr.) v odbore archívniectvo a pomocné vedy historické na FF UK získalo v šk. r. 2000/2001 spolu 12 absolventov s nasledujúcimi obhájenými diplomovými prácami. V opravnom januárovom termíne 2001 to bola Martina Hrnčiarová: *Hrdelné právo mesta Bratislavy. Inštitúcia mestského kata v Bratislave do roku 1519.* (77 s. + 6 príloh.); v máji 2001 Ladislav Bukovský: *Vývin správy obce Takšón od urbárskej regulácie Márie Terézie do roku 1945.* (124 s., vrátane 12 obr. príloh); Andrea Farkasová: *Rodový archív Sennyei (1661–1890).* (52 s. + 9 príloh + Inventár ako samostatný zväzok, 63 s.); Andrea Halássová: *Rozbor archívneho fondu Evanjelická cirkev a. v. Uhorské 1716–1999.* (75 s. + 24 obr. príloh + Inventár ako samostatný zväzok, 144 s.); Mgr. Daniela Hrnčiarová: *K otázke uplatňovania azylového práva v cirkvi v 18. storočí.* (72 s.); Marek Jánosík: *Ústredná rozhraničovací komisia (1938) 1939–1945.* (80 s. + Inventárny súpis ako nepaginovaná príloha); Alena Kredátusová: *Probstnerovci z Novej Lubovne a Jakubian. (Dejiny a genealógia rodu do roku 1951.)* (114 s. vrátane 24 obr. príloh); táto absolventka zároveň získala Cenu rektora UK za vynikajúcu diplomovú prácu; a napokon Petra Pospěchová: *Novoprijatí mešťania v mestách Modra, Pezinok a Svätý Jur v 17. storočí.* (76 s. + 4 príl.). V septembri 2001 končili Michal Duchoň: *Každodenný život mešťanov mesta Modry v prvej polovici 17. storočia. (Na základe rozboru najstaršej knihy testamentov z rokov 1597–1634).* (88 s. + 2 príl. + 18 obr.); Veronika Smolárová: *Osobný archívny fond Andrej Bagar 1926–1974. (Rozbor archívneho fondu.)* (67 s. + Inventárny súpis, 115 s. + 3 obr.); Andrej Šperk: *Hostia mesta Bratislavy za vlády Mateja Korvína podľa komorných kníh.* (73 s.) a Svorad Zavarský: *Notárske inštrumenty v Archíve mesta Bratislavy.* (108 s. + XII textových príl. + 101 obr. notárskych znakov).

Dňa 17. mája 2001 získal akademický titul doktora filozofie (PhDr.) v odbore archívniectvo a pomocné vedy historické Mgr. Pavol Tišliar, ktorý v rámci rigorózneho skúšky obhájil prácu: *Základné vývojové tendencie okresného zriadenia na Slovensku (1918) 1923–1945.* (274 s.)

Leon Sokolovský

COLLOQUIA JERZY SKOWRONEK DEDICATA 7. medzinárodná konferencia vo Varšave

Vo Varšave sa v dňoch 28. a 29. septembra 2001 konala 7. medzinárodná konferencia zo série „Colloquia Jerzy Skowronek dedicata“, ktorú organizovalo Generálne riaditeľstvo štátnych archívov Poľska v spolupráci s Výborom pre vedecký výskum a organizáciou Sieť Európskeho Kultúrneho Dedičstva – CULTIVATE. Cieľom konferencie bola výmena skúseností zástupcov archívov z krajín strednej a východnej Európy o uplatnení informačných technológií v archívoch, o problémoch archívnej správy elektronických záznamov a možnostiach medzinárodnej spolupráce a finančných zdrojoch z fondov Európskej únie. Účastníkmi konferencie boli zástupcovia archívov a ich riadiacich orgánov z Poľska, Nemecka, Českej republiky, Slovenska, Maďarska, Juhoslávie,

Slovinska, Čiernej Hory, Ruska, Bieloruska, Ukrajiny, Estónska, Litvy, Lotyšska, Švajčiarska, Švédsko a Izraela. Jednotlivé referáty sa venovali trom základným témam: *automatizácii v archívoch, medzinárodnej spolupráci a problémom správy elektronických záznamov*.

1. Stav automatizácie archívnych služieb v jednotlivých štátoch

Colin Attenborough (Archív v Essexe, Veľká Británia) predstavil počítačový systém SEAX, zavedený v regionálnom archíve v Essexe a vytvorený v spolupráci s programom IST (Information Society Technologies) Európskej komisie. Systém zahŕňa prístup ku katalógom a inventárom prostredníctvom webovej stránky archívu (www.essexcc.gov.uk/heritage/ero/seax), evidenciu uloženia archívnych dokumentov, registráciu používateľov. Digitalizácia najvýznamnejších a bádateľsky najatraktívnejších dokumentov sa ešte len pripravuje (v priebehu roka bude možné takto sprístupniť 5 000 dokumentov).

Oskar Macek a Michal Wanner (Archívna správa MV ČR) prezentovali automatický informačný systém archívov ČR, ktorý zahŕňa program PEvA (evidencia JAF kariet – prístupná aj na CD-ROMe, archívnych pomôcok s lokáciami fondov – program ARKY), program Knihopis pre evidenciu knižničných jednotiek, program PEPA pre evidenciu subjektov predarchívnej starostlivosti a program súpisu pečatí. Tieto systémy pracujú pod operačným systémom MS DOS.

Vojislav Prodanovic (Historický archív v Belehrade, Srbsko) informoval o projekte automatického informačného systému pre archívy v Srbsku. Zatiaľ boli vytvorené programy (na báze FoxPro) SPSL pre evidenciu registratúr v predarchívnej starostlivosti a program DEPO pre spracovanie a usporiadanie fondov a opis fondových jednotiek.

Livia Milosescuová (riaditeľka Archívu mesta Bukurešti, príspevok prečítal Octavian Dascal, Národný archív Rumunska) informovala o informačnom systéme, ktorý je budovaný pre archívárov aj bádateľov a má poskytovať informácie o fondoch a dokumentoch.

Andrzej Biernat (Generálne riaditeľstvo štátnych archívov Poľska) priblížil účastníkom strategické problémy automatizácie v poľských archívoch. Základom by malo byť zlepšenie prístupu k informáciám širokej verejnosti a prostriedkom je elektronické spracovanie archívnych pomôcok, digitalizácia už existujúcich pomôcok (značné skúsenosti majú napr. archívári v Holandsku a Švédsku), štandardizácia opisu archívneho materiálu – štandard ISAD(G). Pri šírení informácií je najvhodnejšie využitie internetu, multimediálnej prezentácie (CD-ROM). Základom úspechu v tejto oblasti je medzinárodná spolupráca, pričom však vyvstáva otázka potreby zjednocovania terminológie a štandardizácie opisu archívneho materiálu pri poskytovaní informácií na medzinárodnej úrovni.

Igor Kiselow (Federálna archívna správa Ruska) uviedol prehľad vývoja informačných technológií v štátnych archívoch Ruskej federácie. Vytvorený bol program evidencie a počítačového sprístupnenia archívneho materiálu na úrovni informácií o fondoch. Zámerom je prístup k informáciám prostredníctvom internetu (www.rusarchives.ru) a komunikácia s verejnosťou e-mailom. V budúcnosti by týmto spôsobom mali byť prístupné aj archívne pomôcky.

Lajos Kormendy (Maďarský krajinský archív, Budapešť) sa venoval strategickým otázkam v oblasti informačných technológií v Maďarskom krajinskom archíve a predstavil systém transformácie tradičných (tlačených a rukopisných) archívnych pomôcok do databáz s využitím OCR programu (Optical Character Recognition) na čítanie skenovaných textov a pripájania skenovaných pomôcok k databáze. Digitalizovať by sa mali predovšetkým archívne pomôcky, ktoré môžu byť prístupné cez internet a nie dokumenty (len výber – napr. elektronická edícia Kráľovských kníh). Cieľom je vytvorenie virtuálnej bádateľne na webovej stránke, kde by si potenciálni bádатели po zaregistrovaní vyhľadávali v elektronických pomôckach potrebné informácie a cez internet si objednali príslušný materiál na štúdium v reálnej bádateľni. Tento systém má byť zavedený v júni 2002.

Vladimír Žumer (riaditeľ Národného archívu Slovinska) informoval o stave používania počítačov v slovinských archívoch súťažiacich medzi sebou o čo najlepšie počítačové vybavenie a poskytovanie informácií prostredníctvom počítačovej techniky. Od r. 1988 boli vytvárané programy s ohľadom na štandard ISAD(G) pre evidenciu fondov a zbierok, pôvodcov fondov, preberanie archívneho materiálu, inventarizáciu fondov a zbierok, mikrofilmovanie a skenovanie, využívanie

dokumentov, konzervačné práce, štatistiku. Začiatkom roku 2002 bude dokončený projekt skenovania Františkovych katastrálnych máp z r. 1824–1868 (spolu 24 000 máp). Webová stránka Archívu Slovinskej Republiky (www.gov.si/ars) poskytuje informácie o archíve, fondoch a zbierkach, možnosti bádania, knižnici archívu, rôznych udalostiach v archíve (konferencie, výstavy), linky na iné archívy a ďalej databázy fondov, archívnych pomôcok a skenované dokumenty. Prístupný je aj elektronický sprievodca po fondoch a zbierkach (vydaný aj na CD-ROMe).

Maiu Pevkur (Národný archív Estónska) predstavil nový archívny informačný systém, ktorý je vytváraný od r. 1999 v Národnom archíve Estónska a má byť postupne zavedený vo všetkých štátnych archívoch. Už používané systémy pre evidenciu fondov a pôvodcov fondov budú prevedené do nového systému, ktorý je už tvorený s ohľadom na štandard ISAD(G).

Slobodan Jovovic (Štátny archív Čiernej Hory, Cetinje) informoval o projekte počítačového systému Štátneho archívu Čiernej Hory, ktorý bude pozostávať z dvoch základných databáz skenovaných a zároveň mikrofilmovaných dokumentov a k tomu pripojenej databázy s podrobným opisom.

Natalia Christowa (Ukrajinský štátny vedeckovýskumný inštitút pre archívy a dokumentáciu) informovala o projekte sprístupnenia archívneho materiálu z domácich aj zahraničných archívov k dejinám Ukrajiny. Prostredníctvom internetu (www.scarh.kiev.ua) majú byť sprístupnené databázy evidencie fondov a neskôr aj archívnych pomôcok a kartoték archívnych knižníc.

Igor Lalkov (Výskumný ústav pre elektronické záznamy, Bielorusko) oboznámil účastníkov s koncepciou digitalizácie v štátnych archívoch v Bielorusku a sprístupnenia archívnych dokumentov v digitálnej podobe na internete. Grigory Zolnierkowicz a Marina Jelinskaja (Štátna komisia pre správu archívov a záznamov, Bielorusko) informovali o tvorbe databázy pečatí náboženských inštitúcií a o skúsenostiach so skenovaním heraldických prameňov.

Stanislaw Flis (zástupca riaditeľa Štátneho archívu v Gdansku, Poľsko) sa venoval prezentácii poľských archívov na internete (www.archiwa.gov.pl – 52 samostatných stránok). Základnou pomôckou pri vyhľadávaní informácií je systém SEZAM, ktorý spája jednotlivé databázy archívov sprístupnené cez internet (na úrovni fondov). Pri tvorbe systému sa prihliadalo aj na štandard ISAD(G), pričom okrem vyhľadávaní informácií o fondoch systém umožňuje prepojenie do podrobnejších opisov obsahu fondov až k elektronickým inventárom.

Stanislav Šotník (Slovenský národný archív, Bratislava) predstavil Archívny automatizovaný informačný systém v SR a informoval o aktivitách Komisie pre Archívny automatizovaný informačný systém, o jednotlivých programoch systému a zavedení program ASU (Administratívny systém úradu) do organizácií v pôsobnosti ministerstva vnútra. Ďalej informoval o skúsenostiach v SNA s digitalizáciou archívnych dokumentov – elektronické vydanie Bratislavského antifonára II na CD-ROMe, o programe mikrofilmovania v SNA a o schvaľovaní Zákona o elektronickom podpise v Národnej rade SR v súvislosti s archívnymi aspektmi správy elektronických záznamov.

Inta Feldmanová (Hlavná správa štátnych archívov Lotyšska) sa venovala Štátnemu archívnemu informačnému systému, ktorého základom je databáza Centrálného registra fondov a Register akvizícií – databáza o pôvodcoch fondov. Ďalej sa používajú aj samostatné registre filmových archívov, registre fotografických alebo zvukových záznamov. Uvedené databázy budú prístupné na samostatnej webovej stránke.

Goran Kristiansson (Národný archív Švédska) v prvej časti svojho príspevku predstavil Švédsku národnú archívnu databázu a archívny informačný systém ARKIS. V systéme je evidovaných 170 000 fondov, inventáre k 38 000 fondom, zoznamy mikrofišov, historicko-topografická databáza a prehľad dejín správy. Uvedené informácie sú prístupné na CD-ROMe. Jednotlivé štátne aj súkromné archívy si môžu vytvárať vlastné databázy a programy, pričom pri dodržaní štandardov sa potom príslušné dáta prenesú do národnej databázy. Systém zohľadňuje aj potrebu prístupnosti databázy prostredníctvom internetu (www.ra.se), úplnú implementáciu princípov ISAD(G) a archívne aspekty preberania databáz a elektronických záznamov.

2. Medzinárodná spolupráca na poli automatizácie v archívoch

V druhej časti príspevku Goran Kristiansson predstavil medzinárodný projekt Európskej únie: Archívna (počítačová) sieť Európskej únie (European Union Archive Network – EUAN, www.euan.org), ktorý má za cieľ sprístupniť verejné archívy prostredníctvom internetu. Systém

umožňuje základný prehľad o archívnych fondoch s prepojením na webovú stránku archívu, v ktorom je uložený, kde je možné nájsť ďalšie informácie alebo elektronickú archívnu pomôcku.

Piotr Ronkowski (Úrad Komisie pre Európsku integráciu) priblížil Program informačnej spoločnosti Európskej komisie a finančnej pomoci s cieľom bezpečného a lacného prístupu k informáciám pre všetkých obyvateľov, školy, ale aj podnikateľov prostredníctvom nových informačných technológií.

Maria Sliwinska (Univerzita Mikuláša Kopernika v Toruni, Poľsko) predstavila Projekt CULTIVATE CEE (Central and Eastern Europe) financovaný Európskou úniou. Projekt je určený pre múzeá, galérie, knižnice a archívy s cieľom šíriť informácie o programe Technológie pre informačnú spoločnosť (IST), ktorý podporuje rozvoj bádania v oblasti kultúrneho dedičstva, žiadateľov o granty komplexným elektronickým informačným servisom, školeniami. Projekt poskytuje služby pri tvorbe a prepojení internetových stránok (<http://www.cultivate-europe.org>), zabezpečuje elektronický informačný servis, elektronické konferencie a vydáva internetový časopis.

Dariusz Ganczar (Generálne riaditeľstvo štátnych archívov Poľska, príspevok prečítal Piotr Zawilski, riaditeľ Štátneho archívu v Piotrkowe Trybunalski) predstavil 5. a 6. rámcový program Európskej únie, ktoré majú za cieľ finančne podporovať potenciál európskych výskumných a vedeckých pracovísk a vývoj nových technológií, šírenie informácií v elektronickej a multimedialnej forme a široký prístup verejnosti ku kultúrnemu dedičstvu, ďalej podporu tvorby informačných systémov a technológií pri budovaní otvorenej spoločnosti a participácii všetkých obyvateľov EU na kultúrnom dedičstve.

Jean-Marc Coment (Spolkový archív Švajčiarska) predstavil Projekt archívu Kominterny a jeho multimedialne sprístupnenie. Na projekte spolupracujú Rada Európy, Štátny archív Ruska, Medzinárodná archívna rada a 7 ďalších svetových archívov. Cieľom je vytvoriť databázu celkovo k 61 fondom transformáciou 495 pôvodných inventárov (spolu 12 mil. strán). K databáze bude pripojený 1 milión digitalizovaných dokumentov.

Tatiana Tiurina (riaditeľka Ruského štátneho hospodárskeho archívu) sa venovala projektu moderného spracovania a vytvorenia databázy (elektronických archívnych pomôcok) archívu Rady vzájomnej hospodárskej pomoci.

Ewa Rosowska (Generálne riaditeľstvo štátnych archívov Poľska) informovala o Projekte spoločného archívneho dedičstva národov a štátov strednej a východnej Európy. Do projektu sa zatiaľ zapojili národné archívy Slovinska a Rakúska, archívne správy Litvy, Ukrajiny a Poľska a Archív Otvorenej spoločnosti v Budapešti. Zámerom je vytvoriť webovú stránku Spoločného archívneho dedičstva s informáciami o archívoch a fondoch, ktoré sa týkajú dejín aj iných štátov alebo národov. Webová stránka má byť zdarma prístupná na serveri Archívu Otvorenej spoločnosti s linkami pre podrobnejšie informácie domovských stránok jednotlivých archívov.

3. Archívne aspekty správy elektronických záznamov

Moshe Mossek (riaditeľ Štátneho archívu Izraela) sa venoval spôsobom deponovania elektronických záznamov do štátnych archívov v Izraeli. Správa elektronických záznamov nekladie pôvodcom, v porovnaní s papierovými dokumentmi, také nároky na úschovu (priestorový aspekt), pričom z hľadiska vyhľadávania informácií sú pomerne jednoducho prístupné. Z týchto dôvodov pôvodcovia elektronických záznamov (hlavne štátna správa) nie sú nútení odovzdávať tento materiál do archívov, a preto archívy nezískavajú hodnotné záznamy v elektronickej forme. Takto však môžu byť mnohé dôležité informácie na záznamoch, ktoré už pôvodcovia nepotrebujú, znehodnotené. Z týchto dôvodov je nevyhnutné vytvoriť pravidlá správy elektronických záznamov, ktoré by zohľadňovali požiadavky archívov a boli záväzné pre pôvodcov. Pravidlá sa musia týkať celého cyklu existencie elektronického záznamu od jeho vzniku až po trvalé uloženie v archíve a musia zahŕňať nasledujúce oblasti: základné a technické aspekty vytvorenia elektronického záznamu, zachovanie princípov proveniencie, rešpektovanie štruktúry a autenticity materiálu, hodnotenie a vyraďovanie záznamov s ohľadom na zaužívané pravidlá, presadenie pravidla ukladania materiálu s trvalou dokumentárnou hodnotou v archívoch, tvorba nástrojov na vyhľadávanie informácií, klasifikácia elektronických záznamov a sprístupnenie materiálu verejnosti. Vzhľadom na rozmanitosť používaných softvérov bude potrebné standardizovať aj informačné technológie v štátnej správe,

aby bolo možné prenášať dáta do štátnych archívov bez ohrozenia autenticity a pôvodného usporiadania (s ohľadom na provenienciu) elektronických záznamov. Významným nástrojom pri správe elektronických záznamov je správa metadát (dáta o dátach), ktoré sú dôležité pri zabezpečení kompletnosti dát a nemennosti vzťahov k iným záznamom a pod. Rovnako je možné metadáta využiť na automatické spracovanie elektronických záznamov (tvorba indexov, katalogizácia).

Tekla Kluttigová (Archívna správa Ministerstva vnútra Sasko, SRN) informovala o stratégiách nemeckých štátnych archívov pri ochrane elektronických záznamov. Podľa archívnej legislatívy sú Nemecký národný archív a štátne archívy spolkových krajín zodpovedné za preberanie a dlhodobú ochranu aj elektronických záznamov, ktoré sa v štátnej správe Nemecka tvoria už viac než tri desaťročia. V súčasnosti vláda SRN zavádza projekt on-line administratívnych služieb občanom prostredníctvom internetu, takže otázky správy a archivovania elektronických záznamov sú v SRN veľmi aktuálne. Preto je dôležité, aby archívy aktívne vstupovali do normotvorby správy elektronických záznamov. Takto bola založená pracovná skupina zaoberajúca sa elektronickým systémom v administratívnom a súdnom systéme. V súčasnosti má len Nemecký národný archív skúsenosti s archivovaním elektronických záznamov (predovšetkým z bývalej NDR). Stratégia správy elektronických záznamov obsahuje: ukladanie a ochranu záznamov paralelne na viacerých typoch médií (CD-ROM, DAT pásky); špecifické aspekty ochrany formátov a presun záznamov do štandardných formátov; zabezpečenie dokumentácie od pôvodcu o elektronických záznamoch, bez ktorej dlhodobá ochrana nie je možná. Elektronické záznamy je možné dočasne archivovať priamo u pôvodcov, v externom počítačovom centre archívu (napr. v Dolnom Sasku, pričom ochranu záznamov zabezpečuje počítačové centrum, ale zodpovednosť za záznamy ostáva na archívnej správe) alebo priamo v štátnom archíve (Nemecký národný archív v Koblenzi, kde už desaťročie pôsobí samostatné oddelenie strojov čítaných dát). Posledné riešenie bude zavedené aj v ďalších štátnych archívoch.

Ilona Nečiporenkijevová (Archívna správa Litvy) prezentovala problémy dlhohodovej ochrany elektronických záznamov v Litve, kde IT v štátnej správe sa zatiaľ používajú v rôznych formátoch. Bude preto nevyhnutné štandardizovať informačný a počítačový systém, aby bolo možné zabezpečiť modernú správu elektronických záznamov a ich preberanie do archívov.

Inta Feldmanová (Hlavná správa štátnych archívov Lotyšska) sa venovala archívnym aspektom správy elektronických záznamov Lotyšska. Do konca 90. rokov sa v lotyšských archívoch uplatňoval konzervatívny prístup k preberaniu dokumentov v elektronickej podobe do archívnej úschovy, keďže archívári považovali informačné systémy len za technickú záležitosť a elektronické záznamy za duplicitné k papierovým. Niektoré databázy používané v štátnej správe (napr. Pozemkový register, Register obyvateľov, Obchodný register, Daňový register, Register motorových vozidiel, ďalej informačné systémy školstva, sociálneho poistenia, zdravotnej starostlivosti atď.) nemusia mať vždy adekvátnu papierovú podobu, resp. pri ich tlači by sa mohli informácie a ich vzťahy znehodnotiť. Preto (aj s ohľadom na odporúčania Európskej únie) vláda a archívári začali s tvorbou stratégie správy elektronických záznamov. V súvislosti so zákonom o ochrane osobných údajov boli už v spolupráci s archívmi stanovené pravidlá preberania informačných systémov na spracovanie osobných údajov do archívov. Základom úspechu v uvedenej problematike je sledovanie skúseností v zahraničí (hl. Švédsko, Nórsko, Dánsko) a účasť archivárov pri normotvorbe (zákon o elektronických záznamoch a príslušné vykonávacie predpisy správy a archivovania elektronických záznamov). Záujem o riešenie týchto otázok majú nielen archívári, ale aj samotné štátne inštitúcie. Napr. Centrálny štatistický úrad Lotyšska uchováva informácie v papierovej podobe (je to predpísané zákonom), ale aj v elektronickej forme (je to praktickejšie v každodennom využívaní). Tento duplicitný systém je neprimerane nákladný, a preto je nevyhnutné zaoberať sa otázkou bezpečného uchovávania informácií len v lacnejšej elektronickej forme. V súčasnosti prijíma lotyšský parlament zákony o elektronických záznamoch a štátnom informačnom systéme. Zároveň boli vypracované pravidlá Archivovania elektronických systémov a elektronických záznamov, ktoré pokrývajú celý životný cyklus záznamov. V súčasnosti sú rozpracúvané základné pravidlá pre procesy a spôsoby uschovania a hodnotenia elektronických systémov a elektronických záznamov, pre ktoré by mal vzniknúť samostatný špecializovaný archív, čo by malo byť v lotyšských podmienkach menej nákladné.

Daina Klavinia (riaditeľka Štátneho archívu Lotyšska) predstavila úlohy archívov v otvorenej spoločnosti. Základným pravidlom práce archívárov by mala byť snaha o čo najširšie sprístupnenie dokumentov verejnosti, a to platí aj pre elektronické záznamy. Archivári musia analyzovať a definovať existenciu elektronického záznamu ako objektu spisovej služby, jeho ochranu, hodnotenie a preberanie do archívov a jeho sprístupnenie verejnosti, na čo je možné využiť internet. Prístup k správe archívnych dokumentov by nemal byť odlišný vzhľadom na nosič, základné pravidlá musia byť rovnaké pre papierové aj elektronické dokumenty (hlavne hodnotenie záznamov a výber archívnych dokumentov). Na riešenie uvedených úloh je však nevyhnutné dostatočne vyškoliť archívárov.

Z diskusie vyplynuli hlavné trendy automatizácie v archívniectve, a to sprístupňovanie archívnych dokumentov širokej verejnosti prostredníctvom internetu a tvorba elektronických archívnych pomôcok. Pri realizácii uvedených úloh môže výrazne pomôcť medzinárodná spolupráca archívov, ale aj podporné finančné zdroje z Európskej únie. Základom prístupu k elektronickým záznamom by mali byť rovnaké princípy ako pri preberaní, ochrane a sprístupňovaní klasických dokumentov.

Na záver konferencie účastníci prijali rezolúciu, v ktorej vyzvali archívy, archívne správy, medzinárodné archívne organizácie a vlády jednotlivých krajín k zlepšeniu spolupráce na poli automatizácie v archívniectve a k spolupráci pri tvorbe medzinárodných projektov financovaných zo zdrojov Európskej únie. Rovnako bude nutné vyriešiť základné otázky správy elektronických záznamov a ich uloženia v archívoch.

Stanislav Šotník

SYMPÓZIUM O ÚLOHÁCH VÝSKUMU NEMČINY POUŽÍVANEJ PISÁRMÍ V STREDOVEKÝCH A RANONOVAVEKÝCH MESTSKÝCH KANCELÁRIÁCH

Medzinárodná pracovná skupina germanistov, inštitucionalizovaná ako Internationaler Arbeitskreis Kanzleisprachenforschung, sa zišla v závere uplynulého roka v Münsteri na svojom v poradí treťom zhromaždení. Účastníci z Česka, Lotyšska, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rumunska, Ruska aj Slovenska rokovali od 11. do 14. novembra 2001 o úlohách výskumu nemčiny používanej pisármi v stredovekých a ranonovovekých mestských kanceláriách tiež na našom území. Napriek tomu, že sympóziu zvolali germanisti a archívári hostovali na ňom len ako nepatrná minorita, archívne dokumenty (často slovenskej proveniencie) citovali účastníci veľakrát práve v súvislosti s hlavnou témou stretnutia (Aufgaben einer künftigen Kanzleisprachenforschung), a to ako nezapustiteľné pramene retrospektívnych informácií o vývoji nemčiny.

Viacere referáty (vedno s nadväzujúcou výmenou názorov), napríklad Pétera Bassolu zo Szege-du o verbálnom komplexe vo vedľajších vetách v novej strednej hornej (= spisovnej) nemčine, takisto Dany Dogaruovej zo Sibiu o rozsahu vety v novej strednej hornej nemčine používanej v Sedmohradsku či Ludmily Kretterovej z Nitry o podmienkových vetách v textoch spísomných v rovnakom jazyku na našom území, boli doslova popretkávané odbornými názvami, ktoré archívári nepoužívajú a pri počúvaní takto koncipovaných referátov zväčša iba stačia vnímať názvy archívnych dokumentov podrobovaných tým alebo oným germanistom lingvistického rozboru.

Inú a archívárom blízku podobu mali referáty, ktorými prispeli k mnohorakosti prednášaných informácií napríklad Ilpo Tapani Piirainen a Libuše Spáčilová. Aj na Slovensku dobre známy profesor Vestfálskej univerzity v Münsteri načrtol pútavý pohľad na estetiku neskorostredovekých a ranonovovekých rukopisov, osobitne na duktus písma a iluminácie mestských kníh, ktoré študoval v Banskej Štiavnici, Kremnici a ďalších archívoch na Slovensku. Pripomenul, že „najmä benediktíni považovali spísomňovanie textov a ich iluminovanie za bohumilú činnosť“. Libuše Spáčilová z Olomouca si všimla typické prostriedky slovnej zásoby a skladby viet, ktoré používali mestskí pisári v Olomouci v rokoch 1522–1630 pri zapisovaní prehľadov pozostalostí do osobitnej a iba pre tieto účely vyhradenej mestskej knihy. Zaujali tiež príspevky Jaroslava Bogackeho z Opole o ustálených slovných zvratoch (napr. „so lang sy irem witwen stuell nicht verruckt =

kým sa znovu nevydá) udomácnených v sliezskych cechových písomnostiach z 15. a 16. storočia, Józefa Grabareka z Bydgoszcza o spôsoboch písania číselníkov (evokujúcich podobné kombinácie textových podôb číselníkov a čífer alebo latinských čísiel a arabských čífer na našich zvonoch) v najstaršej knihe prisažných (Schöffnenbuch) mesta Toruń z rokov 1363–1428, ako aj referát o postavení tzv. Burspraken medzi neskorostredovekými a ranonovovekými právnymi textami spisovateľmi v mestskej kancelárii Rigy. Dzintra Lele-Rozentaleová z Ventspilsu ním priblížila právnú úpravu verejného života v hansomom meste, v ktorej názve (Burspraken = prejavy mešťanov) rezonuje skutočnosť, že bola recipovaná auditívne, čiže vyhlasovaná každý rok verejne (v nedeľu pred 29. septembrom) na zhromaždení obyvateľov Rigy.

Erika Mayerová z Bratislavy analyzovala vo svojom vystúpení stredobavorské prvky v reči takmer osemdesiaty verejných aj súkromných testamentov, ktorých znenie sa zachovalo v najstaršom protokole testamentov Bratislavy z rokov 1427–1529. V diskusii po ňom neostala bez povšimnutia zmienka, že medievalistka Katalin Szendeová, ktorá pôsobí na Stredoeurópskej univerzite (Central European University) v Budapešti, už prepísala spomenutý súbor písomných prejavov poslednej vôle a pripravila ho na vydanie tlačou.

V súvislosti so sympóziom v Münsteri prichodí spomenúť tiež dva na ňom predstavené projekty, dve nové knihy a jedno životné jubileum.

Jörg Meier z Bochumu a Arne Ziegler z Münsteru, obaja pravidelne skúmajúci doklady o vývoji kancelárskej nemčiny na Slovensku, názorne vysvetlili obsahovú štruktúru a časový harmonogram prípravy príručky o nemčine používanej v stredovekých a ranonovovekých mestských kanceláriách (Internationales Handbuch Kanzleisprachenforschung). Výslovne upozornili, že si neosvojili názor už spomenutého Pétera Bassolu, ktorý na predchádzajúcom sympóziu v Regensburgu územne vyznačil záujem o kancelársku nemčinu vo svojej vlasti slovami „auch Gebiete werden berücksichtigt, die im Frieden von Trianon 1920 abgetrennt wurden (Slowakei, Siebenbürgen, Batschka, Kroatien und Burgenland)“. Príručka bude rešpektovať jestvujúce štátne hranice a preto jedna z jej kapitol bude hovoriť o vývoji kancelárskej nemčiny na Slovensku. Autorská zdatnosť zainteresovanej medzinárodnej pracovnej skupiny germanistov je zárukou, že premena projektu na príručku v knižnej podobe nepotrvá dlho. Vyslovujeme už teraz nádej, že nebude chýbať ani v príručnej knižnici žiadneho z našich štátnych archívov.

O prebiehajúcom súpise archívnych dokumentov spisovateľmi na Slovensku v stredoveku a ranom novoveku v nemčine referoval Juraj Spiritza. Pripomenul nemeckých germanistov Ilpa Tapaniho Piirainen, Klausu-Petra Wegeru a Jörga Meiera ako iniciátorov projektu Deutschsprachige Handschriften und Dokumente des Mittelalters und der Frühen Neuzeit in slowakischen Archiven. Neopomenul historické dôvody, prečo nahradila práve nemčina pred začiatkom 17. storočia latinčinu ako kancelársky jazyk v mnohých mestách na našom území, ani druhovú rôznorodosť takýchto písomných záznamov a účasť Volkswagen-Stiftung aj slovenských archívárov na realizácii projektu rozpláňovaného na jeden plus päť rokov. Jeho cieľom je systematický súpis listín, listov, mestských kníh a iných záznamov spisovateľmi pred rokom 1651 po nemecky a uložených vo vybraných štátnych archívoch najmä v „písomných pozostalostiach“ miest a mestečiek. Moderné metódy ukladania a vyhľadávania dát umožnia, aby získané údaje (= registry) boli zostavované do tematických celkov (= katalógov). Pretože výsledky súpisu poslúžia nepochybne nielen germanistom a historikom, ale ponúknu možnosti využitia aj zástupcom iných vedných disciplín, ráta sa s ich zverejnením v knižnej podobe. V súlade s pripraveným rozvrhom práce (Prioritätenliste der zu bearbeitenden Archivbestände) začal súpis 1. júla 2000. V rokoch 2000 a 2001 dotkol sa Štátneho okresného archívu v Banskej Bystrici (archívny fond Mesto Banská Bystrica), Štátneho okresného archívu v Banskej Štiavnici (archívny fond Magistrát mesta Banská Štiavnica a Banská Belá), Štátneho okresného archívu v Levoči (archívny fond Magistrát mesta Levoča), Štátneho okresného archívu v Pezinku (archívne fondy Magistrát mesta Modra, Magistrát mesta Pezinok, Magistrát mesta Svätý Jur) a Štátneho okresného archívu v Poprade (archívne fondy Kežmarok a Spišská Sobota). V januári 2002 pribudol k skúmaným „písomným pozostalostiam“ archívny fond Mesto Bardejov, ktorý je uložený v štátnom okresnom archíve v rovnomennom meste.

Na sprievodnej výstavke odbornej literatúry vzbudil badateľne najživší záujem práve vydaný zborník príspevkov prednesených v októbri 1999 na predchádzajúcom sympóziu v Regensburgu (GREULE, A.: Deutsche Kanzleisprachen im europäischen Kontext. Wien 2001). Archívne doku-

menty slovenskej proveniencie si v ňom všímajú štyria autori, a to Ludmilla Kretterová (Zur Syntax des Frühneuhochdeutschen in deutschsprachigen Texten aus der Slowakei), Erika Mayerová (Zum Konsonantensystem in den ältesten Pressburger Testamenten), Jörg Meier (Deutschsprachige Korrespondenzen in der frühen Neuzeit – Briefe Leutschauer Notare und Stipendiaten) a Ilpo Tapani Piirainen (Das Stadtbuch von Leibitz/Lubica – Ein Beitrag zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei).

Súčasťou laudácií vyslovených v závere sympózia na adresu univerzitného profesora Ilpa Tapaniho Piirainena, ktorý sa 15. novembra 2001 dožil šesťdesiatin, sa stal jemu venovaný zborník *Deutsche Sprache in Europa – Geschichte und Gegenwart* (Wien 2001, 612 s.). Jörg Meier a Arne Ziegler, ktorí ho pripravili na vydanie, tematicky rozčlenili objemný obsah na príspevky všímajúce si podoby nemčiny v stredoveku a ranom novoveku, príspevky o nemčine v novoveku a súčasnosti, ako aj o nemčine a nemeckej kultúre v stredovýchodnej Európe. Štvrtú tematickú časť zborníka pomenovali *Zum guten Schluss*. Nemalo by ujsť pozornosti bibliografov zhromažďujúcich podklady pre ďalší zväzok slovenskej historiografie, ktorý má zachytiť tituly publikované v rokoch 2000–2004, že do „Piirainenovho zborníka“ prispeli tiež Ivan Chalupický (Die Familie Petzval und die Zips; s. 581–584) a František Žifčák (Die Caritas der Stadt Leutschau/Levoča im 16. und 17. Jahrhundert nach der Thurzo'schen Stiftung; s. 585–591).

Obsah zborníka rozhojňuje výrečná *Tabula Gratulatoria* s menami gratulantov z ruských miest Barnaul a Moskva, jubilantovho rodného Fínska, Nórska, jemu dôverne známeho Slovenska, Nemecka zvoleného pred rokmi za pôsobisko aj druhú domovinu, Nanjingu, Tokia aj iných stredísk germanistiky v širom svete. Záverečné tri priečky zoznamu abecedne zoradených právnických osôb, ktoré takisto na profesorove šesťdesiatiny nezabudli, zaujali „Staatliches Gebietsarchiv Levoča, Südostdeutsche Historische Kommission Tübingen a Zipser Historischer Verein Levoča“. Zároveň sme si uvedomili, že Slovenská akadémia vied sa stotožnila s návrhom svojho Historického ústavu a ocenila zásluhy jubilujúceho univerzitného profesora (ktoré sú dostatočne známe a netreba ich vymenovať) udelením medaily s portrétom Ľudovíta Štúra.

Prehľad viac ako tristo titulov (z nich 25 kníh a 162 štúdií), ktoré Ilpo Tapani Piirainen doteraz publikoval, oznamuje v závere zborníka, že pozoruhodná časť z nich je bezprostredne spätá s archívnymi dokumentmi slovenskej proveniencie alebo aspoň iným spôsobom so Slovenskom.

Juraj Spiritza

KRONIKA

SEDEMDESIATINY IVANA CHALUPECKÉHO

Dlhá, priama a hlboká brázda, ktorou prispel k modernizácii slovenského archívnictva v druhej polovici dvadsiateho storočia Ivan Chalupický, je aktuálnym príkladom, že starobylému konštatovaniu nomen (et) omen neubral ani čas z jeho výstižnosti. Jubilant používa síce otcovo prírnenie, odolnosťou voči príkorm, ktoré sa mu nevyhýbali, tiež schopnosťou kypriť plané celiny ako ostrý pluh, sľaby ale rezonoval v jeho pozoruhodnej čínorodosti názov rodu, ktorý mu dal matku Helenu Pflugovú.

Ivan Chalupický sa narodil 16. marca 1932 v Spišskej Novej Vsi. Pripomeňme si tiež, že cesta prvorodeného syna tamojšieho lesného inžiniera Viktora Chalupického k maturite začala pred druhou svetovou vojnou na gymnáziu v Kežmarku, pokračovala po nej na gymnáziu v Levoči a bola násilne prerušená po študentovej kolízii s pofebruárovými zneužívateľmi monopolu moci v oktáve gymnázia v Tisovci. Pretože tam verejne vystúpil proti perzekvovaniu biskupov Vojtaššáka, Buzalku a Gojdiča, potrestali ho školské orgány v roku 1951 vylúčením zo školy a „justícia“ mu znemožnila voľný pohyb. Dočasná strata slobody, nadväzujúca drina v kameňolome v Tisovci, úmorná práca v tehelni v Spišskej Novej Vsi ani lopota v bani neďaleko od rodiska však prepustenieho politického väzňa ideologicky „nepoučili“, lež upevnili v ňom vrozenú húževnatosť, znášanlivosť aj nepredstieranú skromnosť a zmysel pre kultivovaný humor.

V súlade s absurditami onej doby mohol Ivan Chalupický, už ako príslušník robotníckej triedy, maturovať externe roku 1955 v rodisku na gymnáziu „hrdiacom“ sa inovovaným názvom Jedennástročná stredná škola kapitána Jána Nálepku. O rok neskôr sa stal pracovníkom vtedajšieho I. oddelenia Štátneho archívu v Košiciach, elokovaného v Levoči. Vďaka tomu, že príslušný „aparátčik“ v tom čase vševládnej komunistickej strany mylne považoval Chalupického nástup do archívu za žiaduce spoločenské poníženie nežiaducej osoby a preto proti nemu nezakročil, získala societa archívárov nového člena, ktorý sa vypracoval uvážlivou pričínlivosťou na jednu z jej najvýraznejších osobností.

Nevľúdna škola života naučila Ivana Chalupického nebáť sa úsilia vkladaneho do získavania vedomostí. Už v rokoch 1957–1960 preukázal záujem, a to externým štúdiom na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, o nadobudnutie kvalifikácie graduovaného archívára. Ako diplomovú prácu odovzdal sprievodcu po archívnom fonde Provincie šestnástich spišských miest. Jej obsažnosť uznal Alexander Húščava o. i. slovami „Chalupický ... svoje tvrdenia podporiera bohatstvom archívneho materiálu aj literatúry, čo je dôkazom heuristickej zdatnosti... Spracovanie je založené na suverénnom zvládnutí doteraz nespracovaného materiálu“. Náročný a prísny univerzitný profesor vystihol dvoma vetami diplomantovo presvedčenie (vyjadrované neskôr početnými inými prácami), že základným predpokladom presvedčivosti odborného textu je zrozumiteľnosť vyplývajúca zo spoznania prameňov a literatúry a že každé slovo, ktoré by sťažovalo jeho pochopenie, treba ako zbytočné vynechať. Diplomová práca aj písomná časť štátnej záverečnej skúšky („Pripravte do tlače listinu uhorského kráľa Karola z 30. 7. 1336 ...“) dokladajú, že o udelenie diplomu „promovaného historika“ sa uchádzal diplomant, ktorý spoznával tektoniku archívnych fondov pri ich sprístupňovaní. Vďaka paleografickým, chronologickým a iným znalostiam (latinčinu, nemčinu ani maďarčinu nevyneímajúc) neprehliadol žiadnu z vnútorných súvislostí „písomnej pozostalosti“ späť s autonómnou podobou správy šestnástich spišských miest a mestechiek, ktoré (vrátane Spišskej Novej Vsi) sa dostali kvôli dlhu Žigmunda Luxemburského v roku 1412 do takmer tristošesťdesiatročného zálohu poľským panovníkom; zvládol bez problémov tiež interpretáciu obsahu zachovaných písomností v dobových súvislostiach. Pretože francúzštinu si osvojil už ako gymnazista, mohol koncom 70. rokov rozšíriť teoretickú rozhladenosť v archívnictve sťažou poskytnutou v Paríži francúzskym Národným archívom.

V topografii čínorodosti sedemdesiatnika Ivana Chalupického nemôže chýbať Krúžok historikov Spiša, ktorý založil ako súčasť Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v roku 1965, do roku 1990 osobne viedol a v roku 1992 pomáhal transformovať na (oživotvorený) Spišský dejepisný spolok. Od

roku 1993 (v ktorom si Spišský dejepisný spolok pripomenul 110. výročie založenia) zostavil už osem čísiel jeho ročenky *Z minulosti Spiša*. Radi konštatujeme, že spojený deviaty a desiaty zväzok periodika dostal, a to pričinením Františka Žifčáka, podobu laudačného „Chalupeckého zborníka“.

Získanie akademického titulu doktora filozofie (1968) a najmä roky odpracované na čele Štátneho oblastného archívu v Levoči (1969–1978 a po rehabilitácii opätovne v rokoch 1990–1992) sú ďalšími časovými medzníkmi v jubilantovom životopise. Hoci pôsobil ako riaditeľ archívu omínovaných trinásť rokov, vošli do análov ako obdobie nebývalého rozvoja. V roku 1992 odovzdal svojmu pokračovateľovi (ktorého rast z absolventskej neskúsenosti do riadiacej zrelosti vedome usmerňoval) inštitúciu, ktorá narástla z elokovanej podriadenosti na samostatný archív; postúpil mu pracovisko s účelovo revitalizovanými objektmi (Thurzov dom a Malý župný dom), jasnou priestorovou perspektívou (susedný stredoveký meštiansky dom s dvojtraktovou dispozíciou bol medzičasom spojený s Malým župným domom do spoločného komunikačného okruhu) aj s kolektívom pracovníkov pripomínajúcich vlastnosťami a výkonnosťou zohraný orchester.

Poohliadnutie na doterajšiu časť životného smerovania Ivana Chalupeckého evokuje otázku, či každý z jeho pracovných dní trval naozaj iba osem hodín. Hoci rôzne povinnosti ho vzdäľovali často z Levoče, nežiadal úľavy pri sprístupňovaní archívnych fondov. Stačil zároveň systematicky vyhľadávať u dedičov či opatrovníkov a získavať pre archívy hodnotné jednotliviny aj rozsiahle súbory záznamov. Stačí pripomenúť tzv. Brichenzweigovu levočskú kroniku zo 17. storočia (považovanú dovtedy za stratenú), denník Štefana Cornidesa z Kežmarku z rokov 1808–1846 (s opismi návštev Vysokých Tatier), kroniku pôvodne nemeckej a po 2. svetovej vojne zrušenej spišskej obce Dvorce z rokov 1938–1945, denník rezidencie jezuitov v Spišskej Novej Vsi z rokov 1939–1950 alebo archív rodu Bohuš s najstaršou listinou z roku 1262, archív priekopníka röntgenológie v 19. storočí v Uhorsku Vojtecha Alexandra z Kežmarku (vrátane jeho prvých röntgenových snímok), archív tlačiaru kníh a vydavateľa regionálnych novín v 19. storočí v Levoči Jozefa Th. Reisa, archív fotoateliéru Matz v Spišskej Novej Vsi s takmer 10 000 negatívmi z rokov 1880–1930 na sklenených doskách. Jubilat patril tiež k najagilnejším členom Vedeckej archívnej rady, ohodnocovacej komisie (ktorej písomné vyjadrenia sa stávali podkladom pre rozhodnutia riaditeľa riadiaceho orgánu archívnictva o nadobúdanie písomných, obrazových a zvukových záznamov s dokumentárnou hodnotou od vlastníkov pre archívy) aj redakčnej rady časopisu *Slovenská archivistika*. Klasifikačná schéma archívnych dokumentov a zbierok, takisto súčasná podoba ich evidenčných listov je spojená s predsedníctvom Ivana Chalupeckého v metodickej komisii. Prichodí dodať, že jeho meno nechýba ani v dokumentácii zabezpečovacieho mikrofilmovania matrik, lebo spoločný projekt s Genealogical Society of Utah sa začal meniť na skutočnosť po 10. januári 1991 práve v Štátnom oblastnom archíve v Levoči. Spomína sa tiež v správach o činnosti Slovenského historického ústavu v Ríme, *Süddeutsche Historische Kommission*, ako aj *Le comité international pour l'histoire des villes*.

Neúnavný Ivan Chalupecký, ignorujúc vzdialenosti, ktoré musel precestovať, prednášal o dejinách pohybu na Spiši aj o jeho významných rodákoch v Mníchove a Stuttgarte. V roku 1969 sa zúčastnil v Ríme pamätihodnej spomienkovej slávnosti k 1100. výročiu úmrtia sv. Cyrila. Roku 1991 sa zapojil vo Vatikáne do rokovania predsynodálneho sympózia o kresťanstve a kultúre v Európe. Roku 1994 informoval na sympóziu v Gorizii o postavení katolíckej Cirkvi v ateizujúcom Československu. V decembri rovnakého roku bol menovaný vedno s Jánom M. Dubovským a Jozefom Šimončičom za člena zboru špecialistov spolupracujúcich s Pápežskou komisiou pre kultúrne imanie Cirkvi (*Pontificia commissione bonis culturalibus Ecclesiae*). Vie sa tiež, že pomáhal priamo vo Večnom meste otvárať dvere Vatikánskeho tajného archívu pre súpis archívnych dokumentov týkajúcich sa dejín Slovenska.

Dosiahnuc vek, v ktorom sa odchádza do dôchodku, Ivan Chalupecký len zmenil pôsobisko. Prednáša cirkevné dejiny a pomocné historické vedy na Teologickom inštitúte Jána Vojtaššáka v Spišskom Podhradí – Spišskej Kapitule (patriacom do zväzku Teologickej fakulty sv. Cyrila a sv. Metoda Univerzity Komenského v Bratislave) aj na Katolíckej univerzite v Ružomberku, a to od roku 1995 už ako riadne habilitovaný docent. Tiráž v štvrtročníku *Viera a život* (vydávanom Spoločnosťou Ježišovou v Trnave) napovedá, že otcovia jezuiti nezabudli pri zostavovaní jeho redakčnej rady na spoluautora knihy o dejinách rádu na Slovensku, ktorá vyšla roku 1990 v Cambridge. Slovenská televízia aj noviny medializovali počas nedávnych mesiacov členstvo Ivana Chalupeckého v komisii pripravujúcej pre sídelného biskupa Spišskej diecézy podklady návrhu na

beatifikáciu Jána Vojtaššáka. Zrejme netušil žiaden zo spochybňovateľov Chalupeckého pohľadu na prenasledovaného biskupa, že jeho názor na Jána Vojtaššáka má už polstoročnú stálosť.

V biografickom portréte sedemdesiatnika Chalupeckého by chýbala jedna z najcharakteristickejších črt, ak by sme obišli mlčaním knihy, štúdie a iné texty spojené autorsky alebo zostavovateľsky v našich aj zahraničných bibliografiách s jeho menom. Týkajú sa minulosti Levoče, Ľubice, Popradu, Spišského hradu, Spišskej Kapituly, Vrbova atď., totožnosti rezbára Majstra Pavla z Levoče aj iných osobností Spiša vrátane rodiny Petzvalovej (Wien 2001), kolégia piaristov v Podolínci, ktoré bolo „miešcom przenikania sie kultur miedzy Polska a Slowacja“ (Sejny 2000), meštianskych domov v Levoči (Frankfurt a. M. 2000) aj archívov v našej krajine (Führer durch die Archive der Slowakischen Republik, Levoča 1998). Takmer humanistický diapazón záujmov siahajúci od dejín administratívy po filateliu (dlhé roky viedol mladých filatelistov v Levoči!) potvrdil Ivan Chalupecký v poslednom čase o. i. zamyslením sa nad štátnymi sviatkami a pamätnými dňami v Slovenskej republike (v zborníku *Der Kampf um das Gedächtnis ...*, Wien 1997), o vzťahu Slovákov a ich štátu ku kultúrnemu dedičstvu (*Geschichte und Identität, v zborníku Slowakei – Gesellschaft im Aufbruch...*, Baden-Baden 1999) aj o zlatej bule Leopolda I. z roku 1660 (v zborníku *Studia academica ... Cassovia III*, Prešov 2000). Prichodí dodať, že v rokoch 1976–1998 pripravil vyše 100 biografii pre *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, v rokoch 1977–1978 takmer 180 prehľadov dejín pre *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* vydaný Encyklopedickým ústavom SAV, v rokoch 1977–1982 približne 90 hesiel pre *Encyklopédiu Slovenska* od toho istého vydavateľa a v rokoch 1986–1987 približne 50 biografii pre *Maticu slovenskú* a jej *Slovenský biografický slovník*. Je autorom hesiel o Jánovi z Kežmarku, Jodokovi z Vondrišľa, Štefanovi Klubertovi, lekárovi Mutimirovi (ktorý bol pred rokom 1273 prepoštom Spišskej Kapituly), o novodobých historikoch Hradskom, Pirhallovi, Rómerovi, Schmaukovi, Špirkovi, Venckovi, Wagnerovi a ďalších 47 mužoch v sutane v *Lexikone katolíckych kňazských osobností Slovenska* (Bratislava 2000).

Nech predchádzajúce riadky vyjadria úctu pisateľa (presvedčeného o zhode s celou societou archivárov) k nositeľovi Rytierskeho radu sv. Silvestra II. pápeža, ktorý (napriek vlastnej príslovečnej skromnosti!) môže už teraz povedať „exegi monumentum aere perennius“!

Juraj Spiritza

ODHALENIE PAMÄTNEJ TABULE JOZEFOVI GINDLOVI, CSc.

Dňa 30. októbra 2001 bola vo vstupnej hale Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici slávnostne odhalená pamätná tabuľa Jozefovi Gindlovi, CSc. – prvému riaditeľovi tohto archívu.

J. Gindl bol znalcom minulosti banskoštiavnického baníctva a dejín mesta Banskej Štiavnice, archivárom, múzejníkom, pedagógom, bibliografom a kultúrnym pracovníkom.

Narodil sa 26. januára 1917 v Banskej Štiavnici. Mal baníckych predkov. Vyrastal v prostredí, kde banícka tradícia a banícky štýl života bol silne zakorenený. V Banskej Štiavnici aj v roku 1937 zmaturoval na reálnom gymnáziu. Štúdium dejepisu a francúzštiny absolvoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

Už pred ukončením vysokoškolského štúdia prejavil záujem o minulosť baníctva a hutníctva. Jeho odborné zameranie – *praveké a staroveké baníctvo a hutníctvo* sa neskôr stalo východiskom pre spracúvanie dejín banskej výroby a histórie Banskej Štiavnice.

Prvým pôsobiskom Jozefa Gindla bolo Gymnázium v Trnave a v Banskej Štiavnici. V roku 1948 začal pracovať na Povereníctve SNR pre školstvo a kultúru. V rokoch 1948–49

pôsobil súčasne ako tajomník komisie na realizácii 11. článku Mierovej zmluvy s Maďarskom. V rokoch 1949–1950 sa znova vrátil učiť na banskoštiavnické gymnázium, odkiaľ po zriadení Ústredného banského archívu pre Slovensko dňa 1. apríla 1950 nastúpil do funkcie jeho prvého riaditeľa. Potom v rokoch 1958–1959 bol riaditeľom Banského múzea Dionýza Štúra a v rokoch 1956–1960 bol vedúcim výskumnej skupiny v Geofonde Banská Štiavnica. V rokoch 1960–1961 pôsobil na Odbornom učilišti Priemstavu v Banskej Štiavnici a v rokoch 1961–65 ako odborný asistent na Pedagogickom inštitúte v Martine. Externou formou štúdia absolvoval v roku 1965 Strednú priemyselnú školu banícku v Banskej Štiavnici. V rokoch 1965–1971 pôsobil na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici a na Vysokej škole lesníckej a drevárskej vo Zvolene.

Plodom jeho štúdia a bádateľskej činnosti z obdobia pôsobenia na stredných a vysokých školách bolo zostavenie učebných textov s názvom *Prehľad dejín výroby a techniky na Slovensku do roku 1848* a zbierka prameňov k slovenským dejinám *Cesty za poznaním minulosti*.

V roku 1968 obhájil vedeckú hodnosť kandidáta historických vied prácou *Vývoj haviarskych prác v oblasti banskoštiavnického baníctva*, o ktorej možno povedať, že je najucelenejšou s touto tematikou. Ďalšie získané poznatky zúročil v práci *Vývoj banskej techniky v oblasti banskoštiavnického banského revíru*, ktorú odovzdal ako svoju habilitačnú prácu.

Od roku 1971 až do 31. marca 1979 zastával opäť funkciu riaditeľa Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici, odkiaľ odišiel do dôchodku. Jeho činnosť v tomto ústave nebola charakterizovaná len zberateľskou a odbornou činnosťou. Ťažiskom jeho práce i celého kolektívu archívu v 50. rokoch bol bansko-historický výskum.

S druhým pôsobením Jozefa Gindla, CSc. v ŠÚBA je spojené aj vydávanie Spravodaja ŠÚBA, I.–IV. ročník (1975–1978), ktorého bol nielen zostavovateľom, ale v podstatnej miere aj jeho tvorcom. Prevažne sú v ňom publikované zozbierané štatistické údaje o banskej a hutníckej výrobe, životopisy významných osobností atď.

Veľmi dôležitá a náročná bola práca na bansko-hutníckom prekladovom slovníku a zbieranie záznamov pre všeobecnú a retrospektívnu bibliografiu Žiarskeho okresu.

Počas svojho života napísal takmer 300 štúdií, článkov, príspevkov a recenzií, z ktorých väčšina zostala len ako rukopisná pozostalosť. Osobný fond Jozefa Gindla sa nachádza v archívnej úschove ŠÚBA. Za rozvoj slovenského archívnictva a jeho záslužnú prácu mu bola v roku 1980 udelená pamätná *Križkova medaila* a v roku 1989 medaila *na znak uznania za dlhoročnú a obetavú prácu*.

Dlhoročná vedecká a publikačná činnosť Jozefa Gindla neustala ani v rokoch jeho zaslúženého odpočinku. Až do posledných dní svojho života pracoval na Bibliografii Štiavnických vrchov, ktorej dokončenie žiaľ prerušili neúprosne zákony ľudského bytia dňa 30. októbra 1991.

Jeho vedecky a historicky záslužné dielo, ktoré zanechal, bude hovoriť nielen k nám, ale aj k budúcim generáciám.

Slávnostný akt odhalenia pamätnej tabule začal klopaním na klopačku. Po slávnostnom privítaní hostí nasledovalo hudobné vystúpenie žiakov Základnej umeleckej školy v Banskej Štiavnici. Ďalej odzneli príhovory – PhDr. Jozefa Surovca, riaditeľa ŠÚBA, PhDr. Petra Kartousa, CSc. – riaditeľa odboru archívnictva a spisovej služby MV SR a JUDr. Ing. Jozefa Karabellyho – predsedu Banskoštiavnicko-hodruškého banického spolku. Potom PhDr. Peter Kartous a JUDr. Ing. Jozef Karabelly pamätnú tabuľu odhalili. Za rodinu poďakoval synovec p. Július Bartoš. Ďalej sa uskutočnil šachtág so skokom cez kožu a prijatím J. Gindla in memoriam do banického stavu a za čestného člena banického spolku. Tabuľa s rozmermi 60 × 40 cm je vyhotovená z prírodného kameňa.

Slávnosť bola ukončená banickou hymnou a prehliadkou výstavy archívnych dokumentov zo života a diela Jozefa Gindla, CSc.

Naše poďakovanie patrí sponzorom – firme Zlatý Onyx, s. r. o. v Leviciach za vyhotovenie tabule, Banskoštiavnicko-hodruškému banickému spolku a Ing. Eduardovi Radovi – Pivovar Steiger vo Vyhniciach, bez pomoci ktorých by sme ťažko mohli túto slávnosť uskutočniť.

Jozef Surovec

ARCHÍVNE POMÔCKY ŠTÁTNYCH A OSOBITNÝCH ARCHÍVOV V SR ZA ROKY 1994–2001

Po siedmich rokoch uverejňujeme na stránkach Slovenskej archivistiky opäť prehľad archívnych pomôcok, ktoré za spomínané časové obdobie obohatili centrálnu evidenciu pomôcok vedenú na odbore archívnictva a spisovej služby MV SR. Na rozdiel od doteraz uverejňovaných prehľadov uvádzame aj archívne pomôcky vyhotovené osobitnými archívmi, ktoré podliehajú spolu so štátnymi archívmi pod jednotnú metodiku odboru archívnictva a spisovej služby MV SR.

V priebehu rokov 1994–2001 sme zaznamenali do centrálnej evidencie celkovo 390 nových archívnych pomôcok. Prevahu majú inventáre (350 ks), ktoré tvoria jadro vypracovaných pomôcok. V oveľa menšej miere sa vyskytujú katalógy (35 ks). Prírastok pomôcok do centrálnej evidencie má rok čo rok stále klesajúcu tendenciu. Značný úbytok pomôcok sme zaznamenali aj za roky 1986–1993 (SA 2/1994), keď do evidencie prišlo o polovicu menej archívnych pomôcok ako v predchádzajúcom období (501 ks). Ba dokonca pokles za roky 1994–2001 sa ešte zvýraznil. Cieľom nášho príspevku však nie je hľadať príčiny tohto pretrvávajúceho stavu.

Archívne pomôcky sme v prehľade rozdelili podľa zaužívanej schémy na tri druhy:

I. Sprievodcovia po archívnych fondoch

II. Inventáre

- A. Štátna moc, správa a samospráva
- B. Justícia
- C. Armáda a bezpečnosť
- D. Finančníctvo
- E. Hospodárstvo
- F. Družstevníctvo
- G. Politické strany, orgány a spoločenské organizácie Národného frontu
- H. Veda, kultúra a osвета
- I. Školstvo
- J. Zdravotníctvo a sociálna starostlivosť
- K. Náboženské organizácie
- L. Rody a panstvá
- M. Rodiny a osoby
- N. Cechy, spolky a záujmové organizácie
- O. Zbierky
- P. Iné archívne fondy

III. Katalógy

- A. Štátna moc, správa a samospráva
- B. Justícia
- C. Armáda a bezpečnosť
- G. Politické strany, orgány a spoločenské organizácie Národného frontu
- H. Veda, kultúra a osвета
- O. Zbierky

Inventáre a katalógy delíme ďalej vecne na hlavné skupiny a podskupiny podľa klasifikačnej schémy, v rámci ktorých sme ich zoradili abecedne. Pri každej pomôcke uvádzame jej názov, časový rozsah fondu, druh pomôcky, počet strán, meno autora či autorov pomôcky, názov archívu a rok vyhotovenia pomôcky. Názvy archívov sme skrátili (SNA – Slovenský národný archív, ŠÚBA – Štátny ústredný banský archív, ŠOBA – štátne oblastné archívy, ŠOKA – štátne okresné archívy).

Do prehľadu sme zaradili aj archívne pomôcky, ktoré boli vypracované v archívoch i pred rokom 1994, ale z rozličných príčin sa dostali do centrálnej evidencie až v rozpätí rokov 1994–2001. Kvôli kompletnosti uvádzame v zozname aj informatívnych sprievodcov štátnych a osobitných archívov, ktorých vydal odbor archívnictva a spisovej služby MV SR.

PREHĽAD ARCHÍVNÝCH POMÔCOK ZA ROKY 1994–2001

I. SPRIEVODCOVIA PO ARCHÍVNÝCH FONDOCH

1. **Informatívny sprievodca štátnych archívov Slovenskej republiky I.** 212 s. Zostavila M. Stieberová, OASS MV SR, Bratislava 2000.
2. **Informatívny sprievodca štátnych archívov Slovenskej republiky II/1, 2.** 359+347 s. Zostavil M. Mišovič, OASS MV SR, Bratislava 2001.
3. **Informatívny sprievodca osobitných archívov Slovenskej republiky.** 136 s. Zostavila J. Ragačová, OASS MV SR, Bratislava 2001.
4. **Dočasný sprievodca po fondoch a zbierkach Vojenského historického archívu, I. diel.** 36 s. S. Čordášová – A. Kelenyei – P. Vimmer, Vojenský historický archív, Trnava 1996.
5. **Sprievodca po fondoch a zbierkach Vojenského historického archívu, II. diel.** 1918–1939. 53 s. S. Čordášová, Vojenský historický archív, Trnava 1998.

II. INVENTÁRE

A. ŠTÁTNA MOC, SPRÁVA A SAMOSPRÁVA

1. **Vládny komisariát pre štátne banské a hutnícke závody na Slovensku v Bratislave 1919–1926.** Inventár, 227 s. E. Kašiarová – Z. Kollárová – M. Kalnovičová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1994.
2. **Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939–1945. Spisy dôverné 1940–1945. I. časť 1940–1942.** Inventár, 199 s. S. Čordášová – A. Kelenyei – P. Kralčák, Vojenský historický archív Trnava 2000.
3. **Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939–1945. Spisy dôverné 1940–1945. II. časť 1943–1945.** Inventár, 147 s. S. Čordášová – A. Kelenyei, Vojenský historický archív Trnava 1998.
4. **Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939–1945. Spisy tajné 1939–1945. I. časť.** Inventár, 152 s. A. Konečný, Vojenský historický archív Trnava 1996.
5. **Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939–1945. Spisy tajné 1939–1945. II. časť.** Inventár, 151 s. A. Konečný, Vojenský historický archív Trnava 1996.
6. **Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939–1945. Prezídium 1939–1940. I. časť.** Inventár, 160 s. A. Konečný, Vojenský historický archív Trnava 1997.

7. **Povereníctvo lesov a drevárskeho priemyslu – kolégium povereníka 1951–1956.** Čiastkový inventár, 86 s. M. Mistríková, SNA 1998.
8. **Povereníctvo lesov a drevárskeho priemyslu – kolégium ministra lesov a drevárskeho priemyslu 1951–1956.** Čiastkový inventár, 66 s. M. Mistríková, SNA 2001.
9. **Povereníctvo miestnych palív a naftového priemyslu (1956) 1957–1960.** Inventár, 41 s. J. Nemčovičová, SNA 1997.
10. **Povereníctvo spotrebného priemyslu 1956–1960. Kolégium povereníka spotrebného priemyslu 1956–1960.** Čiastkový inventár, 46 s. L. Hrubá, SNA 2000.
11. **Povereníctvo stavebného priemyslu. Kolégium povereníka 1951–1953. Povereníctvo stavebníctva. Kolégium povereníka 1953–1960.** Združený inventár, 105 s. K. Magurová, SNA 1997.
12. **Povereníctvo techniky 1944–1951.** Inventár, 234 s. V. Wolfshöndl, SNA 1998.
13. **Štátny úrad pre vojnových poškodencov v Bratislave (1920) 1946–1951 (1955).** Inventár, 28 s. M. Nirházová, SNA 2001.
14. **Bratislavská župa I. B./ Písomnosti súdne. 2. Trestné. a/ trestné procesy (1631–1853) b/ spisy trestného súdu (1670–1853).** Čiastkový inventár, 300 s. A. Balogh – J. Khúlová, ŠOBA Bratislava 1976.
15. **Bratislavská župa II. 1923–1928. Administratívne písomnosti.** Inventár, 150 s. L. Máteová, ŠOBA Bratislava 1999.
16. **Gemerská župa (1453) 1504–1803 (1914) I.–III. časť.** Inventár, 658 s. J. Kupča – M. Nagyová – A. Kováčová – J. Schwartz – A. Daniš – K. Černajová, ŠOBA Banská Bystrica 2000.
17. **Komárňanská župa I. Županské písomnosti 1861–1918.** Inventár, 280 s. V. Zemeneová, ŠOBA Nitra 1991.
18. **Košická župa 1923–1928 I. zv.** Inventár, 265 s. Kolektív, ŠOBA Košice 1996–1998.
19. **Košická župa 1923–1928 II. zv.** Inventár, 316 s. Kolektív, ŠOBA Košice 1996–1998.
20. **Oravská župa II. 1848–1922. 1. časť.** Inventár, 323 s. A. Kočišová – S. Palkovič – M. Švidroňová – V. Švidroň, ŠOBA Bytča 1991.
21. **Oravská župa II. 1848–1922. 2. časť.** Inventár, 283 s. A. Kočišová – S. Palkovič – M. Švidroňová – V. Švidroň, ŠOBA Bytča 1991.
22. **Trenčianska župa – Župný archivár 1861–1922.** Čiastkový inventár, 63 s. E. Jakubičková, ŠOBA Bytča 2000.
23. **Užská župa 1857–1944.** Inventár, 3 s. V. Verdonová, ŠOBA Prešov 1996.
24. **Zvolenská župa 1850–1860.** Inventár, 240 s. J. Žilák, ŠOBA Banská Bystrica 1998.
25. **Dištriktuálny hlavný komisariát v Levoči 1849–1850.** Inventár, 13 s. H. Liptáková, ŠOBA Levoča 1994.
26. **Slúžnovský úrad v Hlohovci. Dôverné, prezidiálne a administratívne písomnosti 1919–1922.** Inventár, 110 s. T. Féderová, ŠOBA Nitra 2000.
27. **Slúžnovský úrad v Kežmarku (1814) 1850–1860 (1861).** Inventár, 75 s. H. Liptáková, ŠOBA Levoča 1996.
28. **Slúžnovský úrad v Považskej Bystrici 1855–1922.** Inventár, 226 s. S. Churý – T. Bystričanová – D. Gerčicová, ŠOBA Bytča 2001.
29. **Slúžnovský úrad v Spišskej Sobote (1810) 1850–1922.** Inventár, 147 s. A. Frelichová – I. Chalupický – H. Liptáková, ŠOBA Levoča 1994.
30. **Slúžnovský úrad v Starej Ľubovni (1778) 1850–1922.** Inventár, 107 s. H. Liptáková – A. Liščáková, ŠOBA Levoča 1997.

31. **Oblasťný priemyselný inšpektorát v Trenčíne 1898–1918.** Inventár, 46 s. E. Jakubičková, ŠOBA Bytča 1998.
32. **Štátny lesný úrad v Trenčíne 1893–1922.** Inventár, 84 s. E. Jakubičková, ŠOBA Bytča 2000.
33. **Štátny pôdohospodársko-technický úrad v Košiciach 1882–1923. Expozitúra vodohospodárskeho oddelenia Referátu Ministerstva verejných prác so sídlom v Košiciach 1920–1928. Kultúrno-inžiniersky úrad v Košiciach 1939–1944. Štátny vodohospodársko-stavebný úrad v Košiciach 1946–1949.** Skupinový inventár, 92 s. M. Ostrolucká – E. Dulovič, ŠOBA Košice 1998–1999.
34. **Župné mesto Rimavská Sobota 1938–1944.** Inventár, 142 s. J. Drugda, ŠOKA Rimavská Sobota 1994.
35. **Hlavnoslúžňovský úrad v Šali II. 1938–1945.** Rozbor fondu, 39 s. L. Bukovszky, ŠOKA Šaľa 1994.
36. **Hlavnoslúžňovský úrad v Šali II. 1938–1945.** Inventár, 309 s. L. Bukovszky, ŠOKA Šaľa 1995.
37. **Mestská učtáreň v Rimavskej Sobote, podriadená maďarskému kráľovskému ministrovi vnútra 1939–1944.** Inventár, 80 s. J. Drugda, ŠOKA Rimavská Sobota 1994.
38. **Daňový úrad v Trnave 1920–1949.** Inventár, 49 s. M. Mikušová, ŠOKA Trnava 1997.
39. **Krajský národný výbor v Bratislave. Krajská plánovacia komisia 1948–1960.** Čiastkový inventár, 81 s. L. Máteová, ŠOBA Bratislava 1989.
40. **Krajský národný výbor v Bratislave. Odbor výstavby a vodného hospodárstva (1935) 1949–1960.** Čiastkový inventár, 169 s. L. Máteová, ŠOBA Bratislava 1994.
41. **Krajský národný výbor v Bratislave. Sekretariát predsedu KNV 1949–1960.** Čiastkový inventár, 100 s. L. Máteová, ŠOBA Bratislava 1995.
42. **Krajský národný výbor v Bratislave. Odbor školstva a kultúry (1924) 1949–1959.** Čiastkový inventár, 83 s. S. Procházková, ŠOBA Bratislava 1994, 1996.
43. **Krajský národný výbor v Bratislave. Kádrový odbor 1949–1960.** Čiastkový inventár, 21 s. L. Máteová, ŠOBA Bratislava 1987 (1999).
44. **Krajský národný výbor v Prešove – odbor výstavby a vodného hospodárstva (1946) 1949–1960. Dodatky.** Čiastkový inventár, 24 s. S. Kandra, ŠOBA Prešov 1997.
45. **Krajský národný výbor v Prešove – odbor vodného hospodárstva (1886) 1949–1958. Dodatky.** Čiastkový inventár, 30 s. A. Pavlíková, ŠOBA Prešov 1996–1997.
46. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor výstavby 1960–1969.** Inventár, 40 s. A. Christovová, ŠOBA Banská Bystrica 1995.
47. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor školstva a kultúry 1960–1969.** Inventár, 48 s. A. Christovová, ŠOBA Banská Bystrica 1995.
48. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – finančný odbor 1960–1963 (1969).** Dočasný inventár, 16 s. A. Christovová, ŠOBA Banská Bystrica 1996.
49. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – plánovací odbor 1960–1969.** Inventár, 39 s. A. Christovová, ŠOBA Banská Bystrica 1996.
50. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor školstva (1969–1970) 1971–1983.** Čiastkový inventár I. časť, 50 s. E. Sabová, ŠOBA Banská Bystrica 1997.

51. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva 1960–1965.** Čiastkový inventár, 48 s. A. Daniš, ŠOBA Banská Bystrica 1997.
52. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor oblastného plánovania 1960–1969.** Čiastkový inventár, 36 s. A. Daniš, ŠOBA Banská Bystrica 1998.
53. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor vodného hospodárstva, poľnohospodárstva a lesného hospodárstva 1960–1969.** Čiastkový inventár, 63 s. A. Daniš, ŠOBA Banská Bystrica 1998.
54. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor pracovných síl 1960–1969.** Čiastkový inventár, 43 s. A. Daniš, ŠOBA Banská Bystrica 1999.
55. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960–1969.** Inventár, 45 s. M. Kollárová, ŠOBA Banská Bystrica 1999.
56. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor kontrolný 1960–1969, Komisia ľudovej kontroly Stredoslovenského krajského národného výboru 1960–1969.** Združený inventár, 49 s. A. Christovová, ŠOBA Banská Bystrica 1999.
57. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor zdravotníctva 1960–1969.** Inventár, 53 s. A. Christovová – M. Uharčeková, ŠOBA Banská Bystrica 2000.
58. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor dopravy 1959–1969.** Čiastkový inventár, 43 s. A. Daniš, ŠOBA Banská Bystrica 2000.
59. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – odbor obchodu 1960–1969.** Inventár, 37 s. M. Kollárová, ŠOBA Banská Bystrica 2000.
60. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici – organizačný odbor 1960–1969.** Inventár, 53 s. A. Christovová, ŠOBA Banská Bystrica 2001.
61. **Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici. Krajská inšpekcia požiarnej ochrany 1960–1969.** Inventár, 32 s. A. Christovová, ŠOBA Banská Bystrica 2001.
62. **Západoslovenský krajský národný výbor v Bratislave. Odbor vodného a lesného hospodárstva a poľnohospodárstva 1960–1969.** Čiastkový inventár, 49 s. S. Procházková, ŠOBA Bratislava 1995.
63. **Západoslovenský krajský národný výbor v Bratislave. Odbor výstavby 1960–1969.** Čiastkový inventár, 43 s. J. Khúlová, ŠOBA Bratislava 1999.
64. **Krajská výrobná poľnohospodárska správa Banská Bystrica 1963–1970.** Inventár, 86 s. D. Michalíková, ŠOBA Banská Bystrica 1999.
65. **Krajská poľnohospodárska správa v Košiciach 1963–1990.** Inventár, 156 s. L. Ružička – Ľ. Badžíková, ŠOBA Košice 1999.
66. **Krajská finančná správa v Košiciach 1971–1991.** Inventár, 21 s. M. Bražinová, ŠOBA Košice 1997.
67. **Východoslovenské dopravné stredisko v Košiciach 1960–1990 (1991).** Inventár, 25 s. M. Havlinová, ŠOBA Košice 1997.
68. **Okresný úrad v Dunajskej Strede 1923–1938.** Inventár, 106 s. M. Chovancová, ŠOKA Šaľa 1995.
69. **Okresný úrad v Galante 1923–1938.** Inventár, 251 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 1996.
70. **Okresný úrad v Galante 1923–1938.** Menný, miestny a vecný register, 320 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 1996.

71. **Okresný úrad v Kežmarku (1919) 1923–1945.** Inventár, I. diel, 240 s. M. Šlampová, ŠOKA Poprad 1999.
72. **Okresný úrad v Seredi 1938–1939.** Inventár, 71 s. D. Hubináková, ŠOKA Šaľa 1994.
73. **Okresný národný výbor v Dolnom Kubíne 1945–1959 (1963).** Inventár, 286 s. Kol., ŠOKA Dolný Kubín 1994.
74. **Okresný národný výbor v Námestove 1945–1959 (1960).** Inventár, 184 s. S. Maťugová, ŠOKA Dolný Kubín 1994.
75. **Okresný národný výbor v Turčianskych Tepliciach 1949–1960.** Inventár, 125 s. T. Duchajová, ŠOKA Martin 1998.
76. **Okresný národný výbor vo Veľkom Krtíši. Odbor poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva (1966) 1968–1976.** Čiastkový inventár, I. časť, 60 s. I. Bartoš, ŠOKA Veľký Krtíš 1997.
77. **Okresný národný výbor v Poprade 1945–1950. Zápisnice Rady a Pléna.** Čiastkový inventár, 211 s. E. Sedláčková, ŠOKA Poprad 2000.
78. **Inventár z fondu Okresný úrad ochrany práce v Michalovciach 1944–1949 a v Sobranciach 1946–1950.** Inventár, 33 s. Kol., ŠOKA Michalovce 1979.
79. **Okresné úrady práce v Levoči 1933–1949 (1950).** Združený inventár, 81 s. C. Felberová, ŠOKA Levoča 1999.
 - Okresná verejná sprostredkovateľňa práce v Levoči 1933–1940
 - Úrad práce v Levoči 1941–1945
 - Okresný úrad ochrany práce v Levoči (1944) 1945–1949 (1950).
80. **Magistrát mesta Prešova 1424–1949.** Inventár úradných kníh, 255 s. V. Verdonová, ŠOBA Prešov 1996.
81. **Magistrát mesta Prešova. Registratúrne pomôcky 1707–1945.** Inventár, 20 s. V. Verdonová, ŠOBA Prešov 1996.
82. **Magistrát mesta Prešova. Dodatky 1463-16. st.** Inventár, 60 s. M. Bodnárová, ŠOBA Prešov 1998.
83. **Expozitúra mestského úradu Banská Štiavnica v Banskej Belej 1923–1945. Expozitúra miestneho národného výboru Banská Štiavnica v Banskej Belej (1924) 1945–1953 (1961).** Združený inventár, 31 s. M. Čelko – J. Machavová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1994.
84. **Obec Slovenské Pravno (1643–1931).** Inventár, 112 s. A. Feriančíková, ŠOKA Martin 1996.
85. **Notárske úrady v okrese Galanta.** Združený inventár I. zväzok, 210 s. H. Nagyová – M. Chovancová, ŠOKA Šaľa 1997.
 - Obvodný notársky úrad v Abraháme 1924–1944
 - Obvodný notársky úrad v Galante 1869–1945 (1950)
 - Obvodný notársky úrad v Kajali 1871–1945
 - Notársky úrad v Dolných Salibách 1904–1945
 - Notársky úrad v Horných Salibách 1926–1938.
86. **Notárske úrady v okrese Galanta I. 1869–1945.** Menný, miestny a vecný register, 192 s. M. Chovancová, ŠOKA Šaľa 1997.
87. **Notárske úrady v okrese Galanta.** Združený inventár III. zväzok, 96 s. D. Hubináková – H. Nagyová, ŠOKA Šaľa 1998.
 - Notársky úrad v Seredi (1698) 1848–1944.

88. **Notárske úrady v okrese Šaľa 1848–1945.** Združený inventár I., 230 s. M. Gálová – D. Hubináková – H. Némethová – M. Chovancová, ŠOKA Šaľa 1995
 - Obvodný notársky úrad v Šali 1848–1945
 - Obvodný notársky úrad v Močenku 1888–1945
 - Notársky úrad v Diakovciach 1877–1942
 - Notársky úrad vo Farkašde 1885–1945.
89. **Notárske úrady v okrese Šaľa 1872–1945 (1954).** Združený inventár II., 160 s. M. Gálová
 - D. Hubináková – E. Polgárová, ŠOKA Šaľa 1997
 - Notársky úrad v Nedede 1929–1938
 - Notársky úrad v Pate 1903–1944 (1954)
 - Notársky úrad v Šintave 1872–1945
 - Notársky úrad v Šoporni 1888–1945 (1949).
90. **Notárske úrady v okrese Šaľa.** Inventár III., 109 s. L. Bukovszky – J. Benciová, ŠOKA Šaľa 1998
 - Notársky úrad v Perede 1878–1944.
91. **Notárske úrady v okrese Šaľa.** Združený inventár IV., 299 s. M. Gálová – H. Némethová – J. Benciová – E. Polgárová, ŠOKA Šaľa 1998
 - Obvodný notársky úrad v Šóku 1851–1944 (1947)
 - Obvodný notársky úrad vo Veči 1890–1945
 - Notársky úrad v Trnovci nad Váhom 1920–1940
 - Notársky úrad v Žigárde 1884–1944.
92. **Notársky úrad v Plešivci 1871–1938.** Inventár, 192 s. G. Bischofová, ŠOKA Rožňava 1997.
93. **Obecný notársky úrad v Poprade (1905) 1923–1945 (1949).** Inventár, 271 s. M. Weissensteinerová, ŠOKA Poprad 1994.
94. **Obecný a obvodný notársky úrad v Spišskom Podhradí 1923–1945. Obecný notársky úrad v Spišskom Podhradí 1923–1934.** Čiastkový inventár, 81 s. E. Koterbová, ŠOKA Levoča 1999.
95. **Obvodné notárske úrady v okrese Galanta.** Združený inventár II., 158 s. D. Hubináková – M. Chovancová – H. Nagyová – J. Benciová, ŠOKA Šaľa 1997
 - Obvodný notársky úrad v Maďarskom Béli 1926–1938
 - Obvodný notársky úrad v Mostovej Kerti 1907–1945 (1947)
 - Obvodný notársky úrad v Nádszegu 1924–1938.
96. **Obvodné notárske úrady v okrese Galanta.** Združený inventár V., 150 s. H. Nagyová – J. Benciová, ŠOKA Šaľa 1998
 - Obvodný notársky úrad v Tallóši 1892–1950
 - Obvodný notársky úrad vo Váhovciach 1873–1949
 - Obvodný notársky úrad vo Veľkej Mači 1895–1942
 - Obvodný notársky úrad vo Vízkelete 1931–1938.
97. **Obvodné notárske úrady v bývalom okrese Nová Baňa (1882) 1872–1945 (1952).** Dodatkový inventár, 46 s. J. Machavová – M. Čelko – M. Hartmanová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1994
 - Obvodný notársky úrad vo Hvozdnici (Voznici) 1893–1945
 - Obvodný notársky úrad vo Vyhniach (1862) 1872–1945 (1952).
98. **Obvodný notársky úrad v Piargu 1895–1945 (1951).** Dodatkový inventár, 40 s. J. Machavová – M. Čelko – Z. Pelachyová, ŠOKA Banská Štiavnica 1999.
99. **Obvodný notársky úrad v Smolníku (1869) 1920–1945 (1950).** Inventár, 68 s. Š. Gabríková, ŠOKA Levoča 1999.
100. **Obvodný notársky úrad v Slavošovciach 1884–1944.** Inventár, 108 s. E. Kerekešová, ŠOKA Rožňava 1997.

101. **Obvodný notársky úrad v Spišskej Sobote (1914) 1925–1945.** Inventár, 123 s.
D. Javorská, ŠOKA Poprad 2000.
102. **(Obvodný) Notársky úrad v Takšoni 1890–1945.** Inventár, 232 s. L. Bukovszky –
J. Benciová, ŠOKA Šaľa 1999.
103. **Obvodný notársky úrad vo Veľkej Polome (1866) 1895–1944 (1950).** Inventár, 101 s.
E. Jergová, ŠOKA Rožňava 1999.
104. **Mestský národný výbor v Giraltovciach 1946–1975.** Inventár, 97 s. D. Furčáková, ŠOKA
Bardejov 1997.
105. **Mestský národný výbor v Habure 1945–1990.** Inventár, 45 s. V. Popík, ŠOKA Humenné
1994.
106. **Mestský národný výbor v Humennom 1960–1982.** Čiastkový inventár, 60 s. M. Hrinda –
V. Popík, ŠOKA Humenné 1993.
107. **Mestský národný výbor v Leopoldove 1951–1990.** Inventár, 46 s. G. Pospíšilová, ŠOKA
Trnava 1997.
108. **Mestský národný výbor Medzilaborce 1965–1980.** Čiastkový inventár, 60 s. V. Popík,
ŠOKA Humenné 1989.
109. **Mestský národný výbor Medzilaborce 1965–1980.** Dodatok č. 1 k inventáru, 38 s.
V. Popík, ŠOKA Humenné 1993.
110. **Mestský národný výbor v Partizánskom 1961–1976.** Inventár, 35 s. E. Jarošová, ŠOKA
Topoľčany 1994.
111. **Mestský národný výbor v Žiari nad Hronom 1945–1990.** Inventár, 126 s. K. Černajová,
ŠOKA Žiar nad Hronom 1999.
112. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Dunajská Streda.** Združený
inventár I., 180 s. M. Gedayová – M. Bélyová, ŠOKA Šaľa 1997
– Obvodný úrad MNV v Baloni 1945–1950
– Obvodný úrad MNV v Bodzi 1945–1950
– Obvodný úrad v Čiližskej Radvani 1945–1950.
113. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Dunajská Streda.** Združený
inventár II., 207 s. M. Gedayová – M. Bélyová, ŠOKA Šaľa 1998
– Obvodný úrad MNV v Dolnom Bare 1945–1950
– Obvodný úrad MNV v Holiciach 1945–1950
– Obvodný úrad v Hroboňove 1945–1950.
114. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Dunajská Streda.** Združený
inventár III., 197 s. M. Gedayová – M. Bélyová, ŠOKA Šaľa 1998
– Obvodný úrad MNV v Michale na Ostrove 1945–1950
– Obvodný úrad MNV v Okoči 1945–1950.
115. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Dunajská Streda.** Združený
inventár IV., 200 s. M. Gedayová – M. Bélyová, ŠOKA Šaľa 1999
– Obvodný úrad MNV v Trhovej Hradskej 1945–1950
– Obvodný úrad MNV v Trstenej na Ostrove 1945–1950
– Obvodný úrad vo Veľkom Blahove 1945–1950.
116. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Dunajská Streda.** Združený
inventár V., 201 s. M. Gedayová – M. Bélyová, ŠOKA Šaľa 1999
– Obvodný úrad MNV vo Veľkých Dvorníkoch 1945–1950
– Obvodný úrad MNV vo Vrakúni 1945–1950.
117. **Obvodné úrady miestnych národných výborov bývalých okresov Kráľovský Chlmec,
Trebišov a Veľké Kapušany 1932 (1945–1950) 1952.** Združený inventár I., 526 s.
A. Žadanská a kol., ŠOKA Trebišov 1996

- Obvodný úrad MNV v Bieli
 - Obvodný úrad MNV v Borši
 - Obvodný úrad MNV v Kráľovskom Chlmcí – okolí
 - Obvodný úrad MNV v Ladmovciach
 - Obvodný úrad MNV v Lelese
 - Obvodný úrad MNV v Rade
 - Obvodný úrad MNV v Somotore
 - Obvodný úrad MNV v Strede nad Bodrogom
 - Obvodný úrad MNV vo Veľkých Trakanoch
 - Obvodný úrad MNV vo Veľkom Horeši
 - Obvodný úrad MNV vo Veľkom Kamenci.
118. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Michalovce 1945–1950.** Skupinový inventár, 76 s. Kol., ŠOKA Michalovce 1979
- Obvodný úrad MNV Bánovce nad Ondavou 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Budkovce 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Malčice 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Malé Zálužice 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Michalovce a okolie 1945–1949
 - Obvodný úrad MNV Palín 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Pavlovce nad Uhom 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Pozdišovce 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Rakovec nad Ondavou 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Staré 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Strážske 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Vinné 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Vrbovec 1945–1950.
119. **Obvodný úrad národných výborov v Modre 1945–1950.** Inventár, 297 s. A. Benková, ŠOKA Pezinok 1994.
120. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Sobrance 1945–1950.** Skupinový inventár, 50 s. Kol., ŠOKA Michalovce, 1979
- Obvodný úrad MNV Bežovce 1948–1950
 - Obvodný úrad MNV Choňkovce 1945–1949
 - Obvodný úrad MNV Jenkovce 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Krčava 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Sobrance 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Tibava 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Úbrež 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV Vyšná Rybnica 1946–1950
 - Obvodný úrad MNV Vyšné Revištia 1945–1950.
121. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Šamorín.** Združený inventár I., 170 s. M. Chovancová – J. Benciová, ŠOKA Šaľa 1999
- Obvodný úrad MNV v Jánošíkovej 1946–1950 (1951)
 - Obvodný úrad MNV v Lehniciach 1946–1950
 - Obvodný úrad MNV v Mliečne 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV v Rasticiach 1945–1950.
122. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Šamorín.** Združený inventár II., 126 s. M. Chovancová – Z. Lipovská – M. Bélyová, ŠOKA Šaľa 1997
- Obvodný úrad MNV vo Štvrtku na Ostrove
 - Obvodný úrad MNV v Tomášove.

123. **Obvodné úrady miestnych národných výborov v okrese Šamorín.** Združený inventár III., 38 s. M. Chovancová – J. Benciová, ŠOKA Šaľa 1999
 - Obvodný úrad MNV v Tonkovciach 1945–1950
 - Obvodný úrad MNV vo Vojke nad Dunajom 1945–1950.
124. **Obvodné úrady miestnych národných výborov Trebišovského okresu (1932) 1945–1950 (1952).** Združený inventár II., 445 s. A. Žadanská a kol., ŠOKA Trebišov 1996
 - Obvodný úrad MNV v Cejkove
 - Obvodný úrad MNV v Čel'ovciach
 - Obvodný úrad MNV v Čerhove
 - Obvodný úrad MNV v Kazimíri
 - Obvodný úrad MNV v Kuzmiciach
 - Obvodný úrad MNV v Novosade
 - Obvodný úrad MNV v Sečovciach – okolí
 - Obvodný úrad MNV v Trebišove – okolí
 - Obvodný úrad MNV vo Veľatoch
 - Obvodný úrad MNV vo Veľkých Ozorovciach
 - Obvodný úrad MNV vo Vojčiciach.
125. **Obvodné úrady miestnych národných výborov Veľkokapušianskeho okresu 1944 (1945–1950) 1951.** Združený inventár III., 178 s. A. Žadanská a kol., ŠOKA Trebišov 1996
 - Obvodný úrad MNV v Maťovciach
 - Obvodný úrad MNV vo Veľkých Kapušanoch – okolí
 - Obvodný úrad MNV vo Veľkých Slemenciach
 - Obvodný úrad MNV vo Vojanoch.
126. **Obvodný úrad miestnych národných výborov vo Veľkých Čaníkovciach.** Inventár, 103 s. A. Krajčovičová, ŠOKA Pezinok 1994.
127. **Obvodný úrad miestnych národných výborov vo Vinici (1939) 1945–1950 (1963).** Inventár, 91 s. D. Kamenská, ŠOKA Veľký Krtíš 1994.
128. **Miestny národný výbor Adidovce 1948–1990.** Inventár, 28 s. J. Demková, ŠOKA Humenné 1994.
129. **Miestny národný výbor v Bajke 1950–1974.** Dočasný inventár, 36 s. E. Prasličková, ŠOKA Levice 1994.
130. **Miestny národný výbor v Bánovciach nad Bebravou 1950–1960.** Inventár, 37 s. K. Wiedermannová, ŠOKA Topoľčany 1994.
131. **Miestny národný výbor v Banskom Studenci 1954–1990.** Dočasný čiastkový inventár, 74 s. Z. Pelachyová, ŠOKA Banská Štiavnica 1997.
132. **Miestny národný výbor Baškovce 1947–1990.** Inventár, 61 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 2000.
133. **Miestny národný výbor Brestov 1945–1990.** Inventár, 40 s. M. Tutková, ŠOKA Humenné 1994.
134. **Miestny národný výbor Buzica 1945–1990.** Inventár, 64 s. J. Botková, ŠOKA Košice – okolie 1999.
135. **Miestny národný výbor v Bystričanoch 1971–1990.** Inventár, 55 s. M. Gatialová, ŠOKA Prievidza 1997.
136. **Miestny národný výbor Cestice 1945–1990.** Inventár, 55 s. L. Konšťáková, ŠOKA Košice – okolie 1999.
137. **Miestny národný výbor v Čalove 1945–1960.** Inventár, 195 s. D. Hubináková, ŠOKA Šaľa 2000.
138. **Miestny národný výbor Čaňa 1950–1990.** Inventár, 45 s. S. Kudlová, ŠOKA Košice – okolie 1997.

139. **Miestny národný výbor Čeladice 1951–1986.** Dočasný inventár, 33 s. M. Maďarská, ŠOKA Nitra 1994.
140. **Miestny národný výbor Černina (1947) 1950–1990.** Inventár, 48 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 2000.
141. **Miestny národný výbor v Dare 1949–1985.** Inventár, 56 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1996.
142. **Miestny národný výbor Dedačov 1952–1990.** Inventár, 20 s. M. Tutková, ŠOKA Humenné 1994.
143. **Miestny národný výbor Diakovce 1945–1990.** Inventár, 272 s. I. Spišiaková, ŠOKA Šaľa 2000.
144. **Miestny národný výbor v Dlhom nad Cirochou 1945–1990.** Inventár, 135 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1996.
145. **Miestny národný výbor v Dlhom Poli (1943) 1950–1988.** Inventár, 65 s. R. Cinková, ŠOKA Žilina 1997.
146. **Miestny národný výbor v Dolnom Hričove (1943) 1946–1990.** Inventár, 57 s. A. Kasáková, ŠOKA Žilina 1999.
147. **Miestny národný výbor v Domaníži 1946–1990.** Inventár, 97 s. Ž. Kendralová, ŠOKA Považská Bystrica 1997.
148. **Miestny národný výbor v Dunajskej Strede 1945–1960.** Inventár, 214 s. D. Hubináková, ŠOKA Šaľa 1999.
149. **Miestny národný výbor v Dunajskej Strede 1945–1960.** Menný, miestny a vecný register k inventáru, 166 s. D. Hubináková, ŠOKA Šaľa 1999.
150. **Miestny národný výbor v Gelnici (1943) 1945–1950.** Čiastkový inventár, 50 s. M. Fekiačová, ŠOKA Levoča 1999.
151. **Miestny národný výbor Gruzovce (1941) 1945–1965.** Inventár, 17 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1999.
152. **Miestny národný výbor v Havaji (1952) 1955–1990.** Inventár, 92 s. J. Kríľ, ŠOKA Svidník 1994.
153. **Miestny národný výbor v Hôrkach 1964–1990.** Inventár, 31 s. O. Čerep, ŠOKA Žilina 2000.
154. **Miestny národný výbor Hostovice 1947–1990.** Inventár, 53 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1994.
155. **Miestny národný výbor Hrabovec nad Laborcom 1950–1990.** Inventár, 67 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1999.
156. **Miestny národný výbor v Hronskom Beňadiku 1960–1986.** Dočasný inventár II. zväzok, 44 s. E. Handzelová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1994.
157. **Miestny národný výbor Hrubov 1951–1990.** Inventár, 53 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 2000.
158. **Miestny národný výbor Chlmec 1948–1990.** Inventár, 44 s. M. Tutková, ŠOKA Humenné 1994.
159. **Miestny národný výbor Jablň 1946–1990.** Inventár, 57 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1998.
160. **Miestny národný výbor v Jamníku 1945–1990.** Inventár, 60 s. A. Petercová, ŠOKA Liptovský Mikuláš 1999.
161. **Miestny národný výbor Jankovce 1958–1990.** Inventár, 37 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1994.
162. **Miestny národný výbor v Jasovej 1946–1990.** Inventár, 44 s. H. Farkašová, ŠOKA Nové Zámky 1994.
163. **Miestny národný výbor Kamenica nad Cirochou 1935–1990.** Inventár, 73 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1997.

164. **Miestny národný výbor Kamienka 1946–1990.** Inventár, 43 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1998.
165. **Miestny národný výbor v Kapišovej 1953–1990.** Inventár, 76 s. A. Soľaničová, ŠOKA Svidník 1994.
166. **Miestny národný výbor Kochanovce 1946–1990.** Inventár, 42 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 2000.
167. **Miestny národný výbor Koškovce 1951–1990.** Inventár, 61 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1998.
168. **Miestny národný výbor v Ladkoch 1945–1990.** Inventár, 79 s. P. Martinka, ŠOKA Považská Bystrica 1999.
169. **Miestny národný výbor v Lehote pod Vtáčnikom (1964) 1971–1990.** Inventár, 105 s. M. Gašparovičová, ŠOKA Prievidza 1999.
170. **Miestny národný výbor Lieskovec 1946–1990.** Inventár, 53 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1998.
171. **Miestny národný výbor Lukačovce (1947) 1951–1990.** Inventár, 55 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 2000.
172. **Miestny národný výbor v Michalovciach 1945–1960. I. organizačno-manipulačné obdobie.** Čiastkový inventár, 51 s. G. Širochmanová, ŠOKA Michalovce 1994.
173. **Miestny národný výbor v Mníšku nad Hnilcom 1945–1949.** Čiastkový inventár, 41 s. A. Koršňák, ŠOKA Levoča 1999.
174. **Miestny národný výbor Myslina 1946–1990.** Inventár, 56 s. M. Tutková, ŠOKA Humenné 1994.
175. **Miestny národný výbor Nižné Ladičkovce 1948–1990.** Inventár, 41 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 2000.
176. **Miestny národný výbor v Novosade 1950–1990.** Inventár, 117 s. M. Bandoľová, ŠOKA Trebišov 1997.
177. **Miestny národný výbor Ohradzany 1946–1990.** Inventár, 57 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1999.
178. **Miestny národný výbor Oľka 1950–1990.** Inventár, 49 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1999.
179. **Miestny národný výbor Osadné 1955–1990.** Inventár, 41 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1994.
180. **Miestny národný výbor Ostrožnica 1950–1981.** Inventár, 30 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1994.
181. **Miestny národný výbor Papín 1950–1990.** Inventár, 83 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 2000.
182. **Miestny národný výbor v Parchovanoch 1950–1990.** Inventár, 114 s. M. Kobzošová, ŠOKA Trebišov 1999.
183. **Miestny národný výbor v Pavlovciach nad Uhom 1950–1990.** Inventár, 90 s. A. Sotáková, ŠOKA Michalovce 1997.
184. **Miestny národný výbor v Plavči (1956) 1973–1990.** Inventár II., 85 s. D. Jeleňová, ŠOKA Stará Ľubovňa 1994.
185. **Miestny národný výbor Porúbka 1946–1990.** Inventár, 49 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1998.
186. **Miestny národný výbor v Predmieri 1952–1990.** Inventár, 69 s. J. Trnovcová, ŠOKA Žilina 1997.
187. **Miestny národný výbor v Prenčove 1976–1990 a jeho podriadené zložky.** Dočasný čiastkový inventár, 134 s. A. Ščasnovičová, ŠOKA Banská Štiavnica 1999
 - Miestne kultúrne stredisko 1978–1990
 - Drobná prevádzkareň 1977–1990.

188. **Miestny národný výbor Ptičie 1947–1990.** Inventár, 63 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1998.
189. **Miestny národný výbor v Rakovej 1945–1985.** Inventár, 109 s. A. Mitková, ŠOKA Čadca 1994.
190. **Miestny národný výbor Rovné 1947–1990.** Inventár, 49 s. M. Tutková, ŠOKA Humenné 2000.
191. **Miestny národný výbor v Ruskom 1947–1985.** Inventár, 42 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1996.
192. **Miestny národný výbor v Rybníku 1950–1990.** Inventár, 58 s. J. Švecová, ŠOKA Levice 1997.
193. **Miestny národný výbor v Sačurove 1946–1990.** Inventár, 76 s. D. Ihnátová, ŠOKA Vranov nad Topľou 1997.
194. **Miestny národný výbor Sládečkovce 1961–1990.** Inventár, 98 s. Z. Martišková, ŠOKA Nitra 1997.
195. **Miestny národný výbor Slovenská Volová 1946–1990.** Inventár, 47 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1999.
196. **Miestny národný výbor Slovenské Krivé 1951–1990.** Inventár, 41 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1998.
197. **Miestny národný výbor v Smolníku 1945–1981.** Inventár, 56 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1995.
198. **Miestny národný výbor v Soblahove 1950–1985 (1990).** Inventár, 50 s. M. Holúbková, ŠOKA Trenčín 1994.
199. **Miestny národný výbor v Starine 1950–1985.** Inventár, 58 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1995.
200. **Miestny národný výbor v Šamoríne 1945–1960.** Inventár, 100 s. J. Benciová, ŠOKA Šaľa 1997.
201. **Miestne národné výbory v okrese Topoľčany 1950–1976.** Skupinový inventár I. diel, 155 s. O. Kvasnicová – P. Jurkovič, ŠOKA Topoľčany 1994
 - Miestny národný výbor v Ardanovciach
 - Miestny národný výbor v Behynciach
 - Miestny národný výbor v Belinciach
 - Miestny národný výbor v Biskupiciach
 - Miestny národný výbor v Biskupovej
 - Miestny národný výbor v Blesovciach
 - Miestny národný výbor v Borčanoch
 - Miestny národný výbor v Brodzanoch
 - Miestny národný výbor v Cimennej
 - Miestny národný výbor v Čeladinciach
 - Miestny národný výbor v Čermanoch
 - Miestny národný výbor v Čuklasovciach
 - Miestny národný výbor v Dolných Držkovciach
 - Miestny národný výbor v Dolných Chlebanoch
 - Miestny národný výbor v Dolných Ozorovciach
 - Miestny národný výbor v Dubníčke
 - Miestny národný výbor v Dvoranoch nad Nitrou.
202. **Miestne národné výbory v okrese Topoľčany 1950–1976.** Skupinový inventár II., 157 s. O. Kvasnicová – P. Jurkovič, ŠOKA Topoľčany 1994
 - Miestny národný výbor v Horných Držkovciach
 - Miestny národný výbor v Horných Chlebanoch
 - Miestny národný výbor v Horných Ozorovciach

- Miestny národný výbor v Hrušovciach
- Miestny národný výbor v Chrabranoch
- Miestny národný výbor v Chudej Lehote
- Miestny národný výbor v Jacovciach
- Miestny národný výbor v Janovej Vsi
- Miestny národný výbor v Ješkovej Vsi
- Miestny národný výbor v Kamanovej
- Miestny národný výbor v Klíži
- Miestny národný výbor v Klížskom Hradišti
- Miestny národný výbor v Koniarovciach
- Miestny národný výbor v Krásne
- Miestny národný výbor v Krušovciach
- Miestny národný výbor v Kuzmiciach
- Miestny národný výbor v Látkovciach
- Miestny národný výbor v Libichave
- Miestny národný výbor v Livine
- Miestny národný výbor v Livinských Opatovciach
- Miestny národný výbor v Lutove
- Miestny národný výbor v Malých Bedzanoch
- Miestny národný výbor v Malých Bieliciach
- Miestny národný výbor v Malých Dvoranoch
- Miestny národný výbor v Malých Chlievanoch
- Miestny národný výbor v Malých Ostraticiach
- Miestny národný výbor v Malých Uherciach.

203. **Miestne národné výbory v okrese Topoľčany 1950–1976.** Skupinový inventár III., 176 s.

O. Kvasnicová – P. Jurkovič, ŠOKA Topoľčany 1994

- Miestny národný výbor v Mýtnej Novej Vsi
- Miestny národný výbor v Návojevciach
- Miestny národný výbor v Nemčiciach
- Miestny národný výbor v Nemečkách
- Miestny národný výbor v Obdokovciach
- Miestny národný výbor v Omastinej
- Miestny národný výbor v Orešanoch
- Miestny národný výbor v Otrhánkach
- Miestny národný výbor v Podhradí
- Miestny národný výbor v Pochabanoch
- Miestny národný výbor v Práznovciach
- Miestny národný výbor v Radiši
- Miestny národný výbor v Slatinke nad Bebravou
- Miestny národný výbor v Solčiankach
- Miestny národný výbor v Svrbinciach
- Miestny národný výbor v Šípkove
- Miestny národný výbor v Tovarníkoch
- Miestny národný výbor v Trebichave
- Miestny národný výbor v Turčiankach
- Miestny národný výbor v Tvrdomesticiach
- Miestny národný výbor v Uhrovskom Podhradí
- Miestny národný výbor vo Veľkých Bedzanoch
- Miestny národný výbor vo Veľkých Bieliciach
- Miestny národný výbor vo Velušovciach

- Miestny národný výbor vo Vlčkove
- Miestny národný výbor v Závade pod Čiernym vrchom
- Miestny národný výbor v Žitnej.
- 204. **Miestny národný výbor v Tepličke nad Váhom 1946–1978.** Inventár, 63 s. A. Kasáková, ŠOKA Žilina 2000.
- 205. **Miestny národný výbor Topoľovka 1944–1990.** Inventár, 79 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1997.
- 206. **Miestny národný výbor Turcovce (1947) 1953–1990.** Inventár, 37 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 2000.
- 207. **Miestny národný výbor Vavrečka 1950–1990 (1994).** Inventár, 107 s. I. Míčková, ŠOKA Dolný Kubín 1999.
- 208. **Miestny národný výbor vo Veľkej Poľane 1946–1981.** Inventár, 55 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1996.
- 209. **Miestny národný výbor vo Veľkých Uľanoch 1951–1965.** Inventár, 140 s. I. Spišiaková, ŠOKA Šaľa 1997.
- 210. **Miestny národný výbor VeľPopolie 1943–1990.** Inventár, 53 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 2000.
- 211. **Miestny národný výbor Vitanová 1945–1990.** Inventár, 144 s. M. Babinská, ŠOKA Dolný Kubín 1999.
- 212. **Miestny národný výbor Vít'azovce 1950–1990.** Inventár, 67 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1999.
- 213. **Miestny národný výbor vo Vrútkach 1945–1960.** Inventár, 55 s. J. Masnicová, ŠOKA Martin 1994.
- 214. **Miestny národný výbor vo Vyskej nad Kysucou 1945–1978.** Inventár, 74 s. G. Kotyrová, ŠOKA Čadca 1994.
- 215. **Miestny národný výbor Vyšná Rybnica 1950–1990.** Inventár, 47 s. M. Ondo-Eštoková, ŠOKA Michalovce 1997.
- 216. **Miestny národný výbor Vyšné Ladičkovce 1943–1990.** Inventár, 41 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 2000.
- 217. **Miestny národný výbor Vyšný Hrušov 1945–1990.** Inventár, 73 s. M. Tutková, ŠOKA Humenné 1997.
- 218. **Miestny národný výbor Závadka (1947) 1953–1990.** Inventár, 51 s. M. Bošková, ŠOKA Humenné 1998.
- 219. **Miestny národný výbor Zbudská Belá 1951–1990.** Inventár, 43 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1999.
- 220. **Miestny národný výbor Zbudské Dlhé 1947–1990.** Inventár, 43 s. M. Makovec, ŠOKA Humenné 1998.
- 221. **Miestny národný výbor v Zemplínskej Teplici 1946–1990.** Inventár, 96 s. A. Salagová, ŠOKA Trebišov 1994.
- 222. **Miestny národný výbor vo Zvale 1946–1986.** Inventár, 63 s. V. Popík, ŠOKA Humenné 1995.

B. JUSTÍCIA

- 223. **Podriadený súd pre Trenčiansku župu 1786–1790.** Inventár, 47 s. S. Palkovič, ŠOBA Bytča 1994.
- 224. **Župný súd v Levoči (1850–1861).** Inventár, 110 s. V. Mislovičová, ŠOBA Levoča 2001.

225. **Krajský súd v Trenčíne 1849–1860. Župný súd v Trenčíne 1861–1871. Mestský delegovaný okresný súd v Trenčíne 1856–1860.** Inventár, 118 s. M. Weinbergerová, ŠOBA Bytča 1994.
226. **Mestský delegovaný okresný súd v Levoči (1806) 1854–1861.** Inventár, 53 s. H. Liptáková, ŠOBA Levoča 2000.
227. **Advokátske kancelárie v Prešove v I. polovici 19. storočia.** Združený inventár, 45 s. M. Bodnárová, ŠOBA Prešov 1994
 - Advokát Pavol Salai – Štefan Dobai
 - Advokát Jozef Molnár
 - Advokát Ján Munai
 - Advokát Ján Tapler
 - Advokát Pavol Váci
 - Advokát Aurel Okrucký
 - Advokát Samuel Keresteš
 - Advokát Daniel Sakmári
 - Advokát Samuel Leporis
 - Advokát Ondrej Mihalkovič.
228. **Knihy prepôžičiek a koncesii pol. 19. st.–pol. 20. st.** Kombinovaný register, 130 s. E. Gondová – Z. Jakab, ŠÚBA Banská Štiavnica 1997.
229. **Krajský súd v Bratislave. Zn. „To“ (trestné – odvolacie) (1949) 1953–1970.** Menný register, 151 s. T. Mišovičová, ŠOBA Bratislava 1996.
230. **Krajský súd v Bratislave. (1768) 1872–1942. II. manipulačné obdobie (1915–1924).** Register, 159 s. T. Mišovičová, ŠOBA Bratislava 1996.
231. **Krajský súd v Prešove. Firemné oddelenie 1876–1960.** Inventár, 141 s. A. Pavlíková, ŠOBA Prešov 1994–1995.
232. **Národný súd (1910) 1945–1947 (1975) I.–III. zväzok.** Inventár, 196 s. S. Kapráliková – J. Sopko – J. Ginterová, SNA 1995.
233. **Obvodný banský úrad v Banskej Bytrici 1960–1963.** Čiastkový inventár II. časť, 82 s. B. Breznická, ŠÚBA Banská Štiavnica 1997.
234. **Obvodný banský úrad v Bratislave 1972–1980.** Čiastkový inventár III. časť, 114 s. L. Juchová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1997.
235. **Obvodný banský úrad v Prievidzi (1954) 1957–1989.** Dočasný čiastkový inventár, 336 s. L. Schneiderová – M. Kalnovičová – M. Štepková, ŠÚBA Banská Štiavnica 1995.
236. **Štátna arbitráž v Bratislave 1951–1963.** Združený inventár, 16 s. J. Sármanyová, ŠOBA Bratislava 1981
 - Štátna arbitráž pri KNV v Bratislave 1951–1953
 - a) Krajská arbitrážna komisia v Bratislave 1951–1953
 - b) Štátna arbitráž pri KNV v Bratislave 1953–1962
 - c) Krajská štátna arbitráž v Bratislave 1963
 - Štátna arbitráž pri ÚNV v Bratislave 1958–1960.

C. ARMÁDA A BEZPEČNOSŤ

237. **VI. pracovný prápor slovenskej armády 1941–1944.** Inventár, 8 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 1999.

238. **Četnícke a žandárske stanice na Spiši 1919–1945 (1952).** Združený inventár, 158 s.

A. Kredatusová, ŠOBA Levoča 1999

- Žandárske stanica v Batizovciach
- Žandárska stanica vo Fridmane
- Četnícka stanica v Gánovciach
- Žandárska stanica v Gelnici
- Žandárska stanica v Hnilci
- Žandárska stanica v Hrabušiciach
- Žandárska stanica v Hranovnici
- Žandárska stanica v Jakubanoch
- Žandárska stanica v Javorine
- Žandárska stanica v Kežmarku
- Žandárska stanica v Krompachoch
- Žandárska stanica v Levoči
- Žandárska stanica v Ľubici
- Žandárska stanica v Margecanoch
- Žandárska stanica v Markušovciach
- Žandárska stanica v Mníšku nad Hnilcom
- Žandárska stanica v Mníšku nad Popradom
- Žandárska stanica v Nálepkuve
- Žandárska stanica v Osturni
- Žandárska stanica v Plavnici
- Žandárska stanica v Podolínci
- Žandárska stanica v Poprade
- Žandárska stanica v Rudňanoch
- Četnícka stanica v Slovinkách
- Žandárska stanica v Smolníku
- Žandárska stanica v Spišskej Belej
- Žandárska stanica v Spišskej Novej Vsi
- Žandárska stanica v Spišskej Sobote
- Žandárska stanica v Spišskej Starej Vsi
- Žandárska stanica v Spišských Hanušovciach
- Žandárska stanica v Spišskom Podhradí
- Žandárska stanica v Spišských Vlachoch
- Žandárska stanica v Spišskom Štvrtku
- Žandárska stanica v Starej Ľubovni
- Žandárska stanica v Starom Smokovci
- Žandárska stanica v Štóse
- Žandárska stanica v Tatranskej Lomnici
- Žandárska stanica v Toryskách
- Žandárska stanica v Tvarožnej
- Žandárska stanica vo Veľkej Frankovej
- Žandárska stanica vo Veľkom Lipníku
- Žandárska stanica vo Vikartovciach
- Četnícka stanica vo Vyšných Hágoch.

239. **Okresné četnícke a žandárske veliteľstvá na Spiši 1919–1945 (1947).** Združený inventár,

42 s. A. Kredatusová, ŠOBA Levoča 1998

- Okresné četnícke veliteľstvo v Gelnici
- Okresné žandárske veliteľstvo v Kežmarku
- Okresné žandárske veliteľstvo v Levoči

- Okresné žandárske veliteľstvo v Poprade
- Okresné žandárske veliteľstvo v Spišskej Novej Vsi
- Okresné žandárske veliteľstvo v Spišskej Starej Vsi
- Okresné žandárske veliteľstvo v Starej Ľubovni.

D. FINANČNÍCTVO

240. **Československá poisťovňa, n. p., oblastné riaditeľstvo v Bratislave (1948–1952).** Inventár, 43 s. M. Marková, SNA 1999.

E. HOSPODÁRSTVO

241. **Rudné bane a magnezitové závody, n. p., š. p., generálne riaditeľstvo v Bratislave (1959) 1965–1990.** Čiastkový inventár, 36 s. I. Ďurigová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1997.
242. **Banský úrad vo Vindšachte 1701–1909.** Inventár III. zväzok, 233 s. E. Sedíleková – E. Gondová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1982.
243. **Banský úrad vo Vindšachte 1701–1909.** Registre, 236 s. E. Sedíleková – E. Gondová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1982.
244. **Štátne banské riaditeľstvo v Banskej Štiavnici 1919–1946 (1951). Banské mapy.** Inventár, 138 s. J. Ladziarsky, ŠÚBA Banská Štiavnica 1997.
245. **Západoslovenské kameňolomy a štrkopiesky, n. p., š. p., v Bratislave (1944) 1952–1990.** Inventár, 39 s. Z. Kollárová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1997.
246. **Novácke uhľové bane, n. p. v Novákoch (1931–1986).** Čiastkový inventár, 147 s. M. Štepková – J. Schillerová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1996.
247. **Rudné bane, n. p., š. p. - závod v Dúbrave 1943–1991.** Inventár, 169 s. J. Schillerová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1996.
248. **Rudné bane, n. p., š. p. – závod v Dúbrave (II. Mapy a plány) (1930) 1942–1991.** Inventár, 260 s. J. Schillerová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1998.
249. **Správa štátnych solivarov v Prešove (1871) 1919–1976.** Inventár, 109 s. E. Kašiarová – Z. Kollárová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1995.
250. **Geologický prieskum, n. p. v Spišskej Novej Vsi 1965–1976.** Čiastkový inventár, 43 s. Z. Jakab, ŠÚBA Banská Štiavnica 1997.
251. **Východoslovenský rudný prieskum v Spišskej Novej Vsi (1933) 1951–1965.** Inventár, 147 s. M. Štepková, ŠÚBA Banská Štiavnica 1994.
252. **Karol Poledniak, továreň na stroje, železolejareň a stavba mlynov v Košiciach 1912–1948.** Inventár, 13 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1998.
253. **Krajská správa štátnych plemenárskych staníc v Košiciach 1950–1960.** Inventár, 28 s. E. Dulovič, ŠOBA Košice 2000.
254. **Štátne lesy Košice. Správa žrebčina v Muráni 1956–1971.** Inventár, 44 s. E. Dulovič, ŠOBA Košice 1999.
255. **Lesoprojekt 1904–1980.** Inventárny súpis. 196 s. P. Bielik, SNA 1996.

256. **Ing. Dr. Gescheidt a staviteľ Čatloš, podnikateľstvo stavieb Banská Bystrica (1895) 1928–1939 (1947).** Inventár, 93 s. E. Bakaljarová, ŠOKA Banská Bystrica 1997.
257. **Stavoinvesta, inžinierska organizácia v Košiciach 1968–1991.** Inventár, 20 s. Z. Kleščinská, ŠOBA Košice 1997.
258. **Riaditeľstvo pôšt a telegrafov v Košiciach (1907) 1919–1938. Maďarské kráľovské poštové riaditeľstvo v Košiciach (1883) 1938–1944.** Združený inventár, 36 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1999.
259. **Obchod s palivami š. p. v Žarnovici. Odborová organizácia Odborového zväzu obchodu pri Obchode s palivami š. p. v Žarnovici 1972–1992.** Dočasný inventár, 24 s. K. Černajová – M. Hartmanová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1994.
260. **Zelenina, š. p., podnikové riaditeľstvo v Košiciach 1957–1993 (1994).** Inventár, 29 s. M. Bražinová, ŠOBA Košice 1999.
261. **Bystričan Banská Bystrica, š. p., 1949–1993.** Inventár, 106 s. H. Oravcová, ŠOKA Banská Bystrica 1997.
262. **Krajská organizácia pre rozvoj a zavádzanie novej techniky v miestnom hospodárstve v Košiciach 1963–1993.** Inventár, 21 s. M. Miklošová, ŠOBA Košice 1997.
263. **Reštaurácie, n. p., š. p. v Banskej Bystrici (1950) 1953–1992 (1993).** Inventár, 60 s. M. Čajková, ŠOKA Banská Bystrica 1997.
264. **KVETA – výrobné družstvo invalidov v Novej Bani 1964–1983.** Dočasný inventár, 29 s. K. Černajová – D. Salátová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1994.

F. DRUŽSTEVNÍCTVO

265. **Jednotné roľnícke družstvo ČSSP v Žiari nad Hronom 1949–1988.** Inventár, 105 s. V. Solčániová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1999.
266. **Zväz bryndziarskeho a mliekarenského priemyslu na Slovensku (1935–1947). Družstvo pre predaj bryndze (DRUBRYN) 1938–1946.** Združený inventár, 16 s. A. Gazdíková, SNA 2000.

G. POLITICKÉ STRANY, ORGÁNY A SPOLOČENSKÉ ORGANIZÁCIE NÁRODNÉHO FRONTU

267. **Zväz Cigánov – Rómov na Slovensku (1949) 1968–1973 (1975).** Inventár, 47 s. R. Ragač, SNA 1999.
268. **Okresná odborová rada v Lučenci 1968–1989.** Inventár, 52 s. D. Vrabec, ŠOKA Lučenec 2001.
269. **Okresná odborová rada v Prievidzi (1926) 1962–1990.** Inventár, 62 s. E. Ivaničová – D. Simanová, ŠOKA Prievidza 1995.
270. **Okresný výbor Národného frontu SSR v Prievidzi 1948–1990.** Inventár, 62 s. E. Ivaničová, ŠOKA Prievidza 1993.
271. **Okresný akčný výbor Slovenského národného frontu v Spišskej Novej Vsi 1948–1958.** Čiastkový inventár, 72 s. G. Vencelová, ŠOKA Spišská Nová Ves 1997.

272. **Krajský výbor Československého zväzu telesnej výchovy v Košiciach 1957–1960.**
Východoslovenský Krajský výbor ČSZTV v Košiciach 1960–1985. Východoslovenská správa účelových zariadení so ČSZTV v Košiciach 1975–1990. Združený inventár, 115 s. L. Ružička – L. Badžíková, ŠOBA Košice 1995.
273. **Krajský výbor slovenského národného frontu v Košiciach 1948–1960.**
Východoslovenský krajský výbor národného frontu Slovenskej republiky v Košiciach 1960–1990. Združený inventár, 119 s. L. Ružička – L. Badžíková, ŠOBA Košice 1993–1994.
274. **Okresný výbor Československého zväzu telesnej výchovy v Starej Ľubovni 1968–1990 (1991).** Inventár, 97 s. M. Dicová, ŠOKA Stará Ľubovňa 1990.
275. **Okresný výbor Slovenského zväzu žien v Žiari nad Hronom 1967–1990.** Inventár II. časť, 36 s. K. Černajová – M. Hartmanová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1994.
276. **Správa účelových zariadení Východoslovenského krajského výboru Socialistického zväzu mládeže Košice (1967) 1968–1989.** Inventár, 33 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1994.
277. **Východoslovenský krajský výbor Československého zväzu mládeže v Košiciach 1960–1969.** Východoslovenský krajský výbor Socialistického zväzu mládeže v Košiciach 1970–1989. Združený inventár, 169 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1997.
278. **Východoslovenský krajský výbor Zväzu československých filatelistov v Košiciach 1976–1991.** Inventár, 54 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1999.

H. VEDA, KULTÚRA A OSVETA

279. **Slovenské múzeum – Prinavrátenie kultúrnych hodnôt zo zahraničia (reštitúcia) 1919–1968.** Inventár, 30 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 1998.
280. **Slovenské národné múzeum – Múzeum Červený Kameň 1945–1995.** Inventár, 110 s. L. Petriková – B. Mihálkovičová – E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 1999.
281. **Archívy v okrese Poprad a Kežmarok 1928–1990.** Skupinový inventár, 190 s. Z. Kollárová, ŠOKA Poprad 1997
 - Mestský archív Vysoké Tatry so sídlom v Starom Smokovci (1954–1960)
 - Mestský archív v Kežmarku 1944–1956
 - Okresný archív v Kežmarku 1952–1960
 - Štátny okresný archív v Poprade (1928) 1954–1990
 - Ostatný materiál.
282. **Krajinský archív 1928–1939 (1940).** Inventárny súpis, 9 s. K. Magurová, SNA 1999.
283. **Československá tlačová kancelária na Slovensku. Krajská redakcia v Košiciach 1951–1990.** Inventár, 70 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1998.
284. **Národné osvetové centrum v Bratislave, pracovisko v Košiciach 1991–1992.** Inventár, 15 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1994.
285. **Krajská komisia pre záujmovo-umeleckú činnosť a Krajské osvetové stredisko v Košiciach 1963–1991.** Inventár, 120 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1993.

I. ŠKOLSTVO

286. **Abecedný zoznam poslucháčov Banskej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici z rokov 1771–1918.** Menný register, 195 s. M. Kalnovičová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1996.

287. **Maďarská kráľovská štátna vysoká škola obchodná v Košiciach 1939–1944.** Inventár, 22 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1995.
288. **Stredná priemyselná škola banícka a hutnícka v Banskej Štiavnici 1967–1992.** Inventár, 57 s. Z. Pelachyová, ŠOKA Banská Štiavnica 1999.
289. **Stredné školy v Prešove (Sabinove, Stropkove, Medzilaborciach) 1902–1981.** Združený inventár, 146 s. V. Verdonová – S. Kandra, ŠOBA Prešov 1993–1994
- I. štátne gymnázium v Prešove
 - Pedagogická škola v Prešove
 - I. jedenásťročná škola v Prešove
 - II. jedenásťročná škola v Prešove
 - III. jedenásťročná škola v Prešove
 - SVŠ Konštantínova 5 v Prešove
 - Gymnázium na ul. T. Ševčenka v Prešove
 - Stredná škola pre pracujúcich, Svojdómov v Prešove
 - Gymnázium Sabinov, Stredná škola Sabinov
 - Jazyková škola v Prešove
 - Gréckokatolícka meštianska škola v Prešove
 - Štátna koedukačná škola v Prešove
 - Stredná ekonomická škola v Prešove
 - Stredná hotelová škola v Prešove
 - Stredná zdravotnícka škola v Prešove
 - Priemyselná škola stavebná v Prešove
 - Stredná priemyselná škola strojnícka v Prešove
 - Stredná priemyselná škola elektrotechnická v Prešove
 - Stredná poľnohospodárska technická škola v Sabinove
 - Základná roľnícka škola v Sabinove
 - Poľnohospodárska učňovská škola v Sabinove
 - Všeobecná učňovská škola živnostenská pokračovania v Sabinove
 - Poľnohospodárska účtovnícka škola v Stropkove
 - Lesnícke odborné učilište Sigord
 - Lesnícke odborné učilište Medzilaborce
 - Stredné odborné učilište odevné v Prešove
 - Učňovská škola v Prešove.
290. **Školy v okresoch Žiar nad Hronom a Žarnovica 1866–1983.** Združený inventár I. zväzok, 85 s. A. Ezrová a kol., ŠOKA Žiar nad Hronom 1998
- Národná škola v Hronskej Bzenici
 - Základná deväťročná škola v Bartošovej Lehôtke
 - Základná deväťročná škola v Bzenici
 - Základná deväťročná škola v Dolnej Ždani
 - Základná deväťročná škola pre Hornú a Dolnú Ves
 - Základná deväťročná škola v Horných Hámroch – Kostivrch
 - Základná deväťročná škola v Hronskej Dúbrave – dolná
 - Základná deväťročná škola v Hronskej Dúbrave – horná
 - II. Základná deväťročná škola v Kremnici
 - Základná deväťročná škola v Kremnických Baniach
 - Základná deväťročná škola v Kunešove.
291. **Školy v okresoch Žiar nad Hronom a Žarnovici 1866–1983.** Združený inventár II. zväzok, 84 s. A. Ezrová a kol., ŠOKA Žiar nad Hronom 1998

- Základná deväťročná škola v Lehôtke pod Brehmi
 - Základná deväťročná škola v Malej Lehote – u Rajnohova
 - Základná deväťročná škola v Nevoľnom
 - Základná deväťročná škola v Repišti
 - Základná deväťročná škola v Sklených Tepliciach
 - Základná deväťročná škola v Žarnovici
 - I. Základná škola v Žiari nad Hronom
 - Základná škola v Starej Kremničke
 - Stredná škola zmiešaná vo Svätom Kríži nad Hronom
 - Stredná škola zmiešaná v Žarnovici.
292. **Štátne a cirkevné školy Banskej Štiavnice.** Združený inventár, 35 s. J. Machavová – M. Hartmanová, ŠOKA Žiar nad Hronom 1994
- Štátna ľudová škola v Banskej Štiavnici 1919–1941
 - Národná škola dievčenská v Banskej Štiavnici 1880–1952
 - Národná škola chlapčenská v Banskej Štiavnici 1919–1952
 - Evanjelická ľudová škola v Banskej Štiavnici 1920–1945
 - Židovská ľudová škola v Banskej Štiavnici 1943–1944.
293. **Základné školy a ich predchodcovia v regióne Banskej Štiavnice I. časť.** Združený dočasný inventár, 61 s. J. Machavová – M. Čelko – Z. Pelachyová, ŠOKA Banská Štiavnica 1998
- Rímsko-katolícka ľudová škola v Svätom Antone 1919–1945
 - Národná škola vo Svätom Antone 1945–1960
 - Základná škola v Antole 1960–1979
 - Základná škola v Banskej Belej 1954–1978
 - I. Základná deväťročná škola v Banskej Štiavnici 1961–1964
 - II. Základná deväťročná škola v Banskej Štiavnici 1953–1982.
294. **Hlavné riaditeľstvo školského obvodu v Košiciach (1937) 1938–1943.** Inventár, 72 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1994.
295. **Školský inšpektorát II. v Košiciach 1922–1938. Školský dekanát košického okresu v Košiciach 1931–1938.** Združený inventár, 15 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1994.
296. **Školský inšpektorát v Sobrance 1945–1949.** Inventár, 55 s. Kol., ŠOKA Michalovce 1979.

J. ZDRAVOTNÍCTVO A SOCIÁLNA STAROSTLIVOSŤ

297. **Krajská hygienická stanica I. v Košiciach 1952–1960. Krajská hygienická stanica II. v Košiciach 1960–1990.** Združený inventár, 131 s. M. Bražinová, ŠOBA Košice 1996.
298. **Krajské veterinárne zariadenie v Košiciach 1971–1987.** Inventár, 24 s. M. Bražinová, ŠOBA Košice 1997.

K. NÁBOŽENSKÉ ORGANIZÁCIE

299. **Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove 1549–1954. Dodatky 1671–1944.** Čiastkový inventár, 16 s. V. Verdonová, ŠOBA Prešov 1997.
300. **Súpis kanonických vizitácií fár z rokov 1674–1863 vo filmotéke Slovenského národného archívu.** Inventárny súpis, 258 s. V. Mlynarčíková, SNA 1999.

301. **Piaristi v Sabinove 1726–1922.** Inventár, 41 s. V. Verdonová, ŠOBA Prešov 1997.

302. **Cirkevné fondy 16. st.–1951.** Združený inventár, 51 s. V. Verdonová, ŠOBA Prešov 1996
- Františkáni v Nižnej Šebastovej
 - Františkáni v Prešove
 - Redemptoristi v Michalovciach
 - Gréckokatolícky farský úrad v Cígelke
 - Gréckokatolícky farský úrad v Litmanovej
 - Gréckokatolícky farský úrad v Okružnej
 - Gréckokatolícky farský úrad v Petrovej
 - Rímskokatolícky farský úrad v Lipovciach.

L. RODY A PANSTVÁ

303. **Rod Marcibáni z Púchova 1556–1951.** Inventár, 23 s. M. Weinbergerová, ŠOBA Bytča 1998.
304. **Rod Ostrolúcky zo Zemianskeho Podhradia 1693–1943.** Inventár, 32 s. M. Talačová – M. Tatalová – T. Bystričanová, ŠOBA Bytča 1998.
305. **Rod Pálfi – červenokamenská línia 1745–1945 I., II. časť.** Inventár, 570 s. Z. Bakošová, SNA 1995.
306. **Rod Zamoyski zo Starej Ľubovne (1796) 1882–1944.** Inventár, 74 s. D. Pellová, ŠOBA Prešov 1990.
307. **Rod Zmeškal z Leštín 1393–1944.** Inventár, 70 s. J. Harantová, ŠOBA Bytča 1990.
308. **Panstvo Koháry-Coburg, hospodárska správa v Muráni 1830–1884.** Inventár, 190 s. J. Žilák – K. Černajová, ŠOBA Banská Bystrica 1998.
309. **Panstvo Makovica a veľkostatok Papín (fragmenty fondov 18.–19. st.).** Združený inventár, 11 s. M. Bodnárová, ŠOBA Prešov 1995.
310. **Komorské panstvo Solivar (1674) 1713–1910.** Inventár, 251 s. M. Belej, ŠOBA Prešov 1998.

M. RODINY A OSOBY

Rodiny

311. **Probstner z Novej Ľubovne a Jakubian 1737–1949.** Inventár, 23 s. A. Kredatusová, ŠOBA Levoča 2000.
312. **Pěči z Pečovskej Novej Vsi 1711–1892.** Inventár, 32 s. J. Olejárová, ŠOBA Prešov 1994.
313. **Šľachtické rodiny 16.–20. storočie (fragmenty fondov).** Združený inventár, 86 s. M. Bodnárová, ŠOBA Prešov 1994
- Rodina Bano a Kadaš z Kukovej
 - Rodina Benedicti
 - Rodina Bornemisa z Mošurova
 - Rodina Dežöfi z Fintíc
 - Rodina Fabricius
 - Rodina Segi z Bystrého
 - Rodina Sinei-Merše zo Svinej
 - Rodina Sentiváni
 - Rodina Sečeni z Remetských Hámrov
 - Rodina Véčei
 - Rodina Vicmandi z Budkoviec.

Osobné fondy

- 314. **Andrej Bagar, Tamara Bagarová (1926–1974).** Inventár, 115 s. V. Smolárová, Archív SNM Bratislava 2001.
- 315. **Štefan Bednár (1909–1976).** Súpis archívneho fondu, 40 s. M. Kovalčíková, Archív výtvarného umenia SNG Bratislava 1983.
- 316. **Pavol Blaho (1867–1927) I., II. zväzok.** Inventár, 443 s. M. Kuzmíková – D. Kuzmík, SNA 1999.
- 317. **Generál Ferdinand Michal Čatloš (1914–1971).** Inventár, 29 s. S. Čordášová, Vojenský historický archív Trnava 1996.
- 318. **Juraj Dubinský (1914–1994).** Inventár, 21 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1997.
- 319. **Mikuláš Gacek (1914–1939).** Inventár, 20 s. D. Kuzmík, SNA 1996.
- 320. **Dr. Vsevlad Jozef Gajdoš (1907–1978).** Inventár, 74 s. M. Mazúr, ŠOBA Bratislava 1992.
- 321. **Jozef Gindl, CSc. (1925) 1927–1991.** Inventár, 84 s. L. Sikorová, ŠÚBA Banská Štiavnica 1996.
- 322. **Anton Granatier (1927–1976).** Inventár, 49 s. D. Kuzmík, SNA 1996.
- 323. **Andrej Hlinka (1851–1945).** Inventár, 190 s. D. Kuzmík, SNA 1996.
- 324. **Elena Holéčzyová, národná umelkyňa (1906–1983).** Súpis archívneho fondu, 45 s. V. Hrtánková, Archív výtvarného umenia SNG Bratislava (1990) 1999.
- 325. **Pavol Hunfalvy (1607) (1832–1891).** Inventár, 39 s. I. Chalupecký, ŠOBA Levoča 1996.
- 326. **Alois Kolisek (1881–1930).** Inventár, 16 s. E. Javošová, SNA 1996.
- 327. **Július Koreszka (1895–1958).** Súpis archívneho fondu, 21 s. V. Hrtánková, Archív výtvarného umenia SNG Bratislava (1993) 1999.
- 328. **Jozef Krútel (1857–1885).** Inventár, 8 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 1997.
- 329. **Peter Matejka (1913–1972).** Súpis archívneho fondu, 39 s. V. Hrtánková, Archív výtvarného umenia SNG Bratislava (1989) 1999.
- 330. **Ilja Okáli (1960–1996).** Inventár, 60 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 1998.
- 331. **Eugen Sabol (1671) (1914–1989).** Inventár, 80 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1994.
- 332. **Milan Rastislav Štefánik (1859–1947).** Inventár, 272 s. D. Kuzmík, SNA 1996.
- 333. **Ferdinand Šteliar (1895) (1897–1982).** Inventár, 24 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1999.
- 334. **Pozostalosti (1846–1878).** Inventár, 9 s. M. Bodnárová, ŠOBA Prešov 1994
 - Michal Vida (lekárnik)
 - Andrej Melczer (poľný maršál).

N. CECHY, SPOLKY A ZÁUJMOVÉ ORGANIZÁCIE

- 335. **Cechy mestečka Martin, Mošovce, Slovenské Pravno, Kláštor pod Znievom, Sučany 1548–1899.** Skupinový inventár, 54 s. K. Sadloňová, ŠOKA Martin 1998
 - Cech krajčírov, kováčov a zámočníkov v Martine, Mošovciach a Slovenskom Pravne
 - Cech ševcov v Mošovciach a Martine
 - Cech kožušníkov v Mošovciach a v Martine
 - Cech krajčírov v Martine
 - Cech zámočníkov, hodinárov a stolárov v Martine
 - Cech farbiarov v Martine
 - Cech sedlárov a remenárov v Martine
 - Cech kováčov a kolárov v Martine
 - Cech čižmárov v Martine
 - Cech čižmárov v Mošovciach
 - Cech krajčírov v Mošovciach
 - Cech remenárov a garbiarov v Mošovciach
 - Cech mäsiarov v Mošovciach

- Cech súkenníkov v Mošovciach
- Cech kordovánikov v Mošovciach
- Cech stolárov a šlosiarov v Mošovciach
- Cech krajčírov, kováčov a mäsiarov v Sučanoch
- Cech čižmárov v Sučanoch
- Cech čižmárov v Kláštore pod Znievom
- Cech mlynárov, tesárov a stolárov v Kláštore pod Znievom
- Cech kováčov a kolárov v Kláštore pod Znievom
- Cech hrnčiarov v Slovenskom Pravne
- Cech krajčírov v Slovenskom Pravne
- Cech mlynárov v Turčianskej stolici.

336. **Československý Červený kríž vo Veľkej Bytči 1920–1938 (1949).** Inventár, 30 s. A. Kasáková, ŠOKA Žilina 2000.
337. **Matica slovenská (1857) 1863–1875 (1912) I.** Inventár, 442 s. I. Geguš, Archív literatúry a umenia Matice slovenskej 1990.
338. **Matica slovenská II. I. zväzok 1919–1931.** Inventár, 395 s. V. Šarluška, Archív literatúry a umenia Matice slovenskej 1997.
339. **Prešovský Széchényiho spolok 1820–1925.** Inventár, 54 s. J. Olejárová, ŠOBA Prešov 1994.
340. **Telovýchovná jednota Sokol Bratislava I. (1920–1938).** Inventár, 63 s. J. Kazíková, SNA 1998.

O. ZBIERKY

341. **Zbierka máp.** Inventár, 8 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 2000.
342. **Zbierka kalendárov.** Inventár, 7 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 2000.
343. **Zbierka korešpondencie z koncentračných táborov – judaiká.** Inventár, 22 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 2001.
344. **Zbierka medailí.** Inventár, 8 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 2000.
345. **Zbierka novín a časopisov 1892–1994.** Inventár, 73 s. M. Šlampová, ŠOKA Poprad 1996.
346. **Zbierka obecných archívov Trenčianskej župy 1596–1866.** Inventár, 16 s. E. Jakubičková, ŠOBA Bytča 1999.
347. **Zbierka odznakov.** Inventár, 14 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 2001.
348. **Zbierka pečiatok.** Inventár, 5 s. E. Machajdíkova, Archív SNM Bratislava 2000.
349. **Zbierka staničných kroník (1918) 1924–(1937) 1938.** Inventár, 35 s. J. Nemčovičová, SNA 1999.

P. INÉ ARCHÍVNE FONDY

350. **Majstrovstvá sveta v lyžovaní MS 1970 (1965–1970).** Inventár, 16 s. M. Kačkovičová, SNA 1994.

III. KATALÓGY

A. ŠTÁTNA MOC, SPRÁVA A SAMOSPRÁVA

1. **Považská župa 1923–1928.** Systematický katalóg I. zväzok. Prezidiálna agenda 1.–3. časť. 572 s. K. Chudá, ŠOBA Bytča 1997.

2. **Tatranská župa 1940–1945. Prezidiálna agenda.** Výberový katalóg, 76 s. K. Chudá, ŠOBA Bytča 1994.
3. **Turčianska župa 1919–1922.** Katalóg, 174 s. H. Lukáčová, ŠOBA Bytča 1994.
4. **Permanentná deputácia Bratislavskej župy 1848–1849.** Katalóg, 433 s. M. Huttová – J. Khúlová, ŠOBA Bratislava 1994.
5. **Župa bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru 1896–1898. VI. zväzok.** Výberový katalóg, 260 s. J. Fabian – T. Mišovičová, ŠOBA Bratislava 1982, 1997.
6. **Župa bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru 1867–1918. II. zväzok 1872–1879, 1., 2. časť.** Výberový katalóg, 597 s. J. Fabian – T. Mišovičová, ŠOBA Bratislava 1972, 1997.
7. **Župa bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru 1867–1918. XII. zväzok 1915–1916.** Výberový katalóg, 280 s. J. Fabian, ŠOBA Bratislava 1980.
8. **Slúžnovský úrad v Nových Zámkoch 1919–1922. Prezidiálne písomnosti. Dodatok.** Výberový katalóg prameňov k revolučným a sociálnym hnutiam, 40 s. M. Kováčová, ŠOBA Nitra 1991.
9. **Krajský národný výbor v Žiline, odbor cirkevný 1949–1959.** Tematický katalóg, 78 s. D. Mičaciková – A. Kočišová – K. Chudá, ŠOBA Bytča 1999.
10. **Krajský národný výbor v Žiline, odbor miestneho hospodárstva, priemyslu a dopravy 1949–1960.** Tematický katalóg, 82 s. M. Matúšková – E. Jakubičková – S. Churý – H. Peňáková, ŠOBA Bytča 1997.
11. **Krajský národný výbor v Žiline, odbor poľnohospodárstva a lesného hospodárstva 1949–1960.** Tematický katalóg, 88 s. D. Gerčicová – S. Churý – F. Butková – E. Kvasňovská, ŠOBA Bytča 1997.
12. **Okresný národný výbor v Kráľovskom Chlmcí. Prezidiálne spisy 1945–1948.** Systematický katalóg, 151 s. Z. Cáboczká, ŠOKA Trebišov 1994.

B. JUSTÍCIA

13. **Okresné a miestne ľudové súdy 1945–1948.** Združený katalóg, 231 s. Z. Kolesárová, ŠOBA Prešov 1991.
 - Okresný ľudový súd v Bardejove (spisy zn. T-ľud)
 - Okresný ľudový súd v Bardejove (spisy obžalobcu – zn. O-ľud)
 - Okresný ľudový súd v Giraltovciach
 - Okresný ľudový súd v Prešove (spisy zn. T-ľud)
 - Okresný ľudový súd v Prešove (spisy obžalobcu zn. O-ľud)
 - Okresný ľudový súd v Sabinove (spisy zn. T-ľud)
 - Okresný ľudový súd v Sabinove (spisy zn. Nt-ľud)
 - Okresný ľudový súd v Sabinove (spisy obžalobcu zn. O-ľud)
 - Okresný ľudový súd v Sabinove – prezidiálne spisy
 - Okresný ľudový súd v Sabinove – prezidiálne spisy obžalobcu
 - Okresný ľudový súd v Sabinove (spisy obžalobcu zn. O-ľud)
 - Okresný ľudový súd vo Svidníku (spisy zn. T-ľud)
 - Okresný ľudový súd vo Svidníku – prezidiálne spisy
 - Okresný ľudový súd vo Svidníku – prezidiálne spisy obžalobcu

C. ARMÁDA A BEZPEČNOSŤ

14. **Štátny policajný úrad v Žiline (1935) 1940–1945.** Tematický katalóg I. zväzok. Prezidiálne písomnosti 1.–2. časť. 638 s. J. Harantová – F. Hrtánková – K. Chudá – M. Kováčiková – H. Lukáčová, ŠOBA Bytča 1994.
15. **Štátny policajný úrad v Žiline (1935) 1940–1945.** Tematický katalóg II. zväzok. Administratívne písomnosti 1.–4. časť. 1067 s. J. Kurucárová – F. Hrtánková – K. Chudá – M. Kováčiková – H. Lukáčová, ŠOBA Bytča 1996.
16. **Odbočka ústrednej štátnej bezpečnosti pri policajnom riaditeľstve v Prešove (1935) 1939–1944.** Katalóg, 262 s. Z. Ščamburová, ŠOBA Prešov 1997.

G. POLITICKÉ STRANY, ORGÁNY A SPOLOČENSKÉ ORGANIZÁCIE NÁRODNÉHO FRONTU

17. **Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska v Galante. Zápisnice pléna 1949–1954.** Katalóg I. zväzok, 217 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 2000.
18. **Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska v Galante. Zápisnice pléna 1955.** Registre II. zväzok, 73 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 2000.
19. **Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska v Galante. Zápisnice pléna 1956.** Registre III. zväzok, 53 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 2000.
20. **Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska v Galante. Zápisnice pléna 1957.** Registre IV. zväzok, 73 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 2000.
21. **Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska v Galante. Zápisnice pléna 1958.** Registre V. zväzok, 91 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 2001.
22. **Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska v Galante. Zápisnice pléna 1959.** Registre VI. zväzok, 73 s. M. Gedayová, ŠOKA Šaľa 2001.
23. **Slovenský živnostenský zväz. Krajský sekretariát v Žiline 1949–1952.** Tematický katalóg, 82 s. J. Šutara – S. Churý, ŠOBA Bytča 1999.

M. RODINY A OSOBY

24. **Matúš Černák 1939–1945.** Katalóg, 79 s. J. Hričovská, SNA 1998.

O. ZBIERKY

25. **Cirkevné matriky 1587–1895.** Katalóg I. zväzok, 160 s. M. Ostrolucká, ŠOBA Košice 1994.
26. **Cirkevné matriky 1587–1895.** Katalóg II. zväzok, 151 s. M. Ostrolucká, ŠOBA Košice 1994.
27. **Zbierka máp a plánov I. kolekcia 1736–1995.** Katalóg, 305 s. Ľ. Andráši – Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1995.
28. **Zbierka máp 1723–1994.** Katalóg, 110 s. M. Madáčová, ŠOKA Poprad 1994.
29. **Orientačný katalóg zbierky fotografií.** Informačná pomôcka, 13 s. A. Kelenyei, Vojenský historický archív Trnava 1996.

30. **Orientačný katalóg zbierky vojenských filmov.** Informačná pomôcka, 14 s. A. Kelenyei, Vojenský historický archív Trnava 1998.
31. **Dokumenty o partizánskom hnutí na Slovensku v kyjevských archívoch.** Informačný materiál, 58 s. P. Vimmer, Vojenský historický archív Trnava 1997.
32. **Zbierka dokumentov a materiálov k slovensko-bulharským stykom 1788–1960.** Katalóg, 158 s. S. Churý, ŠOBA Bytča 1999.
33. **Orientačný katalóg zbierky spomienkových prác.** Informačná pomôcka, 61 s. A. Kelenyei, Vojenský historický archív Trnava 1999.
34. **Orientačný katalóg zbierky vojenských periodík. I. časť 1918–1992.** Informačná pomôcka, 60 s. A. Kelenyei, Vojenský historický archív Trnava 2001.
35. **Zbierka pečiatok a pečatidiel I. archívna kolekcia. Časť A 1840–1991. Časť B 1850–1992.** Katalóg, 165 s. Š. Eliáš, ŠOBA Košice 1994.

Júlia Ragačová

OBSAH

Profesor Marsina laureátom štátneho vyznamenania (Peter Kartous)	3
--	---

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Horvat, Fero: Identifikácia zvukových dokumentov v Archíve Slovenského rozhlasu	5
Martinický, Miroslav: Najstarší kongregačný protokol Trenčianskej stolice 1571–1604 a jeho chýbajúce časti	15
Žudel, Juraj: Utváranie nového územného a správneho členenia Slovenskej republiky v rokoch 1990–1996	28
Vrabcová, Eva: Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v československej pozemkovej reforme 1. časť	57
Vrtel, Ladislav: Heroldské figúry. Príspevok k terminológii blazonu	77
Ragač, Radoslav: Mestečko Poniky. Historický vývoj erbu a pečatí	118
Graus, Igor: Náčrt vývoja faleristického bádania s osobitným zreteľom na Slovensko (4. časť, 1970–1992)	131

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

Dokumenty z Archívu Národnej banky Slovenska (Júlia Ragačová)	143
Kronika anonymného notára kráľa Bela Gesta Hungarorum (Juraj Roháč) ...	143
Uličný, F.: Dejiny osídlenia Užskej župy (Juraj Žudel)	146
Federmayer, F., Pongrácz, D.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I (Zdenko Alexy)	149
Vítek, P.: Erby obcí a miest v Liptove (Ladislav Vrtel)	151
Adamová, M. – Drenko, J.: Pečate miest a obcí historického Novohradu (Radoslav Ragač)	153
Fábryová, L.: Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre (Július Valach)	154
Špiesz, A.: Bratislava v stredoveku (Alžbeta Sedliaková)	155
Fekete, S. a kol.: V svetle siedmich tisícročí. O dejinách obce Blatné zvanej Šarfia, ako ich v svetle historických prameňov a rozprávání pamätníkov zaznamenali súčasníci (Vladimír Rábik)	157
Klačka, J. – Pokorný, V.: Dokumenty hovoria (Ján Milan Dubovský)	160
Dubovský, J. M.: Akcia rehoľníčky (Jozef Šimončíč)	161
Literárny archív 32/1995, 33/1996 (Júlia Ragačová)	163

Borsa, I.: Zsigmondkori Oklevéltár VI. (1417–1418), VII. (1419–1420) (Július Bartl)	165
Meier, J.: Deutschsprachige Rechtstexte im Mittelalter und in der Neuzeit zur Rezeptionsgeschichte des Sachsenspiegels (Juraj Spiritza)	167

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík

The American Archivist 2001/1 (Peter Draškaba)	170
Der Archivar 2001/3–4 (Peter Kartous)	171
Archiven pregled 2001/1–2 (Slavko Churý)	172
Comma 2001/1–2 (Peter Kartous)	173
Izvestija na dâržavnite arhivy 2001/78 (Slavko Churý)	174
Journal of the Society of Archivist 2001/1 (Peter Draškaba)	175
La Gazette des Archives 2000/190–191 (František Palko)	176
Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 48/2000 (Anna Buzinkayová)	178
Sborník archivních prací 2001/1–2 (Mária Stieberová)	182

SPRÁVY

Piate archívne dni v Slovenskej republike (Božena Malovcová)	184
XXXV. medzinárodná konferencia Table Ronde des Archives v Reykjavíku (Peter Kartous)	188
Správa o štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 2000/2001 (Leon Sokolovský)	189
Colloquia Jerzy Skowronek dedicata (Stanislav Šotník)	190
Sympóziu o úlohách výskumu nemčiny používanej pisármi v stredovekých a ranonovovekých mestských kanceláriách (Juraj Spiritza)	195

KRONIKA

Sedemdesiatiny Ivana Chalupeckého (Juraj Spiritza)	198
Odhalenie pamätnej tabule Jozefovi Gindlovi, CSc. (Jozef Surovec)	200

Príloha

Archívne pomôcky štátnych archívov v SR za roky 1994–2001 (Júlia Ragačová)	202
---	-----

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XXXVII – Číslo 1 – 2002

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívnictva a spisovej služby

Objednávky a predplatné prijíma L. K. Permanent, spol. s r. o., PO BOX 4,
834 14 Bratislava 43.

Vytlačila

Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. Rukopis zadaný do tlače v marci 2002,
vytlačené v máji 2002.

Registračné číslo 8/4

Cena 18 Sk